

RAPPORT FRA
FORSKNING I FRILUFT 2024
Oslo 28. og 29. november

Forskning i friluft

Tidligere rapporter

- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 1998, Stjørdal 18. og 19
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2002, Øyer 19. og 20. november
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2005, Røros 1. og 2. desember
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2009, Oslo 24. og 25. november
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2015, Lillehammer 27. og 28. januar
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2018, Tønsberg 5. og 6. desember
- ✓ Rapport fra Forskning i friluft 2021, Hamar 1. og 2. desember

[Alle rapportene finnes på Norsk Friluftsliv nettsider!](#)

Forord

I 2024 kunne Norsk Friluftsliv for åttende gang ønske velkommen til konferansen «Forskning i friluft». Denne konferansen, som setter friluftslivsforskning på dagorden, må nå kunne sies å være en svært godt etablert tradisjon.

Forrige gang vi arrangerte Forskning i friluft var i 2021. Da var vi midt i pandemien og det var stor usikkerhet rundt arrangementet. Det slapp vi heldigvis denne gangen.

Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskere muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere publikum. Konferansen er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv. Rundt 60 foredrag og rundt 270 deltakere på konferansen i 2024, bekrefter at det er et stort behov og ønske om disse konferansene.

Fra alle de åtte konferansen er det laget en konferanserapport, som inneholder alle foredragene, som er holdt på disse konferansene. Disse åtte rapportene representerer derfor en unik dokumentasjon av friluftslivsforskningen i Norge, samt noe forskning fra andre land, i hovedsak Danmark og Sverige, gjennom de siste 30 år. Alle rapportene finnes på Norsk Friluftslivs nettsider. Denne konferanserapporten inneholder alle foredragene, som ble holdt på Forskning i friluft 2024, de fleste i skriftlig form på noen sider, men for noen få foredrag er det et sammendrag, som er benyttet.

Til tross for mange konferanser og mye forskning, står ikke friluftslivsforskningen sterkt, verken politisk eller økonomisk. Dette er noe vi har forsøkt å sette søkelyset på de siste konferansene, nå sist gjennom Annette Bischoffs innledning på konferansen, der hun, ved inngangen til Friluftslivets år, beskriver situasjoner for friluftslivsforskningen slik:

«Friluftslivsforskningen har i flere år stått overfor utfordringer knyttet til manglende nasjonal finansiering og forståelse for viktigheten av faglig forskning på området. Ved inngangen til friluftslivets år er situasjonen fortsatt preget av små, fragmenterte forskningsmiljøer som er spredt over flere fagområder. Dette gir et mangfold i tema, teori og metode, men det er samtidig en mangel på kontinuitet, målrettethet og samordning. Friluftslivsforskningen forblir lite prioritert og fragmentert.»

Norsk Friluftsliv er, på tross av manglende finansiering, glad for et stort engasjement blant mange forskere for friluftsliv, noe som er avgjørende for å kunne arrangere disse konferansene.

I tillegg til en lang rekke forskere, som presenterte sine forskningsresultater, holdt stortingsrepresentant og medlem av energi- og miljøkomiteen for Arbeiderpartiet, Mani Hussaini, et åpningsforedrag og byråd for miljø og samferdsel i Oslo kommunen, Marit Kristine Vea, ønsket velkommen til Oslo. Som avslutning av konferansen, ble det satt fokus på «Friluftsliv og naturkrise - på vei inn i Friluftslivets år 2025!», med innledende foredrag av Signe Christensen-Dalsgaard og Dag O. Hessen, etterfulgt av en panelsamtale.

Konferansekomiteen, som hadde ansvaret for det faglige og vitenskapelig innholdet i programmet, bestod av Kirsti Pedersen Gurholt fra Norges idrettshøgskole, Tuva Beyer Broch fra Norsk institutt for naturforskning, Annette Bischoff fra Universitetet i Sørøst-Norge, Anne-Mari Planke fra Den Norske Turistforening, Siri Parmann fra Norges Jeger- og Fiskerforbund og Hans Erik Lerkelund fra Norsk Friluftsliv.

En stor takk til konferansekomiteen, foredragsholder, møteledere, deltakere og alle andre som har bidratt til at denne konferansen ble noe av. En spesiell takk til Hans Erik Lerkelund, som også i 2024 har ledet arbeidet med konferansen og en stor takk til administrasjonen i Norsk Friluftsliv for innsatsen i forbindelse med gjennomføringen av konferansen.

Til slutt, en stor takk til Forskningsrådet og Miljødirektoratet for økonomisk støtte til denne konferansen. Denne støtten gjør det mulig å holde kostnadene på et nivå, som sikrer en god og bred deltakelse.

Denne rapporten, samt presentasjoner og opptak av foredragene finnes på Norsk Friluftslivs nettsider.

Oslo, juli 2025

Bente Lier

generalsekretær i Norsk Friluftsliv

Innhold

Forord	1
Innhold	3
 <i>Plenum</i>	
Friluftslivsforskningen – hvor står vi ved inngangen til Friluftslivets år? – <i>Annette Bischoff</i>	7
Friluftsliv og verdier for framtida – Elisabeth Veigvåg Helseth	9
 <i>Sesjon 1 Bærekraft</i>	
Bak paradoksene: friluftslivsorganisasjoners rolle i å fremme bærekraftig friluftsliv langs kysten – Lise Katrine Jepsen Trangsrud m. fl.	10
Mistra Sport & Outdoors – Løsninger gjennom samverkan for økad hållbarhet (bærekraft) i friluftslivet – Peter Fredman og Karin Berg	12
Friluftsliv som rom for læring og refleksjon – effekter på verdier og bærekraftig forbruk – Gunnar Liedtke og Lea Klemz	16
Pakket i plast – Kate Fletcher og Ingun Grimstad Klepp	21
 <i>Sesjon 2 Inkludering</i>	
Naturens betydning for rehabiliteringen ved Beitostølen Helsesportsenter – et case – Hans Stifoss-Hanssen m. fl.	26
Friluftslivsaktivitet blant ungdom før og under Coronapandemien – Pål Lagestad og Eivind Sather	30
Viktigheten av aktivitetshjelpemidler for deltagelse i naturbaserte aktiviteter og opplevelser – Tor Erik Nyquist m. fl.	34
Inkludering av barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivet: friluftslivs- organisasjonenes perspektiver – Alexander Engen Aas-Hanssen og Helene Figari	37
Barrierer og muligheter for et inkluderende naturbasert reiseliv i Norge – Karin Marie Antonsen m. fl.	43
 <i>Sesjon 3 Friluftsliv i barnehage og skole</i>	
De yngste barnas realisering av innbydelser under fri utforskning i natur – Alexander Olsen og Steffen Tangen m. fl.	48
Å ta steget ut: lærere og lærerstudenters syn på bruk av uteundervisning – Majken Korsager m. fl.	53
Langsamt friluftsliv i skolen – en pedagogisk modell – Petter Erik Leirhaug og Kristian Abelsen	56
Å sette foten varsamt ned – og sette djupe spor – Inger Margrethe Tronstad	62
Uteskole i Norge under og etter pandemien – Ulrich Dettweiler og Gabriele Lauterbach	67

Sesjon 4 Oslofjorden

Friluftslivskonflikter i en presset strandsone: Oslofjorden som case – <i>Kirsti Pedersen Gurbolt og Lisbeth Kronsted Lund</i>	68
PPGIS-kortlægning af kyst- og havfriluftslivet i Oslofjorden og oplevede problemer – <i>Berit C. Kaae og Anton S. Olafsson</i>	72
Sportsfiskere, dykkere og fuglekikkeres oppfatning av og tilpasninger til miljømessige endringer i Oslofjorden – <i>Stian Stensland og Nikoline Dybsand</i>	78
Tiltak og virkemidler for å bedre allmenn tilgang til strandsonen og styrke bruk av allemannsretten ved/på Oslofjorden – <i>Kirsti Pedersen Gurbolt og Lisbeth Kronsted Lund</i>	83

Sesjon 5 Inkludering og organisering

Innenforskap ute? Friluftslivsveilederen på nye stier – <i>Per Ingvar Haukeland</i>	87
«Det er ikke slik du gjør det!» Hva skjer når friluftsliv blir brukt som inkluderingsarena? – <i>Sarah Anderson</i>	92
Hvad motiverer unge til at deltage i foreningsbaseret friluftsliv? – <i>Mathilde Skov Kristensen m. fl.</i>	97
Organisering av de uorganiserte. Hvordan? Erfaringer fra evaluering av Drammen Friluftslivforum og Fredrikstad Aktivitetsråd – <i>Claudia Fongar og Kine Halvorsen Thorén</i>	101
Hundekjøring for alle – <i>Amela Karahasanović og Jan Håvard Skjetne m. fl.</i>	107

Sesjon 6 Skole, dannelse og natur

Hvad med naturen? Evaluering af program for udvikling af børns aktive udeliv i skolefritidsordning (SFO) og fritidsklubber i Danmark – <i>Søren Andkjær m. fl.</i>	112
Friluftsliv som dannelsesprosjekt – <i>Eivind Sæther og Idar Lyngstad</i>	117
Estetiske opplevelser i naturen – Friluftsliv som kontekst – <i>Knut-Willy Sæther</i>	122
Samiske stedsnavn på kart – en ressurs i undervisning – <i>Inger Wallem Krempig og Elisabeth Enoksen</i>	127

Sesjon 7 Bærekraft, motstandskraft og trivsel

Relasjon til natur som fundament for et bærekraftig samfunn – <i>Annette Bischoff og Evi Petersen</i>	133
Friluftsliv på barnevernsinstitusjoner - et resiliensperspektiv på karakterbyggende utendørs opplevelser – <i>Joakim Jiri Haaland</i>	138
Friluftsterapi – Hva ved vi? – <i>Ida Lousen og Søren Andkjær</i>	143
Vildmandsforeningen - et dansk casestudie om en naturforening for eldre mænd, der har været igennem et naturrehabiliteringsforløb på grund af alvorlig sygdom – <i>Rebekka Louisa Drude Andersen m. fl.</i>	147

Sesjon 8 Allemannsretten

Allemannsrett: Kulturelle praksiser og paradokser – <i>Kirsti Pedersen Gurbolt</i>	148
Allemannsretten, tilrettelegging i norsk utmark og elefanten i det offentlige rom – <i>Gaute Svensson</i>	150
Allemannsretten – dens utvikling og legitimitet – <i>Arvid Viken</i>	154
Varsomhet, hensyn og skråsikkerhet i forhandlinger av god bruk av allemannsretten – <i>Brynhild Granås</i>	159
Beitebrukar i utmarka – den nye bybonden – <i>Bjørn Egil Flo</i>	163

Sesjon 9 Bærekraft, forvaltning og pandemi

Hytter og lysforureining: Haldningar til lysbruk og verdsetjing av nattleg mørke i hytteområde – <i>Signe Raftenvold Rue og Øystein Aas</i>	168
Mot hållbar planering och förvaltning av snöskoteråkning: Insikter från Jämtland, Sverige – <i>Rosemarie Ankre og Fredrik Olausson</i>	173
Friluftsliv under pandemien: en studie basert på Norsk Friluftslivs nasjonalundersøkelse – <i>Giovanna Calogiuri og Sigbjørn Littlekare</i>	178
Friluftslivapper og naturbesøk under COVID-19 pandemien – <i>Sigbjørn Littlekare og Giovanna Calogiuri</i>	182

Sesjon 10 Klima og besøksforvaltning

Nye farar og utfordringar for friluftslivet og turismen på Jostedalsbreen i lys av klimaendringane – <i>Eivind Brendebaug m. fl.</i>	185
Motstridene forståelser av villmark på Svalbard – <i>Grete K. Hovelsrud</i>	191
Friluftsliv i norske karstlandskap – fire eksempler fra Nordland – <i>Reidar J. Mykletun m. fl.</i>	194
Samarbeid for ny bruk av fyrstasjoner – med eksempler fra Jærstrendene landskapsvernområde – <i>Knut Bjørn Stokke og Thomas Haraldseid</i>	199

Sesjon 11 Historie, stier og motsetninger

Friluftsliv, idrett eller sport? Mening og begrepsbruk i Den Norske Turistforenings årbøker, 1868–1979 – <i>André Horgen</i>	203
Naturfredningssaker i DNT og NJFF 1880–1930 – <i>Cleng A. Eikje</i>	207
Friluftslivets avtrykk: stigar, leder och det rörliga kulturarvet – <i>Daniel Svensson m. fl.</i>	211
Å gå på tilrettelagte stier: Hvordan opplever aktive turgåere tilrettelegging for friluftsliv? – <i>Odd Lennart Vikene og Jostein Rønning Sanderud</i>	214
Brugerkonflikter i urbane naturområder – <i>Jan Arvidsen</i>	219

Sesjon 12 Friluftsliv, medier, teknologi og læring

Norwegian friluftsliv organizations and social media: Big messages from big organizations – Simon Kennedy Beames	224
Water Competence – En digital løsning for bedre svømme- og livredningsferdigheter – Egil Galaaen Gjølme	228
Svømme- og livredningsopplæring i Norge basert på drukningsstatistikk i perioden 1988–2023 – Egil Galaaen Gjølme	230
Valg betyr noe: Elevers stressregulering og hjerneutvikling i uteskole –Ulrich Dettweiler	232

Vedlegg

Deltakere	237
Program	244

Friluftslivsforskningen – hvor står vi ved inngangen til Friluftslivets år?

Annette Bischoff (Universitet i Sørøst-Norge)

Friluftslivsforskningen har i flere år stått overfor utfordringer knyttet til manglende nasjonal finansiering og forståelse for viktigheten av faglig forskning på området. Ved inngangen til friluftslivets år er situasjonen fortsatt preget av små, fragmenterte forskningsmiljøer som er spredt over flere fagområder. Dette gir et mangfold i tema, teori og metode, men det er samtidig en mangel på kontinuitet, målrettethet og samordning. Friluftslivsforskningen forblir lite prioritert og fragmentert.

En av hovedproblemene er at friluftslivet ofte tas for gitt, og at forskningen ikke prioriteres tilstrekkelig. Dette gjør at friluftspolitikken kan være tuftet på tro og usikre forutsetninger. Praksis baseres ofte på myter og halve sannheter, i stedet for på grundig forskning og refleksjon. I verste fall kan dette føre til at vi mister de potensialene friluftslivet kan gi, både for individet og samfunnet.

To myter har særlig gjennomslag. Den ene er at «bare vi får folk med ut, så vil de bli glade i naturen og ta vare på den». Dette stemmer ikke, og selv om friluftsliv er en populær aktivitet blant nordmenn, ser vi at naturen lider, med økende naturtap og nedbygging. Den andre myten er at «friluftsliv er bærekraftig», noe forskning har tilbakevist. Likevel lever denne oppfatningen sterkt i mange kretser. Det er viktig at vi tør å være kritiske til vår egen virksomhet og ikke bare hegne om den som en ukritisk sannhet. Vi trenger flere kritiske røster for å skape en friluftslivspolitik som er naturpositiv, bærekraftig og fellesskapsskapende.

Friluftslivet får årlig bevilgninger gjennom Stortingsmeldingen om friluftsliv, og friluftslivsorganisasjonene gjør et imponerende arbeid med å aktivisere ulike grupper, inkludert inaktive, barn og unge, samt personer med annen etnisk bakgrunn. Aktiviteten er omfattende, og ambisjonene er høye. Men er det slik at aktiviteten gir de forventede resultatene? Jeg er usikker på om vi kan basere oss på tro alene, eller om det er behov for mer forskningsbasert kunnskap for å sikre at vi faktisk oppnår de ønskede effektene.

Den kritiske stemmen spør om friluftspolitikken, som omhandler folkehelse, skole, reiseliv, forvaltning og tilrettelegging, er bygget på et solid nok fundament. Det er fare for at praksis blir "bevisstløs" snarere enn reflektert, og at vi mister potensialene i friluftslivet dersom vi ikke utfordrer eksisterende myter og vanetenkning.

Et lyspunkt er økningen i antallet abstrakter som er sendt inn til konferansen, spesielt fra høgschooler og universiteter, som leverer stadig mer friluftslivsfaglig forskning. Nærmere 80% av forskningen på friluftsliv kommer fra universitets- og høgschoolsektoren. Flere unge, dyktige forskere bidrar med relevante perspektiver som gir håp for videre utvikling av

friluftslivsforskningen. Samtidig er det flere fagmiljøer som begynner å se på natur og friluftsliv, og her er det et stort potensial for bedre samarbeid mellom forskningsområder. Vi står altså ved inngangen til friluftslivets år med både utfordringer og håp. For å kunne utnytte friluftslivets fulle potensial, er det avgjørende at vi prioriterer forskning, reflekterer kritisk over våre praksiser, og bygger en friluftslivspolitik basert på solid, forskningsbasert kunnskap.

Friluftsliv og verdiar for framtida

Elisabeth Veivåg Helseth (NINA)

I ei tid med naturtap over heile verda, meiner det Internasjonale naturpanelet (IPBES) at vi treng gjennomgripande samfunnsendringar for å nå mål om berekraft. Dei peikar på vi i dag har eit økonomisk system som i stor grad fremmar kjerneverdiar som effektivitet og nytte, og instrumentelle verdiar knytt til natur. Dette betyr mellom anna at vi ser på natur som eit middel for å oppnå konkrete mål, og som ein ressurs eller privat eigendom, som skal tilfredsstille menneskelege behov og preferansar. I staden meiner Naturpanelet at vi må fremma meir berekraftsorienterte verdiar, som ansvar og omsorg, samt gode menneske-natur relasjonar. Her kan det naturvenlege friluftslivet vere ein viktig nøkkel. Dette innlegget handlar om korleis vi kan identifisere og forstå ulike typar verdiar knytt til friluftsliv, korleis desse verdiane kan knytast til ulike berekraftsretningar, og kva som kan vere friluftslivet si rolle i å skapa berekraftige framtider.

Bak paradoksene: friluftslivsorganisasjoners rolle i å fremme bærekraftig friluftsliv langs kysten

Lise Katrine Jepsen Trangsrud (Universitetet i Sørøst-Norge), Regine Sønderland Saga (Telemarksforskning) og Per Ingvar Haukeland (Universitetet i Sørøst-Norge)

Innledning og bakgrunn for prosjektet

Kystområder rundt om i verden er under økende press på grunn av menneskelig aktivitet og Oslofjorden er intet unntak. Oslofjorden er ett av de mest artsrike områdene i Norge, men miljøtilstanden er under sterkt press. Det pågår en kamp om arealer og til tross for et generelt byggeforbud i strandsonen (Plan- og bygningsloven, 2008), så er store deler av strandsonen er bebygd med private hus, hytter og industri. Samtidig øker antall boende i området og rekreasjonsbruk langs Oslofjorden (Klima- og Miljødepartementet, 2020). Flere mennesker, flere ulike brukergrupper og samtidig begrenset areal tilgjengelig påvirker mulighetene for «allmennheten» til å drive med friluftsliv langs fjorden. Politiske dokumenter understreker en forventning knyttet til at frivillige-, og her friluftslivsorganisasjoner, skal tilrettelegge for og drive helsefremmende og inkluderende lavterskel -aktiviteter. Dette gjør at flere organisasjoner opplever paradokser og dilemmaer rundt hvordan de skal prioritere i arbeidet med forvaltning og tilrettelegging for friluftsliv.

Forskningsprosjektet Sustainable COASTal RECreation¹ (Coastrec) tar utgangspunkt i noen av de utfordringene som er skissert i «Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv» (2021). Målsetningen for Coastrec prosjektet er å se på hvilke roller frivilligheten kan spille i forbindelse med en bærekraftig bruk og forvaltning av kysten. For å få til det så må vi starte med å skape en forståelse for hvor vi står i dag. Denne presentasjonen handler derfor om hvordan friluftslivsorganisasjoner erfarer ulike dimensjoner av «bærekraftig friluftsliv» langs kysten og hvilke endringer som må til for at de i større grad kan fremme bærekraftig friluftsliv?

Metode

Studien har en kvalitativ tilnærming basert på to workshops med representanter fra fem friluftslivs/partnerorganisasjoner i prosjektet. Workshopene ble gjennomført med ett års mellomrom, med en varighet på to timer per gang og bestod av en veksling mellom gruppearbeid og plenumsdiskusjoner. Datamaterialet bestod av transkriberte opptak og «ordskyer» fra workshopene, samt feltnotater. Materialet ble analysert tematisk.

Resultater og diskusjon

Den første delen av resultatene handler om de paradoksene eller dilemmaene friluftslivsorganisasjonene møter i sitt arbeid med forvaltning av, og tilrettelegging for, friluftsliv langs kysten. Paradoksene har blitt analysert inn i fire kategorier: forvaltningsparadokser, politiske

¹ Finansiert av Norges Forskningsråd, ledet av Telemarksforskning.

paradokser, kompetanseparadokser og praksisparadokser. Resultatene viser også hvordan disse paradoksene befinner seg i skjæringspunktet mellom ulike former for bærekraft, her forstått som miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft. Mens forvaltningsparadoksene blant annet omhandler utfordringer knyttet bruk og vern av natur, omhandler de politiske paradoksene i større grad dilemmaer rundt rollefordeling mellom det offentlige og frivillige organisasjoner. Kommersialisering og økonomisk bærekraftig drift av organisasjonene var også ett av temaene som ble diskutert. I forbindelse med kompetanse fremheves en økende (forventning om) profesjonalisering av «frivilligheten», og deltakerne i studien peker på at i praksis er det fortsatt en vei å gå mot et bærekraftig kystfriluftsliv der hensynet til natur veier tyngre enn det gjør i dag.

I del to av resultatene beskriver deltakerne hvilke endringer de mener er nødvendige for å fremme en bærekraftig forvaltning av friluftsliv langs kysten. Videre diskuterer de viktigheten av endringer og tiltak, samt hvor lett eller vanskelig de anser at det er å gjøre noe med dette. Blant de viktigste tiltak fremhever organisasjonene dette med å være til stede, være invitert og sitte rundt bordet der beslutninger tas. Her vektlegges bedre samarbeid og koordinering i frilufts-feltet, med en tydeligere rolleavklaringer mellom organisasjoner og det offentlige. Et tredje moment omhandler økt kompetanse, både hos de som tilrettelegger og hos befolkningen som ferdes langs kysten generelt.

Avslutning

Denne studien undersøker hvordan friluftslivsorganisasjoner erfarer ulike dimensjoner av «bærekraftig friluftsliv» langs kysten. Det diskuteres i hvilken grad organisasjonene opplever mulighetsrom til å bidra til endring og styrking av et bærekraftig friluftsliv langs kysten. Friluftslivsorganisasjonene rundt Oslofjorden forvalter allmennhetens friluftsliv i et område under sterkt press hvor en rekke ulike aktører har ulike interesser. Det bør i større grad stilles spørsmål ved hvordan et begrenset areal tilgjengelig (Engebakken, 2023), som skal sikre «friluftsliv for alle» langs kysten, bidrar til å opprettholde en rekke av de nevnte paradokser og dilemmaer.

Referanser

- Engebakken, T. A. (2023, 30.06.2023). *68 prosent av strandsonen er tilgjengelig for allmennheten*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/areal/statistikk/byggeaktivitet-i-strandsonen/artikler/68-prosent-av-strandsonen-er-tilgjengelig-for-allmennheten-20230630>
- Klima- og Miljødepartementet. (2020). *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv*.
- Lov om planlegging og byggesaksbehandling (2008). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

Mistra Sport & Outdoors – Lösningar genom samverkan för ökad hållbarhet (bærekraft) i friluftslivet

Peter Fredman og Karin Berg (Mittuniversitetet)

Friluftsliv – älskat av många, utövas av ännu fler. En majoritet av befolkningen i de nordiska länderna vistas regelbundet i skogen, på fjället eller sjön på sin fritid. Och mängden friluftsaktiviteter har på senare tid ökat kraftigt. Friluftslivets positiva effekter i form av bättre folkhälsa, naturupplevelser och lärande är väl dokumenterade, men med den ökande populariteten följer också miljöpåverkan av olika slag: skador på ömtåliga ekosystem, utsläpp av växthusgaser, luft- och vattenföroreningar, förändrad i markanvändning, ökad konsumtion och avfall (Fredman, Stenseke & Sandell, 2014; McCullough m.fl., 2018). Därför behövs mer kunskap hur den alltmer mångfacetterade, teknifierade och globaliserade friluftssektorn kan utvecklas i en hållbar riktning. Men i likhet med andra stora samhällssektorer kan friluftslivet inte reformeras isolerat. Social förändring är ett uttryck för kollektivt beteende som resulterar i en varaktig rörelse och en miljömässigt framgångsrik omvandling kräver förhandling om förhållandet mellan människa och natur (Della Porta & Diani, 2020; Rockström et al., 2023).

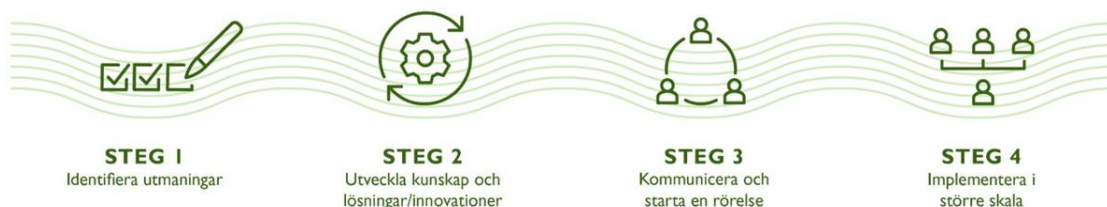
I Sverige är friluftslivet del av ett starkt civilsamhälle med stor potential att visa vägen till mer hållbara metoder. Men för att lyckas behövs reformer som stöds av forskningsbaserad kunskap kapabel att hantera komplexa problem. Tidigare forskning visar att omvandling av komplexa situationer inte kan hanteras enbart med policyinstrument som lagstiftning, implementering av ny teknik eller ekonomiska incitament, och att styrningsansvaret inte kan reduceras till en enskild organisation eller en disciplin (Westin m.fl. 2016). Effektiv styrning är snarare resultatet av dynamiska interaktioner och samskapande mellan organisationer, som involverar akademi såväl som civilsamhälle, myndigheter och privata aktörer. Norström m.fl. (2020) menar att samproduktion omfattar mer än bara kunskap i strikt mening; den utvecklar kapacitet, bygger nätverk, främjar socialt kapital och implementerar åtgärder som bidrar till ökad hållbarhet. Något som underlättas om processen är kontextbaserad, pluralistisk, målorienterad, och interaktiv. Forskning visar också att institutionella, relationella och individuella faktorer påverkar utfallet i hög grad då det handlar om interaktion mellan akademi och praktik (Perkmann m.fl., 2021).

Metod

Mistra Sport & Outdoors är ett svenskt forsknings- och samverkansprogram som syftar till ökad miljömässig hållbarhet inom idrott och friluftsliv (Fredman m.fl., 2020; se även www.mistrasportandoutdoors.se). Programmet består av 40 forskare vid åtta universitet som arbetar tillsammans med 50 organisationer, myndigheter och företag inom idrott, friluftsliv och miljö. Programmets fokus ligger på organisationernas transformativa potential, resursanvändning och cirkulära flöden, besöksförvaltning och fysisk miljö, resande och hållbara evenemang.

Programmets samverkansprocess bygger på teorier om lärande, styrning, planering och innovation. I hjärtat av modellen ligger antagandet att komplexiteten kring hållbar utveckling i

relation till idrott och friluftsliv kräver samskapande och samverkan mellan forskning och praktik (Westin m.fl., 2016; Norström m.fl., 2020). Det underliggande antagandet är att en effektiv styrning är resultatet av dynamiska interaktioner och samskapande mellan olika organisationer, som involverar såväl akademien som civilsamhället, myndigheter och företag. Modellen innebär en process där forskare och intressenter arbetar nära tillsammans genom fyra steg, med syftet att starta en rörelse för mer hållbar idrott och friluftsliv (Figur 1).

Figur 1. Samverkansprocessen i Mistra Sport & Outdoors.

Under de första fyra åren av Mistra Sport & Outdoors (2020 – 2024) har forskare och intressenter samarbetat för att; (i) identifiera utmaningar, (ii) planera arbetet, (iii) utveckla kunskap och förståelse, (iv) utveckla lösningar/innovationer, (v) testa och utvärdera lösningarna/innovationerna, (vi) utveckla koncept baserade på lösningen och starta implementeringen, och (vii) kommunicera med syftet att starta en rörelse. Det långsiktiga målet är att få allt fler aktörer inom idrotten och friluftslivet att verka för ökad miljömässig hållbarhet.

Resultat

Utmaningarna i samverkansmodellens första steg togs fram av en grupp med 16 deltagare från forskningen, idrotts-, friluftslivs-, och miljösektorn. Genom fyra digitala workshops identifierade gruppen sex utmaningar, en för varje tema i programmet:

1. Hur och vilken förändring kan vi skapa inom idrotten, friluftslivet och i skolämnet idrott och hälsa för en miljömässigt hållbar utveckling?
2. Hur kan vi skapa miljömässigt hållbara och attraktiva transportlösningar som ger en rättvis och likvärdig tillgänglighet till idrott och friluftsliv för alla grupper i samhället?
3. Hur kan vi hantera idrottens och friluftslivets miljöpåverkan på mark- och vattenmiljöer i planering och förvaltning?
4. Vad kan bidra till minimerad miljöpåverkan och mer cirkulära lösningar över livscykeln, för material och utrustning inom idrott och friluftsliv?
5. Hur kan vi skapa miljömässigt hållbara evenemang inom idrotten och friluftslivet?
6. Hur kan vi skapa ett mer koordinerat och integrerat beslutsfattande som leder till en ökad miljömässig hållbarhet inom idrotten och friluftslivet?

Förslag till lösningar på dessa utmaningar togs fram genom tio lärandegrupper med representanter från sju universitet och mer än 30 partnerorganisationer som arbetade enligt den ovan beskrivna samverkansmodellen. Konkreta resultat omfattar bland annat en pedagogisk modell för beteendeförändring inom idrotts- och friluftslivsorganisationer, en handbok för samverkan i mångfunktionella landskap, funktionalitetsmärkning av begagnade skaljackor,

undervisningsmaterial för miljöengagerad paddling, scenario-modellering för en hållbar användning av mark och vatten, och en verktygslåda för hållbara evenemang (se Mistra Sport & Outdoors, 2024).

Under 2023 gjordes en utvärdering av samverkansarbetet i form av en enkätundersökning riktad till programmets deltagare (38 forskare och 86 representanter för partnerorganisationer) samt 17 intervjuer. Resultaten av utvärderingen visar att samverkansarbetet över lag varit framgångsrikt och haft hög tilltro bland deltagarna, men att det också finns olika uppfattningar om aktiviteter, tempo, fokus och deltagande. Det finns acceptans för att vissa moment tar tid, exempelvis att forskning kräver tid, och att samhällsnyttiga lösningar och innovationer kommer mot slutet. Samtidigt finns en otålighet över att se resultat på kort sikt.

Analysen av samverkansarbetet visar att processen i stor utsträckning uppfyller principer som tidigare beskrivits i litteraturen avseende kontext, pluralism, målfokusering och interaktivitet (Nordström et al., 2020). Vad gäller förutsättningar för samverkan har de medverkande forskarna tidigare erfarenhet av att samarbeta med externa parter, medan sport- och friluftorganisationerna har mindre erfarenhet av att samarbeta med akademien, både på organisations- och individnivå. Vi ser också att samskapandet i programmet i första hand gett resultat med bäring på social innovation snarare än tekniska lösningar.

Diskussion

Mistra Sport & Outdoors täcker ett brett spektrum av ämnen relaterade till miljömässigt hållbart friluftsliv. Friluftslivet blir alltmer mångfacetterat, och under Covid-19 pandemin som inträffade under programmets första år, ökade intresset för rekreation i naturen påtagligt vilket satte press på många naturområden (Skriver-Hansen m.fl., 2022). Komplexiteten i dessa skeenden kräver samarbete över gränser och mellan intressenter, och visionen för Mistra Sport & Outdoors är att erbjuda en modell för samverkan för ökad miljömässig hållbarhet som kan användas inom både idrotten och friluftslivet.

Det går att lyfta flera erfarenheter från programmet. Trots varierande grad av tidigare samarbete med akademien bland partnerorganisationerna upplever de flesta fruktbara samarbetsprocesser. Tydligt ledarskap och aktiv handledning av samverkansprocesser är en nyckel till framgång. Men samverkan mellan akademi och praktik är resurs- och tidskrävande vilket kan skapa friktion: om det tar allt för lång tid att formulera problemet försenas forskningen, och när den väl kommer i gång väntar praktiken otåligt på resultaten. Framtida forskning kan med fördel närmare studera produktiviteten och kvaliteten för denna typ av samarbeten. Vidare skulle det vara intressant att koppla variation i förutsättningar till specifika resultat, för att utveckla mer effektiva samarbetsformer inom friluftslivet för ökad hållbarhet inom alla dimensioner.

Referenser

- Della Porta, D., & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. 3rd ed., Wiley Blackwell.
- Fredman m.fl. (2020). *Mistra Sport & Outdoors: Towards sustainable solutions*. Mistra.
<https://www.mistrasportandoutdoors.se/globalassets/mistra/programplan-final.pdf>.
- Fredman, P. Stenseke, M. & Sandell, K. (2014). *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Carlssons bokförlag, Stockholm. 277 s.

- McCullough, B.P., Bergsgard, N.A., Collins, A., Muhar, A. & Tyrväinen, L. (2018). *The Impact of Sport and Outdoor Recreation (Friluftsliv) on the Natural Environment*. Background paper. Stockholm: MISTRA.
- Mistra Sport & Outdoors, (2024). *Mistra Sport & Outdoors. Towards Sustainable Solutions. PROGRESS REPORT PHASE 1, 2020–2024*. Rapport 2024:1. www.mistrasportandoutdoors.se
- Norström, A.V., C. Cvitanovic, M.F. Lof, S. West, C. Wyborn, P. Balvanera, A.T. Bednarek, E.M. Bennett, et al. (2020). Principles for knowledge co-production in sustainability research. *Nature Sustainability* 3: 182–190.
- Perkmann, M. et al. (2021). Academic engagement: A review of the literature 2011-2019. *Research Policy*, 50(1), pp. 104-114.
- Rockström, J., Gupta, J., Qin, D., Lade, S. J., Abrams, J. F., Andersen, L. S., ... & Zhang, X. (2023). Safe and just earth system boundaries. *Nature*, 1-10.
- Skriver-Hansen, A., Wolf-Watz, D., Fredman, P. & Beery, T. (2022). Outdoor recreation in Sweden during and after the Covid-19 pandemic – management and policy implications, *Journal of Environmental Planning and Management*, DOI: 10.1080/09640568.2022.2029736.
- Westin, M., Calderon, C. & Hellquist, A. (2016). *Att leda samverkan – en handbok för dig som vill hantera komplexa samhällsutmaningar*. Lund: Media-Tryck.

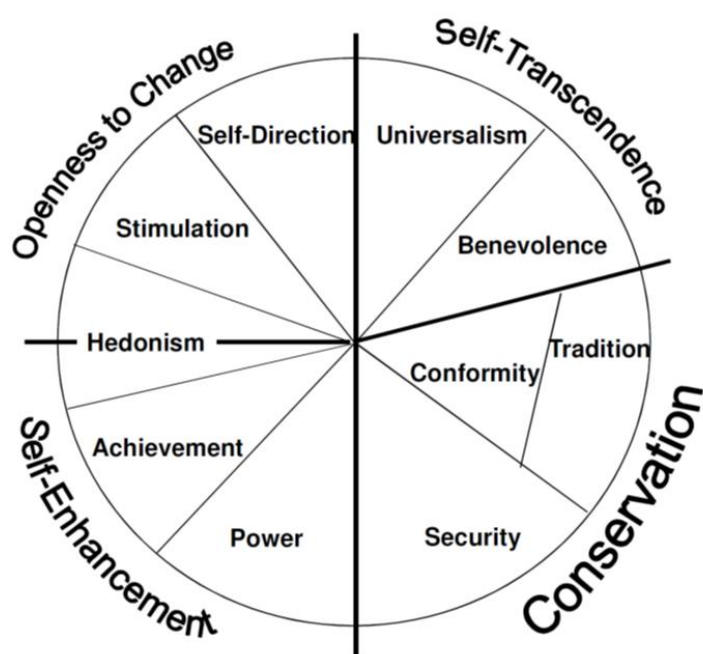
Friluftsliv som rom for læring og refleksjon – effekter på verdier og bærekraftig forbruk

Gunnar Liedtke og Lea Klemz (Universität Hamburg)

De siste årene har det blitt forsket gjentatte ganger på friluftsliv-ekskursjoner ved Universitetet i Hamburg med det formål å finne ut i hvilken grad Friluftsliv er et egnet rom for å stimulere til refleksjon over egne verdier og eventuelt initiere endringer i verdier. Workshoprapporten som presenteres her, utdyper dette spørsmålet og undersøker i hvilken grad friluftsopplevelser påvirker forbrukernes atferd i hverdagen og eventuelt fører til mer bærekraftige forbruksmønstre.

Naturen som et rom for verdirefleksjoner

Menneskelige eller motivasjonelle verdier anses som grunnlaget for holdninger og dermed også indirekte som grunnlaget for menneskelig atferd. Menneskets verdier dannes fra barndommen av, først og fremst gjennom erfaringer og kategorisering av disse, og anses for å være relativt stabile i voksen alder. Endringer i verdier i voksen alder utløses først og fremst av intense eller betydningsfulle opplevelser (Schwartz, 2012), som f.eks. kan forekomme i friluftsliv. Schwartz' teoretiske verdimodell (figur 1) illustrerer gjennom plasseringen av verdiene i kakediagrammet at det kan dannes fire dimensjoner, og at motstridende dimensjoner konkurrerer med hverandre (f.eks. åpenhet for endring og konservatisme).

Figur 1. teoretisk modell om motivasjonale verdier (Schwartz, 2012, S. 9)

Naturen er et rom som favoriserer fremveksten av kontemplasjon (ikke-dømmende naturopplevelse), estetisk korrespondanse (opplevelse av det vakre, stygge eller sublime, som også refererer til ens egne forestillinger om et godt og vellykket liv), levende korrespondanse (følelsen

av å være integrert i levende sammenhenger) eller resonans (å bli berørt, slik at noe i en selv får «resonans») (Liedtke, 2005; Rosa, 2016, 2018; Seel, 1996). At disse opplevelsene favoriseres i naturen, betyr at slike opplevelser i prinsippet også kan oppstå andre steder, men at naturen er et sted der de kan oppstå på en spesiell måte. Ulike teorier forsøker å forklare hvorfor naturen er et så spesielt sted for menneskelige opplevelser, først og fremst Edward O. Wilsons (1984) biofilia-hypotese, som ser mennesket som genetisk knyttet til naturen og andre dyre- og plantearter i løpet av evolusjonen og samevolusjonen. At naturen er et spesielt sted for menneskelig opplevelse, har blitt påvist i et nesten uoverskuelig antall studier (f.eks. Bratman et al., 2019; Franco et al., 2017).

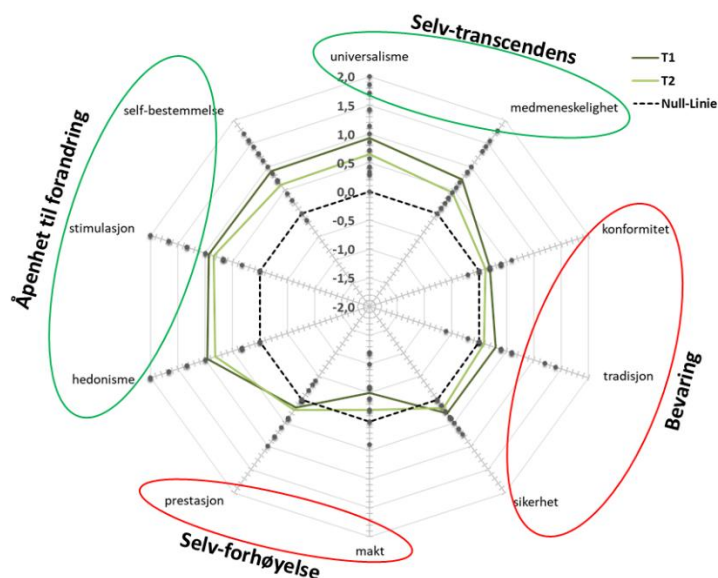
De opplevelsesmessige kvalitetene kontemplasjon, korrespondanse og resonans som er skissert ovenfor, gjør det mulig for mennesker å komme i kontakt med seg selv og med naturen på en måte som går utover det ofte dominerende instrumentelle relasjonelle nivået og lar dem reflektere over hva som virkelig er viktig for dem. Rosa (2014) sier i denne sammenhengen at naturen er en kilde til sterke verdier, et rom der mennesker får en følelse av hva som er godt og viktig, og ikke bare hva de personlig synes er bra. For at det resonansorienterte perspektivet på naturopplevelsen skal komme til sin rett, kreves det imidlertid en viss «resonansmottakelighet» hos den som opplever, som gjerne oppstår i stille faser når man er alene, har fri eller kjeder seg, og naturen får mulighet til å nå inn til en. Derfor er «solo», det å være alene i en avgrenset tidsperiode, en viktig komponent i Friluftslivets utflukter som er undersøkt her (Long et al., 1999; Petersen et al., 2021).

Metode

Ulike Friluftsliv-turer ble evaluert med idrettsstudenter. Verdiendringer ble målt ved hjelp av Portrait Value Questionnaire 21 (Schmidt et al., 2007) ved tre datainnsamlingstidspunkter (T 0: rett før ekskursjonen, T 1: rett etter ekskursjonen, T 2: 3 måneder etter ekskursjonen, N=16). Endringer i forbrukeratferd ble registrert eksplorativt ved hjelp av guidede intervjuer og evaluert ved hjelp av kvalitativ innholdsanalyse (N = 10).

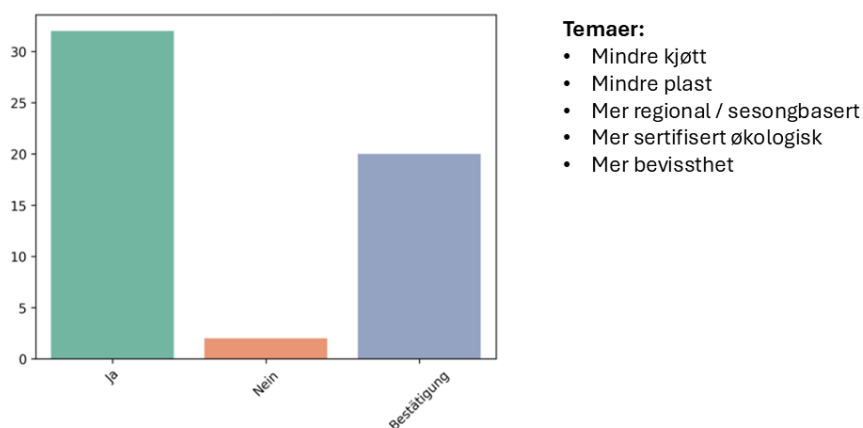
Resultater

Når det gjelder verdiendring, ser vi at det på individnivå i noen tilfeller kan observeres til og med betydelige endringer i verdier i alle kategorier. Gjennomsnittsverdiene viser at dimensjonene «åpenhet for endring» og «selvoverskridelse» blir viktigere, mens det nesten ikke kan observeres noen endringer i dimensjonene «selvforbedring» og «bevaring» (se figur 2).

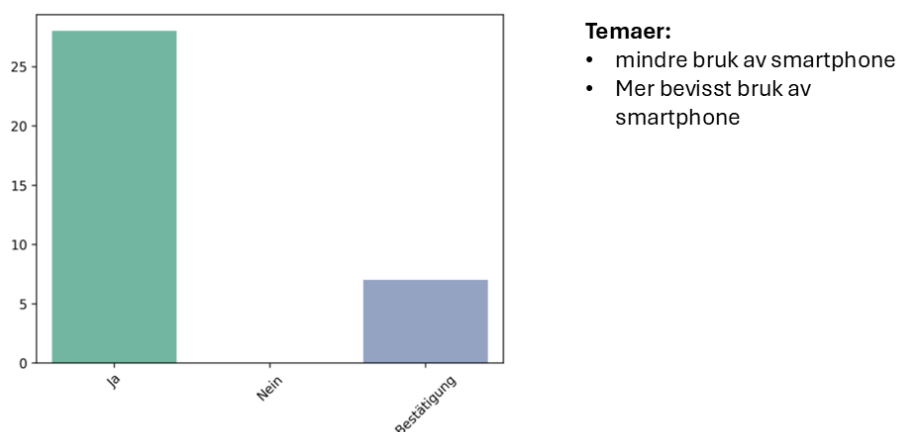

Figur 2. forandring av verdier, eksempel fra friluftsliv tur 2016. Direkte etter friluftsliv turen = T1, tre måneder etter friluftsliv turen = T2. Grafikken viser at dimensjonene «åpenhet til forandring» og «self-transcendens» blir mer viktig mens dimensjonene «self-forhøyelse» og «bevaring» har liten forandring

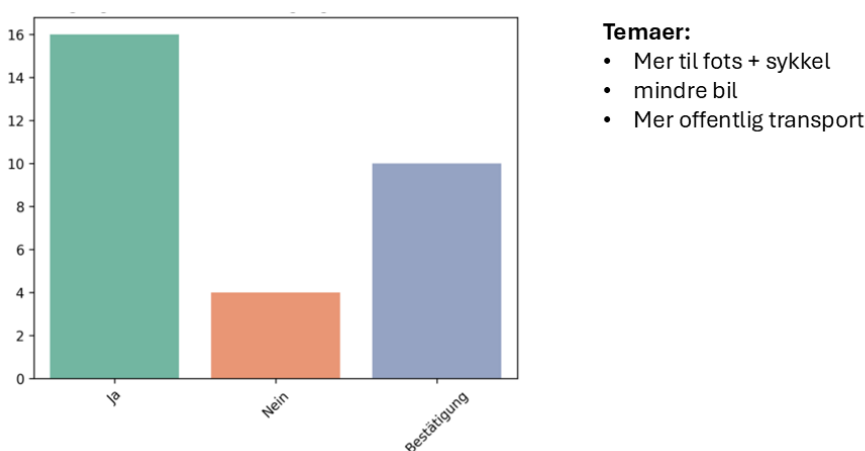
På området forbrukeratferd var det endringer i deltakernes bevissthet og atferd, særlig på områdene ernæring, mediebruk og mosjonsatferd, som etter deltakernes oppfatning ble utløst av Friluftslivsturen. Figur 3, 4, 5 nedenfor viser hvor ofte deltakerne i intervjuene oppga at opplevelsene under friluftslivsturen bidro til atferdsendring (grønn), at opplevelsene ikke bidro til noen endring (rød) eller at opplevelsene var en bekreftelse på eksisterende innsikt eller atferd (blå).

Figur 3. Friluftsliv har utløst forandringer i emneområde mat og ernæring (absolute svar)

Figur 4. Friluftsliv har utløst forandringer i emneområde mat og ernæring (absolute svar)

Figur 5. Friluftsliv har utløst forandringer i emneområde mat og ernæring (absolute svar)

Konklusjoner

Endringene både på verdiområdet og på området forbrukeratferd ser ut til å være svært individuelle og vanskelig å forutsi i hvilken retning de går.

Opplevelsen av å være alene i naturen ble gjentatte ganger nevnt som en svært viktig utløsende faktor, og støtten fra refleksjonsoppgavene og refleksjonsoppfordringene var en viktig hjelp for mange av deltakerne.

Både når det gjelder verdier og forbrukeratferd, avtar de endringene som friluftslivsturen utløste, over tid. Særlig når det gjaldt mediebruk, og spesielt bruk av smarttelefoner, sa mange deltakere at de raskt falt tilbake til sine gamle forbruksmønstre, selv om de hadde inntrykk av at disse forbruksmønstrene ikke bidro til deres velvære.

Det virker svært vanskelig å opprettholde innsikten og atferdsendringene som ble påbegynt under Friluftsliv-ekskursjonen. Alle tidligere forsøk i forbindelse med bachelor- eller masteroppgaver har ikke gitt overbevisende resultater.

Referanser

- Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., de Vries, S., Flanders, J., Folke, C., Frumkin, H., Gross, J. J., Hartig, T., Kahn, P. H., Kuo, M., Lawler, J. J., Levin, P. S., Lindahl, T., Meyer-Lindenberg, A., Mitchell, R., Ouyang, Z., Roe, J., ... Daily, G. C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science Advances*, 5(7), eaax0903. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aax0903>
- Franco, L. S., Shanahan, D. F., & Fuller, R. A. (2017). A Review of the Benefits of Nature Experiences: More Than Meets the Eye. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(8), Article 8. <https://doi.org/10.3390/ijerph14080864>
- Liedtke, G. (2005). *Die Bedeutung von Natur im Bereich der Outdooraktivitäten*. Institut für Natursport und Ökologie, Deutsche Sporthochschule Köln.
- Long, C. R., Averill, J. R., & More, T. A. (1999). *Solitude Experiences: Varieties, Settings, and Individual Differences*. 578–583. <https://doi.org/10.1177/0146167203251535>
- Petersen, E., Bischoff, A., Liedtke, G., & Martin, A. J. (2021). How Does Being Solo in Nature Affect Well-Being? Evidence from Norway, Germany and New Zealand. *Int J Environ Res Public Health*, 18(15). <https://doi.org/10.3390/ijerph18157897>
- Rosa, H. (2014). Die Natur als Resonanzraum und als Quelle starker Wertungen. In G. Hartung & T. Kirchhoff (Hrsg.), *Welche Natur brauchen wir?* (S. 123–141). Alber.
- Rosa, H. (2016). *Resonanz: Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Suhrkamp Verlag.
- Rosa, H. (2018). *Unverfügbarkeit*. Suhrkamp Verlag.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2, 1–20. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Seel, M. (1996). *Eine Ästhetik der Natur*. Suhrkamp Verlag.
- Wilson, E. O. (1984). *Biophilia. The human bond with other species*. Harvard University Press.

Pakket i plast

Kate Fletcher og Ingun Grimstad Klepp (SIFO/OsloMet)

Friluftsliv er ikke kun en del av løsningen, men også en del av problemet i dagens misbruk av natur (Aall et al., 2011). I det følgende skal vi bidra med noen tanker om dette dilemma med utgangspunkt i plast, og hva platen gjør med friluftsklær – og med vår opplevelse av natur. Forskningsspørsmål er: **Hvordan virker klær og sko vi bruker i friluftslivet til å skape nærhet, kontra kontroll og distanse til naturen?** Vi vil diskutere dette med utgangspunkt i distinksjonen plast kontra naturlige materialer.

Metode

Metoden er et ‘case-studie’ hvor erfaringer med ikke-plastbaserte turklær. forskerne bruker Life Writing (Fletcher, 2022), fotografi og sensorisk etnografi (Vannini, 2024). Vi brukte oss selv som informanter tre høstdager i Vågå 2024. Metodene er selvbiografisk, og trakk sammen følelser, kroppslige fornemmelser av våre opplevelser av å være på tur med klær og sko uten syntetiske materialer. Målet var å få frem beskrivelser av hva vi opplevde, positivt og negativt ved å ikke bruke syntetiske materialer i møte med naturen. Vårt feltarbeid er ledd i et større arbeid mot et prosjekt der vi håper å få anledning til å undersøke klærne i friluftslivet i dybden.

Vann, åser, fjell, fugler og mye annet rundt, over og under oss var avgjørende for våre opplevelser. Vi samarbeidet også med andre mennesker. Viktigst var et lite garvefirma ULU¹ som drives av Sofie og Roni. De garver pels og skinnklær fra jakt i området og arbeider også med rekonstruksjoner og naturveiledning. Rein er viktigste råvare og garvingen foregår med lokale naturlige ressurser som bark og hjernemasse fra reinsdyrene (Klepp & Haugrønning, 2021). Med oss en av dagene var også filmteamet Frys Film². Vi vil takke alle samarbeidspartnere fra reinsdyr og regn til Sofie og Roni og alle deres barn.

Plastklær i friluftslivet

Friluftsliv har samme utfordringer miljømessig som i samfunnet ellers, vekst i mengden ting. For klær og tekstiler er denne veksten drevet frem av en annen viktig endring: plastifisering. Disse to problemene henger nært sammen fordi veksten i mengde tekstiler ikke ville være mulig uten plastifisering (Changing Markets Foundation, 2021; Klepp et al., 2023). Plastifisering bidrar til plast og mikroplast forurensing både i produksjon og bruk, men mest av alt når produktene blir avfall (Kounina et al., 2024).

Det er ingen tvil om at plastifisering og utstysveksten i friluftslivet har bidratt med mye positivt. Vi har kunnet bevege oss sikrere og med lettere opppakking. Vi har kommet høyere og fortere frem i «all slags vær» og dermed bidratt til et tryggere og morsommere aktivitet. Forbruk forbundet med friluftsliv er et riktig forbruk i Norge og veksten har foregått med lite

¹ <https://uluofnorway.no/>

² <https://www.frysfilm.no/>

kritikk (Klepp & Skuland, 2013). Få har stilt spørsmål ved hva vi taper på denne utviklingen, og for mange typer klær og andre tekstiler er det få reelle alternativet til plast på markedet. Plastifisering har gått så langt at mange nok ikke ser det som enn reel mulighet å være ute på lenger turer uten plast.

Historisk er plastbruken svært kort. Det har levd mennesker på Jorden i omtrent 300 000 år, den siste tredjedelen av denne tiden har vi brukt klær. Syntetiske tekstiler, altså fiber av fossile materialer (plast) ble funnet opp for snart 100 år siden, men veksten i bruken av dem vokste raskt først på 1980-tallet. Da ble viktige syntetiske tekstiler for dagens friluftsliv som polyester, fleece og Gore-Tex funnet opp³. Vår avhengighet av plast i friluftslivet har med andre ord en svært kort historie, og i disse tiårene har mennesker oppholdt seg inne mer enn noen gang før. I vårt ønske om å være på tur uten plast var det derfor rikelig med historiske forbilder og kilder. Plaggene vi brukte var både kopier av eldre klær (jernalder og vikingetid) og nyutviklede, men produsert med eldre teknikker og prinsipper.

Funn

Både Kate og Ingun bruker til daglig mye naturmaterialer, likevel var en fullstendig plastfri påkledning annerledes og for oss spennende. Vi har valgt ut fire eksempler fra det empiriske materiale konsentrert om fire sanser, syn, følelse, lukter og hørsel.

Syn

Synssansen er selvsagt viktig i friluftslivet. Vi nyter utsikten, fortaper oss i fargespill og detaljer i naturen rundt oss. Men vi ser ikke kun natur, vi ser også hverandre. Dette gjør vi ute på tur, men vi gjør det også når vi ser på bilder fra turer vi har vært på.

I presentasjonen brukte vi et bilde fra en tur der både Ronny og Sofie og Frys Film var med. Filmteamet filmet oss andre der vi gikk i småregnet på en sti oppover fjellskogen til snaufjellet. Det første bilde er et bilde av Ingun og Sofie i et stort landskap med himmel, fjell, tåke og med fjellet vi står på dekket av lav lyng. Fargeskalaen er forsiktig og dempet, med varme rusttoner og varsomme grå både på forgrunnen med oss og våre klær, og landskapet vi er i. Det som skaper mest kontrast og liv i bildet er flekker av reinlav i forgrunnen, og en antydning til oppklaring på himmelen der den er lysere grå. Etter å ha vist dette bilde viste vi det samme bildet, men med større utsnitt. Med det kommer frem at det første kun var en detalj av et større bilde. Her er også Frys Film med. Blikket vårt søker bort fra nyansene i grått og rust og over på sterke syntetiske farger på regntøy, sekk og sekkens regntrekk. Gult grønt, orange, turkist og sort blir forgrunn og blikkfang. Klærne og utstyret inngår ikke i naturen, men skaper en klar kontrast til den, slik bilder av friluftsliv ofte er. Bildene av naturen med og uten oss er dermed vesensforskjellige. Plastklærne, og klær i naturmaterialer med syntetiske fargestoffer endrer det vi ser.

³ Klepp, Ingun Grimstad: syntetiske fibre i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 29. desember 2024 fra https://snl.no/syntetiske_fibre

Følelse

Følesansen er det samme som berøringssansen, altså det vi opplever gjennom huden. Vi opplever, varme, kulde, vind, ulike overflater og mye mer. Vi kan føle klærne vi har på kroppen. Vi bruker klærne og ikke minst skoene for å unngå å føle for mye. Vi vil unngå å kjenne hver kongle på stien, og vinden som kan prikke som nåler.

Mye av plasten i friluftsliv brukes for å unngå å føle noe, som det å være våt og kald. Vi valgte derfor bilder av regnvær for å snakke om følelsen av klærne og hva vi kanskje taper på bruken av plast. Gore-tex og lignende teknologier kjennetegnes ved bruken av en mikroporøs film som inneholder evighetskjemikaliene i PEFAS gruppen. Poenget er at filmen ikke skal slippe vanndråper gjennom. Samtidig har filmen en egenskap som industrien kaller at materialet «puster». Det betyr at filmen skal slippe vanndamp igjennom. I teorien skal vi holde oss tørre fordi den varme dampen vi produserer når vi beveger oss (og ja faktisk når vi sitter stille eller sover også), skal slippes ut gjennom stoffet samtidig som det holder regn, eller sjøsprøyt ute. I praksis er det slett ikke alltid det virker.

Det er mange andre teknikker for å holde vann ute. En teknikk er å lede vannet vekk. Den doble fellen på en sau av eldre rase, før avl gjorde sauen mer tilpasset spinnemaskinens begrensinger, har lange dekkhår som leder vannet bort fra den myke varme underullen. Vi mennesker bruker denne teknikken f.eks. ved å henge opp en kjetting fra takrennen i stedet for et nedløpsrør. Vannet følger kjettingen.

På turen hadde Ingun på seg en liten cape eller stor krave, av selskinn. Regndråpene rant ned fra krøllene i håret og ned på selskinnet og ble der ledet videre av håret på kragen. Under hår og skinn var Ingun varm. Klærne hun hadde på dekket ikke hele kroppen. Det var et bart parti over knær og nederste delen av låret. Ingun forklarer: «jeg er særdeles glad i vann i alle former. Hav og sjø, regn, is, snø og tåke. Å føle vannet rennet nedover huden var deilig» Å ta av klær er jo selvsagt en måte å bevare dem tørre. Å gå på tur uten klær, eller i det minste uten klær på deler av kroppen gjør jo at vi føler vanndråpene mot huden. Å være våt er ikke alltid det samme som å være kald. Vår tendens til å kle vannet ute, fratar jo oss også noe: følelsen av vannet mot huden. Dette vil jo da være enda sterkere om vi bruker tette klær fordi da stenges ikke kun vannet, men også vinden og ja, luften selv ute fra vårt største sanseapparat: huden.

Den delen av kroppen som fraværet av plast gjorde den største forskjellen på var føttene, men det skal vi la ligge nå, og likeledes opplevelser av det å være barfott eller naken altså det å ikke ha sko eller klær, endrer den måten vi er i verden. Vi håper å komme tilbake til dette, og mye annet ved en senere anledning.

Lukter

Klær lukter. Faktisk gjør vi veldig mye for å kontrollere lukten av klær, slik som å vaske dem (Klepp et al., 2022; Laitala et al., 2022; McQueen et al., 2022). Luktesansen har en fascinerende historie, både betraktet som dyrisk og underordnet synet som både mer intellektuelt og mer menneskelig (Classen et al., 1994; Klepp et al., 2022).

Tekstiler og selvsagt skinn og pels har en egenlukt. Ulike tekstiler påvirkes også ulikt av svette og andre utsondringer fra kroppen. Svetten gir mest lukter til de syntetiske tekstilene og minst til ull (Klepp et al., 2016; Rathinamoorthy & Thilagavathi, 2014). Syntetiske tekstiler behandles derfor med ulike kemiklier for å dempe luktuviklingen. Dette er kjemikalier med potensiell stor miljøbelastning og med begrenset effekt. Materialer har også en egenlukt, som vi kan like eller mislike. Det følgende er et sitat fra Kates dagbok om opplevelsen av lukten av klærne.

Jeg har på meg en skinnjakke laget av reinskinn og garvet med bark. Den er lett på kroppen min, skuldrene mine, armene mine, og den fyller nesen min med duften av dyr. Lukten er fyldig, sterk og tung. I en kultur som er besatt av renslighet og duft, er det en lukt av betydning. Det er en jakke merket på en måte som en syntetiske aldri er – direkte av et liv, av en kropp som ga oss huden sin, av et hjerte av blod, fleksibilitet og muskelflekk. Lukter Friluftsliv? (Kates dagbok fra feltarbeidet)

Hørsel

At både stillhet og lyder er en viktig del av friluftslivet (Faarlund 1992). Relatert til klær trolig mest diskutert i jakt. Lydløse klær er noe av det som skiller jaktklær fra andre friluftslivsklær. Men lyden av klærne er jo ikke kun viktige for mulige byttedyr.

Vevde stoffer har mer lyd enn de strikkede, og ofte er lyden en viktig og verdsatt del av tekstilenes estetikk. Raslingen i silkeunderskjørt, og taftkjoler, er for eksempel godt beskrevet i romaner. Vevde syntetiske tekstiler som gore-tax jakker og bukser lager mye lyd. De rasler, knitter når vår bevegelse får stoff til å gnisse mot stoff. På turen da filmteamet var med, ble dette åpenbart. Sammen med dem hørt vi bare klærne deres, ikke fuglene rundt oss. Når vi går kledd i slike klær blir det nesten umulig å høre noe annet enn oss selv. Miljøfilosofer vil kanskje si at dette er roten til problemet. At vi evig og alltid setter oss selv i sentrum. Hva skal til for å kle seg for å høre mer av verden? Å høre oss selv minst? Store deler av dagens friluftslivsklær med syntetiske stoffer i form av vind og vanntette skallbekledning bidrar dermed til å sette oss i sentrum.

Konklusjon

Vi har vist at friluftslivet ikke bare vinner på plast, men taper noe gjennom å se på hvordan plast påvirker syn, hørsel, følelse og lukten av natur. Friluftslivsklær består av mer plast (syntetiske fibre) enn andre typer klær. Spesielt syntetiske fibre og deres laminater skaper barrierer som holder naturen på en armlengdes avstand. Noen ganger kan dette være ønskelig, andre ganger ikke. Plast er tett forbundet med overproduksjon og avfallsgenerering på grunn av lav pris og enkel produksjon. Fibrene er så slitesterke at de vil varer lenger enn oss alle – og fortsette å forurense når vi brytes ned til jord. Plaggene vi bruker for å være trygge og komfortable i naturen holder også naturen ute, skaper en barriere rundt oss og inngår ikke i jordens naturlige kretsløp.

Miljøfilosofer har lenge hevdet at roten til de bærekraftskrisene ligger i en vilje til å adskille oss fra naturen (e.g. Plumwood, 1998). Det er dermed mulig å si at plastfibre i klær er legemliggjørelsen av teknikker for mestring og kontroll i et hierarkisk "makt over"-forhold til en

verden som vi faktisk er avhengige av, og som vi kan søke å forenes med i friluftsliv. Dette paradokset var utgangspunktet for vårt foredrag.

Referanser

- Aall, C., Klepp, I. G., Støa, E., Engeset, A. B., & Skuland, S. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453-476. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.589863>
- Changing Markets Foundation. (2021). *Fossil Fashion: The hidden reliance on fossil fuels*. C. M. Foundation. http://changingmarkets.org/wp-content/uploads/2021/01/FOSSIL-FASHION_Web-compressed.pdf
- Classen, C., Howes, D., & Synnott, A. (1994). *Aroma: the cultural history of smell*. Routledge.
- Faarlund, Nils 1992. Støy og stillhet i Friluftslivet. SFT rapport 93:39.
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2011011405039
- Klepp, Ingun Grimstad: syntetiske fibre i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 29. desember 2024.
- Klepp, I. G., Berg, L. L., Sigaard, A. S., Tobiasson, T. S., Hvass, K. K., & Gleisberg, L. (2023). *THE PLASTIC ELEPHANT: overproduction and synthetic fibres in sustainable textiles strategies* (SIFO-Project report 5-2023, Issue. <https://hdl.handle.net/11250/3086387>
- Klepp, I. G., Buck, M., Laitala, K., & Kjeldsberg, M. (2016). What's the problem? Odor-control and the smell of sweat in sportswear. *Fashion Practice: The Journal of Design, Creative Process & the Fashion Industry*, 8(2), 296-317.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17569370.2016.1215117>
- Klepp, I. G., & Haugrønning, V. (2021). Naturgarvet skinn i et miljøperspektiv. In: Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet.
- Klepp, I. G., Laitala, K., & Rathinamoorthy, R. (2022). The Consumer Perception of Odour. In G. Thilagavathi & R. Rathinamoorthy (Eds.), *Odour in Textiles: Generation and Control* (pp. 1-13). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003141426-1>
- Klepp, I. G., & Skuland, S. (2013). The Rationalisation of Consumption Reasons for Purchasing Outdoor Recreational Outfits. In M. Vaccarella & J. L. Foltyn (Eds.), *Fashion Wise* (pp. 43-52). Inter-Disciplinary Press.
- Kounina, A., Daystar, J., Chalumeau, S., Devine, J., Geyer, R., Pires, S. T., Sonar, S. U., Venditti, R. A., & Boucher, J. (2024). The global apparel industry is a significant yet overlooked source of plastic leakage. *Nature Communications*, 15(1), 5022.
<https://doi.org/10.1038/s41467-024-49441-4>
- Laitala, K., Klepp, I. G., & Haugrønning, V. (2022). Textile Cleaning and Odour Removal. In G. Thilagavathi & R. Rathinamoorthy (Eds.), *Odour in Textiles: Generation and Control* (pp. 197-222). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003141426-10>
- McQueen, R. H., Kowton, J. E., & Degenstein, L. M. (2022). More than Just Appearance: Management of Clothing-Related Odor in Everyday Life. *Fashion Practice*, 1-26.
<https://doi.org/10.1080/17569370.2022.2062830>
- Rathinamoorthy, R., & Thilagavathi, G. (2014). Effect of Antimicrobial Finish on Odor Control Properties of Apparel Fabric. *Journal of Textile & Apparel Technology & Management (JTATM)*, 9(1).

Naturens betydning for rehabiliteringen ved Beitostølen Helsesportsenter – et case

Hans Stifoss-Hanssen (VID/Beitostølen Helsesportsenter), Hilde Ingvaldsen, Ola Sandvold, Anne-Guri Ekern, Bodvar Sonstad, Inge Morisbak (Beitostølen Helsesportsenter) og Reidun Jahnsen (UiO/Beitostølen Helsesportsenter)

Sentralt i denne presentasjonen står et konkret case fra friluftsliv i vinterforhold, som illustrerer de ulike aspektene ved rettigheter til friluftsliv for alle.

Inkludering og friluftsliv

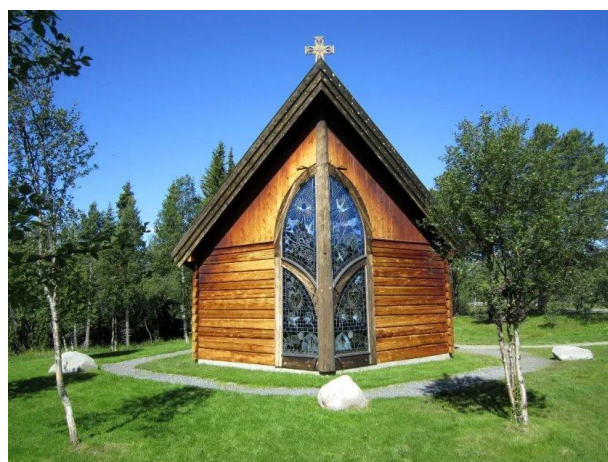
Presentasjonen er tilknyttet prosjektet «Arven etter Erling Stordahl» ved Beitostølen helsesportsenter, finansiert med støtte fra Kulturdirektoratets støtteordning for funksjonshemmedes historie. I prosjektet belyser vi drivkreftene som lå bak den blinde gründeren Erling Stordahls initiativer. Disse initiativene kulminerte med opprettelsen av *Beitostølen helsesportsenter* og *Storedal kultursenter*, begge i 1970.

Erling Stordahl formulerte et tydelig og grunnleggende syn på verdien av friluftsliv og naturens egenverdi, samtidig som han førte en kamp for rettighetene og mulighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse.

På denne måten var han en forløper for FN-konvensjonen for funksjonshemmedes rettigheter, CRPD (Convention on the Rights of Persons with Disabilities), samtidig som han var svært tidlig ute med å sette ord på verdien av natur for mennesker, og dermed indirekte på faren ved naturtap som vi er blitt så oppmerksomme på de senere årene.

«Ode til lyset» og Lyskapellet»

Erling Stordahl støttet seg til LYS som metafor for engasjementet sitt og verdiene sine – noe som får ekstra mening ut fra at han selv var blind. Han oppfattet lyset som bilde på menneskers evne til mestring og fellesskap, og han etablerte flere symbolske manifestasjoner av dette:

Budskap

Budskapet kan oppsummeres i det å se på utfoldelse i naturen for alle som en menneskerett. Og videre ja til likeverdig fellesskap, men nei til paternalisme og stakkarsliggjøring, nei til veldedighet som fundament for fordeling av goder.

Skisporet – en aha-opplevelse, en frihetsopplevelse

En kjent historie fra livet til Erling Stordahl omhandler da han gikk på ski på Beitostølen, og brått opplevde å «falle ned i» sporene etter en militær weasel som hadde kjørt i terrenget. Han erfarte at han på en helt ny måte kunne gå på ski uten å bekymre seg for vei og ujevnheter. (blinde kan gå på ski!) På en konferanse i 1993 beskrev han dette slik: «I felt a great sense of physical and mental release, a feeling that I had regained part of my sight. I could stop whenever I wanted, and enjoy my surroundings in silence and solitude. I could feel the sun tanning my skin. I could hear a wood-cock calling in the nearby forest. I could see into the heart of nature....»

Og han utviklet dette til den sporleggingsteknologien vi alle kjenner og bruker. Legg merke til at Stordahl kobler den fysiske frihetsopplevelsen tett til en dyp naturopplevelse. Og dessuten: Det var en tilrettelegging som hjelper ALLE (når så du sist en skiløper utenfor oppkjørte løyper? «universell utforming av skispor»).

CASE: Refleksjoner fra en fjelltur (Grunnet skade måtte Hilde Ingvaldsen melde avbud, og det var derfor Hans Stifoss-Hanssen som la frem denne del av presentasjonen.)

Det ble delt egenerfaringer fra en fjelltur til Bitihorn, den majestetiske toppen som ruver i terrenget like nord for Beitostølen. Det ble deretter satt søkelys på funksjonshemmedes rettigheter med tanke på bruk av natur og friluftsliv.

Grunnleggeren av BHSS, Erling Stordahl, sa at funksjonshemmede har samme behov som alle andre til å bruke sine evner og muligheter. Da mente han også behovet for å bruke naturen og delta i friluftsliv.

Stifoss-Hanssen fortalte om Hildes erfaringer med bruk av natur og friluftsliv før og etter hennes skade, hvor hun ødela ryggmargen, ble lam fra livet og dermed avhengig av rullestol. Før skaden var Hilde aktiv orienteringsløper, hun var veldig glad i naturen, og hadde en spesiell forkjærlighet for fjellet. Bruken av natur og friluftsliv hadde bidratt til at hun var sterk både fysisk og psykisk. Dette var en styrke som absolutt skulle komme godt med når hun i en alder av 27 år fikk livet snudd på hodet etter en skiheisulykke. Hun ble liggende 9 måneder på Haukeland sykehus, og på den tiden skjedde all opptrening innendørs. Det ble mange lange og ensformige dager...

Etterhvert fikk hun høre om Beitostølen Helsesportsenter, hvor hun fikk 2 rehabiliteringsopphold i 1999. Det ble noen opphold som virkelig satt sine spor! Det var rehab-opphold som passet henne som hånd i hanske, med utprøving av mange forskjellige aktiviteter, mye aktivitet ute i naturen, og aktiviteter med gode mestringsopplevelser. Hun opplevde at naturen igjen gav henne nye krefter. De to oppholdene bidro til at Hilde flyttet til Beitostølen to

år senere, mye på grunn av de flotte langrenns-mulighetene som er der, men også fordi hun hadde et ØRLITE håp om at hun en dag skulle få seg jobb på helsesportsenteret. Etter 3 år var hun ansatt.

Utsikten fra Beitostølen mot Bitihorn har alltid fascinert Hilde og har alltid berørt henne. Hun hadde en sterk opplevelse under rehab-oppholdet da hun første gang pigget på ski helt alene rundt i løypene. Hilde følte hun var langt ute på viddene igjen. Det å kunne sitte alene og nyte utsikten mot Bitihorn det ble som et symbol på frihet for henne. Hun hadde ikke i sin villeste fantasi trodd at hun noen gang skulle få oppleve å komme til topps på Bitihorn, men i 2014 var det en gjeng med kolleger som ville ha Hilde med på det de kalte Ekspedisjon Bitihorn. Det ble en uforglemmelig, spesiell og følelsesladet tur.

01.mai 2024 var det på dagen 10 år siden forrige tur, og en ny gjeng ville være med Hilde på et nytt forsøk om å nå toppen. Nok en gang ble det en flott tur med sterke opplevelser og følelser (her ble det vist bilder og video, se <https://norskfriluftsliv.no>). En sånn tur krever en del utstyr. Turfølget hadde med både piggekjelke, pulk, sit-ski, truger og randonee utstyr. Hilde startet i piggekjelken og når det begynte å bli brattere satt hun seg over i pulken. Det øverste partiet mot toppen er meget bratt, og det krevde en enorm innsats fra alle for at de skulle nå toppen. Det var en gjeng med arbeidsjern som var med i turfølget, og det var aldri snakk om at noen ville gi seg. Så etter noen timer med iherdig innsats ble toppen nådd nok en gang. Hilde hadde ikke trodd det ville være mulig å toppe første turen, men det var like sterke følelser i sving denne gangen, og opplevelsen var like flott, om ikke enda flottere. Tenk at hun skulle få oppleve dette enda en gang, og at det nok en gang klaffet med både vær og føre. Selv om toppen var nådd, var turen langt fra over. Hilde syns det er enda skumlere nedover, og hun fikk kjenne på både action og adrenalin når hun ble ledsaget i sit-ski nedover de bratte hengene. Da er det godt å være i trygge hender, med kolleger som vet hva de driver med. Hennes kollega Svein loste henne ned med stø hånd på ``rattet``.

Videre ble det satt fokus på noen refleksjoner rundt menneskerettigheter til personer med funksjonsnedsettelse, spesielt knyttet til bruk av natur og friluftsliv: Hilde opplever jobben på helsesportsenteret som en meget takknemlig og givende jobb. Hun blir ekstra berørt av å få ta del i mange brukere sine små og store Riddersprang i arbeidshverdagen. Et Riddersprang trenger overhodet ikke være en ekspedisjon til Bitihorn, men det kan være små utfordringer for å pushe seg selv til å nå personlige mål. For noen brukere kan det være et stort Riddersprang å våge seg ut i stallen og klappe på en av hestene. Mens for en annen kan det være en utfordring og et mål å klare å gå en runde på ski rundt idrettsbanen uten å falle. På Helsesportsenteret jobbes det for at alle skal finne sitt eget Riddersprang, finne sine egne utfordringer, og våge å pushe sine egne grenser, slik at hver og én kan oppleve mestring.

Mange tar nok muligheten for en fjelltur for gitt, og kan nærmest når som helst ta seg en tur ut. For mange med funksjonsnedsettelse er en fjelltur, et sånt Riddersprang, overhodet ingen selvfølge, og langt fra en hverdagslig aktivitet. Men det gjør også opplevelsen desto større, med desto sterkere følelser. Naturopplevelser sammen med andre, fellesskapsfølelsen, opplevelsen av å mestre noe sammen, det er virkelig verdifullt og gir en utrolig god følelse. Dette burde alle ha mulighet til å få oppleve. Dessverre er det mange med funksjonsnedsettelse som ikke har denne

muligheten. En fjelltur kan for mange kreve både støttespillere og mye utstyr, og det er det ikke alle funksjonshemmede som har tilgang til.

FN-konvensjonen, CRPD, skal bidra til å motvirke diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Konvensjonen har bidratt til en økende bevissthet om hvilke rettigheter for funksjonshemmede som må sikres for å muliggjøre deltagelse i aktiviteter andre ofte tar for gitt. Til tross for denne bevisstheten, er det mange utfordringer som hindrer funksjonshemmede i å delta fullt ut i natur og friluftsliv.

Vi vet at naturen har en unik helsebringende effekt, både fysisk og psykisk. Bruk av natur, friluftsliv, og generell fysisk aktivitet kan også bidra til at funksjonshemmede står lenger i jobb. Det er derfor avgjørende at også funksjonshemmede har muligheten til å nyte disse fordelene. Da nytter det ikke bare å tilby rehabiliteringsopphold med fokus på natur, kultur og friluftsliv. Funksjonshemmede må også få muligheten til å være aktive i naturen i sin hverdag der de bor. Det er dessverre fortsatt langt igjen før vi kan si at funksjonshemmede har like muligheter som alle andre.

Noen av utfordringene er for eks tilgang på brukerstyrt personlig assistanse (Bpa). Bpa-ordningen praktiseres høyst forskjellig fra kommune til kommune. Dessverre er det altfor mange som ikke får den assistansen de trenger for å kunne leve det livet de ønsker.

Hjelp fra en personlig assistent kan være avgjørende for enkelte for å kunne delta i ulike aktiviteter. En annen utfordring er tilgang til aktivitetshjelpemidler. Mange funksjonshemmede har ikke tilgang til nødvendige hjelpemidler for å kunne være fysisk aktiv. Når det gjelder aktivitetshjelpemidler for personer over 26 år er det veldig begrenset for hvem som får dette gjennom hjelpemiddelsentralene grunnet svært begrensede midler som settes av til dette. Denne type hjelpemidler er veldig dyre og få har råd til å kjøpe dette selv. Tilrettelagte naturopplevelser og tilgjengelighet er også en utfordring. Mange stier er ikke universelt utformet og er uegnet for personer med nedsatt mobilitet. Tilgang til toaletter og parkeringsplasser er ofte begrenset i naturområder. Mangel på informasjon om tilgjengelige naturområder kan også være en barriere.

Dette er bare NOEN av utfordringene, så det er fortsatt en stor og viktig jobb som gjenstår før vi kan si at funksjonshemmede har like muligheter til aktivitet og deltagelse.

Kilder

- Kaggestad, J (2017): GÅ! Verdens beste mosjon. Oslo: Kagge
 Gangdal, J (2019): Det muliges kunst. 50 år med Beitostølen Helsesportsenter. Oslo: Kagge
 Stordahl, E (1957): Stien over fjellet. Oslo: Achehoug & Co
 Skarstad, K (2019): Funksjonshemmedes menneskerettigheter. Oslo: Universitetsforlaget
 Hessen, D O (2023): Jervesporet. Cappelen Damm

Friluftslivsaktivitet blant ungdom før og under Coronapandemien

Pål Lagestad og Eivind Sæther (Nord universitet)

Introduksjon

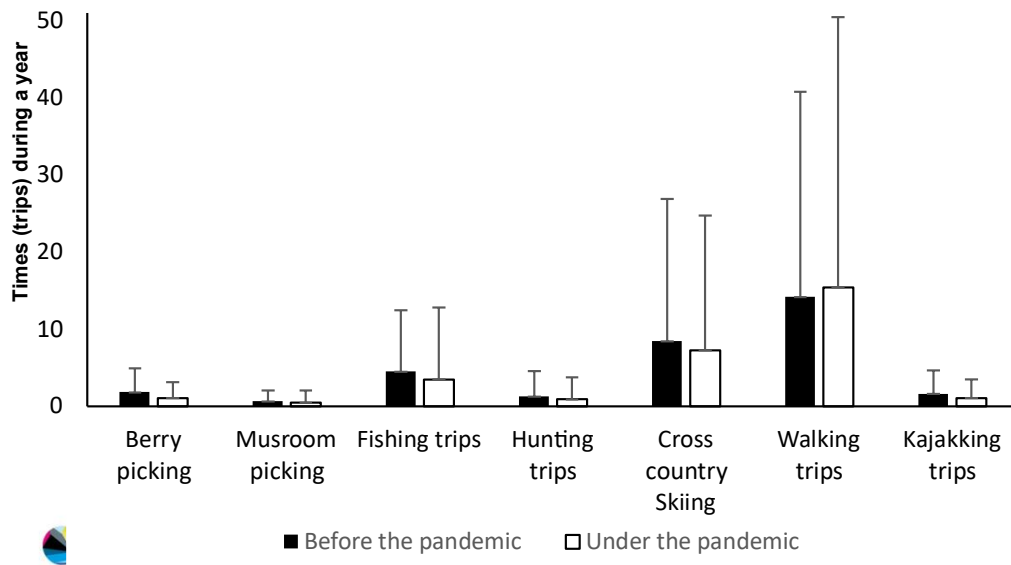
Friluftsliv kan gi både fysisk aktivitet, naturopplevelser og forbedre livskvaliteten. Regelmessig fysisk aktivitet er avgjørende for unges fysiske, sosiale og mentale helse (WHO, 2018), og friluftsliv kan være en viktig bidragsyter (Mytting & Bischoff, 2009; Tordsson, 2010). Under SARS-CoV-2-pandemien i 2020–2022 var skoler, treningssentre og svømmehaller stengt, og idrettslag og andre fysiske aktivitetstilbud var nedstengt (Regjeringen, 2022). Til tross for disse restriksjonene var det tilgang til de fleste friluftslivsaktiviteter gjennom hele pandemien. Formålet med denne studien var å belyse hvordan graden av aktivitet i ulike friluftslivsaktiviteter endret seg under pandemien, samt å identifisere betydningen friluftsliv hadde for opplevelsen av fellesskap før og under pandemien (Sæther et al., 2023).

Metode

Utvalget i dette forskningsprosjektet ble hentet fra elever ved to videregående skoler i Midt-Norge, lokalisert i mellomstore byer (mellom 10 000 og 20 000 innbyggere). Disse to skolene ble valgt ved hjelp av et stratifisert utvalg. Begge skolene ligger i områder med rikelig med landskap, tilgang til flere nasjonalparker, elver, havet, fjell, skiløyper og alpinanlegg. På grunn av tidsbegrensninger tillot ikke rektorene og lærerne at alle klasser deltok, og derfor valgte rektorene tilfeldig ut klasser til å svare på spørreskjemaet. Av de 900 elevene på skole 1 ble klasser med 140 elever valgt, mens klasser med 147 av 1 250 elever ble valgt på skole 2, og alle disse fullførte spørreskjemaet (N = 287). Elevene på disse skolene var i alderen 16 til 19 år, tilsvarende tre år på videregående skole. Klasser fra alle tre årstrinn ble valgt. 135 gutter og 152 jenter svarte på spørreskjemaet, som var delt inn i idrettsfag (N = 114), spesialisering i allmenne fag (N = 103) og yrkesfag (N = 70).

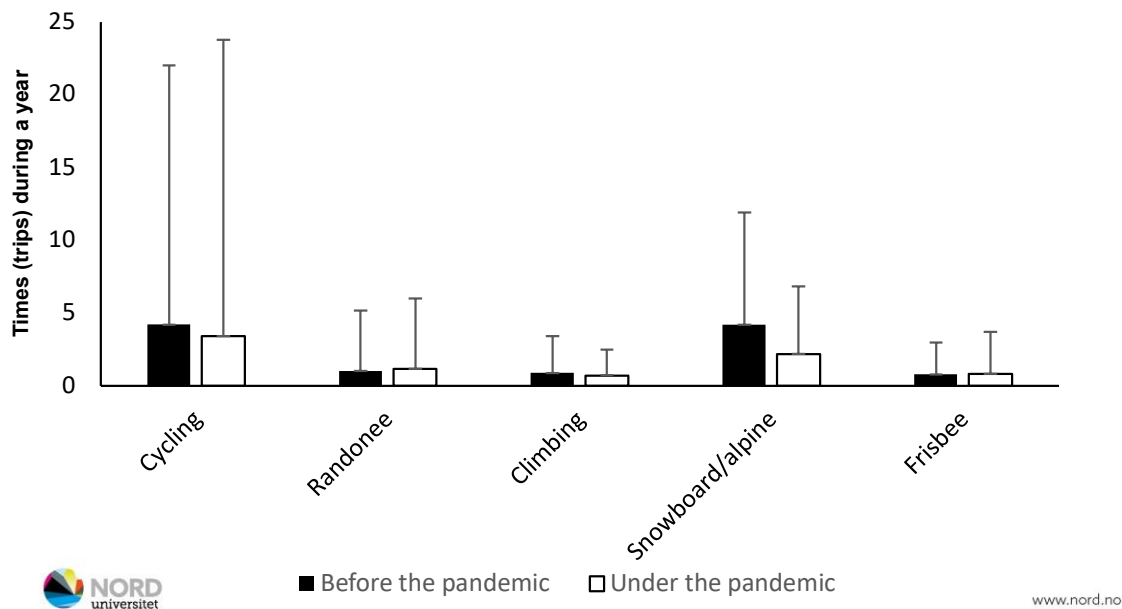
Resultater

Resultatene viste at den **selvrapporterte totale friluftslivsaktiviteten** ble signifikant redusert med 12,1 % under pandemien, sammenlignet med den selvrapporterte totale friluftslivsaktivitet året før pandemien inntraff. Resultatene av den selvrapporterte friluftslivsaktiviteten relatert til **tradisjonelle friluftslivsaktiviteter** viste en signifikant nedgang på 7,8 %, hvor seks av de syv friluftslivsaktivitetene viste en signifikant nedgang i aktivitetsnivå under pandemien, mens antall gåturer økte signifikant med 8.9 % (se Figur 1).

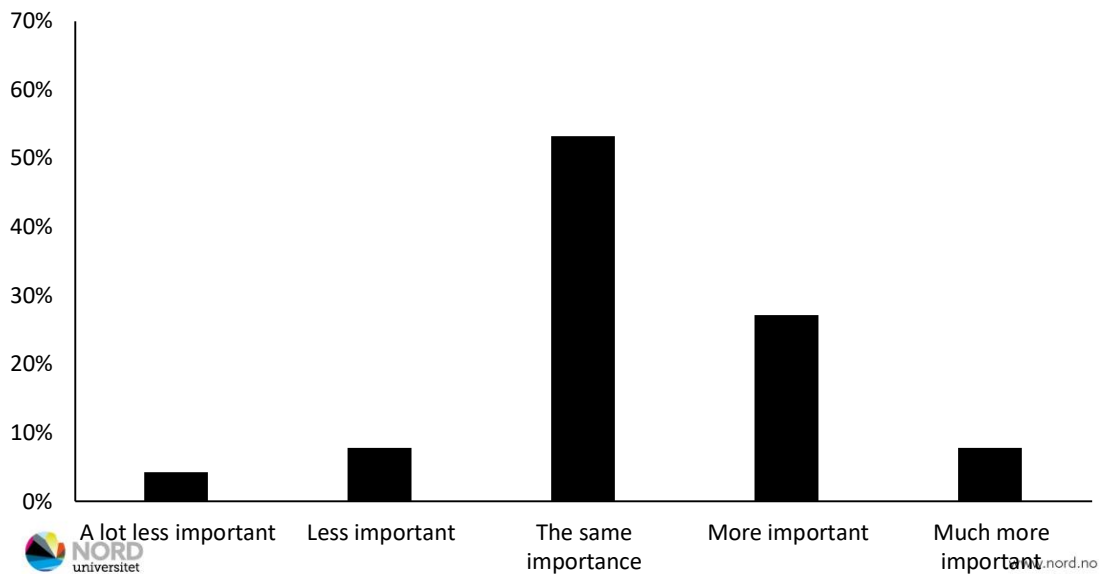
Figur 1: selvrapportert friluftslivsaktivitet relatert til **tradisjonelle friluftslivsaktiviteter**.

Resultatene av den selvrapporterte friluftslivsaktiviteten relatert til **moderne friluftslivsaktiviteter** (Figur 2) viste en signifikant nedgang på 24,8 %. To av disse aktivitetene hadde en signifikant nedgang i aktivitetsnivå (sykling og alpint), mens tre av aktivitetene hadde et uendret aktivitetsnivå.

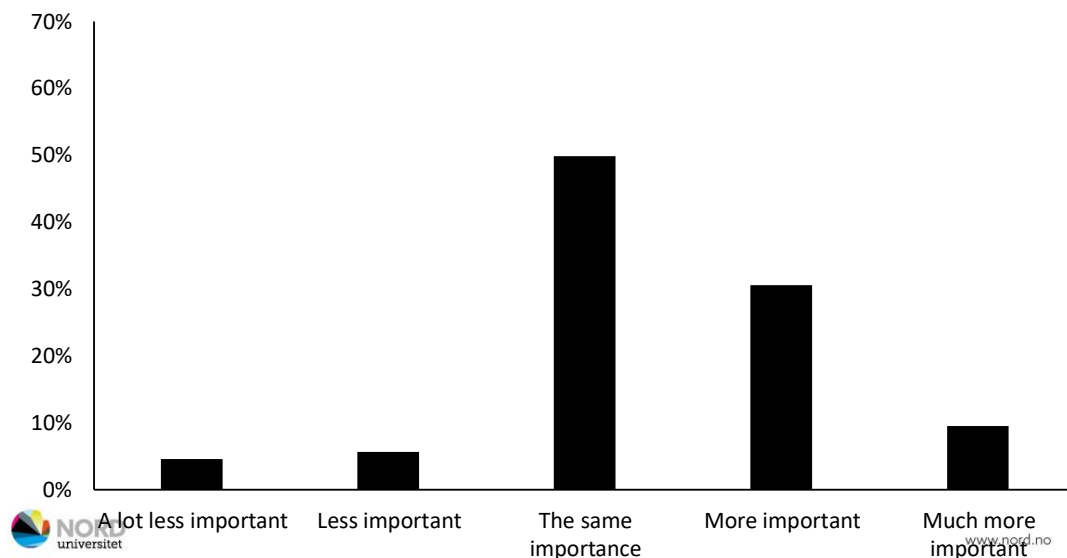
Figur 2: selvrapportert friluftslivsaktivitet relatert til **moderne friluftslivsaktiviteter**.

Når det gjaldt betydningen friluftslivsaktiviteter hadde **for å kunne være sammen med familien** (Figur 3), oppgave et betydelig antall deltakere at friluftslivsaktiviteter hadde vært viktigere under pandemien enn før pandemien.

Figur 3: Betydningen friluftslivsaktiviteter hadde **for å kunne være sammen med familien**.

Når det gjaldt betydningen friluftslivsaktiviteter hadde **for å kunne være sammen med venner**, oppgave et betydelig antall deltakere at friluftslivsaktiviteter hadde vært viktigere under pandemien enn før pandemien (Figur 4).

Figur 4: Betydningen friluftslivsaktiviteter hadde **for å kunne være sammen med venner**.

Diskusjon

Funnene knyttet til betydningen av friluftslivsaktiviteter for opplevelsen av fellesskap var ikke uventede. Det var imidlertid noe uventet at den to år lange pandemien ikke førte til mer friluftsliv blant unge, gitt mangelen på andre muligheter for fysisk aktivitet. Fra et folkehelseperspektiv er

funnene bekymringsfulle når det gjelder friluftslivsaktiviteters positive betydning for sosial, psykisk og fysisk helse (Mytting & Bischoff, 2009; Tordsson, 2010; WHO, 2018). I en pandemi hvor en ikke kan delta i andre sosiale aktiviteter, vil friluftslivsaktiviteter kunne være av stor betydning. Dette potensialet vil være viktig å kommunisere ut i forkant av fremtidige pandemier, som trolig vil komme.

Referanser

- Sæther, E., Mikalsen, S., & Lagestad, P. (2023). Changes in friluftsliv (outdoor recreation) activities among Norwegian adolescents during the SARS-CoV-2 pandemic. *Front. Sports Act. Living*, 5:1215611.
- Mytting, I., & Bischoff, A. (2008). *Friluftsliv*. Oslo: Gyldendal Undervisning.
- Regjeringen (2022). *Smitteverntiltakene oppheves lørdag 12. februar*. Nedlastet 1. mars 2022 fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/smitteverntiltakene-oppheves/id2900873/>
- Tordsson, B. (2010). *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- WHO (2018). *Global action plan on physical activity 2018-2030. more active people for a healthier world*. Nedlastet 5. september 2019 fra: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272722/9789241514187-eng.pdf>

Viktigheten av aktivitetshjelpemidler for deltagelse i naturbaserte aktiviteter og opplevelser¹

Tor Erik Nyquist, Reidun Jabnsen, Merete Kvamme Fabritius, Ingeborg Nordbø, Trond Bliksvær og Karin M Antonsen (Beitostølen Helseportsenter/ Nordlandsforskning/ VID)

Beitostølen Helseportsenter (BHSS) er en ideell non profit stiftelse som gir re-/habiliterings-tilbud til barn, ungdom og voksne med ulike diagnoser, funksjonsnedsettelse og funksjonsnivå. Aktivitet og deltagelse med fokus på muligheter fremfor begrensninger vil alltid være en viktig ledesnor for virksomheten. BHSS kombinerer bruk av tilpasset fysisk aktivitet med medisinsk, pedagogisk og sosialfaglig veiledning og oppfølging. Senteret ble grunnlagt av Erling Stordahl og åpnet dørene i november 1970. Hovedvirkemidlet til BHSS er tilpasset fysisk aktivitet, og visjonen er «Aktivitet og deltagelse gjennom livet – for alle». BHSS har driftsavtaler med de regionale Helseforetakene, og gir tilbud om gruppehold på døgnbasis for de som får rettighetsvurdert opphold, aldersspennet er fra 3 år og oppover. Aktivitetshjelpemidler og forskning er to andre viktige grunnpilarer i senterets drift.

Access tour prosjektet er finansiert av Forskningsrådet og ledes av Nordlandsforskning. BHSS er en partner i prosjektet. Et av hovedmålene for Access tour prosjektet er å utvikle mer inkluderende, tilrettelagt og bærekraftig turisme.

Gjennom PhD prosjektet vil vi undersøke om og hvordan personer med nedsatt funksjonsevne får sine menneskerettigheter oppfylt, med spesielt fokus på tilgjengelighet til naturbaserte opplevelser og aktiviteter. Mange personer med nedsatt funksjonsevne ønsker å delta i aktiviteter, der funksjonsnedsettelsen hindrer det. Tilpassede hjelpemidler kan da være ønskelig. Målet med prosjektets ene delstudie er å bidra til tilgjengelige naturbaserte opplevelser for alle, gjennom å kartlegge behovet mennesker med nedsatt funksjonsevne har for aktivitetshjelpemidler på naturbaserte aktivitetsdestinasjoner.

Det overordnede forskningsspørsmålet er; How can nature-based activities be made equally accessible to everyone – through universal design and/or reasonable accommodations? I presentasjonen ble det fokusert på resultater fra en kartleggingsundersøkelse i regi av Access tour prosjektet, og mer spesifikt på behovet mennesker med nedsatt funksjonsevne har for aktivitetshjelpemidler for å kunne delta i naturbaserte aktiviteter. Begrepet «reasonable accommodations» ble gjennomgått: «Rimelig tilrettelegging betyr nødvendige og hensiktsmessige endringer og tilpasninger som ikke påfører en uforholdsmessig eller urimelig byrde, når det er nødvendig i et bestemt tilfelle, for å sikre at personer med funksjonsnedsettelse kan nyte eller

¹ Dette er en presentasjon av et pågående PhD prosjekt i regi av Beitostølen Helseportsenter, Accessible Tourism/Nordlandsforskning og VID vitenskapelige Høgskole i Oslo.

utøve alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter på lik linje med andre" (FN 2008; CRPD Art. 2, definisjoner).

Videre ble tre tentative forskningsspørsmål med tilhørende artikkel forslag presentert:

Forskningsspørsmål 1: How do reasonable accommodations for nature-based activities look in practice, and what significance do assistive devices have for people with disability?

Article title: Nature-based activities for all – assistive devices as prerequisites for persons with disability – rights versus realities – results of a digital survey

Forskningsspørsmål 2. How do persons with disabilities experience the use of assistive devices in nature-based activities?

Article title: Nature-based activities for all – needs versus accessibility – experiences of persons with disability.

Forskningsspørsmål 3. What kind of reasonable accommodations can contribute to improved accessibility to nature-based activities at a local tourist destination.

Article title: Nature-based activities for all – the relationship between universal design and tailor-made adaptations – a study of path dependence and cultural capitals of Beitostølen Healthsports Centre and Øystre Slidre municipality.

Fokus for presentasjonens siste del var forskningsspørsmål 1. For å prøve å finne svar på dette, ble et digitalt spørreskjema sendt til 2304 personer med nedsatt funksjonsevne gjennom brukerorganisasjoner og et rehabiliteringssenter i Norge, 329 personer (14 %) responderte. Det er fra denne undersøkelsen det er foreløpige funn.

For å belyse andre deler av det overordnede forskningsspørsmålet vil det utføres individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer. Her vil mennesker med nedsatt funksjonsevne være sentrale aktører i datainnsamlingsmaterialet. Mixed Methods design vil bli brukt (Creswell, J.W. & Creswell, J.D. 2018).

Bakgrunnen for ønsket om å undersøke dette knyttes til:

- Det er mange fordeler med en fysisk aktiv livsstil.
- Likevel er personer med funksjonsnedsettelse mindre aktive enn personer uten funksjonsnedsettelse
- Spesielt når de har behov for aktivitetshjelpemidler

WHO (2020), Helsedirektoratet (2014), Steene-Johannesen et.al (2019), Bedell G et.al (2013), Gjessing et.al (2018).

Målet er blant annet å kartlegge behovet for å leie/låne aktivitetshjelpemidler når man reiser og vil delta i naturbaserte aktiviteter.

Forskjellen ble tydelig i forhold til behovet for å leie forskjellige hjelpemidler på destinasjonene. Mens 9 prosent trenger å leie/låne hjelpemidler for daglige aktiviteter (eks krykker, hvit stokk), har så mange som 72 prosent svart at de ønsker og vanligvis leier hjelpemidler til ulike sports- og fritidsaktiviteter på destinasjonene (eks sitski), og 27 prosent svarte at de gjør det noen ganger. I motsetning til hjelpemidler til bruk i dagliglivet, er hjelpemidler til sports- og fritidsaktiviteter derimot ikke tilgjengelige på samme måte. Forskning viser at kompetansen til lokale tjenesteytere ofte er mangelfull når det gjelder tilpasning og opplæring i bruk av aktivitetshjelpemidler (Bergem 2018, Gjessing et al 2018). Det er derfor viktig at aktører som tilbyr utleie av aktivitetshjelpemidler, tilegner seg kompetanse eller samarbeider med fagfolk som har den nødvendige ekspertisen på slik tilpasning.

Aktivitetshjelpemidler kan være en forutsetning for at mennesker med nedsatt funksjonsevne får mulighet til å delta i aktiviteter de virkelig ønsker. Reisedestinasjoner bør derfor tilby aktivitetshjelpemidler sammen med ordinært utstyr, gi tydelig informasjon om dette og ha kompetent personale for å gjøre naturbaserte opplevelser tilgjengelige for alle.

Referanser

- Gedell G., Coster W., Law M., Liljenquist K., Kao-Y-C, Teplicky R. (2013). Community participation, supports and barriers of school age children with and without disabilities. *Arch. Phys. Med. Rehabil.* 2013;94(2):315-23
- Bergem, S. (2018), Knowledge among important actors in the field of adaptive equipment for young people with disabilities. *Disabil. Rehabil.: Assist Technol.*
- Creswell, J.W. & Creswell, J.D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks: Sage
- Gjessing B., Jahnsen R., Strand LI., Natvik E. (2018): Adaption for participation! Children's experiences with use of assistive devices in activities. *Disabil. Rehabil. Assist. Technol* 2018;12(8):803-8
- Helsedirektoratet. Anbefalinger om kosthold, ernæring og fysisk aktivitet. Oslo: The Norwegian Directorate of Health; 2014 Report IS-2170
- Steene-Johannesen J., Anderssen S., Bratteteig M, Dalhaug E., Andersen I., Andersen O (2019): Kartlegging av fysisk aktivitet, sedat tid og fysisk form blant barn og unge. Oslo: The Norwegian Directorate of Health.
- World Health Organization (2020). WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour. Geneva.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Disability (2008). Convention On The Rights Of Persons With Disabilities (CRPD). Article 2 – Definitions. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/article-2-definitions.html>

Inkludering av barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivet: frilufsorganisasjonenes perspektiver

Alexander Engen Aas-Hanssen (Oslo og Omland Friluftråd) og Helene Figari (Norsk Institutt for Naturforskning)

Innledning og bakgrunn for prosjektet

Dette arbeidet er i hovedsak basert på funn fra et mastergradsprosjekt som utgjør en av flere delstudier i det europeiske forskningsprosjektet Planet 4B (planet4b.eu). Den norske delen av prosjektet undersøker hvordan barn og unge med funksjonsnedsettelse kan få bedre og mer likeverdig tilgang til gode naturopplevelser. Delstudien som presenteres her har hatt som mål å undersøke barrierer, utfordringer og muligheter for å inkludere barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivet, sett fra friluftslivsorganisasjonenes perspektiver (Aas-Hanssen, 2024).

Vi vet at personer med nedsatt funksjonsevne deltar mindre i friluftslivet enn den øvrige befolkningen (Bergesen Dalen & Schylter Oppøyen, 2023; Kissow & Klasson, 2021). Økt deltakelse for alle har vært og er fortsatt en viktig politisk målsetning (Klima og miljødepartementet, 2018; Kultur- og likestillingsdepartementet, 2024; Meld. St. 18 (2015-2016), 2016). Politiske intensjoner gir imidlertid liten innsikt i hvorfor personer med funksjonsnedsettelse ikke inkluderes mer i friluftslivet, og hvordan slik inkludering kan realiseres i praksis (Gurholt, 2023; Haug, 2014). Det er behov for mer kunnskap om hva som hindrer og fremmer deltakelsen – særlig er friluftslivsorganisasjonenes perspektiver lite belyst i tidligere forskning, til tross for at de forventes å spille en nøkkelrolle for å nå de politiske målsetningene om deltakelse og inkludering.

Ser vi til det organiserte friluftsliv i Oslo, har tidligere undersøkelser slått fast at det generelt mangler ukentlig organiserte friluftslivsaktiviteter for barn – og at mulighetene er særlig begrenset for barn med funksjonsnedsettelse. Studien av friluftsliv blant barn og unge i Oslo, utarbeidet av Gurholt et al., (2020), trekker frem familien som den viktigste arenaen for sosialisering og deltakelse i friluftslivet. Andre viktige sosialiseringsarenaer er skolen og lokalmiljøet. Den flerfoldige sosiale forankringen understøtter betydningen av gode og stabile tilbud fra frivilligheten som kan inspirere og styrke interessen for friluftsliv – særlig for dem som i dag er underrepresentert. Denne studien er et lite, men viktig bidrag som søker å synliggjøre friluftslivsrepresentanters opplevelser av barrierer, utfordringer og muligheter for inkludering av barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivet.

Metode

Studien bygger på fire fokusgruppeintervjuer og to semistrukturerte dybdeintervjuer med representanter fra et utvalg friluftslivsorganisasjoner. Alle intervjuene var opprinnelig planlagt som fokusgruppeintervjuer. I to tilfeller medførte imidlertid avbud fra flere planlagte deltakere at vi endte opp med kun én informant. Til tross for at dette representerer en metodisk begrensning, valgte vi likevel å gjennomføre intervjuene – både av respekt for den enkelte informanten som hadde satt av tid til å snakke med oss, og for å sikre kontinuitet og fremdrift i prosjektet.

Datagrunnlaget er dermed begrenset, og gir ikke grunnlag for generalisering. Likevel, fordi kvalitativ forskning ofte er eksplorerende og søker å belyse et mangfold av perspektiver, avdekker den verdifulle innsikter i hvordan organisasjonene opplever sin virkelighet – med interessante fellestrekk i erfaringer og tematisk fokus på tvers av intervjuer og organisasjoner.

Intervjuene ble tatt opp, transkribert og analysert med utgangspunkt i Braun og Clarkes (2006) rammeverk for tematisk analyse. Målet har vært å avdekke og analysere mønstre, temaer og perspektiver knyttet til inkludering av barn og unge med funksjonsnedsettelse i friluftslivet. Vitenskapsteoretisk har vi forholdt oss til begrepene friluftsliv, inkludering og funksjonsnedsettelse som sosialt konstruerte fenomener. Dette innebærer å anerkjenne at informantenes opplevelser, meninger, tanker og fortolkninger er dypt forankret i den sosiale konteksten de inngår i – det vil si at de forstås og formes ut fra kulturelle og samfunnsmessige forutsetninger. I stedet for å forsøke å eliminere forskerens egen forforståelse, integreres også denne som en uunngåelig og viktig del av den fortolkende prosessen. Innenfor dette rammeverket forstås full objektivitet som en umulighet, ettersom vår forståelse alltid vil være preget av våre egne erfaringer og kulturelle referanser. Derfor inkluderes også forskerens egen forforståelse som en del del av den fortolkende prosessen (Schwandt, 2000).

Funn

Tatt i betraktning den begrensede inkluderingen av barn med funksjonsnedsettelse, står inkludering overraskende høyt på agendaen blant våre informanter. Alle la for dagen en bevissthet rundt inkludering og kunne fortelle at de legger stor vekt på å tilrettelegge og tilpasse tilbudene sine. Organisasjonene fremstår som åpne og dedikerte i sin praksis, samtidig som graden av systematisk arbeid, det vil si erfaringen, fokuset og vekten som legges på inkludering, varierer. Noen organisasjoner har etablert faste og velutprøvde tilbud, mens andre opererer mer ad hoc og med mindre grad av struktur.

Analysen avdekker at organisasjonene møter flere barrierer og muligheter i sitt inkluderingsarbeid. Barrierene relaterer de hovedsakelig til:

- **Økonomi og ressurser:** Usikker finansiering og begrensede ressurser gjør at enkelte tilbud må nedskaleres eller fases ut.
- **Holdninger:** Både interne og eksterne holdninger kan hindre effektiv inkludering, særlig når det gjelder forutinntatte oppfatninger om hva barn med funksjonsnedsettelse kan eller ikke kan.
- **Informasjonsdeling:** Manglende kommunikasjon og informasjonsutveksling, spesielt med samarbeidspartnere som skoler og helseinstanser, begrenser muligheten for tilpassede løsninger.

Blant muligheter for å styrke inkludering av barn med funksjonsnedsettelse som informantene identifiserte, var de viktigste:

- **Holdninger som muliggjør:** En løsningsorientert holdning og endring av negative oppfatninger kan legge til rette for mer inkluderende praksiser.

- **Tverrsektorielt samarbeid:**

Økt samarbeid og kunnskapsutveksling på tvers av sektorer kan styrke utviklingen av tilpassede og inkluderende tilbud.

Barrierer og utfordringer

Økonomi og ressurser

Økonomi er en kjent barriere i frivillig sektor. Det at organisasjonene ikke alltid vet om de får midler til å etablere og drifte ulike aktivitetsprosjekter skaper en usikkerhet i tilbudene. Mangel på økonomi og kortvarige prosjektperioder gjør ofte at tilbudene må nedskaleres eller fases ut. Dette påvirker organisasjonenes målgrupper, og gjør tilbudene særlig sårbare for barn som har behov for forutsigbarhet og kontinuitet. Samtidig vet vi at det å kunne tilby gratistilbud i seg selv er et særlig viktig virkemiddel for deltakelse og inkludering av barn fra familier med lavere sosioøkonomisk status (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2024, s. 27). Organisasjonene rapporterer at de ofte stilles overfor vanskelige prioriteringer når det gjelder valg av fokusområder, tid og ressursbruk. Dette kan lede til spredte initiativer.

Videre kan inkludering av barn med funksjonsnedsettelse oppleves som mer ressurskrevende, og ser ut til å være særlig utfordrende å basere på frivillighet alene. Vi vet at det finnes mange gode frivillige tilbud, men de stedene der det fungerer godt, skyldes det ofte innsatsen til en dedikert ildsjel med en særlig tilknytning til målgruppen. Slike initiativer har selvsagt høy verdi, men er samtidig sårbare; for hva skjer med et tilbud når den ene ildsjelen gir seg?

Holdninger som barriere

En utfordring informantene snakket mye om, knytter an til holdninger. For eksempel fortalte flere om skolesamarbeid der voksne ledsagere legger unødvendige begrensninger på deltakelsen til barn med funksjonsnedsettelse. Blant annet fortalte de at lærerne eller assistentene av og til tar det for gitt at en friluftslivsaktivitet ikke passer for en bestemt elev på grunn av en gitt funksjonsnedsettelse, uten å konferere med de som arrangerer aktiviteten. Slike forutinntatte idéer om hva eleven kan og ikke kan gjøre er ikke nødvendigvis tilsiktet. Det kan skyldes mangel på kompetanse, forståelse eller vilje hos læreren eller assistenten, eller et ønske om å skjerme barnet som utvikler seg til overbeskyttende adferd. Dette gjelder selvsagt ikke alle aktiviteter, eller alle lærere og assistenter, men fremstår likevel som en viktig barriere mot inkludering. Samtidig er det ofte nettopp disse personene som kjenner barna best, og som har den beste forutsetningen for å avgjøre om et tilbud passer eller ikke, eventuelt hvordan aktiviteten kan tilpasses. For organisasjonene er det verken ønskelig eller mulig å overstyre ledsagernes vurderinger. Dette understreker den avgjørende rollen som holdninger og engasjement hos assistenter og lærere har for at integrering av barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivsaktiviteter skal lykkes.

Informasjonsdeling

For aktører i friluftslivsorganisasjoner som ikke alltid kjenner målgruppene sine så godt – for eksempel de som arbeider mot skolene – kan det til tider oppstå et gap i kommunikasjonen med ansvarlige lærere om behovet for tilrettelegging for bestemte elever. Slik informasjon er viktig for at organisasjonene skal kunne utforme tilpasninger i aktivitetsinnhold og program, og dermed unngå utilsiktet ekskludering.

Videre ga alle informantene uttrykk for at organisasjonene selv bør forbedre sine inkluderende og proaktive kommunikasjonstiltak, det vil si å informere godt og riktig om de tilbudene som passer for de fleste, uavhengig av forutsetninger. Samtidig fortalte flere at de har gode erfaringer med å signalisere at de har en åpen holdning – for eksempel ved å gjøre terskelen for å ta kontakt og etablere dialog i forkant så lav som mulig. På den måten kan de med relativt beskjeden innsats finne ut om tilbudet passer barnets forutsetninger, og eventuelt gjennomføre enkle og riktige tilpasninger.

Muligheter

Holdninger som en muliggjør

At barn med nedsatt funksjonsevne kan møte fysiske barrierer i naturen er en realitet. Barrieren blir imidlertid enda høyere dersom man også blir møtt med holdninger som tilsier at «nei, dette er nok ikke noe for deg». Informantene løftet frem det å endre slike negative holdninger som en sentral forutsetning for økt inkludering og deltakelse. De fremhevet også viktige faktorer, som universell utforming og bruk av godt tilgjengelige områder, kombinert med kreativitet, nytenkning, relasjonsbygging, dialog og involvering av barnet. De fleste la for dagen en løsningsorientert tilnærming til forutinntatthet og begrensende holdninger. Ved å møte alle på en åpen og utforskende måte, flytter man kanskje også oppfatningen om hva som faktisk er mulig. Videre har dominerende holdninger eller kulturen i organisasjonen stor betydning for inkludering, fortalte flere av informantene. Flere var opptatt av at for å lykkes, må organisasjonene forplikte seg til inkludering i alle ledd. Her kan det oppstå interne utfordringer, for eksempel fordi ikke alle forstår viktigheten av inkluderingsarbeidet eller anser det som en del organisasjonens mandat. For at initiativene skal være bærekraftige og skape varig endring, må de støttes av hele organisasjonen.

Tverrsektorielt samarbeid og kunnskapsutveksling

Et av delstudiets hovedfunn er at koblingen mellom helsesektoren og friluftslivsorganisasjonene er for svak, og at de ulike sektorene – som friluftsliv og helse – er preget av silotenkning. Dette utgjør ikke bare en barriere, men også en mulighet. Selv peker organisasjonene nettopp på tverrfaglig samarbeid som en nøkkelfaktor for kunnskapsdeling, kompetanseheving og etablering av inkluderende praksiser. Selv om det finnes eksempler på nettverk som bringer organisasjonene sammen på tvers av sektorer, er insentivene for å etablere slikt samarbeid for svake, og det er usikkert om interesseorganisasjonene med spisskompetanse på tilrettelegging er tilstrekkelig representert på friluftslivsfeltet. Det er i stor grad opp til organisasjonene selv å initiere samarbeid, og de samarbeidene som etableres oppstår mer eller mindre tilfeldig. For hvem sitt ansvar er det egentlig å nå ut til hvem? Det kan derfor synes hensiktsmessig å legge sterkere føringer for å oppnå slikt samarbeid, for eksempel gjennom å oppfordre til felles søknader og prosjekter, og gjennom etablering av robuste nettverk på tvers av sektorer.

Til sist ønsker vi å fremheve en mulighet vi har blitt oppmerksomme på gjennom samarbeidet med Sunnaasstiftelsen i prosjektet Planet 4B, nemlig bruk av mentorprogrammer og mentorer. Disse mentorene fungerer som rollemodeller og likepersoner som inspirerer barn og unge med funksjonsnedsettelse, og de demonstrerer hvilke muligheter som finnes innen friluftsliv. Vi ser

på implementeringen av slike mentorordninger, og integrering av mentorer i organisasjonsarbeidet, som et svært lovende redskap for å styrke inkluderingen av barn med funksjonsnedsettelse, og som en uutnyttet ressurs for friluftslivsorganisasjonene.

Konklusjon

Funnene i studien indikerer at kompleksiteten i tilgjengelige støtteordninger og usikkerhet knyttet til korte prosjektperioder er viktige barrierer mot inkludering av barn med funksjonsnedsettelse. Fravær av sikker finansiering kan føre til manglende kontinuitet i tilrettelagte tilbud. Stabile tilbud til unge med funksjonsnedsettelse kan i begrenset grad baseres på frivillighet alene. I dag er bærekraftige løsninger for god inkludering i mange tilfeller drevet frem av dedikerte enkeltpersoner. Det er viktige bidrag, men gjør tilbudet sårbart. Studien poengterer behovet for forbedret informasjonsdeling og dialog for å tilpasse tilbud og sikre trygghet for deltakerne. Sosiale miljøfaktorer, særlig knyttet til holdninger, kreativitet, nytenkning, og relasjonsbygging, er avgjørende for å lykkes med inkludering. Videre observerer vi at samarbeidet mellom helsesektoren og friluftslivsorganisasjonene er for svakt. Bedre utveksling av kompetanse mellom aktører med særskilt kunnskap om tilrettelegging og friluftslivsorganisasjonene, kan bidra til å lette deltakelse for flere. Rollemodeller fremheves som en mulig løsning for å inspirere og motivere deltakelse.

Referanser

- Bergesen Dalen, H., & Schylter Oppøyen, M. (2023). *Friluftsliv i Norge. Status og historisk utvikling*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/idrett-og-friluftsliv/artikler/friluftsliv-i-norge.status-og-historisk-utvikling>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Gurholt, K. P. (2023). Governance of nature-based health promotion: Public policy and volunteer organisations' innovations of outdoor activities among urban youth. *Sport, Education and Society*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13573322.2023.2209105>
- Gurholt, K. P., Torp, I. H. D., & Eriksen, J. W. (2020). *Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo: Sosial ulikhet og sosial utjevning*. Norges idrettshøgskole. <https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/2684299>
- Haug, P. (2014). *Inkludering*. Gyldendal akademisk.
- Kissow, A.-M., & Klasson, L. (2021). *Deltakelse for barn og unge med funksjonsnedsettelse, med særskilt vekt på deltakelse i fysisk aktivitet. En systematisert kunnskapsoversikt. Forskningslitteratur fra 1995-2019*. Nasjonal kompetansetjeneste for barn og unge med funksjonsnedsettelse | Aktiv Ung. https://img8.custompublish.com/getfile.php/4833595.2298.kbmbpkqimb7bwp/Deltakelse+for+barn+og+unge_revisjon_PDF.pdf?return=www.nkbuf.no
- Klima og miljødepartementet. (2018). *Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ce805bbda07b40d184115b512d1c0de0/t-1564.pdf>

- Kultur- og likestillingsdepartementet. (2024). *Alle Inkludert! Handlingsplan for like muligheter til å delta i kultur-, idretts- og friluftslivsaktiviteter, 2024-2026*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/alle-inkludert/id3036723/>
- Meld. St. 18 (2015-2016). (2016). *Friluftsliv—Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Klima- og miljødepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>
- Schwandt, T. A. (2000). Three epistemological stances for qualitative inquiry: Interpretivism, hermeneutics, and social constructionism. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *Handbook of Qualitative Research* (s. 189–213). SAGE Publishing.
<http://worldcat.org/oclc/43384732>
- Aas-Hanssen, A. E. (2024). *Friluftsliv for all: Outdoor recreation organizations perspectives on inclusion of children with disabilities in Friluftsliv*. University of South-Eastern Norway.
<https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/3174246>

Barrierer og muligheter for et inkluderende naturbasert reiseliv i Norge

Karin Marie Antonsen, Trond Bliksvær, Merete Kvamme Fabritius (Nordlandsforskning), Reidun Jahnsen, Beitostølen, Tor Erik Nyquist (Beitostølen Helse- og idrettsenter) og Ingeborg Nordbø (Universitetet i Sørøst-Norge)

I Nasjonal Reiselivsstrategi 2030 løftes «norske friluftslivstradisjoner» og «det norske friluftslivet» frem som noen av satsingsområdene for å styrke verdiskapingsevnen i reiselivet (Innovasjon Norge 2021, s. 59). Bakgrunnen er at Norges attraktivitet som reisemål vurderes å være nært knyttet til naturen som grunnlag for opplevelsesturisme. Denne artikkelen retter oppmerksomheten mot inkluderende reiseliv, og belyser barrierene og mulighetene for å ta del i et reiseliv tuftet på norske friluftslivstradisjoner for personer med funksjonsnedsettelse.

Resultatene bygger på en nasjonal spørreundersøkelse som ble gjennomført våren 2022 gjennom forskningsprosjektet ACCESSTOUR (Accessible tourism for inclusion and value creation). Prosjektet, som er finansiert av Norges forskningsråd, har som sentrale mål å utforske og bidra til mer kunnskap om hvordan et mer inkluderende reiseliv kan bidra til verdiskaping. Vi ser da verdiskaping både som en utvidelse av markedsgrunnlaget for naturbaserte reiselivsdestinasjoner og bedre folkehelse og livskvalitet for lokalbefolkningen. Prosjektet ønsker også å bidra til å oppfylle FNs bærekraftsmål om inkludering, så vel som nasjonale politiske målsettinger om økt inkludering og likestilling. Bakgrunnen for prosjektet ACCESSTOUR er for det første at vi mangler kunnskap om erfaringer og preferanser til mennesker med funksjonshemninger, særlig med tanke på naturbasert reiseliv. Dette til tross for at om lag 1,3 milliard mennesker globalt, ca. 150 millioner innen EU og om lag en million mennesker i Norge lever med en eller annen form for funksjonshemming (WHO¹, Eichhorn et al. 2014 og Bufdir²). Allerede i 2014 ble det estimert at europeiske reiselivsdestinasjoner tapte 142 mrd. Euro på grunn av manglende tilgjengelighet (Eichhorn et al. 2014). I dag er videre 25 prosent av befolkningen i Norge 60 år eller eldre, og andelen er forventet å stige til 32 prosent i 2050 (SSB.no³). En aldrende befolkning vil øke behovet for tilrettelegging innenfor reiselivet så vel som innenfor samfunnet generelt. Sett fra næringens perspektiv ligger det også derfor et økonomisk potensial i å være tilgjengelig for alle.

Spørreundersøkelsen som ble gjennomført i ACCESSTOUR-prosjektet ble besvart av 330 personer i Norge med funksjonsnedsettelse. Av disse oppga 79 prosent at de hadde nedsatt

¹ World Health Organization (WHO) 2023. Disability. Key facts; <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>;

² Bufdir. <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/funksjonsnedsettelse/begreper-kunnskapsgrunnlag/> - viser beregning av antall personer i Norge med funksjonsnedsettelse basert på SSBs arbeidskraftsundersøkelser og levekårsundersøkelser

³ SSB.no. Nasjonale befolkningsframskrivninger, hovedalternativ <https://www.ssb.no/statbank/table/13599/tableViewLayout1/>.

bevegelse, 26 prosent kognitive utfordringer, mens henholdsvis 9 og 8 prosent hadde nedsatt hørsel og/eller syn. Spørreskjemaet ble bygd opp med utgangspunkt i kundereiseperspektivet (Pine og Gilmore 2013), og omhandlet erfaringer med å planlegge og gjennomføre reiser i Norge. Basert på resultatene fra undersøkelsen vil vi besvare følgende problemstillinger;

- Hva er de mest sentrale barrierene for reisende med funksjonsnedsettelse i Norge?
- Hvilke tiltak kan iverksettes for å bidra til et mer inkluderende naturbasert reiseliv?

Teoretisk rammeverk for ACCESSTOUR er forskning som argumenterer for helhetlige fortolkningsrammer. Personer med funksjonshemming er ingen ensartet gruppe og finnes i alle reiselivets målgrupper (Buhalis and Michopoulou, 2011). Tilgjengelig reiseliv handler da ikke først og fremst om å tilby separate opplevelser for spesielle grupper, men er et reiseliv hvor mennesker med ulike behov kan fungere med verdighet gjennom universelt designede produkter, tjenester og miljøer (Darcy og Dickson 2009, s. 34). Når det er snakk om naturbasert reiseliv, vil det i praksis allikevel være snakk om behov for tilpasning eller tilrettelegging, hvor man tar hensyn til spesifikke behov. Dette fordi universell utforming av naturområder i mange tilfeller er vanskelig å få til i praksis.

Vi legger til grunn en relasjonell, kontekstuell og interaktiv forståelse av funksjonshemming (Lid 2020). Kort fortalt er dette en forståelse som vektlegger at funksjonshemming oppstår i individers samspill med sine omgivelser. Sagt på en annen måte oppstår funksjonshemming når der oppleves et gap mellom individers forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon hos individene. Tilnærmingen vektlegger at mennesker, uavhengig av funksjonsnivå, er forskjellige og har ulike forutsetninger. Dette gjør at barrierer oppleves forskjellig. Det er dermed ingen selvfølge at en person med en funksjonsnedsettelse opplever å være funksjonshemmet. Funksjonshemmingen vil avhenge av samspillet mellom individuelle egenskaper, omgivelsene og den konkrete situasjonen. Videre bygger studien på tidligere forskning som har belyst barrierer for inkluderende reiseliv (se blant annet Eichhorn og Buhalis, 2010).

De mest sentrale barrierene for reisende med funksjonsnedsettelse i Norge

Et av de sentrale funnene fra undersøkelsen vår var at personer med funksjonsnedsettelse i stor grad uttrykte de samme ønskene om å delta i naturbaserte opplevelser og reiseliv som andre reisende (se Antonsen og Enger 2018). Vi fant også, noe overraskende, at de som besvarte undersøkelsen i like stor grad foretrekker rurale som urbane reisemål⁴. Samtidig oppga hele 41 prosent at de hadde opplevd å ikke kunne delta grunnet manglende tilrettelegging / tilgjengelighet. Dette understøttes av annen forskning som har pekt på barrierer for inkluderende naturbasert reiseliv (f.eks. Burns et al. 2009 og 2013 og Eichhorn og Buhalis 2010). I vår undersøkelse trakk mange frem manglende eller feilaktig informasjon og fysiske hindre som sentrale barrierer. Manglende adkomst til hav og vann, avstand mellom parkering og opplevelse og utilgjengelige transportmidler ble nevnt som sentrale fysiske barrierer, sammen med manglende informasjon om blant annet terreng og underlag, muligheten for å ha med ledsager og manglende informasjon om tilgjengelighet på ulike arrangementer. Undersøkelsen viste at den

⁴ Basert på intervjuer og funn fra workshops med personer med ulike funksjonsnedsettelse hadde vi en antakelse om at respondentene ville foretrekke urbane reisemål da disse ofte er bedre tilrettelagt.

aller viktigste tilgjengelighetsinformasjonen er informasjon om parkering og adkomst, tilgjengelige rom og bad og toalettfasiliteter. Over 75 prosent oppga at denne informasjonen i stor eller svært stor grad var viktig for dem, mens rundt halvparten oppga at de ikke fant tilstrekkelig informasjon om disse faktorene på internett. Det var videre over 64 prosent som oppga at informasjon om tilgjengelige natur- og kulturopplevelser, serveringsarealer og fellesarealer er viktig for dem, mens under halvparten oppga at de i stor grad finner tilstrekkelig tilgjengelighetsinformasjon også på disse områdene. Mer spesifikt pekte informantene på manglende informasjon om fremkommelighet med rullestol (bredde på døråpninger og hvorvidt det er trinnfri adgang og eventuelt antall trappetrinn), informasjon om avstander, stigningsgrad og underlag i turområder og muligheter for å drive med utendørs aktiviteter.

Vi har også i intervjuer med personer med funksjonsnedsettelse avdekket at manglende kunnskap og holdninger ofte oppleves som barrierer. Dette understøttes av intervjuer med reiselivsaktører som forteller at de ikke informerer om tilgjengelighet fordi de ikke kjenner godt nok til kravene, er redde for å bruke feile eller støtende begreper eller frykter å bli stilt ansvarlig ved eventuelle ulykker. Oppsummert kan vi sortere de mest sentrale barrierene under kategoriene manglende informasjon, fysiske hindre og holdninger/manglende kunnskap.

Hvilke tiltak kan iverksettes for å bidra til et mer inkluderende reiseliv?

Det første tiltaket vi vil peke på for å overkomme barrierene er å øke kunnskapen om tilgjengelig reiseliv og universell utforming. For enkeltaktører vil et viktig første steg være å kartlegge egen virksomhet⁵. Det er også viktig å ha tilgjengelighet på agendaen i hele virksomheten, for eksempel ved å ta det opp i fellesmøter eller på kursdager. Dette kan være utfordrende, men ikke mindre viktig, i en næring med så store sesongvariasjoner og gjennomstrømning av personell som det reiselivet har.

Ved hjelp av kartleggingen kan man videre prioritere og gjennomføre tiltak. Flere reiselivsaktører trekker frem manglende økonomi som en barriere, da de vurderer det som kostbart å gjennomføre tiltak for økt tilgjengelighet. Vi har gjennom flere verksteder og studieturer fått illustrert at ikke alle grep trenger å være kostbare og omfattende. Noen ganger kan det være tilstrekkelig med en liten rampe, eller mindre tilpasninger av friluftsutstyr for å gjøre frilftsaktiviteter tilgjengelige for flere. I ACCESSTOUR-prosjektet har vi blant annet invitert Valnesfjord helsesportsenter som både gjennom bilder og praktiske øvelser har illustrert hvordan de ved hjelp av kreativitet og enkle tilpasninger gjør frilftsaktiviteter tilgjengelige uten store økonomiske investeringer.

Videre er det viktig å tenke på tilgjengelighet og/eller universell utforming fra starten når man planlegger nyinvesteringer av bygg eller frilftsområder. Dette er mye billigere enn om man må gjøre endringer på eksisterende- bygg eller opparbeidede uteområder. Et nyttig tips er å innovere brukere aktivt både i kartleggingen og når man planlegger og gjennomfører tiltak eller investeringer. Brukere kan i denne sammenhengen være for eksempel lokallag av interesseorganisasjoner eller kommunale råd for personer med funksjonsnedsettelse.

⁵ Basert på eksisterende krav om universell utforming, råd fra FFO og informasjon fra intervjuer og spørreundersøkelse utvikler vi gjennom prosjektet ACCESSTOUR et eget kartleggingsskjema for reiselivsaktører

Sist, men ikke minst, er det viktig å ha presis og oppdatert informasjon om tilgjengelighet på nettsider og i bookingkanaler. I mange tilfeller kan en destinasjon eller opplevelse være tilgjengelig for mange personer med funksjonsnedsettelse selv om den ikke er fullt ut universelt utformet. Informasjonen bør derfor være så utfyllende at gjestene selv kan gjøre informerte vurderinger av om destinasjonen eller opplevelsen er passende for dem. Dette kan handle om å oppgi bredde på dører, stigningsgrad på helninger, type underlag og avstand fra parkering til opplevelse og eventuelt antall trappetrinn dersom aktuelt. Bilder kan også fungere effektivt som illustrasjon sammen med tekst.

Oppsummering

Spørreskjemaundersøkelsen som ble gjennomført i 2022 gjennom prosjektet ACCESSTOUR viser at de mest sentrale barrierene for tilgjengelig reiseliv handler om manglende informasjon, fysiske hindre og holdninger / manglende kunnskap. Sentrale tiltak som kan bidra til å overkomme disse barrierene er blant annet å øke kunnskapen om tilgjengelig reiseliv og universell utforming i virksomheten gjennom opplæring og kartlegging, prioritere og gjennomføre tiltak, involvere brukere ved nyinvesteringer og å tilby presis og oppdatert informasjon om tilgjengelighet enten det handler om bygg eller uteområder.

Flere av funnene fra spørreundersøkelsen finnes i rapporten «Tilgjengelig reiseliv i Norge – erfaringer og preferanser» (Antonsen et al. 2023).

Referanser

- Antonsen, K. M., Fabritius, M., Bliksvær, T., Jahnsen, R., Nyquist, T. E., Aasen, V. og Nordbø, I. (2023). Tilgjengelig reiseliv i Norge – erfaringer og preferanser. Funn fra prosjektet ACCESSTOUR – Accessible tourism for inclusion and value creation. *NF-rapport 2/2023*, Nordlandsforskning
- Antonsen, K.M. og Enger, A. (2020). Gjesteundersøkelser Lofoten 2019. *NF-rapport nr. 8/2020*, Nordlandsforskning.
- Buhalis D. & Michopoulou, E. (2011). Information-enabled tourism Destination marketing: addressing the accessibility market. *Current Issues in Tourism*, 14(2), 145–168.
<https://doi.org/10.1080/13683501003653361>
- Burns, N., Paterson, K., & Watson, N. (2009). An inclusive outdoors? *Leisure Studies*, 28(4), 403–417.
- Darcy, S. og Dickson, T. J. (2009). A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management* 16, 32–44
- Eichhorn, V., Li, G., Miller, G., og Chen, J. (2014). Economic impact and travel patterns of accessible tourism in Europe. European Commission, DG Enterprise and Industry (Final report. Service Contract SI2.ACPROCE052481700).
- Eichhorn, V., & Buhalis, D. (2010). Accessibility: A key objective for the tourism industry. In Buhalis, D. and Darcy, D. (2010). *Accessible tourism: Concepts and issues*, 46–59.
- Innovasjon Norge (2021). Nasjonal reiselivsstrategi 2030. Sterke inntrykk med små avtrykk. På oppdrag fra Nærings- og fiskeridepartementet
- Lid, I. M. (2020). Universell utforming og samfunnsdeltakelse. Cappelen Damm Akademisk.

- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (2013). The experience economy: past, present and future. In Sundbo, J. & Sørensen, F. (2013). *Handbook on the experience economy*: Edward Elgar Publishing, 21-44
- SSB.no. Nasjonale befolkningsframskrivninger, hovedalternativ
<https://www.ssb.no/statbank/table/13599/tableViewLayout1/>.
- WHO (2023) Disability. Key facts. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

De yngste barnas realisering av innbydelser under fri utforskning i natur

Alexander Olsen, Steffen Tangen, (Høgskolen i Østfold), Ellen Beate Hansen Sandseter og Ole Johan Sando (Dronning Mauds Minne høgskole for barnehagelærerutdanning)

Introduksjon

Det fysiske miljøet er essensielt for små barns helse, utvikling og læring (Evans, 2006). Muligheter for aktiviteter og lek fremmer sunn utvikling, velvære og naturtilknytning (Gill, 2014).

Betydningen av naturens rolle i barns utvikling kan spores tilbake til Fredrich Froebel, som fremhevet viktigheten av et passende miljø for barns sanseopplevelser (Froebel & Hailmann, 1895).

Småbarnsalderen (1-3 år) preges av økt mobilitet og nysgjerrighet (Løkken, 2009). Balansen mellom utfordrende miljøer og sikkerhet er stadig debattert (Brussoni et al., 2012). I Norge vektlegges utendørs utdanning og naturkontakt fra tidlig alder (Sandseter & Lysklett, 2018) med høy toleranse for risiko i lek (Little et al., 2012; Sandseter et al., 2020). Denne studien utforsker de yngste barnas interaksjon med et variert og utfordrende naturlig miljø, med utgangspunkt i affordance som teoretisk rammeverk.

Affordance beskriver hva miljøet tilbyr individet og hvilken atferd det inviterer til (Gibson, 2014), og oppstår i samspillet mellom individet og omgivelsene (Heft, 1988). For småbarn er bevegelse og handling viktige i utforskning av affordances (Charles & Sommer, 2012). Overflater, objekter, andre mennesker og steder gir ulike affordances (Gibson, 1979). Gradient og friksjon på overflater påvirker småbarns bevegelsesmuligheter, mens flyttbare objekter gir varierte lekemuligheter. Trær og steiner kan invitere til aktiviteter som utvikler motoriske ferdigheter (Moore, 1986). Voksne må gi barn frihet til å utforske miljøet (Kyttä, 2004).

Barn kan også være affordances for hverandre, ved å initiere aktiviteter og etterligne hverandre (Waters, 2017). Initiativer fra voksne påvirker barns muligheter (Lerstrup & van den Bosch, 2017; Waters, 2017). Forskning på de yngste barnas bruk av naturlige miljøer er sjeldne. Studier i barnehagekontekst fremhever viktigheten av variert miljø og tilstrekkelig tid til lek og utforskning (Dinkel et al., 2019; Kemp & Josephidou, 2023; Kleppe, 2018; Morrissey et al., 2015). Tangen et al. (2022) rapporterer at de yngste barna kontinuerlig vurderer og håndterer risiko i utfordrende naturlige miljøer. Studier av eldre barn viser at naturlige miljøer tilbyr utfordrende lekemuligheter som fremmer motorisk utvikling (Fjørtoft, 2004; Lerstrup & van den Bosch, 2017; Storli et al., 2024).

Forskningsspørsmålet for studien var todelt:

- Hvor mye tid brukte småbarna på ulike overflater i forskjellige naturlige miljøer?
- Hvilke aktiviteter deltok barna igjennom deres utforsking, og hvor mye tid brukte de på hver aktivitet?

Metode

Datasettet for denne studien ble samlet inn i september og oktober 2021 som del av et større prosjekt som undersøker småbarns frie utforsking i ulike og utfordrende naturlige miljøer. Videoobservasjoner fra barnas perspektiv, ved bruk av GoPro-kameraer festet til barnas hoder eller bryst, utgjør grunnlaget for analysen. Metoden er basert på et mixed methods design, med fokus på data som kvantifiserer tid brukt på ulike aktiviteter og interaksjoner med miljøets elementer, samt kvalitative beskrivelser for bedre å forstå barnas atferd under selv-initiert utforsking og lek.

Syv barn (to jenter og fem gutter) i alderen 17-25 måneder fra to forskjellige barnehager i Norge deltok i studien. Dataene ble samlet i et område definert som trygt nok, men samtidig utfordrende. Området inneholdt skog, steinete overflater, berg og flate områder, med en størrelse på ca. 5000-7000 m². Barna var kjent med miljøet fra før, og kunne fritt utforske på egne premisser med minimal vokseninnblanding. GoPro-kameraene ga unike innsikter i hvordan barna tilnærmet seg og utforsket affordances i disse miljøene. Dataene ble samlet inn av to forskere og registrert fra kl 9 til 11 over tre dager, noe som resulterte i omtrent 10 timer med videomateriale.

Analysen involverte kvantifisering av tid brukt på forskjellige overflater og aktiviteter, samt kategorisering av aktiviteter som innebar løse materialer, vann- og aktiviteter med dyr. Etter koding via Observer XT ble dataene analysert i Microsoft Excel for å beregne prosentfordeling av tid brukt på ulike kategorier. Etiske hensyn inkluderte innhenting av informert samtykke og oppmerksomhet på barnas komfort og sikkerhet under datainnsamlingen.

Resultater

Resultatene viser hvor mye tid som ble brukt på forskjellige underlag og aktiviteter, inkludert grovmotoriske aktiviteter, samt aktiviteter med vann, dyr og løse naturmaterialer. Resultatene presenteres i prosent av total tid. Datainnsamlingen varte fra 39 til 65 minutter per barn, med et gjennomsnitt på 54 minutter.

Barna brukte i gjennomsnitt mesteparten av tiden på relativt flat skogbunn og berg (40,9-44,2%), selv om det var store individuelle forskjeller. For eksempel brukte gutt 4 betydelig tid på kupert berg (12%), mens jente 2 og gutt 5 brukte mer tid på kupert skogbunn (10,2-16,6%).

Grovmotoriske aktiviteter utgjorde i gjennomsnitt 36,1% av tiden, hvor gange utgjorde størst tidsbruk (29,2%). Når det gjelder vannaktiviteter, brukte barna i gjennomsnitt 8,7% av tiden, med spruting og plasking som den dominerende aktiviteten (7,5%). Aktiviteter med dyr var sjeldnere, og bestod for det meste av å lytte etter dyr (0,5%). Aktiviteter med løse naturmaterialer brukte barna i gjennomsnitt 20,7% av tiden på, og også her var det store individuelle variasjoner.

Diskusjon

I denne studien fikk de yngste barna frihet til å utforske et variert og utfordrende naturlig miljø. Målet var å finne ut hvordan små barn søker ulike overflater og bruker naturens funksjoner til ulike aktiviteter. Funnene viser et bredt spekter av aktiviteter, inkludert grovmotoriske og utforskende aktiviteter med løse materialer og vann. Dette støtter ideen om småbarn som lekne utforskere (Løkken, 2009).

Barna brukte mest tid på flate overflater, men skiftet ofte mellom kuperte og flate området, og utviste individuell variasjon i tid brukt på aktiviteter som gange (19,9–36,3%), spruting av vann (3,7–14,7%) og opphold på kuperte overflater (4,7–19,8%).

Barna deltok i grovmotoriske aktiviteter som å klatre og skli, og fall ser ikke ut til å påvirke deres entusiasme eller motivasjon. Gjennom egeninitiert utforsking og lek i et slikt naturmiljø viser barna evne til selvstyrt vurdering og håndtering av risiko (Tangen et al., 2022), og de oppnår motorisk utvikling (Fjørtoft, 2004).

Med omtrent en time til å utforske kunne barna se og svare på mange invitasjoner i miljøet, noe som støttes av Kyttä (2003). Vannaktiviteter var særlig spennende (8,7%), der spruting var vanligst (7,5%), og barna oppsøkte vann når det var tilgjengelig.

Begrensninger i studien inkluderer at forskernes nærvær kan ha påvirket barns atferd. Et forsøk på å minimere slike feilkilder ble gjort av forskerne ved å være med barna før dataregistrering og deretter holde seg i bakgrunnen. Utvalgsstørrelsen begrenser selvfølgelig generaliserbarheten, og studien kan påvirkes av vær- og sesongvariasjoner.

Dataene ga likevel innsikt i småbarns naturlige utforskning når de ikke blir holdt igjen. Fire forskere deltok i analysen, noe som økte studiens troverdighet.

Konklusjon

Denne studien observerte de yngste barna som på eget initiativ utforsket et naturområde, og uttrykte seg gjennom ulike grovmotoriske og utforskende aktiviteter. Barna vekslet mellom ulike bevegelsesformer til å takle terrengets utfordringer, samtidig som de hadde overskudd til å leke og utforske. Miljøet som ble tilbudt hadde mange potensielle affordances (Gibson, 1979), og barnehagepersonalet lot barna bevege seg fritt og utforske hva de ville. Spesielt vann og naturmaterialer fanget barnas interesse mest. Interaksjoner med dyr, selv om de var sjeldne, viste også barnas interesse. Som Waters (2017) påpekte, var barna også affordances for hverandre i miljøet gjennom fri interaksjon, der de etterlignet hverandre og deltok i felles utforskning. De store naturområdene barna fikk utforske var utfordrende og varierte, noe som stimulerte deres utforskning og bekreftet naturen som et barnevennlig miljø (Kyttä, 2003), selv for barn så unge som 17 måneder.

Resultatene viser at småbarn trives i varierte naturlige miljøer og benytter seg av et bredt spekter av muligheter når de får frihet til å utforske. Naturlige områder med vann, naturmaterialer og variert terreng gir barna rikelig med stimulans for grovmotoriske aktiviteter og utforskning.

Bevegelse gjennom disse områdene krever kroppslige justeringer for å opprettholde balanse og kroppsbeherskelse, noe som kontinuerlig bidrar til barnas motoriske utvikling (Fjørtoft, 2004) og risikohåndtering (Tangen et al., 2022).

Funnene antyder at de yngste barna i barnehage bør regelmessig få utforske naturen med rikelig tid og nok plass i områder med varierte og utfordrende overflater og et rikt mangfold av naturlige elementer og materialer.

Litteratur

- Brussoni, M., Olsen, L. L., Pike, I., & Sleet, D. A. (2012). Risky play and children's safety: balancing priorities for optimal child development. *International journal of environmental research and public health*, 9(9), 3134-3148. <https://doi.org/10.3390/ijerph9093134>
- Charles, E. P., & Sommer, R. (2012). Ecological Psychology. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of Human Behavior (Second Edition)* (pp. 7-12). Academic Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00142-7>
- Dinkel, D., Snyder, K., Patterson, T., Warehime, S., Kuhn, M., & Wisneski, D. (2019). An exploration of infant and toddler unstructured outdoor play. *European Early Childhood Education Research Journal*, 27(2), 257-271. <https://doi.org/10.1080/1350293x.2019.1579550>
- Evans, G. W. (2006). Child development and the physical environment. *Annual Review of Psychology*, 57, 423-451. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190057>
- Fjørtoft, I. (2004). Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. *Children, Youth and Environments*, 14.
- Froebel, F., & Hailmann, W. N. (1895). *The Education of Man*. D. Appleton and Company.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Houghton Mifflin.
- Gill, T. (2014). The Benefits of Children's Engagement with Nature. A Systematic Literature Review. *Children, Youth and Environments Vol.24.(No.2.)*.
- Heft, H. (1988). *Affordances of children's environments : A functional approach to environmental description*. *Children's environment quarterly*. UNKNOWN.
- Kemp, N., & Josephidou, J. (2023). Babies and toddlers outdoors: a narrative review of the literature on provision for under twos in ECEC settings. *Early Years*, 43(1), 137-150. <https://doi.org/10.1080/09575146.2021.1915962>
- Kleppe, R. (2018). Affordances for 1- to 3-year-olds' risky play in Early Childhood Education and Care. *Journal of Early Childhood Research*, 16(3), 258-275. <https://doi.org/10.1177/1476718X18762237>
- Kyttä, M. (2003). Children in Outdoor Contexts. Affordances and Independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness. 951-22-6858-2.
- Kyttä, M. (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments. *Journal of Environmental Psychology*, 24(2), 179-198. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(03\)00073-2](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0272-4944(03)00073-2)
- Lerstrup, I., & van den Bosch, C. K. (2017). Affordances of outdoor settings for children in preschool: revisiting heft's functional taxonomy. *Landscape Research*, 42(1), 47-62. <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1252039>

- Little, H., Sandseter, E. B. H., & Wyver, S. (2012). Early Childhood Teachers' Beliefs about Children's Risky Play in Australia and Norway. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 13(4), 300-316. <https://doi.org/10.2304/ciec.2012.13.4.300>
- Løkken, G. (2009). The Construction of 'Toddler' in Early Childhood Pedagogy. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 10(1), 35-42. <https://doi.org/10.2304/ciec.2009.10.1.35>
- Moore, R. C. (1986). *Childhood's Domain: Play and Place in Child Development* (1 st ed.). Routledge. <https://doi.org/https://doi.org/10.4324/9781315121895>
- Morrissey, A.-M., Scott, C., & Wishart, L. (2015). Infant and Toddler Responses to a Redesign of Their Childcare Outdoor Play Space. *Children, Youth and Environments*, 25(1), 29-56. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.25.1.0029>
- Sandseter, E. B. H., Cordovil, R., Hagen, T. L., & Lopes, F. (2020). Barriers for Outdoor Play in Early Childhood Education and Care (ECEC) Institutions: Perception of Risk in Children's Play among European Parents and ECEC Practitioners. *Child Care in Practice*, 26(2), 111-129. <https://doi.org/10.1080/13575279.2019.1685461>
- Sandseter, E. B. H., & Lysklett, O. B. (2018). Outdoor Education in the Nordic Region. In M. Fler & B. van Oers (Eds.), *International Handbook of Early Childhood Education* (pp. 889-906). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-024-0927-7_46
- Storli, R., Sandseter, E. B. H., & Sando, O. J. (2024). Looking beneath the surface: associations between varied outdoor surfaces and children's diverse play behaviours in early childhood education and care institutions. *Landscape Research*, 49(4), 540-553. <https://doi.org/10.1080/01426397.2024.2322131>
- Tangen, S., Olsen, A., & Sandseter, E. B. H. (2022). A GoPro Look on How Children Aged 17-25 Months Assess and Manage Risk during Free Exploration in a Varied Natural Environment. *Education Sciences*, 12(5). <https://doi.org/ARTN36110.3390/educsci12050361>
- Waters, J. (2017). *Affordance Theory in Outdoor Play*. In (pp. 40). 55 City Road, London: SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781526402028.n3>

Å ta steget ut: lærere og lærerstudenters syn på bruk av uteundervisning

Majken Korsager (Naturfagsenteret, UiO), Anja Gabrielsen (USN), Merethe Frøyland (Naturfagsenteret, UiO), Kristine Kostøl (Naturfagsenteret, UiO), Dag Atle Lysne (NTNU); Berit Reitan (Naturfagsenteret, UiO), Kerstin Sonesson (USN) og Alex Strømme (NTNU)

Bakgrunn

I overordnet del av læreplanen for norsk skole står det at «Elevene skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring» (Kunnskapsdepartementet, 2017, pkt. 1.5). At naturen kan være til nytte, støttes av mange internasjonale og nordiske studier (Abelsen & Leirhaug 2017; Becker, et. al, 2017; Dettweiler et al., 2023; Fiennes, et. al., 2015, Frøyland & Remmen 2019; Korsager & Gabrielsen, 2024; Miller, et al., 2021, Mygind, et. al., 2019, Remmen & Iversen, 2022). Likevel er det lærere som ikke tar elevene sine med ut i undervisningen. Dette kan f.eks. skyldes manglende støtte fra kolleger og ledelse (Emstad et al., 2020), for dårlig lokalkjennskap til skolens nærmiljø eller tidsmangel (Gabrielsen & Korsager, 2018). Samtidig kan det også skyldes manglende mestringsfølelse eller innsikt i hvordan undervisning utendørs kan gjennomføres. I dette innlegget presenteres en studie som har undersøkt *lærere og lærerstudenters syn på bruk av uteundervisning*. I tillegg er *årsakene til hvorfor noen lærere ikke praktiserer uteundervisning* undersøkt.

Metode

Informantene i studien er lærere fra 11 grunnskoler og lærerstudenter fra to universitet, som gjennom en periode fikk kompetanseutvikling og tilgang på undervisningsressurser til å gjennomføre uteundervisning fra prosjektet Uterommet. Dataene er fra spørreskjema før kompetanseutviklingsperioden. I spørreskjemaet har de svart på noen bakgrunnsvariabler i tillegg til noen påstander om uteundervisning som er nevnt i forskningslitteraturen. Noen av påstandene handlet om barrierer for lærerne, mens andre handlet om utbytter for elevene.

Resultat

De foreløpige resultatene fra spørreundersøkelsen viser at lærerne anerkjenner at elevene har faglig og sosialt utbytte av uteundervisning, men opplever tid og egen mestring som de største barrierene. Lærerstudentene anerkjenner også at elevene har faglig og sosialt utbytte av uteundervisning, men er i større grad usikker på egen mestring og om de kan dekke kompetansemålene. For å undersøke *årsakene til hvorfor noen lærere ikke praktiserer uteundervisning* ble lærere som ofte har uteundervisning sammenliknet med lærere som aldri eller sjeldent har uteundervisning.

Resultatene viste at mange av de som sjeldent er ute, føler seg uerfarne. Det interessante er at godt over halvparten av de lærerne som ofte har uteundervisning også svarer at de føler seg kun litt erfarne eller helt uerfarne.

Alle lærerne, uavhengig av hvor ofte de har uteundervisning, er enige eller delvis enige i at elevene husker bedre det de har lært når de har uteundervisning. Det overraskende her er at det er flere av lærerne som sjeldent eller aldri har uteundervisning som er enig i denne påstanden, enn de som ofte er ute. Tilsvarende resultat fikk vi på et annet spørsmål knyttet til elevenes læringsutbytte. Det som kjennetegnet lærerne som sjelden eller aldri har uteundervisning, er at en større andel av disse uttrykker lavere mestringsfølelse knyttet til uteundervisning, synes at forberedelse og utstyr kan være utfordrende og ser på tid som stor barriere. Et annet felles kjennetegn var at over halvparten av de som sjelden eller aldri har uteundervisning, jobbet på ungdomstrinnet.

Diskusjon

De foreløpige resultatene fra denne studien viser at både lærerstudenter og lærere mener at uteundervisning gir mange positive utbytter for elevene. Dette samsvarer med en nordisk og en norsk reviewstudie (Korsager & Gabrielsen, 2024; Remmen & Iversen, 2023). Spørsmålet er hvorfor ikke denne positive oppfatningen bidrar til at alle lærere gjennomfører uteundervisning? Videre viser det seg at flertallet av lærerne opplever seg selv som ganske uerfarne, selv om en stor andel av dem ofte gjennomfører undervisning ute. Dette reiser spørsmålet: hva som skal til for at lærere føler seg erfarne på uteundervisning?

De fleste av lærerne som aldri eller sjeldent har uteundervisning, jobber på ungdomstrinnet, noe som samsvarer med funn som studien fra Lauterbach og kolleger (2024), som mener det kan være på grunn av større faglig fokus. Resultatene i denne studien støtter derimot ikke dette, ettersom like mange ungdomsskolelærere er enige i de positive utbyttene for elevene, inkludert læringsutbytte og dekking av kompetansemål, som på de andre trinnene. Spørsmålet er derfor om det kan være andre faktorer som er utfordrende på ungdomstrinnet, som for eksempel ungdomskultur.

Oppsummert har de foreløpige resultatene fra denne studien gitt oss et bilde av at både lærere og lærerstudenter er veldig enige i de positive utbyttene elever kan få av uteundervisning. Samtidig viser studien at det er noen få barrierer som hindrer lærere i å gjennomføre uteundervisning. Noen av barrierene samsvarer med resultater fra tidligere studier, mens andre barrierer kan se ut til å være knyttet til hvilket trinn lærerne underviser på. De videre analysene kan muligens gi oss enda flere og bedre svar på de spørsmålene vi har stilt i denne diskusjonen.

Referanser

- Abelsen, K., & Leirhaug, P. E. (2017). Hva vet vi (ikke) om elevers opplevelser med friluftsliv i norsk skole – en gjennomgang av empiriske studier 1974–2014. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1(3). <https://doi.org/10.23865/jased.v1.615>
- Barfod, K. S. (2018). Maintaining mastery but feeling professionally isolated: Experienced teachers' perceptions of teaching outside the classroom. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 18(3), 201-213. DOI:10.1080/14729679.2017.1409643
- Becker, C., Lauterbach, G., Spengler, S., Dettweiler, U., & Mess, F. (2017). Effects of regular classes in outdoor education settings: A systematic review on students' learning, social and health dimensions. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 485. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050485>

- Dettweiler, U., Gerchen, M., Mall, C., Simon, P., & Kirsch, P. (2023). Choice matters: Pupils' stress regulation, brain development and brain function in an outdoor education *project*. *British Journal of Educational Psychology*, 93, 152-173.
- Emstad, A. B., Strømme, A., Knutsen, B., & Lysne, D. A. (2020). Bidrar uteskole I lærerutdanningen til uteskole i første yrkesår?. *Acta Didactica Norden*, 14(2), 20 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.7914>
- Field, S. C., Lauzon, L. L., & Meldrum, J. T. (2016). A phenomenology of outdoor education leader experiences. *Journal of Experiential Education*, 39(1), 31-44.
- Fiennes, C., Dickson, K., de Escobar, D. A., Romans, A., & Oliveri, S. (2015). The existing evidence-base about the effectiveness of outdoor learning.
- Frøyland, M. & Remmen, K. B. (2019). Utvidet klasserom i naturfag. Universitetsforlaget. ISBN 9788215027197. 192 s
- Gabrielsen, A., & Korsager, M. (2018). Nærmiljø som læringsarena i undervisning for bærekraftig utvikling. En analyse av læreres erfaringer og refleksjoner. *Nordic Studies in Science Education*, 14(4), 335-349. <https://doi.org/10.5617/nordina.4442>
- Korsager, M. & Gabrielsen, A. (2024). Naturen som læringsarena i norsk grunnskole: - En oversiktsstudie. (2024). *Acta Didactica Norden*, 18(2), 19 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.10468>
- Lauterbach, G., Bølling, M., & Dettweiler, U. (2024). Education Outside the Classroom in Norway: The prevalence, provision, and nature of uteskole. *International Journal of Educational Research*, 125, 102349. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2024.102349>
- Miller, N. C., Kumar, S., Pearce, K. L., & Baldock, K. L. (2021). The outcomes of nature-based learning for primary school aged children: a systematic review of quantitative research. *Environmental Education Research*, 27(8), 1115-1140. <https://doi.org/10.1080/13504622.2021.1921117>
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R., Mygind, E., Bølling, M., & Bentsen, P. (2019). Mental, physical and social health benefits of immersive nature-experience for children and adolescents: A systematic review and quality assessment of the evidence. *Health & place*, 58, 102136. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.05.014>
- Remmen, K. B., & Iversen, E. (2023). A scoping review of research on school-based outdoor education in the Nordic countries. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 23(4), 433-451. <https://doi.org/10.1080/14729679.2022.2027796>

Langsamt friluftsliv i skolen – en pedagogisk modell

Petter Erik Leirhaug og Kristian Abelsen, (Norges idrettshøgskole)

Tross at friluftsliv har en lang historie i norsk skole og er solid forankret i læreplanverket, viser forskning at det er krevende å realisere friluftsliv og dets potensialer i undervisning (Abelsen & Leirhaug, 2017; Moen et al., 2018; Leirhaug & Arnesen, 2016; Remmen & Iversen, 2023; Tøstesen, 2023). Mens elever i de første skoleårene er relativt mye ute og det kan se ut som uteskole i den siste tid har fått et oppsving (Lauterbach et al., 2024), så er det mer tilfeldig om elever i ungdomsårene møter friluftsliv i undervisningen.

«Langsamt friluftsliv» som pedagogisk modell er utviklet som tilsvarende til denne friluftslivsfaglige og didaktiske utfordringen og er utførlig presentert i boka *Modellbasert praksis i kroppsøving* (Hordvik et al., 2024). Modellen gir rammer for hvordan gjøre friluftsliv og naturnærvær til et reelt innslag i opplæringen som bidrar til naturrespekt og gir elevene grunnlag for å gjøre naturvennlige og bærekraftige livsvalg.

Våren og høsten 2024 ble et undervisningsopplegg for friluftsliv i kroppsøving som følger modellens fem kjennetegn utprøvd i et aksjonsforskningsprosjekt. Prosjektet inkluderte seks lærere i ungdomskoler og videregående skoler og minst en av deres elevgrupper. Tilnærmingen i undervisningsopplegget har fått navnet «Stjerneblomstmetodikk» og er tidligere beskrevet av Abelsen (2021) i boka *Nærmiljøfriluftsliv i skolen* (Østrem, 2021). Som del av et internasjonalt samarbeidsprosjekt ledet av Norges idrettshøgskole er undervisningsopplegget også presentert på engelsk, da under navn «Starflower»ⁱⁱ og med undertittel «a new approach to teaching Physical Education».

Dette bidraget vil presentere modellen og rapportere fra aksjonsforskningsprosjektet, da med vekt på elevenes erfaringer. Vi spør hvordan erfarer elever et ti timers undervisningsopplegg med friluftsliv i kroppsøving basert på modellen «Langsamt friluftsliv»? Metode for å innhente informasjon om elevenes erfaringer er fokusgruppeintervju med et utvalg elever fra de ulike klassegruppene i aksjonsforskningen og spørreskjema med både åpne og lukkede svaralternativer som ble distribuert til alle deltagende elever.

Langsamt friluftsliv som pedagogisk modell

Figuren til høyre gir en enkel framstilling av hvordan læring i og gjennom friluftsliv i skolen kan ha ulike tyngdepunkter og innretninger. Friluftsliv i skolen

- kan handle om lek og aktiviteter for rekreasjon eller å lære praktiske friluftslivsferdigheter og naturferdsel (blå trekant).
- kan handle om å dvele, sanse og søke naturopplevelser som grunnlag for å utvikle et personlig og engasjert forhold til natur (grønn trekant).

- kan handle om innhold og tilnærminger som sikter mot elevenes personlige og sosiale utvikling (rød trekant).

Langsamt friluftsliv er opptatt av relasjonen menneske-natur og setter naturnærvær og betydningen av å sanse, dvele og vekke bevissthet i forgrunnen. Via et slikt faglig tyngdepunkt er det et mål at deltakende elever møter et innhold og en tilnærming som vekker engasjement for naturens rikdom og sårbarhet. Teoretisk er modellen forankret i erfaringslæring i tradisjonene fra John Dewey kombinert med perspektiver fra Jean Lave og Etienne Wengers teori om læring i praksisfelleskap. Som nevnt innledningsvis er utformingen basert på erfaring med friluftsliv i skolen og hva forskning sier om dette, men er som modellbasert praksis i kroppssøving ennå i liten grad undersøkt empirisk. Derfor har vi i boka som presenterer den første utgaven av modellen valgt å gi kjennetegnene for modellen beskrivende overskrifter (Abelsen & Leirhaug, 2024). Langsamt friluftsliv som pedagogisk modell har fem kjennetegn:

- foregår skolenært i omgivelser med identifiserte naturkvaliteter
- vektlegger naturnærvær og naturopplevelse mer enn friluftslivsferdigheter
- har innslag av individuell sanse- og dveletid
- setter naturnærvær og naturopplevelse i sammenheng med bærekraft, klimautfordringer og miljøbevissthet
- praktiserer en tilnærming til vurdering som verdsetter deling av naturopplevelser og stimulerer selvrefleksjon heller enn prestasjon

Inspirert av bevegelser som «slow food», «slow gardening» og «slow adventure» utforsker langsamt friluftsliv et sett nye begreper og didaktiske praksiser. Modellen er utformet for skolefriluftsliv, men vi argumenterer for at den også kan fungere som et planleggings- og veiledningsverktøy til andre som arbeider med nærmiljøfriluftsliv for barn og unge.

Ti timer friluftsliv i kroppssøving med Stjerneblomstmetodikk

I aksjonsforskningsprosjektet ble Stjerneblomstmetodikk benyttet som metodisk innretning og ramme for et ti timers sammenhengende undervisningsopplegg i friluftsliv i faget kroppssøving. Stjerneblomstmetodikken tar utgangspunkt i et felles samlingspunkt eller leirsted. Fra leirstedet oppsøker elevene enten individuelt eller i grupper oppgaver, eller det vi har valgt å kalle «sløyfer». Undervisningsopplegget består av sløyfer med «langsamt friluftsliv» som prioriterer naturnærvær, og sløyfer med praktiske friluftslivsferdigheter som å sette opp en enkel tarp, øve på bruk av kompass eller å sammen tilberede pannekaker på stormkjøkken.

Før elevene går i gang med gjennomføring av sløyfer, innledes hver samling på leirstedet med et narrativ, et «brev fra naturen» som leses av lærer. Gjennom undervisningsopplegget mottar elevene fire slike brev fra noen av de ikke-menneskelige som bor i skogen. Narrativene er utviklet for å skape sammenheng mellom øktene, invitere til å gjøre tanker om nærnaturen og kanskje sette egne opplevelser i sammenheng med miljøbevissthet og forståelse av bærekraft.

Her er eksempel med utdrag fra brev fra naturen nr. 3, denne gang fra «reven», hvor undervisningsopplegget på ti timer foreslår at lærer møter barføtt på samlingsstedet når narrativet leses:

«Hei elever.

Ser dere at læreren har tatt av seg sko og sokker i dag. Det er rart. Ja, hva var egentlig det første du tenkte når du så en barfot lærer... Rart kanskje? For deg. Ikke for meg. Jeg går barfott hele tiden jeg. Det må jeg. Ikke vet jeg hvordan jeg skal lage sko, sokker eller tøfler. Men jeg trenger det ikke, jeg MÅ kjenne underlaget. Det er helt livsnødvendig. Da kan jeg

snike meg fram lydløst. Så stille at ingen legger merke til meg. [...]

Under presentasjonen på Forskning i friluft 2024 ble følgende eksempel på en sløyfeoppgave vist på en av powerpointsidene:

Fagsløyfe Langsomt friluftsliv: Naturen er både sterk og sårbar

Stormer og jordskjelv forteller om naturen som en mektig kraft. Denne styrken kommer også til syne i det små, når gress gror fortauskantene eller løvetannen sprenger seg gjennom asfalten.

Samtidig er naturen skjør og sårbar. Plukker vi løvetannen så visner den – og dør. Huger vi et gammelt tre er det ikke bare å plante et nytt for å skape samme stemning og liv. Har dere tenkt på hvor lett det er å ødelegge et spindelweb.

Naturen og livets sårbarhet handler også om store utfordringer som klimakrise, forurensning og hvordan vi mennesker bygger ned natur og utrydder arter.

Dere skal som gruppe finne eksempler på noe dere mener kan symbolisere naturens styrke og noe som kan symbolisere naturens sårbarhet.

Gi dere litt tid. Gå litt rundt. Først litt hver for dere, så kommer dere sammen og diskuterer litt hva dere har sett. Når dere har bestemt dere for hva dere vil trekke fram, skal dere ta to bilder:

Ett bilde som viser «naturens sårbarhet»

Ett bilde som viser «naturens styrke»

Elevenes erfaringer – en grovsortering

I analysen gjorde vi først en grovsortering av elevenes svar på de åpne spørsmålene i henholdsvis positive, negative og nøytrale utsagn. Det er resultatene fra den første grovsortering som presenteres i det følgende med eksempler fra materialet på utsagn plassert i de ulike kategoriene. Grovsortering betyr at det innenfor de tre kategoriene er nyanser i elevenes erfaringer og ulike grunnføringer som kan danne nye kategorier. For eksempel vil både utsagn om at opplegget var kjedelig eller at det regnet for mye, kunne føre til sortering i kategori for negative utsagn. Totalt svarte 117 elever på spørreskjema og en var blank på åpne spørsmål. Resten er fordelt slik:

Positive utsagn: 89 Negative utsagn: 13 Nøytrale utsagn: 14

Eksempler på positive utsagn:

«Jeg syntest det var gøy med friluftsliv prosjektet, fordi man lærte diverse egenskaper som feks kompass, kart, å lytte ute i naturen, å ta inn naturen og også passe på siden man går inn i naturen ikke ut.»

«Det har vært spennende å ha hatt friluftsliv i høst. Vi har lært og gjort ting vi aldri har gjort før. Det var gøy å ha timer mer i skogen, hvor vi ikke nødvendigvis måtte ha høy puls hele tiden. Deilig med litt mer ro.»

«I høst var det flott å ha friluftsliv. Jeg likte veldig godt å ha friluftsliv i høst fordi at jeg elsker å være ute i naturen. Det mye bra opplegg som gjorde timene innholdsrike og underholdene.»

«Det var gøy å være i naturen og lære om hvordan forskjellige dyr lever.»

Eksempler på negative utsagn:

«det var kjedelig kaldt og gjørmete»

«Jeg syntes at opplegget var ganske kjedelig, jeg syntes at det egner seg for mindre barn.»

Eksempel på nøytralt utsagn:

«Jeg syntes det var helt greit og ha friluftsliv i gymmen. men jeg liker ikke naturen så godt så det var 50/50.»

Her følger også noen eksempler hvor elever skriver mer direkte om sine opplevelser:

«Det var gøy, men litt slitsomt. Begge gangene jeg var med var det veldig dårlig vær og jeg var ikke helt kledd etter været. Så jeg synes det var litt ukomfortabelt, men hadde jeg vært kledd bedre tror jeg det hadde vært en veldig fin opplevelse.»

«Opplevde hvordan det er å være våt i skogen og hva man kan gjøre for å få den beste opplevelsen ut av det.»

«Det å være nær naturen og spesielt skogen er veldig annerledes fra det man er vant til. Det er fint å ha litt variasjon og se hvor mye liv det er til stede i skogen.»

I fokusgruppeintervjuene med elever framkommer mye av det samme. I presentasjonen ga vi to positive glimt fra det materialet:

«Det var faktisk fordi jeg ville lære det. For ofte så motiverer karakterer meg, men de temaene der tror jeg ikke har noe å si for karakteren. Så det var ikke det som motiverte meg nå. Nå var det det at jeg hadde lyst til å lære. Jeg synes det var gøy. Og i og med at vi var i makkergrupper, så fikk jeg litt sånn... Jeg vil bidra. Jeg vil at gruppa mi skal få det til.»

Illustrasjoner: Roy Søbstad

«Elev: - Så var det ganske deilig å ha sånn ti minutter stille. Når alle på gruppa måtte gå fra hverandre og så måtte vi sette oss på en stamme da, eller en benk vi så i skogen, så måtte vi sitte stille i ti minutter.

Forsker: - hvorfor likte du det så godt?

Elev: - Fordi jeg var ganske sliten og så ville jeg at alt skulle være stille da, og så kunne man bare høre liksom sånn fuglepip og kvister og sånn.»

Foto: Petter Erik Leirhaug

Noen foreløpige betraktninger over resultat

Majoriteten av elevene uttrykker positive erfaringer med 10 timer periodisert friluftslivsundervisning og Stjerneblomstmetodikken. Det er en tydelig todeling i måten elevene uttrykker seg om undervisningen, hvor «gøy» eller «kjedelig» er omtalene som går igjen. Mange elever kommenterer også at det var vått. Vi vet at det regnet kraftig på noen av undervisningsdagene, og det er ut fra elevenes kommentarer klart at betydelig regnvær fører væreropplevelsene i forgrunnen. Men som et par av eksemplene fra mer direkte opplevelser ovenfor indikerer, er ikke regn og vått vær nødvendigvis ensbetydende med noe negativt. «Vi forskerne» har tidligere spurt hvordan «dårlig vær» kan gjøres til god friluftslivsdidaktikk og synes det er spennende å spekulere i hvilke læringspotensial som kan ligge i forlengelsen av erfaringer uttrykt som «det var kjedelig, kaldt og gjørmete»...

De fleste elevene uttrykker å ha lært noe nytt i friluftslivsundervisningen. Sannsynligvis på bakgrunn av opplevelser med langsomt friluftsliv nevnes «beroligende» og det «å ta inn, eller sanse naturen» av flere som positivt. Videre er det verd å merke seg at flere elever kommenterer friluftslivsundervisningen som positiv variasjon fra «vanlig kroppsøving», uten at vi kan si i hvor stor grad dette handler om noe de sjelden gjør i kroppsøving og dermed en form for «nyhetens interesse».

... og en foreløpig konklusjon

Utpøvingen av Stjerneblomstmetodikken og et ti-timers undervisningsopplegg i skolen utformet med utgangspunkt i *Langsomt friluftsliv* som modell gir god mening for elever i både ungdomsskole og videregående skole. Videre ser vi at friluftslivsundervisning i tråd med læreplanen som vektlegger naturnærver og praktiske ferdigheter for å bygge elevenes selvstendige friluftslivskompetanse, selv innenfor relativt knappe tidsrammer, kan gjennomføres slik at de fleste elever opplever det lærerikt.

Litteratur

- Abelsen, K. (2021). Leirliv, basisferdigheter og langsomt friluftsliv. I K. Østrem (Red.), *Nærmiljøfriluftsliv i skolen*. (s. 44–73). Cappelen Damm Akademisk.
- Abelsen, K., Arnesen, T. E. & Leirhaug, P. E. (2019). Friluftsliv i morgendagens skole – lite nytt under solen? I *Rapport fra konferansen Forsking i friluft 2018* (s. 31–51). Oslo: Norsk Friluftsliv.
- Abelsen, K. & Leirhaug, P. E. (2017). Hva vet vi (ikke) om elevers opplevelser med friluftsliv i norsk skole – en gjennomgang av empiriske studier 1974-2014. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1(3), 18–31. <https://doi.org/10.23865/jased.v1.615>
- Abelsen, K. & Leirhaug, P. E. (2022). Dedikerte lærere med bål på timeplanen i videregående skole. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 6(1), 21–36. <https://doi.org/10.23865/jased.v6.3081>
- Abelsen, K. & Leirhaug, P. E. (2024). Friluftsliv. I M. Hordvik, L. Bjørke, L. & Ø. F. Standal (Red.), *Modellbasert praksis i kroppsøving* (s. 64–74). Cappelen Damm Akademisk.
- Hordvik, M., Bjørke, L. & Standal, Ø. F. (Red.) (2024). *Modellbasert praksis i kroppsøving*. Cappelen Damm Akademisk.
- Lauterbach, G., Bølling, M. & Dettweiler, U. (2024). Education Outside the Classroom in Norway: The prevalence, provision, and nature of uteskole. *International Journal of Educational Research*, 125, 102349. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2024.102349>
- Leirhaug, P. E. & Arnesen, T. E. (2016). Friluftsliv – et hovedområde i kroppsøvingsfaget? I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnussen & K. Østrem (Red.), *Ute!* (s. 129–152). Fagbokforlaget.
- Leirhaug, P. E., Grøteide, H., Høyem, H. & Abelsen, K. (2020). Naturopplevingar, miljøbevisstheit og livsmeistring i videregående skule. Kan 12 timar i friluftsliv gjere ein skilnad? *Norske pedagogiske tidsskrift*, 104(3), 226–240. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987-2020-03-02>
- Moen, K. M., Westlie, K., Bjørke, L. & Brattli, V. H. (2018). *Når ambisjon møter tradisjon. En nasjonal kartleggingsstudie av kroppsøvingsfaget i grunnskolen (5.-10.trinn)*. Høgskolen i Innlandet. <http://hdl.handle.net/11250/2482450>
- Remmen, K. B., & Iversen, E. (2023). A scoping review of research on school-based outdoor education in the Nordic countries. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 23(4), 433-451. <https://doi.org/10.1080/14729679.2022.2027796>
- Tøstesen G. (2023). Hvordan vægtlægges naturoplevelse og bærekraft gjennom friluftsliv i videregående skole? *Norske Pedagogiske Tidsskrift*, 107(4), 347–359. <https://doi.org/10.18261/npt.107.4.6>
- Østrem, K. (Red.) (2021). *Nærmiljøfriluftsliv i skolen*. Cappelen Damm Akademisk.

ⁱ Aksjonsforskningsprosjektet handlet om undervisningsutvikling for friluftsliv og bærekraft i kroppsøving som del av PhysEd Academy (Collaborative redesign of physical education and physical education teacher education), et EU-finansiert prosjekt ledet fra NIH ved Mats Hordvik. Informasjon om det overordnede prosjektet finnes på NIH sine nettsider: <https://www.nih.no/english/research/projects/teos/physical-education-teacher-academy.html>

ⁱⁱ Undervisningsressursen utformet for lærere internasjonalt finnes på følgende lenke: <https://www.physed-academy.com/resource/starflower/>

Å sette foten varsamt ned – og sette djupe spor

Inger Margrethe Tronstad (Nord universitet)

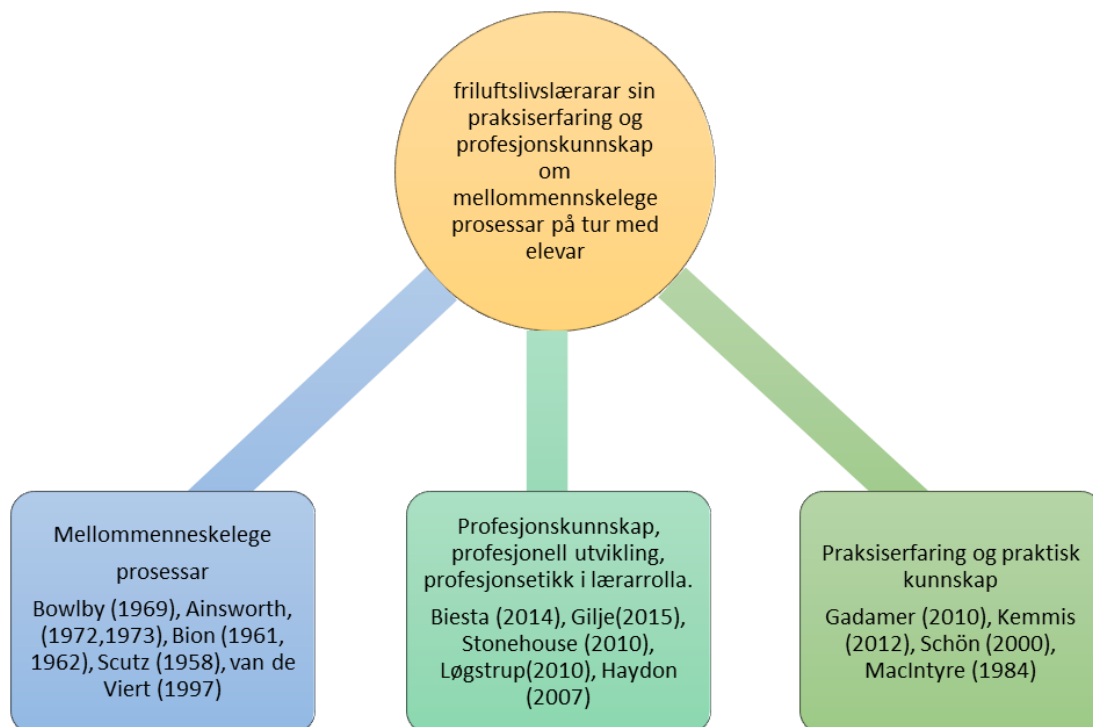
Dette innlegget presenterer ei doktorgradsavhandling, som vart ferdig disputert februar 2024, med same tittel (Tronstad, 2024). Den undersøker friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap om mellommenneskelege prosessar på tur i vidaregåande skole og folkehøgskole.

Problemstilling

Undersøkinga ser på kva subjektive, personlege opplevingar og erfaringar friluftslivslærarar har, med utgangspunkt i den overordna problemstillinga: ***Kva kan skildre friluftslivslærarar sine praksiserfaringar og profesjonskunnskap med mellommenneskelege prosessar på tur med elevar?***

Teori

Avhandlinga har ei dialektisk tilnærming: Mennesket eksisterer i nær og gjensidig samanheng med andre, og dette er ein heilskap. Den tek utgangspunkt i eksistensielle, relasjonelle og utviklingspsykologiske teoriar.

Figur 1. Teori som avhandlinga stør seg på.

Figur 1 viser teori i avhandlinga som avklarar tre sentrale omgrep i den overordna problemstillinga, og som samla utgjør eit teorigrunnlag i avhandlinga.

Forsningslandskap

Figur 2. Forsningsfelt i avhandlinga og tangerande forskningsfelt.

Figur 2 illustrerer kva som er sentrum for forskningsinteressa og forskningsfeltet i avhandlinga, og kva som blir sett på som tangerande felt, som kan bidra med enkelte perspektiv som kan vere relevant for avhandlinga.

Metode

Metode for datainnsamling i avhandlinga er semistrukturerte intervju med 18 friluftslivslærarar. Dataanalysen er gjort innanfor vitskaps- og kunnskapsteoretiske rammer som Alvesson & Sköldberg (2017) skildrar for hermeneutisk analyse av intervjudata. Doktorgradsprosjektet plasserer seg epistemologisk som ei kvalitativ tilnærming som er oppteken av meining og erfaring hos personar i forskningsfeltet forskaren går inn i (Cohen et al., 2018).

Rekruttering av informantar, datainnsamling og analyse

Data er innhenta gjennom semistrukturerte intervju med eit utval friluftslivslærarar. Lærarane var strategisk utvald med tanke på problemstillingar i studien (Kvale & Brinkmann, 2015). Utvalskriterier var at lærarane skulle ha fleire års undervisningserfaring i friluftsliv. Det skulle vere lærarar frå begge skoleslaga; vidaregåande og folkehøgskole. Endeleg utval består av 18 friluftslivslærarar frå ulike delar av Norge. På intervjutidspunktet arbeidde ti av desse i folkehøgskole og åtte i vidaregåande skole. Fleire av dei har yrkeserfaring frå begge skoleslaga.

Utvalet var rimeleg jamt fordelt mellom kjønn og erfaringsbakgrunn. I dataanalysen brukte eg hermeneutiske analyseprinsipp, kor enkeltsitat blir tolka i lys av heilskapen i materialet samtidig som eg nytta eit prinsipp om å veksle mellom forståing av friluftslivslærarane sine utsegn, innsikt frå tidlegare forskning, teoretisk grunnlag og eiga førforståing, for å komme fram til ei tolking som

hadde god substans og var logisk (Kvale & Brinkmann, 2015).

Resultat og drøfting

Avhandlinga drøftar friluftslivlærarar si praksiserfaring og profesjonskunnskap over tid, friluftslivslærarar si organisering av klassen samt friluftslivslærarar sine praksiserfaringar og profesjonskunnskap om og med konflikthandlingar på tur med klasse.

Samla fortel dette ei historie om korleis det kan opplevast å vere friluftslivslærar i vidaregåande skole og folkehøgskole, når ein har fokus på dei mellommenneskelege prosessane. Lærarane fortel om korleis ein slik arbeidskvardag kan opplevast over år, vidare korleis dei arbeider med organisering og struktur, og kva verdiar som dei legg vekt på. Forskinga seier noko om korleis arbeidet med den enkelte friluftsliveleven og klassen kan fortone seg, med tilhøyrande konflikthandlingar og potensiale for vekst og modning hos enkelte.

Friluftslivslærarane lagar kultur og mentalitet i klassen gjennom det dei gjer og seier. Dei podar inn verdiar i klassen sin gjennom struktur og organisering. Verdiane påverkar samværet i klassen, og ladar utsegn og handlingar. Friluftslivslærarane utformar både eit etisk miljø og eit fysisk miljø i klassane som pregar korleis elevane opplever livsvilkåra sine der (Haydon, 2007). Verdiane er avhengige av verdisettet til den aktuelle læraren.

Studien inneheld rike forteljingar som seier noko om at kven som er læraren, betyr noko for opplæringa. Det betyr noko for val av metodikk, kva som skjer og kvifor. Personlegdom og verdisett til læraren blir godt synleg for elevane undervegs i naturen. Personlegdommen til læraren er knytt til temperament, tilknytingshistorie og mentaliseringsevne (Karterud, 2017, s.42) som igjen pregar det pedagogiske universet. Friluftsliv som fag, har ein innebygd didaktisk kvalitet og dannelsingsdimensjon. Gjennom å vere på tur blir elevane taust påverka av solidaritet og blir gjensidig avhengige av kvarandre (Tordsson, 2014). Friluftslivslæraren utviklar seg til å bli ein signifikant tilknytingsfigur og rollemodell for klassen når han lykkast i dette arbeidet (Ringer, 2002, Bergin & Bergin, 2009, Stonehouse, 2010).

Den subjektive inngangen og utviklinga i profesjonsutøvinga er viktig. Det profesjonelle og personlege er tett samanvevd. Desse prosessane skjer på mange nivå og ofte samtidig. Studien får fram at den private livshistoria og profesjonelle utviklinga kan henge tett saman og styrke kvarandre (Tronstad og Leirhaug, 2022). Kven som er lærar betyr noko, og kor dei er i si eiga profesjonsutvikling. Friluftslivslærarar fortel korleis dei erfarer dette, og korleis dei endrar utgangspunkt og innstilling til profesjonsutøvinga over tid. Dei brukar seg sjølv for å få fram ibuande verdiar i undervisninga, og denne prosessen blir meir utmeisla og finpusa over år. Friluftslivslærarane på tur arbeider med heile seg, med framtoning, inntoning og væremåte i møte med elevane. Dei er sjølv sitt viktigaste verkty og ressurs.

Sentralt i profesjonskunnskapen om organisering er bruken av symbol, ritual og system for å handtere dagleg drift i klassen på tur. Både ritual og system fram som noko som gir forutsigbarheit i utforminga av dagane på tur, ein god vane, ei visse i det uvisse. Rituala gir gjentakning av noko fast, noko som gir tryggleik og ein viss kontroll til elevane og læraren som frigjer krefter til andre ting. Ritual og system før, under og etter tur, er ei trygg ramme, ein regi for

situasjonsforståing og fellesskap, som skapar dagsrytme og samanheng. Undervegs markerer dei overgangar mellom kvile og arbeid, mellom formelle og uformelle samvær, mellom start og slutt på dagen (Tronstad og Lyngstad, 2022).

Strukturane som læraren legg opp til, hjelper eleven å fokusere på kva som skal skje framover, frigjer krefter og fokus for både lærar og elevar, og gjer at friluftslivslærarrolla blir lettare å bære. Gode system og strukturar tek bort noko av trykket på lærarrolla (Tronstad og Lyngstad, 2022).

Friluftslivslærarane øver vilje og evne hos elevane til å gjere forhandlingar og evne til å kunne ta andre sine perspektiv. Friluftslivslærarane fasiliterer kontinuerleg ei aktiv øving på samarbeid. Lærarane arbeider med klassen slik at forhandlingar om rute og valsituasjonar undervegs, skal kunne gi best moglege løysningar for den aktuelle klassen, og unngå at det blir taparar og vinnarar. Forhandlingane held fram undervegs på turen, i ulike samlingar undervegs eller på kvelden. Det krev føring, styring og avklaringar frå læraren.

Lærarane si evne til å gjere kompromiss, ta demokratiske avgjerder og delegering av ansvar utviklast over år (Tronstad og Leirhaug, 2022). Lærarane fortel om profesjonskunnskapen sin, og om korleis dei går inn og ut av ulike roller gjennom turane. Dei går inn og ut av klassen som leiar og deltakar, dei er samtalepartnar og sparringspartnar, seremoni- og systemansvarleg (dette kan dei velje å delegerer bort til elevane), forelesar (om enn i små drypp) og forteljar som skaper samanheng i læringssituasjonar som oppstår. I tillegg har dei det store overordna leiaransvaret for at alt skal gå bra.

Turar gir friluftslivslæraren emosjonelle kontrastar, frå bekymringar, fortvilning, gnagande uro, til sterk glede over alt som gjekk bra. Emosjonelle kontrastar som gjer at ein lever sterkt, og erfarer sterkt. Turar kan vere negative og ubehagelege, sjølv om læraren prøver å unngå akkurat det, men turar gir også ei moglegheit til å oppleve det fantastiske. I naturen må friluftslivslæraren stå i kontrasten mellom å vere liten sjølv og oppleve den mektige naturen, og samtidig bære eit stort ansvar for unge menneske.

Dette er ein særprega lærarprofesjonskunnskap forma av medgang og motstand i situasjonar, i natur og over tid. Leiarskapet står fram som relasjonelt, nakent, krevjande og givande. Praksiserfaringane og profesjonskunnskapen til friluftslivslærarane med mellommenneskelege prosessar kjem fram som eit kontinuum av uttrykk, frå uttrykt kjærleik og passe basale behov, til det å sette harde krav til den enkelte eleven. Friluftslivslærarar som fungerer godt, er viktige ressursar i skolen og svært verdifulle for samfunnet, i å bygge sterke og robuste menneske som skal bygge samfunnet vidare.

Litteraturliste

- Ainsworth, M. D. S. (1972). Attachment and dependency: A comparison. I J. L. Gewirtz (Red.), *Attachment and dependency*. V. H. Winston & Sons.
- Bergin, C. & Bergin, D. (2009). Attachment in the Classroom. *Educational Psychology Review*, 21(1), 141–170. DOI: 10.1007/s10648-009-9104-0
- Biesta, G. (2014). *Utdanningens vidunderlige risiko*. Fagbokforlaget.
- Bion, W. R. (1961). *Experiences in groups*. Tavistock Publications Limited.

- Bion, W. R. (1962). *A theory of thinking*. International Journal of Psycho-Analysis, 43, 306-314.
- Bion, W. R. (2010). *Erfaringer i grupper og andre artikler*. Hans Reitzels Forlag.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. (2.utg.). Basic Books.
- Cohen, L. Manion L. & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education* (8.utg.). Routledge.
- Gadamer, H. -G. (2010). *Sannhet og metode*. Pax forlag.
- Gilje, J. (2015). Kan pedagogisk credo-tenkning selvstendiggjøre personen og pedagogen? I P. O. Brunstad, S. M. Reindal & H. Sæverot (Red.), *Eksistens og pedagogikk. En samtale om pedagogikkens oppgave* (s. 23-39). Universitetsforlaget.
- Haydon, G. (2007). *Education, Philosophy and the Ethical Environment*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203002704>
- Karterud, S. (2017). *Personlighet*. Gyldendal Akademisk.
- Kemmis, S. (2012). Phronesis, experience, and the primacy of praxis. I E. A. Kinsella, & a. Pitman, (Red.), *Phronesis as Professional Knowledge, Practical Wisdom in the Professions* (s.147-161). Sense Publishers.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3.utg.). Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (2010). *Den etiske fordring*. Forlaget Klim.
- MacIntyre, A. (1985). *After Virtue*. Duckworth.
- Ringer, T.M. (2002). *Group Action -The Dynamics of Groups in Therapeutic, Educational and Corporate Settings*. Jessica Kingsley Publishers.
- Schutz, W. C. (1958). *FIRO. A Three-Dimensional Theory of Interpersonal Behavior*. Holt, Rinehart & Winston.
- Schön, D. (2000). Udvikling af ekspertise gennem refleksion i handling. I K. Illeris (Red.), *Tekster om læring*. (s.254-283). Roskilde Universitetsforlag.
- Stonehouse, P. (2010). Virtue Ethics and Expeditions. I S. Beames (Red.), *Understanding Educational Expeditions* (s.17-24). Sense Publishers.
- Tordsson, B. (2014). *Perspektiv på friluftslivets pedagogikk*. (2.utg.). CVU Sønderjylland University College.
- Tronstad, I.M. (2024) *Å sette foten varsamt ned -og sette djupe spor. Friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap om mellommenneskelege prosessar på tur*. Doktorgradsavhandling. NORD Universitet.
- Tronstad, I. M., & Leirhaug, P. E. (2022). Friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap i lys av omgrepa pedagogisk risiko og pedagogisk virtuositet. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 8. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v8.3685>
- Tronstad, I. M., Leirhaug, P. E. & Lyngstad, I. K. (2023). Friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap om konfliktfylt samspel på tur med friluftslivsklassar. (2023). *Acta Didactica Norden*, 17(3), 22 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.9946>
- Tronstad, I. M., & Lyngstad, I. K. (2022). «...for eg skal ha eit godt lag...» Friluftslivslærarar si organisering av klassen på tur. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 6(1). <https://doi.org/10.23865/jased.v6.3007>
- Van de Vliert, E. (1997). *Complex interpersonal conflict behaviour, theoretical frontiers. Essays in social psychology*. Psychology press.

Uteskole i Norge under og etter pandemien

Ulrich Dettweiler og Gabriele Lauterbach (Universitetet i Stavanger)

Under pandemien har friområder gjenvunnet stor betydning og studier "fremhever den kritiske rollen som tid utendørs og tid i naturen spiller for å styrke ungdommens motstandskraft mot stressfaktorer som COVID-19-pandemien" (Jackson et al., 2021). I begynnelsen av pandemien hadde Kunnskapsdepartementet gitt retningslinjer for sikker undervisningspraksis, og uteskole var en av de anbefalte strategiene for å dempe smitte og fremme psykisk helse blant elevene. I denne presentasjonen presenterer vi data fra to nettbaserte undersøkelser om praksis for uteskole i Norge utført under og kort tid etter med en oppfølging to år etter pandemien. Målet vårt er å identifisere hvordan skoler i Norge reagerte på retningslinjene og om uteskole var en del av deres strategi og om pandemien førte til en bærekraftig økt bruk av friluftsliv i skolen. På de første to tidspunktene ble det sendt to uavhengige nettbaserte undersøkelser til alle offentlige og private grunnskoler i Norge (N=2684), med en svarprosent på ca. 10 % på første og 20% på andre tidspunkt, med ulike respondenter; dvs. dataene er ikke representative og svarene fra første og andre omgang kan heller ikke sammenlignes på skolenivå. Likevel viser resultatene fra de to uavhengige undersøkelsene ganske like resultat på systemnivå som gjør funnene nokså reliable: Rundt 60 % av skolene som svarte på spørsmålene økte tilbudet av uteskole under pandemien. I snitt har 46 % av disse skolene fortsatt med høyere tilbud i skoleåret 2021/22, som – i hvert fall i Norge – gjennomførtes uten covid-19-relaterte restriksjoner. Så godt som ingen skoler hevder å ha mindre uteskole etter pandemien enn før. Data fra 2024 samles inn mai/juni 2024 og skal kunne direkte sammenlignes på skolenivå med undersøkelsen fra høst 2021. Hovedutfordringene for uteskole-praksis under pandemien var nok personale til delte klasser og koordineringsproblemer med andre skoler som brukte passende uteområder. Fremtidig forskning må vise om denne økningen i bruk av uteskole hadde en langvarig effekt.

Friluftslivskonflikter i en presset strandsone: Oslofjorden som case

Kirsti Pedersen Gurbolt og Lisbeth Kronsted Lund (Norges idrettshøgskole)

Sammendrag

Strandsonen forbindes ofte med positive opplevelser. Sol og sommer, bading og båtliv, lukten av saltsjø og lyser sommernetter. Strandsonen langs Oslofjorden er også en konfliktsone der allmennhetens tilgang til fjorden reduseres for hvert år. Trengsel og forsøpling fører til ubehag. Forurensning og fiskedød truer badelysten. Fritidsfiske etter torsk har vært forbudt siden 2019. Med *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv* viser regjeringen at det er behov for kunnskap om effekter av tiltak for å gjenskape livet i fjorden og bedre allmennhetens tilgang til strandsonen og styrke allemannsretten. Som ledd i oppdragsprosjektet, *Friluftslivsbruk av Oslofjorden og strandsonen*, utført på oppdrag fra Miljødirektoratet i 2022-2023, retter innlegget fokus mot konflikter og dilemmaer knyttet til tilrettelegging for økt utøvelse av friluftsliv. Analysen skiller mellom friluftsliv-interne konflikter og konflikter mellom friluftslivsbruk og annen bruk av strandsonen og fjorden. Basert på intervjuer med ansatte innen offentlig forvaltning, interkommunale friluftsråd og frivillige organisasjoner, feltobservasjoner og mediedebatt er friluftsliv-interne paradokser og konflikter relatert til hovedkategoriene verdi- og interessekonflikter, praktiske tilretteleggings- og ferdselskonflikter, trengsel- og arealkonflikter, og forholdet til naturvern. Konflikter mellom friluftsliv og annen bruk av Oslofjorden er organisert rundt seks hovedtema. Blant disse vil innlegget drøfte omfanget og betydningen av ulovlige, privatiserende inngrep og stengsler i strandsonen og kommunenes ansvar for å følge opp og fjerne ulovligheter. Avslutningsvis vil vi reflektere over utviklingen og tiltak for å motvirke konflikt, balansere dilemmaer og styrke allemannsretten i strandsonen og på fjorden, i lys av «grønn omstilling» og bærekraftig utvikling.

Strandsonen – naturkrise og konfliktsone

Dette innlegget er første del av en presentasjon av en kvalitativ undersøkelse som inngår i oppdragsforskningen om *Friluftslivsbruk av Oslofjorden og strandsonen*, utført for Miljødirektoratet 2022—2023 (Flotve et al., 20124). Ett av to hovedspørsmål ble belyst: Hva slags konflikter og barrierer hindrer allmennhetens tilgang til strandsonen og bruk av allemannsretten. Spørsmålet er forankret i *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv*, vedtatt av Stortinget (Klima- og miljødepartementet, 2021, s.31). Et overordnet mål for oppdraget er å bidra med kunnskap som kan fremme ferdsel for «alle grupper i befolkningen», for slik å redusere ulikhet i helse.

I forarbeidet til tiltaksplanen, i *Forslag til handlingsplan for Oslofjorden* (Miljødirektoratet, 2019), ble fjorden definert som en naturkrise. Strandsonen er et pressområde der befolkningsøkning, urbanisering og ulike interessegrupper kjemper om tilgang, eierskap og bruk av godene. Strandsonen og fjorden kan mao karakteriseres som en sosialpolitisk konfliktsone. SSB overvåker utviklingen og viser at allmennhetens tilgang reduseres for hvert år. I 2023 viser

resultatene at bare 30 prosent av strandsonen i indre Oslofjord er tilgjengelig, mot 40 prosent i fjorden sett samlet. Kystlinjen fra svenskegrensa til Agder er ca. 1900 km lang. Tilgjengeligheten varierer. Noen områder er for bratte, andre bebygd med urban infrastruktur, privatisert eller utilgjengelig på grunn av ulovlige stengsler. Utfordringene er sammensatte. Også sosiale, kulturelle og økonomiske forhold skaper barrierer. For eksempel skaper manglende kunnskap om mulighetene, avstanden mellom fjorden og hjemmet og mangel på offentlig transport hindringer. Fellestrekk som kommer fram viser at trengsel, forsøpling og dårlig vannkvalitet skaper ubehag som reduserer badelyst og opplevelser. Forbudet mot fritidsfiske etter torsk, innført i 2019, oppleves som urettferdig og uten betydning, når fiskestoppen ikke rammer yrkesfiskere med trål. Ulovlige stengsler skaper usikkerhet mht. grensene mellom innmark og utmark, og hvor allemannsretten gjelder. Slik usikkerhet hindrer allmenn ferdsel.

Dersom de negative utviklingstendensene som reduserer allmennhetens tilgang til fjorden og strandsonen ikke blir stoppet og utviklingen blir snudd, er det rimelig å forvente at omfanget av barrierer og konflikter på grunn av forurensning og økte forskjeller mellom grupper som har og ikke har tilgang til fjorden, vil øke (Emmelin et.al, 2010).

Sosial ulikhet – interesse- og brukerkonflikter

Innen friluftslivsforskning og forvaltning har et dominerende perspektiv framhevet friluftsliv som et felles og likhetsorientert trekk i norsk kultur og samfunnsliv. Bl.a. er dette begrunnet med at allemannsretten gjelder for alle i utmark, og uavhengig av hvor du bor. En rekke studier viser at likhetsmyten må nyanseres: Grupper som bruker allemannsretten og strandsonen regelmessig, har god tilgang til sosial, kulturell og økonomisk kapital (høy utdanning og inntekt). Konflikter kan knyttes til ulikheter i kunnskap, innflytelse og interesser, men også til avmakt og utenforskap. Slike forskjeller er grunnlag for interessemotsetninger og gnisninger mellom folk. Parter med ulike interesser kan f.eks. være fastboende, grunneiere, hyttefolk, sommerturister, naturvernere og spesifikke aktivitetsgrupper.

Hva som hemmer allmennhetens tilgang til strandsonen og bruk av allemannsretten, og hva som skaper konflikter, spenner mao bredt. Vårt oppdrag gikk ut på å kartlegge to former for konflikter: 1) friluftsliv-interne konflikter og 2) konflikter mellom friluftslivsbruk og annen bruk av strandsonen og fjorden.

Friluftsliv-interne konflikter

Basert på intervjuer med ansatte innen offentlig forvaltning, interkommunale friluftsråd og frivillige organisasjoner, feltobservasjoner og mediedebatt identifiserte vi fire hovedområder for friluftslivs-interne konflikter, som kan gjenkjennes i tidligere forskning – beskrevet som:

- verdi- og interessekonflikter,
- praktiske tilretteleggings- og ferdselskonflikter,
- trengsel- og arealkonflikter,
- hensyn til friluftsliv versus hensynet til natur og vern.

Konflikter mellom friluftsliv og andre brukere

Konflikter mellom friluftsliv og annen bruk av Oslofjorden er mangeartede. I oppdraget antok Miljødirektoratet (2022, s. 3) at «Friluftsliv eksterne konflikter» berører forholdet til «andre brukergrupper» og samfunnsinteresser, der de mest sentrale «antas å være brukere av motoriserte fritidsbåter samt cruise- og nyttetrafikken. I strandsonen vil det være bolig- og hytteeiere». Oppdraget var avgrenset slik at konkurranser ikke inkluderes i friluftslivsbegrepet (Meld. St. 18 2015-2016)). I studien tolket som at organiserte idrettskonkurranser kan oppfattes som et mulig område for konflikt. Resultatene ble organisert rundt sju hovedtema:

- Bit-for-bit nedbygging av strandsonen
- Ulovlige og privatiserende inngrep og stengsler
- Manglende oppfølging av byggeforbud og ulovligheter i kommunene
- Arealknapphet – for få attraktive friluftslivsområder
- Motoriserte fritidsbåter og cruise- og nyttetrafikk
- Konkurransaktiviteter – (skaper sjelden barrierer og konflikt)
- Dårlig vannkvalitet.

Blant disse, har kommunene spesifikt ansvar for å følge opp og forvalte de fire førstnevnte, gjennom lovregulerte oppgaver forankret i Plan- og Bygningsloven. På disse områdene kan kommunene endre sine prioriteringer, praksis og interne organisering. En erfaring som deles blant frivillige organisasjoner, er at det kan være vanskelig å få klarhet i hvem som har ansvar for friluftslivssaker. Mens idrettskonkurranser, etter vår kartlegging, er marginalt konfliktskapende, handler regulering av skipsfart, fergetrafikk og dårlig vannkvalitet på grunn av manglende renseanlegg, om store samfunnsinvesteringer som krever samarbeid og samhandling på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer.

Avsluttende anbefalinger til kommunene

Til tross for er generelt bygge- og deleforbud i strandsonen siden 1965, viser resultatene at mangelfull kommunal oppfølging av lover og forskrifter, er et hovedproblem sett fra et friluftsliv perspektiv der forvaltningen av strandsonen prioriterer allmennheten tilgang til strandsonen og fjorden. Manglende oppfølging, for eksempel av ulovlige inngrep og stengsler, skaper store hindringer for allmenn ferdsel. Det skaper også ressurskrevende konflikter og rettsaker med grunneiere som ikke følger gjeldene regelverk. Erfaringer tyder på at flere kommuner har et betydelig etterslep, mht å følge opp plikten de har etter PBL §32-1 og Friluftsloven §40, til å ettergå og systematisk kartlegge ulovlige inngrep og stengsler, for deretter å sørge for at ulovlighetene fjernes, områdene restaureres og åpnes for allmenn ferdsel.

Kommunene kan – om det er politisk vilje og ressurser prioritere friluftsliv i strandsonen ved å 1) regulere og omregulere (prioritere) arealene i sine områder, 2) håndheve byggeforbudet strengere; dvs. gi færre dispensasjoner, 3) systematisk kartlegge ulovlige inngrep i strandsonen – her finnes det gode eksempler på kommuner som de senere årene har tatt initiativ til å gjøre dette, og 4) sørge for at ulovligheter fjernes.

Forskningsrapport med referanser:

Gurholt, K.P. & Lund, L.K. (2024). *Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsrett ved Oslofjorden: Kvalitative analyse av hva som fremmer og hemmer friluftslivsbruk av strandsonen og fjorden*. Norges idrettshøgskole. <https://hdl.handle.net/11250/3130013>, Miljødirektoratet, M-2750 | 2024, [Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsretten ved Oslofjorden - Miljødirektoratet \(miljodirektoratet.no\)](https://hdl.handle.net/11250/3130013).

PPGIS-kortlægning af kyst- og havfriluftslivet i Oslofjorden og oplevede problemer

Berit C. Kaae og Anton S. Olafsson (Københavns Universitet)

Introduktion

Oslofjorden er et vigtigt friluftsområde for en stor del af de 1,7 mio. indbyggere i de 26 kommuner langs fjorden, men fjorden har problemer med blandt andet miljøtilstanden, stigende urbanisering, tilgængelighedsproblemer og brugerkonflikter. Miljøministeriet har derfor igangsat et arbejde med at udarbejde en helhedsplan for Oslofjorden. Der findes en række data omkring natur og miljø, men der manglede data om den rekreative anvendelse og en kortlægning af, hvor aktiviteterne foregår i Oslofjorden. Der blev derfor igangsat et projekt om friluftsbrug i Oslofjorden inkl. strandzonen (2022-2024) i et samarbejde mellem Transportøkonomisk Institutt, Norges Idrettshøgskole og Københavns Universitet, der har lavet en kortlægning af hav- og kystfriluftslivet i Danmark (Kaae, Olafsson & Draux 2018).

Her præsenteres nogle hovedresultater fra delprojektet med en PPGIS-undersøgelse (Public Participation Geographical Information System) af friluftslivet i Oslofjorden inkl. strandzonen udført af Københavns Universitet. Projektets øvrige rapporter (Flotve et al 2024 og Gurholt & Lund 2024) kan findes i litteraturlisten.

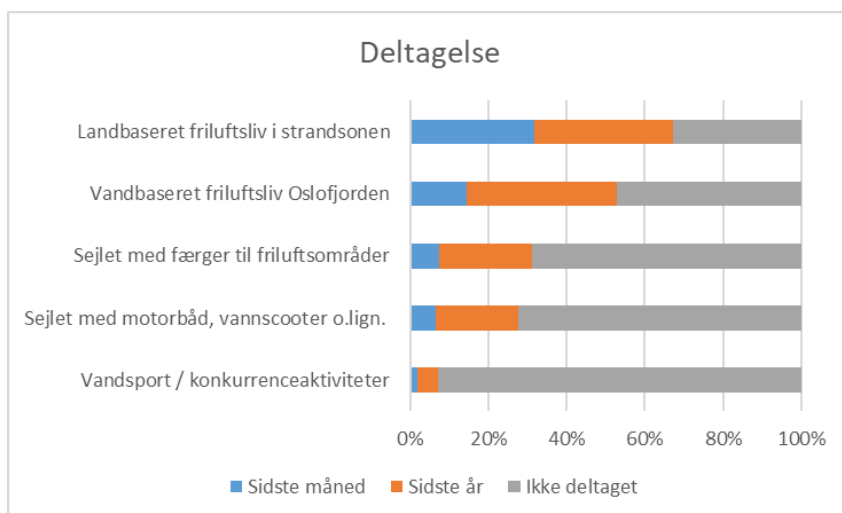
Metode

Delprojektet omfatter en PPGIS-kortlægning af kyst- og havfriluftslivet tilknyttet Oslofjorden, der er gennemført af Københavns Universitet på baggrund af metode og erfaringer med tilsvarende kortlægning i Danmark. Dataindsamlingen er foregået via Norstat med månedlige indsamlinger over et år (juni 2022-23) i de 26 kommuner langs fjorden for at kunne måle sæsonvariationer i friluftsaktiviteter. Folk, der ikke deltager i friluftsaktiviteter, blev spurgt om bl.a. barrierer for deltagelse. Undersøgelsen omfatter 12.445 respondenter, der har helt eller delvist besvaret et spørgeskema kombineret med kortlægninger samt mulighed for at anføre uddybninger og forslag.

Resultater

Undersøgelsen viser, at Oslofjorden er et populært friluftsområde, som størstedelen (71 %) af befolkningen i de 26 kommuner årligt deltager i friluftsliv, mens 18 % kun har besøgt andre områder og 10 % ikke har deltaget i friluftsaktiviteter i Norge det seneste år.

Som det ses på *figur 1*, deltager flest (67 %) i landbaseret friluftsliv i strandzonen, mens godt halvdelen (53 %) har deltaget i vandbaseret friluftsliv i Oslofjorden. Knap en tredjedel (31 %) har sejlet med færger til friluftsområder i fjorden og lidt færre (28 %) har sejlet med motorbåd, vandscooter o. lign., mens en lille gruppe (7 %) har deltaget i vandsport eller konkurrenceaktiviteter. De tre sidste kategorier er ikke defineret som friluftsliv i Norge, men udgør en del af fritidsaktiviteterne i Oslofjorden.

Figur 1: Deltagelse i 5 udendørs fritidsaktiviteter i tilknytning til Oslofjorden, inklusive strandsonen inden for den seneste måned og inden for det seneste år ($n = 12.445$).

Afstand har betydning, idet GIS-analyser viser, at folk der bor tæt på fjorden (< 500 m) hyppigere deltager i udendørsaktiviteter tilknyttet fjorden, end folk der bor længere væk.

Sociodemografiske faktorer

Deltagelsen i fritidsaktiviteter tilknyttet Oslofjorden er større blandt par og aleneforældre med hjemmeboende børn (0-17 år). Der er ingen kønsforskel i den overordnede deltagelse i fritidsaktiviteter, men motoriserede aktiviteter og vandsport/konkurrenceaktiviteter har en højere deltagelse af mænd. Aldersmæssigt er der en høj deltagelse blandt de unge og midaldrende og derefter en faldende tendens med færrest i aldersgruppen på 80 år og derover. Deltagelsen stiger med højere uddannelse og med højere indkomst. Deltagelsen er lavere blandt personer med ikke-vestlige herkomst – både egen og forældres, mens deltagere fra Norge eller med rødder i vestlige lande har den samme høje deltagelse. Her kan helhedsplanen for Oslofjorden tilstræbe at være mere inkluderende for alle.

Effekter og barrierer

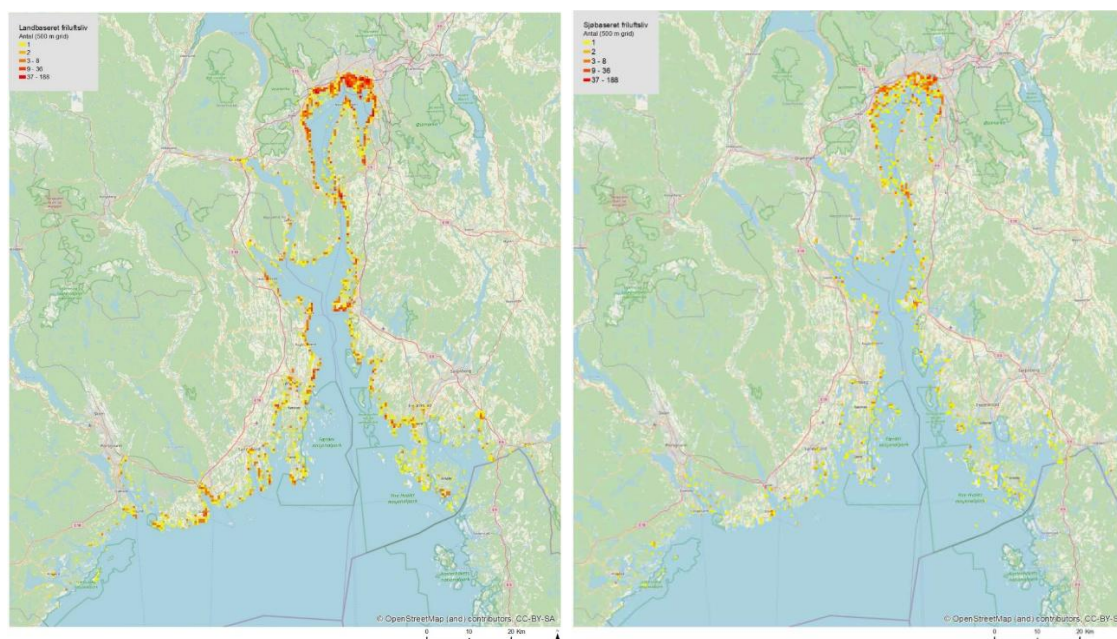
Friluftsudøverne tilknyttet Oslofjorden oplevede en række forskellige positive helseeffekter af friluftslivet. Den største oplevede effekt var en forbedring af det psykiske velvære og humør (81 %), mens 69 % oplevede en forbedring af deres liv generelt. Godt halvdelen (58 %) oplevede en forbedring af deres fysiske form og helbredtstilstand mens 51 % oplevede en forbedring af deres sociale liv.

Knap halvdelen af respondenterne fik ikke helt opfyldt deres behov for deltagelse i udendørs fritidsaktiviteter tilknyttet Oslofjorden, og denne gruppe af både deltagere og ikke-deltagere blev spurgt om en række barrierer. Især mangel på tid, for stor trængsel, træthed når man har fri, familieforpligtelser, at man ikke har nogen at deltage i aktiviteten sammen med, samt at det er for dyrt, påvirker deltagelsen. Barrierer tilknyttet udbuddet af muligheder er især trængsel, mangel på viden om mulighederne, forskellige adgangsproblemer, dårligt vejr og dårlig vandkvalitet, samt at mulighederne ligger for langt væk. Helhedsplanen kan nok især forbedre udbuddet ved fx at

etablere flere fritidsmuligheder nær folks bopæl, øge tilgængeligheden, forbedre vandkvaliteten og en bedre informationsindsats.

Kortlægning

Undersøgelsen omfatter en geografisk kortlægning af udendørs fritidsaktiviteter i Oslofjorden og 5.369 respondenter har kortlagt 9.055 punkter med i alt 18.280 aktiviteter. Aktiviteterne kan opdeles i 84 % landbaserede aktiviteter, 13 % sjøbaserede og 3 % vandsport og motoriserede fritidsaktiviteter. Størstedelen af de kortlagte udendørs fritidsaktiviteter i Oslofjorden (97 %) kan betegnes som friluftsliv jf den norske forståelse. Som det ses på *kort 1* for landaktiviteter i kystzonen og *kort 2* for vandaktiviteter, er aktiviteterne især koncentreret omkring Oslo og den indre Oslofjord samt omkring de større byområder eller populære udflugtsområder.

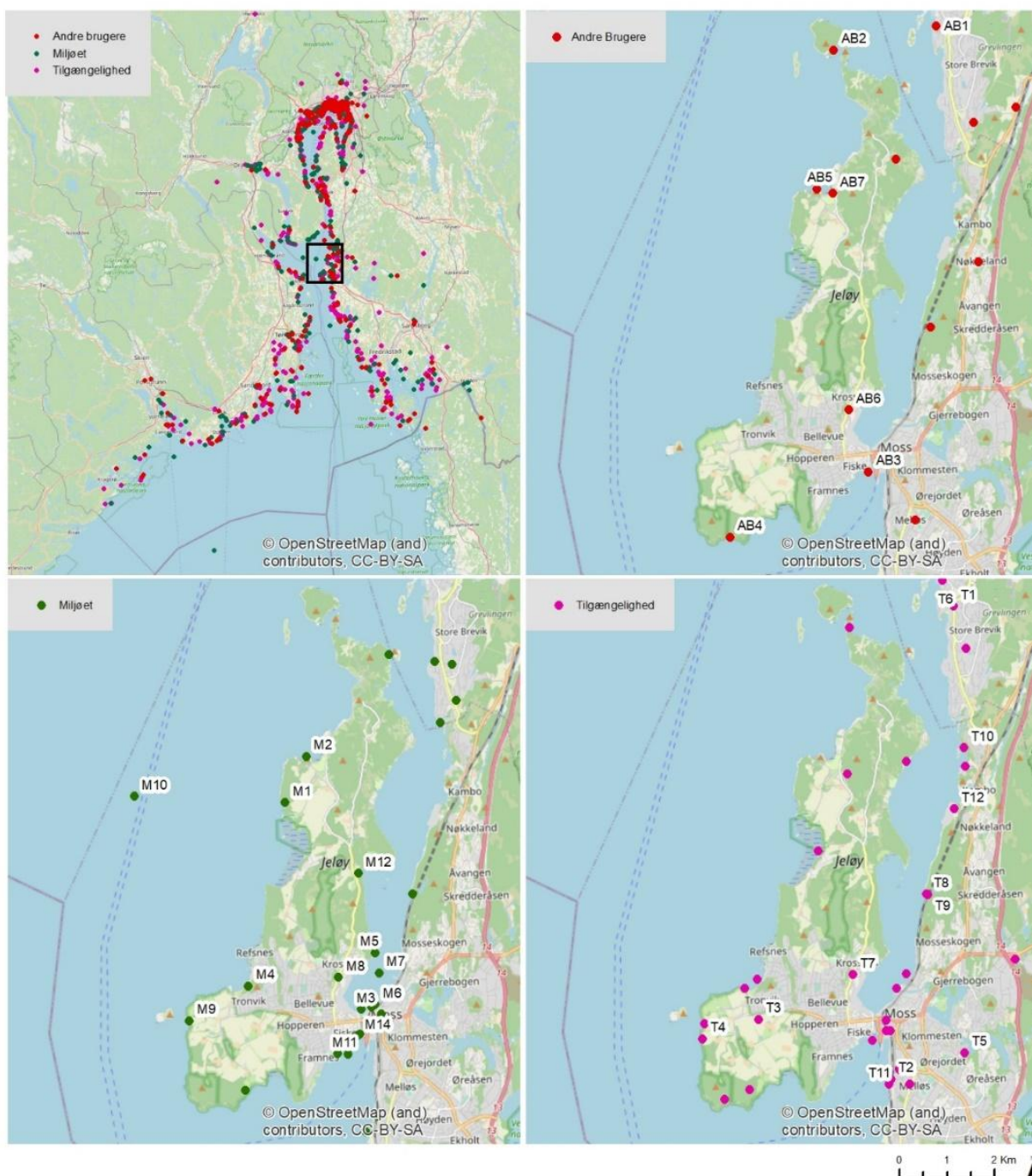
Kort 1: Kortlægning af landbaserede friluftslivsaktiviteter i strandsonen ved Oslofjorden i 500 x 500 meter gridceller (4.933 respondenter har kortlagt 6.713 punkter med 15.124 aktiviteter)

Kort 2: Kortlægning af vandbaserede friluftslivsaktiviteter i strandsonen ved Oslofjorden i 500 x 500 meter gridceller (1711 respondenter har kortlagt 1.913 punkter med 2.440 aktiviteter).

Problemkortlægning

Blandt de respondenter, der har kortlagt fritidsaktiviteter i Oslofjorden, har 27 % kortlagt en række oplevede problemer i Oslofjorden, som især handler om tilgængelighed og miljøproblemer, samt i mindre grad om konflikter mellem forskellige brugergrupper. Nogle har helt fravalgt bestemte områder pga. problemer. Projektets problemkortlægning (*kort 3*) viser, de oplevede problemer i hele fjorden (øverst tv.) og oplevede problemer med andre brugere (øverst th.), oplevede miljøproblemer (nederst tv.) og oplevede problemer med tilgængelighed (nederst th.). Kortlægningen giver en konkret lokalisering af det oplevede problem, og for hvert punkt en uddybelse af problemet samt borgernes åbne beskrivelser og forslag til forbedringer, som konkret kan bidrage til lokal planlægning og forvaltning.

Kortlægningen kan bidrage til helhedsplanen ved at identificere konkrete problemområder for friluftslivet. De oplevede problemer bør dog sammenholdes med andre målinger (fx for vandkvaliteten), som kan være dårlig i større områder end friluftsdeltagerne oplever. Deltagerne er kommet med mange åbne besvarelser med bl.a. uddybning af problemer og forslag til tiltag, der kan afhjælpe problemerne helt specifikke steder, og problemkortlægningen er derfor særlig relevant for lokale/regionale myndigheder. Problemkortlægningen indeholder dog også vigtige informationer i arbejdet med en helhedsplan for Oslofjorden.

Kort 3: Oplevede problemer i hele Oslofjorden (øverst tv.) hvor 1.455 respondenter har kortlagt 1.695 punkter med i alt 8.185 problemer. Kortlægningen kan skaleres, og et udsnit for Jeløy viser punkter med oplevede problemer med andre brugere (øverst th.), oplevede miljøproblemer (nederst tv.) og oplevede problemer med tilgængelighed (nederst th.).

Konklusioner

Projektet omfatter rigtig mange informationer og kortlægninger, som er uddybet i rapporten (Kaae, Olafsson & Draux 2024). Nogle hovedtræk er at størstedelen (71 %) af befolkningen i området årligt deltager i fritidsaktiviteter i tilknytning til Oslofjorden og især i landbaserede aktiviteter og færre i de vandbaserede frilftsaktiviteter, mens der kun indgår ret få sport og motoriserede aktiviteter. Mange deltager i fottur, ophold, bading (se rapport for information om de forskellige aktiviteter). Mange oplever positive helseeffekter af deltagelsen, men godt halvdelen (56%) får ikke helt opfyldt deres behov for deltagelse. Dette skyldes bl.a. en række barrierer både knyttet til respondenterne og til udbud, kvalitet og tilgængelighed til faciliteter.

Der er overvejende tilfredshed med besøget og frilftsaktiviteterne, men plads til forbedringer. Godt hver fjerde (27 %) opleves en række problemer med især tilgængelighed og miljøproblemer og i mindre grad med andre brugere. Problemkortlægningen kan bidrage til Helhedsplanen for Oslofjorden og deltagerne har rigtig mange beskrivelser og forslag til forbedringer, hvilket er gode input til planlægningen.

Anbefalinger

Ud fra undersøgelsens resultater for frilftslivet anbefales bl.a. følgende:

- Bedre tilgængelighed øget kollektiv transport (bus, færger m.m.) flere p-pladser & handicap-p-pladser.
- Øget tilgængelighed til og langs kysten - stier og fjernelse af barrierer fx hegn m.m.
- Opgradering og øget tilgængelighed, der kan gøre fjernere områder mere attraktive for frilftslivet og reducere trængsel på de mest populære områder.
- Tydelig differentiering af frilftsområder i planlægning og forvaltningen (Aktive områder med mange faciliteter ↔ stille naturområder få faciliteter)
- Universelt design på rekreatiionsstedet med faciliteter for forskellige typer funktionsnedsættelser + information på nettet /link til eksisterende information om dette.
- Sociale indsatser der støtter deltagelse for alle herunder folk med funktionsnedsættelser, borgere med ikke-vestlig baggrund, folk med lav indtægt m.m. (fx fællesarrangementer lav tærskel for deltagelse)
- Forbedre Oslofjordens miljøtilstand
- Afhjælp problemer lokalt ved brug af kortlægning, kategorisering, borgernes egne beskrivelser og forslag til forbedringer.

Perspektivering

Undersøgelsens data og kortlægning af kyst- og havfrilftslivet i Oslofjorden er meget relevant for Miljødirektoratets helhedsplanlægning og forvaltning i Oslofjorden. Datagrundlaget kan ligeledes anvendes til andre analyser af frilftslivet og forskellige former for planlægning (fx havplanlægning) samt af tværfaglige analyser af kyst- og havproblemer m.m.

Kilder

- Flotve, B. L., Kirsti P. Gurholt, Berit C. Kaae, Frants Gundersen, Lisbeth K. Lund, Anton S. Olafsson (2024) Friluftslivbruk av Oslofjorden og strandsonen Kartlegging av bruk, tilgjengelighet og konflikter. Transportøkonomisk Institutt, Oslo. Link: [Friluftslivbruk av Oslofjorden og strandsonen : Kartlegging av bruk, tilgjengelighet og konflikter - miljodirektoratet.no](https://miljodirektoratet.no/tema/utendørs-aktiviteter/friluftsliv/friluftslivbruk-av-oslofjorden-og-strandsonen-kartlegging-av-bruk-tilgjengelighet-og-konflikter)
- Gurholt, K.P. og Lund, L.K. (2024) Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsretten ved Oslofjorden: Hva hemmer og fremmer friluftslivsbruk av strandsonen og fjorden. Norges Idrettshøgskole. Link: [Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsretten ved Oslofjorden - miljodirektoratet.no](https://miljodirektoratet.no/tema/utendørs-aktiviteter/friluftsliv/forvaltning-av-tilgang-til-strandsonen-og-allemannsretten-ved-oslofjorden)
- Kaae, B. C. & Olafsson, A. S. (2024) PPGIS-undersøgelse af udendørs fritidsaktiviteter i Oslofjorden inkl. strandzonen. IGN Rapport, april 2024. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet. 156 s. ill. Link: [PPGIS-undersøgelse af udendørs fritidsaktiviteter i Oslofjorden inkl. strandzonen - miljodirektoratet.no](https://miljodirektoratet.no/tema/utendørs-aktiviteter/friluftsliv/ppgis-undersogelse-af-udendørs-fritidsaktiviteter-i-oslofjorden-inkl-strandzonen)
- Kaae, B.C., Olafsson, A.S., & B.C. Draux, H., (2018) Blåt friluftsliv i Danmark. 174 pp. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, KU. <http://ign.ku.dk/formidling/publikationer/rapporter/>

Sportsfiskere, dykkere og fuglekikkeres oppfatning av og tilpasninger til miljømessige endringer i Oslofjorden

Stian Stensland og Nikoline Dybsand (NMBU)

Innledning

Oslofjorden har stor friluftslivsbruk, og er en kilde for naturopplevelser, helse, og høstings fra naturen for en betydelig andel av Norges befolkning. Om lag 1,8 millioner mennesker bor i de 26 kommunene som omkranser Oslofjorden. Nyere studier fra Transportøkonomisk institutt (Flotve et al. 2023) viser at i løpet av et år driver 67,3% av befolkningen med friluftslivsaktiviteter på land ved sjøen mens 52,7% gjør friluftslivsaktiviteter på/i fjorden. Det er her store variasjoner gjennom året, med mest bruk i sommerhalvåret.

Imidlertid har den miljømessige tilstanden i Oslofjorden endret seg markant negativt over tid, og spesielt de siste 10-12 år. Overgjødning, nedbygging av arealer, klimaendringer og overfiske gis skylden for at torskefiskene har gått sterkt tilbake, og ålegras/tang/tare og blåskjell mange steder har nærmest forsvunnet. Sjøfuglbestandene er også kraftig reduserte. Siden 2019 har det vært et forbud mot torskefiske, og alt fiske i utvalgte gyteområder for torsken (Frigstad et al., 2024)

Dette får naturligvis følger for folks friluftsliv der man kan se for seg at opplevd kvalitet på opplevelsen endres negativt, og man dermed skifter aktivitet eller gjør aktiviteten sjeldnere. Noen grupper vil rammes sterkere enn andre og spesielt de som er sterkt avhengig av naturressursen for å utøve sin aktivitet.

Som en del av forskningsprosjektet Naturregnskap for Oslofjorden (MAREA) har vi hatt fokusgruppeintervju med tre grupper av friluftslivsutøvere - sportsfiskere, dykkere og fuglekikere for å undersøke sportsfiskere (stang/snøre), fuglekikere og dykkernes oppfatning av og tilpasninger til miljømessige endringer i Oslofjorden.

Teoretiske rammeverk

Sportsfiskere, fuglekikere og dykkere har til felles at de er mer avhengige av naturressursen for å drive sitt friluftsliv, enn eksempelvis de som går tur langs stranda, padler, svømmer, eller kjører båt. De har ofte en del utøvere med lang erfaring, gode ferdigheter og kunnskap om forvaltning, samt har aktiviteten som viktig, om ikke si altoppslukende hobby. Hva som i litteraturen kalles høy spesialisierungsgrad, på en skala som gjerne går fra nybegynner til ekspert (Bryan, 1977). Slikt sett er de trolig mer oppmerksomme på de endringer som har skjedd i fjorden over tid, og endringene og forvaltningsbeslutningene har større påvirkning på deres friluftsliv enn for andre grupper.

Hvordan utøverne tilpasser seg endringene i Oslofjorden kan ses på gjennom rammeverket for substitusjon som brukes i friluftslivs-/rekreasjonlitteraturen (Gentner & Sutton, 2008).

Når en friluftslivsutøver bytter rekreasjonsopplevelse, kan det sees på fra to ulike disipliner perspektiv: (i) Sosial-psykologi, der substitusjon er en fullgod erstatning, slik som Brunson og Shelby (1993) sier: «Bytte av rekreasjonsopplevelse slik at en oppnår et akseptabelt likt utbytte». (ii) Økonomi, der substitusjon er når man maksimerer nytten av den alternative aktiviteten/ressursen man velger.

I den økonomiske tilnærmingen er et substitutt altså det som velges i stedet, og kan være et dårligere alternativ enn det opprinnelige opplevelsen, mens innenfor sosial-psykologien stilles det krav om å være en fullgod erstatning.

		Ressurs	
		Samme	Forskjellig
Aktivitet	Samme	Temporær /strategisk substitusjon Oslofjorden. <u>Matauk</u> , torsk, sluk	Ressurs-substitusjon (Sted, Art) Lofoten. Sluk, <u>matauk</u> , torsk
	Forskjellig	Aktivitets-substitusjon Oslofjorden. Artsfiske, ulike redskap	Ressurs- og aktivitets-substitusjon Ulike steder. Artsfiske, ulike redskap

Figur 1. En typologi av substitusjonsalternativer for fiskere i Oslofjorden (tilpasset fra Gentner & Sutton 2008).

Figur 1 viser en mye brukt sosial-psykologisk modell tilpasset fiskere i vår case for Oslofjorden.

Modellen ser vi at det er to hovedformer for substitusjon. Ressurssubstitusjon (sted, art) og aktivitetssubstitusjon. Tar man utgangspunkt i situasjonen før torskefiskeforbudet kunne en fisker bruke sluk etter torsk i Oslofjorden med (et av flere) formål å skaffe seg matfisk. Strategisk/temporær substitusjon gjelder når man eks. flytter tidspunktet for når man fisker, og siden det kom forbud mot torskefiske gjelder ikke denne tilpasningen for vår «torskefisker». Derimot kan han fortsatt fiske i Oslofjorden ved å skifte arter og fiske etter, kanskje også skifte redskap og formål der matauk ikke er det vesentlige lenger, med eksempelvis å fange flest mulig arter, et såkalt artsfiske (kvadrat nede til venstre). En annen form for aktivitetssubstitusjon kan være at en ikke fisker i det hele tatt, men gjøre en annen type aktivitet (eks. gåturer, padling) ved Oslofjorden. Enkelte torskefiskere ønsker å fortsette med sitt type fiske og reiser et annet sted (eks. Lofoten) for å gjøre det samme (kvadrat oppe til høyere). Andre igjen kanskje skifter helt, og gjør både ressurs og aktivitetssubstitusjon (kvadratet ned til høyre), der sted og fisketype skiftes, eller man bytter ut både fiske og sted.

Tidligere undersøkelser

Det finnes ingen oversikt som viser hvor mange og hvem det er som fisker, dykker eller kikker etter fugl ved Oslofjorden over tid. Enkeltstudier av fiskere gir oss dog noen svar.

For fiskere har vi tall fra indre Oslofjord (innenfor Drøbaksundet) der 11% av befolkningen oppga de hadde fisket i fjorden i 2014 (Thimamontri, 2015). Tall fra NMBU (Colman & Haugen, 2023) for hele Oslofjorden i 2015/2016 viser at 386.000 fisket, og derav i indre fjord 133 000 mennesker i 2015. Videre at 41 % har fisket på et tidspunkt i Indre Oslofjord i løpet av livet. Det er veldig variasjon i kulturell bakgrunn på fiskerne, og den gang var det 52 ulike nasjonaliteter, inkl. Sverige, Polen, Marokko, Irak, Filippinene, Vietnam, Tyrkia. Gjennomsnittlig fangst på ett år la på omtrent 30 kg per år (inkl. gjenutsatt fisk.) Viktigste fiskeart var makrell, fulgt av torsk og sjøørret.

Metode

Vi samlet data våren 2024 gjennom 7 fokusgruppeintervju med 3-6 deltakere i hver gruppe. Det var et krav om at deltagerne hadde 25+ års erfaring med sin aktivitet i Oslofjorden. Deltagerne ble rekruttert gjennom kontakt med moderorganisasjonene Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF), BirdLife Norway, Norges Dykkerforbund og Norges Havfiskeforbund, samt noen gjennom snøballmetoden og posting på sosiale medier i aktivitetsgrupper.

Fokusgruppeintervjuene foregikk fysisk i møterom, varte i 2-3 timer og tok for seg kun deres aktivitet. (Vi blandet ikke fiskere og dykkere). Tema som ble tatt opp var deres forhold til/historikk i fjorden, endringer i fjorden de har sett, hvordan miljøforholdene påvirker deres opplevelser/aktiviteter, og reaksjoner og synspunkter på forvaltning av fjorden.

Vi var to forskere på hvert fokusgruppeintervju, der den ene ledet diskusjonen ved hjelp av en semi-strukturert intervjueskjema. Den andre tok notateter og fulgte med så vi var innom alle tema vi hadde definert på forhånd. Intervjuene ble tatt opp og senere transskribert før en foreløpig analyse. Data som presenteres er foreløpige.

Resultater

Synspunkter på miljøtilstand

Synspunktene på tilstanden til Oslofjorden varierte fra fokusgruppe til fokusgruppe og ofte innenfor samme gruppe. Dykkere var mest negative; de fant mye færre fisk og mer søppel/fiskeredskap under dykkene enn tidligere. Noen områder ble beskrevet som «ørkener». Fuglekikkerne i indre fjord påpekte at flere fuglearter hadde det bedre enn før og de var mer positive enn de andre gruppene. Sportsfiskere opplevde at torsken, og torskefisker har forsvunnet/gått tilbake. Imidlertid var det færre endringer å se på dypt rapporter de som fisket såkalt havfiske /dypt. Totalt sett anså de fleste deltagerne uavhengig av aktivitet, ikke fjorden som død, men var enige om at den har endret seg drastisk.

Endringer i opplevelser og aktiviteter på grunn av miljøendringer

Deltakerne hadde ikke sluttet med sine hovedaktiviteter i fjorden, men kjente andre som hadde gjort det. Noen brukte fjorden mindre og reiste mer til andre områder enn før. Sportsfiskere hadde sluttet å fiske for mat og mange hadde gått over til artsfiske. Dykkere hadde sluttet med undervannsjakt. Fokuserte nå mindre på å se fisk. Mange dykker frivillig etter søppel eller prioriterer vrakdykking. Noen observerer andre arter så som nakensnegler og å ta bilder. Fuglekikkere hadde gjort færre endringer i sine aktiviteter. Noen hadde blitt mer miljøengasjerte fordi de ville prøve å gjøre noe med den dårlige situasjonen.

Økofølelser

Endringene påvirket deltagerne og flere opplevde økosorg det vil si at miljøendringene gjorde dem triste, maktesløse eller frustrerte. Noen opplevde også økosinne fordi de oppfattet at myndighetene ikke gjorde nok for å redde fjorden, selv om de hadde lovet det. Noen deltakere var bekymret for at neste generasjon ikke ville oppleve en sunn Oslofjord som de kunne oppleve og høste fra slik de selv hadde gjort. Disse følelsene så ut til å være koblet til økt miljøfokus/-engasjement blant deltagerne. Til sist nevnes at alle aktivitetene slet med å tiltrekke seg nye utøvere, men også av andre grunner slik som konkurranse fra andre fritidsaktiviteter og skjermbruk.

Videre forskning

Fokusgruppeintervjuene har gått i dybden på utøvere med lang fartstid, og er dermed ikke representative for hele gruppen av fiskere, fuglekikkere eller fiskere. Vi mangler bredden, og også de som har kort fartstid i Oslofjorden.

Våre 2025 blir det derfor sendt ut spørreundersøkelser som skal nå flere i disse aktivitetsgruppene. Undersøkelsene planlegges sendt per epost via NJFF, BirdLife Norway, Norges Dykkeforbund, Norges Havfiskerforbund. Det kan også suppleres med å poste undersøkelsen på internettsider og sosiale mediegrupper. Det vil være kartbaserte spørsmål for å identifisere romlig fordeling av aktiviteter før, nå og i en ideell situasjon. Andre viktige tema er oppfattede endringer/endringsblindhet, økonomisk verdi, og det nylige forslaget om tre nullfiskeområder i hhv Færder nasjonalpark, Yre Hvaler Nasjonalpark, og indre Oslofjord.

Etniske minoriteter når vi ikke i særlig grad med fokusgrupper og spørreundersøkelser. Der må vi ut i felt, men språkbarrierer kan gjøre det vanskelig å få representative data fra denne gruppen.

Takksigelser

Vår forskning er del av Forskningsprosjektet «MAREA- Naturregnskap for helhetlig plan for Oslofjorden» (2021-2026). Overordnet mål for MAREA: Teste og evaluere hvordan naturregnskapsmetoder kan gi beslutningsstøtte til de forskjellige planleggingsnivåene i de komplekse og hardt belastede kystøkosystemene i Oslofjorden. Prosjektleder: Wenting Chen, Norsk institutt for vannforskning (NIVA). Forskningspartnere: NMBU, SSB, NINA. Partnere: planleggere på kommune-, vannskille-, fylkes- og myndighetsnivå (Vestfold og Telemark, Gamle Viken Fylkeskommuner), Oslofjorden friluftsråd. Finansiering: Norges Forskningsråd.

Referanser

- Brunson, M.W., & Shelby, B. (1993). Recreation substitutability: a research agenda. *Leisure Sciences* 15, 67-74.
- Bryan, H. (1977). Leisure value systems and recreational specialization: The case of trout fishermen. *Journal Of Leisure Research*, 9, 174-187.
- Flotve, Bjørg L., Kirsti P. Gurholt, Berit C. Kaae, Frants Gundersen, Lisbeth K. Lund, Anton S. Olafsson. (2023). Friluftslivbruk av Oslofjorden og strandsonen: Kartlegging av bruk, tilgjengelighet og konflikter. TØI-rapport: 2004/2023
- Frigstad, H. et al. (2024). Tilstandsrapport for Oslofjorden. NIVA-rapport M-2885 | 2024
- Gentner, B., & Sutton, S. (2008). Substitution in fishing. In Ø. Aas (Ed.), *Global challenges in recreational fisheries* (pp. 150-169). Oxford: Blackwell Publishing recreational
- Thimamontri, J. 2015. Fritidsfiske i indre Oslofjord. Økonomisk verdsetting av fritidsfisket, segmentering av fritidsfiskere etter motivasjon og fritidsfiskernes holdninger til forvaltningstiltak. Masteroppgave, 60 stp. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Colman, JC & Haugen T. (2023). Fritidsfiske i Indre Oslofjord: verdier, motivasjoner og høstingsuttak før fredning av torsk og hummer. Powerpointpresentasjon 1.6.2023. NMBU

Tiltak og virkemidler for å bedre allmenn tilgang til strandsonen og styrke bruk av allemannsretten ved/på Oslofjorden

Kirsti Pedersen Gurbolt og Lisbeth Kronsted Lund (Norges idrettshøgskole)

Sammendrag

Norsk helse- og miljøpolitikk har som mål å bedre allmennhetens deltakelse i friluftsliv, for å styrke folkehelsen og utjevne sosial ulikhet i helse på bærekraftig vis. For at målsettingen skal realiseres, oppfattes fysisk tilrettelegging og andre tiltak som en offentlig oppgave som forutsetter samarbeid med frivillig sektor, inkludert interkommunale friluftsråd. Forankret i en mixed-method kartlegging av allmennhetens tilgang til strandsonen og bruk av allemannsretten ved/på Oslofjorden, presenterer innlegget resultater fra en kvalitativ analyse av tiltak og virkemidler som er iverksatt for å sikre alle grupper i befolkningen økt tilgang til strandsonen og fjorden. Analysen er ledd i en tredelt kartlegging av *Friluftslivsbruk av Oslofjorden og strandsonen*, på oppdrag fra Miljødirektoratet i 2022-2023, forankret i *Helbettelig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv*, tiltak K18. Oppdraget er gjennomført av et flerfaglig team fra Københavns Universitet, Transportøkonomisk institutt og NIH. Problemstillingene omfatter sosiokulturelle og strukturelle mønstre i deltakelse, barrierer og konflikter, geografisk avgrenset til de 26 kommunene som omkranser Oslofjorden fra svenskegrensa til Agder. Dette innlegget er begrenset til å drøfte tiltak og virkemidler med mål å fremmed økt ferdsel blant alle grupper, iverksatt av kommuner, interkommunale friluftsråd og frivillige organisasjoner med støtte fra offentlige og private midler, samtidig som fjordens helsetilstand skal ivaretas. Tilnærmingen bygger på intervjuer med ansatte og ledere i offentlig forvaltning, interkommunale friluftsråd og frivillige organisasjoner, nærlesing av strategidokumenter og punktobservasjoner i strandsonen. Resultatene viser at tiltakene favner bredt; fra utvikling av (nye) infrastrukturer (kyststier, kystleder og kystledhytter) og universell tilrettelegging av badeplasser og turveier til kjøp/erwerb av områder, strandrydding og strandsonerestaurering i utmark og tettbygde områder, samt tiltak for å sikre naturvern og gjenskaping av livet i fjorden. Resultatene viser at mange små, fragmenterte og langsomme steg kan skape positive endringer, men ikke er tilstrekkelige til å kompensere for naturtapet som følger av årlig nedbygging av strandsonen.

Tiltak for å øke allmenn ferdsel bidrar til nye regionale infrastrukturer for friluftsliv

Innlegget er andre del av presentasjonen av en kvalitativ delundersøkelse som inngår i oppdraget *Friluftslivsbruk av Oslofjorden og strandsonen*, utført for Miljødirektoratet i 2022—2023 (Flotve et al., 20124). I innlegget presenterte jeg resultater som belyser den delen av studien som handlet om å kartlegge virkemidler og tiltak som kan bedre allmennhetens tilgang til strandsonen og styrke bruken av allemannsretten. (Det første innlegget belyste spørsmål om hvilke barrierer og konflikter som hindrer allmenhetens bruk av strandsonen/fjorden.)

Kartleggingen av hva slags tiltak og tilrettelegging som er igangsatt, for å fremme økt ferdsel i strandsonen og på fjorden, favner bredt. I oppdraget inngikk også å vurdere tiltak som sikrer deltakelse for «alle grupper i befolkningen». Inkludering av alle er et mål i seg selv og et bidrag til å nå målet om å redusere ulikhet i helse. Problemstillingene er forankret i *Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv* (Klima- og miljødepartementet, 2021, s.31).

Gjennom analyse av det samlede materiale fra intervjuer, feltobservasjoner, nærlesing av policy- og strategidokumenter og andre kilder (trykksaker, hjemmesider), ble en stor bredde i tiltak og aktører identifisert. Praktisk tilrettelegging og andre tiltak er ofte initiert lokalt og drevet fram av Oslofjordens friluftsråd og frivillige organisasjoner. Sett i sammenheng ble tiltakene sammenfattet til tre gjensidige former for tilrettelegging, med hovedvekt på å sikre tilgang til ferdsel i strandsonen på naturvennlige måter. Tiltakenes form og visjon inngår i det vi har tolket som dannelsen av tre (kanskje fire) regionalt betydningsfulle infrastrukturer:

- Fysisk-romlig infrastruktur
- Infrastruktur for allmennrettet kommunikasjon og informasjonsspredning
- Infrastruktur for organisert opplæring og sosial inkludering.

Organisasjonene gjør en betydelig innsats for tilrettelegging og mobilisering av frivillige

Oslofjordens friluftsråd (OF) har siden etableringen i 1933 stått i spissen for å erverve strender og områder som rådet forvalter til allmenn nytte. Rådet har også et administrativt grunnlag for å forvalte Oslofjorden som et sammenhengende interesseområde. OF har vært og er en pådriver og rådgiver overfor medlemskommunene og har over tid iverksatt en rekke prosjekter. Disse spenner tematisk bredt og bygger på samarbeid med offentlig forvaltning på ulike nivåer, frivillige organisasjoner, private aktører og profesjonelle fagfolk, f.eks. med kompetanse innen biologi, kulturminner og helse.

Flere lokale og nasjonale frivillige organisasjoner, f.eks. DNT, Norges padleforbund, Forbundet Kysten, Seilerforbundet, Fyrhistorisk forening, Dykkerklubber m.fl., har iverksatt lokale prosjekter som omfatter fysisk tilrettelegging av stier, hytter, brygger, kajakkutleie mm. Engasjementene omfatter søknader om midler, vedlikehold, informasjonsspredning og organisert opplæring rettet mot ulike grupper, innen organisasjonenes respektive kompetanse- og interesseområder. Mange av tiltakene er resultat av samarbeid mellom flere organisasjoner, og mellom organisasjoner og kommuner, fylker og stat. Utviklingen av tiltak er forankret i overordnede politiske målsettinger, og har en innovativ karakter.

Et viktig fellestrekk er at initiativene forutsetter og er avhengig av faglig kompetanse og betydelig økonomisk støtte til prosjekter som mobiliserer frivillige til å løse tilretteleggingsoppgaver. Frivillighet er en ettertraktet, men sårbar ressurs som stadig må fornyes. Det krever innsats som koster. Sparebankstiftelser og ulike private fond til allmenn nytte, og i kombinasjon med offentlig støtte, er avgjørende for organisasjonenes innsats.

Tilrettelegging for å bedre den fysiske-romlige infrasturen

De igangsatte fysiske tiltakene for å bedre allmenn tilgang til strandsonen og styrke allemannsretten er omfattende med hensyn til aktivitetsområder og geografisk spredning. Seks hovedområder ble identifisert:

- Kyststier – inkluderer om lag 700 km merkede stier
- Kystled med om lag 100 kystledhytter tilgjengelig for utleie
- Ro- og padleled Oslofjord
- Universell utforming
- Arealutvidelser
- Arealrestaurering

Det finnes gode eksempler på universelt utformet tilrettelegging for ferdsel og opphold med vekt på bading, fiske og bruk av båt, skånsomt tilpasset lokale topografiske og økologiske forhold og bruk av bærekraftige materialer. Mye tyder på at behovene er større enn tilbudene.

Gode eksempler viser at områder som har ligget brakk eller har vært bruk til industriformål kan omreguleres og restaureres til attraktive friluftslivsområder. Slik er det også med områder som er restaurert gjennom aktiv skjøtsel, rydding av søppel, fjerning av fremmede arter og generelt vedlikehold. Sammen med etablering av verneområder, tre marine nasjonalparker, statlig sikring av friluftslivsområder, overtakelse og kjøp av områder, viser tiltakene at det er mulig å utvide og gjøre areal attraktive for friluftsliv, allment tilgjengelige meter-for-meter og bit-for-bit. Eksempelene er spredte, men åpner i regionalt og lengre tidsperspektiv for at flere utvidelser kan sikre at andelen områder tilgjengelig for allmenn bruk kan øke og at slik økning kan bli målbar. Observasjoner viser at selv små områder, gir verdifulle lokale ringvirkninger, som økt aktivitet og sosial inkludering, samtidig som lokale økosystem restaureres.

Kommunene har hovedansvaret

Kommunene har hovedansvar for å sikre allment friluftsliv i sine områder, inkludert forvalte strandsonen gjennom aktiv arealregulering, forankret i PBL, som sikrer allmenn tilgang. Kommunen kan håndheve det generelle byggeforbudet i strandsonen strengere og følge opp den lovpålagte plikten til å sikre at ulovlige stengsler og inngrep i strandsonen fjernes. Kommunene kan også sikre utvidelser av friluftslivsareal gjennom areal- og reguleringsplaner og samarbeide med frivillige organisasjoner om rydde- og skjøtselsoppgaver.

En grunnleggende utfordring for et livskraftig friluftsliv som for livet i fjorden, er at planlegging av nye renseanlegg igangsettes og som omfatter alle fjordkommunene og nærmere ett hundre kommuner i innlandet som i dag bidrar til at urensset avløpsvann slippes ut i fjorden. Dette er ikke en primær oppgave for friluftslivsforvaltning, men avgjørende for bærekraftig framtid for bruk av strandsonen og fjorden. Både lokalpolitikere og frivillige organisasjoner etterlyser på dette området og generelt i restaureringen av fjorden, et sterkere statlig engasjement.

Kommunal og fylkeskommunal forvaltning av friluftsliv synes i noen grad å ha blitt styrket gjennom helhetlige tiltaksplanen for Oslofjorden. Opprettelse av et flerfaglig Kystsonenettverk

med regional representasjon fra kommuner, fylker og statsforvaltere, og av økonomisk støtte til juridisk bistand til kommunene i bygge- og ulovlighetssaker, er eksempler på tiltak som oppfattes å styrke kommunene faglig og administrativt. Tiltakene bør videreføres og styrkes. Oslofjordrådets rolle for friluftsliv, er så langt lite synlig, men bør inkluderes i rådets dagsorden, f.eks. ved å drøfte behovet for en samordnet regional plan for framtidig friluftsliv.

Forskning har dokumentert at fysisk-romlig tilrettelegging, formelle ferdselsrettigheter og tilgang til attraktive områder er grunnleggende forutsetninger, men ikke alene tilstrekkelig for at alle grupper i befolkningen skal ta områdene i bruk. Det eksisterer både informasjons- og opplæringsbehov blant grupper som ikke kjenner og ikke bruker fjorden. Kunnskap om hvilke muligheter som finnes, om rettigheter og steder, og nødvendige ferdigheter er avgjørende for bruk. Allmennrettet informasjon og opplæring er sammensatt og forutsetter ressurser og plan.

Hovedkonklusjon

Mange målrettede tiltak for å sikre økt tilgang og aktivitet. Per i dag har ikke tiltakene et samlet omfang som kompenserer for arealene som går tapt ved nedbygging.

Forskningsrapport med referanser

Gurholt, K.P. & Lund, L.K. (2024). *Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsrett ved Oslofjorden: Kvalitative analyse av hva som fremmer og hemmer friluftslivsbruk av strandsonen og fjorden*. Norges idrettshøgskole. <https://hdl.handle.net/11250/3130013>, Miljødirektoratet, M-2750 | 2024, [Forvaltning av tilgang til strandsonen og allemannsretten ved Oslofjorden - Miljødirektoratet \(miljodirektoratet.no\)](#).

Innenforskap ute? Friluftslivsveilederen på nye stier

Per Ingvar Haukeland (Universitetet i Sørøst Norge)

Innledning

Så mange som 111 000 unge voksne falt utenfor både utdanning og arbeid i 2024, noe som er økende fra året før (se Nav.no). Utenforskap blant unge voksne medfører store samfunnsmessige og personlige kostnader, og det offentlige etterspør tiltak. Aktører som arbeider med å fremme friluftsliv er kommet på banen. Ved friluftslivsveilerutdanningen ved Universitetet i Sørøst Norge (USN) i Bø i Telemark ønsker vi å se på hvorvidt friluftslivsveilederen kan spille en rolle i å fremme innenforskap ute. I foredraget på Forskning i Friluft 2024 har jeg valgt å ta et gjensyn med et tidligere prosjekt i Telemark kalt «På nye stier», som var et samarbeidsprosjekt mellom det som da het Telemark Turistforening og NAV Telemark. Jeg ledet evalueringen av dette prosjektet, som var et samarbeid mellom Telemarksforskning og daværende Høgskolen i Telemark, fra 2015-2018 (Haukeland, 2018).

«På nye stier»

Telemark Turistforening (TTF) og NAV Telemark gikk i 2014 sammen om et prosjekt de kalte «På nye stier». Ideen var at friluftsliv, natur og det å gjøre enkle oppgaver i friluft under ledelse av frivillige ved TTF kunne virke positivt inn på unge voksne som faller utenfor utdanning og arbeid. Prosjektet var også en utforskning av hvordan frivillige kan spille en rolle i å løse offentlige oppgaver. Prosjektet rettet seg mot unge voksne som var registrert hos NAV. Disse ble rekruttert til et opplegg ledet av TTF med stirydding, kloppebygging, maling, reparasjoner og oppsett av skilt. Oppgavene var i starten ledet av frivillige, uten innblanding av NAV. Deltakerne var mellom 3-6 personer, og møtte til et fastlagt tidspunkt og dro ut med frivillige og var hele dagen aktiv i naturen og i friluft. De var sammen som gruppe, spiste sammen, arbeidet sammen og fikk noe opplæring i det å ferdes i natur. En prosjektkoordinator holdt tak i opplegget, men måtte etter hvert spille en større rolle også i den praktiske gjennomføringen. Det var noe rotasjon av disse. Av de som evalueringen var i kontakt hadde alle friluftslivsveilerutdanning.

Tre hovedspørsmål skulle belyses: 1) hvilke betydning har naturen, friluftsliv og lett arbeid i friluft for unge voksne som faller utenfor? 2) hva er de institusjonelle forhold mellom offentlige, frivillig og kompetansesektoren? 3) hvilken rolle spiller friluftslivsveilederen? Spørsmålene er like aktuelle i dag som den gang. Evalueringen var en prosessuell følgeevaluering tuftet på aksjonsforskning og metodetriangulering. Vi gjennomførte en spørreundersøkelse til alle som hadde deltatt i opplegget. Vi hadde flere deltakende observasjoner i felt, og gjennomførte dybdeintervjuer med hver enkelt deltaker under de opplegg vi besøkte, og vi hadde fokusgruppemøter med alle deltakerne. I tillegg hadde vi fokusgruppemøter med TTF, NAV Telemark, prosjektkoordinator og representanter for de frivillige. Evalueringen foregikk i lys av Oslofjorden Regionalt Forskningsfond.

Teoretiske perspektiv som ble benyttet var: økofilosofien, salutogenese og systemteori. Økofilosofien sier noe om forholdet menneske-natur i samfunnet og i kulturen, og peker på at

konsekvensen ved en adskillesestenkning (Haukeland, 2020). Salutogenese etter Antonovsky er en retning innen helsefremmende arbeid som fremhever sansen for sammenheng, som bygger på det som er forståelig, håndterlig og meningsfullt. Det systemteoretiske perspektivet sier noe om sammenhenger mellom aktører, prosesser og strukturer i feltet, som inkluderer institusjonelle og sektorielle forhold (Haukeland, 2018)

Friluftsliv, helse og inkludering: Et voksende felt

Forskningen på utenforskap peker på to hovedområder der ulike faktorer spiller inn: individ og system. På individ nivå er mangel på det å bli sett og kjenne tilhørighet, mangel på mening og ha betydning og mangel på mestring og selvtillit. På systemnivå fremheves at utenforskap handler om sosiokulturelle og økonomiske forhold i de strukturene som individene er del av. Det pekes her også på et fragmentert tiltaksapparat med mangel på samordning på tvers av sektorer.

I friluftslivsveilederutdanningen er vi opptatt av hva som fremmer mestring, selvtillit og det å bli sett og hørt i en gruppe. Samtidig er også vi påvirket av systemiske faktorer som kan virke ekskluderende, som for eksempel knyttet til utstyr og prestasjon. Vi kan bli flinkere til å jobbe mer med forståelsen av hvordan de systemiske forhold spiller inn på vårt område. Våre studenter er mer homogene enn hva en friluftslivsveileder vil møte hos unge voksne i utenforskap, noe som er en utfordring til hvor godt rustet friluftslivsveilederen er til å ta med en slik gruppe i natur. Friluftslivsveilederen har ingen helsefaglig utdanning, men det vil være et behov for å utvikle den kommunikative kompetansen til å samarbeide med helsefagarbeidere og andre som arbeider med inkludering.

Vi erfarer at feltet mellom friluftsliv, helse og inkludering er voksende, og det er mange som søker kontakt med oss, for å samarbeide om tiltak. Vi mener det er et stort potensial for friluftslivsveilederen i feltet, men må utrede nærmere hva slags kompetanse vedkommende trenger for å spille en rolle og hvor denne rollen utspilles. Prosjektet På nye stier ga oss noen interessante funn i den sammenheng.

Funn fra evalueringen av På nye stier

1) Deltakernes erfaringer

Deltakerne er generelt positive. Flere peker på at tradisjonelle veiledere fra NAV ikke kunne gjort slike ting, og at det krever en viss innsikt i både natur, friluftslivet og arbeidsoppgaver. Samtidig påpeker enkelte at friluftslivsveilederen kan virke noe suveren til tider, og ikke helt klarte å møte dem på deres nivå. Når det gjelder hva de får ut av det, så føler de mestring ved overkommelige oppgaver, og at det samtidig er noe de må lære og strekke seg mot. At en må strekke seg gir motivasjon når en mestrer det. Alle fremhevet gruppefellesskapet og tilhørigheten gjennom det å arbeide sammen i friluft. Et annet viktig funn er at dette arbeidet var meningsfullt, ikke bare for den enkelte ved å se et resultat, men for andre. Det var en opplevelse av å bety noe. En sa: «Prosjektet hadde et mål, ikke bare det at vi er på turl». Det å gjøre noe sammen i naturen gir dermed en tilleggsdimensjon enn bare turen i seg selv. Friluft og natur ga også en ro og en følelse av velvære, samt at det ble fremhevet at det var lettere å være sosial ute. En informant sa: «Jeg blir skikkelig avslappet av å være her ute!». Det er interessant at 7/12 informanter vi dybdeintervjuet ikke lenger var utenfor utdanning eller arbeid etter en oppfølgingssamtale etter 6 måneder. Det er

derimot vanskelig å si hvilken betydning selve prosjektet har hatt for dette, men informantene selv sier at det har hatt betydning for at de kommer inn i nye vaner og kjenner at de har mer overskudd. En av informantene sier noe om potensialet i friluftsliv for å fremme innenforskap ute, «Å være med på et tiltak som dette. Det gjør noe med deg. Du føler at du blir sett og hørt og mestrer ting på en måte du kanskje ikke hadde trodd du kunne klare.»

2) *Systemiske forhold*

Et viktig og overordnet funn er at de frivillige i TTF ikke ønsket å forplikte seg til arbeid over tid, på tross av at prosjektet ble oppfattet som positivt og viktig. Det ville da liknet mer på arbeid enn på frivillighet. En frivillig sa: «Som frivillig ønsker jeg ikke å være med på et fast opplegg som likner for mye på arbeid». De ønsker å komme og gå litt slik de selv vil og som passet for dem. Det sier noe om den systemiske forventningen fra det offentlige at om at frivillige kan gjøre bidra på måter, som frivilligheten selv ikke ønsker. Det medførte dermed at prosjektkoordinatorer måtte trå mer til, gitt at vedkommende var ansatt på prosjektbasis. Telemark Turistforening var fornøyd med prosjektet, men det er også for dem en balansegang mellom det å ansette folk i prosjektstillinger og bygge på frivilligheten. På mange måter blir en organisasjon som DNT en hybridorganisasjon mellom det offentlige, frivillige og det private, noe som kan beskrives som den «fjerde sektor». Det åpner for muligheter, men også for en god del utfordringer, spesielt knyttet til hvordan en kan oppfatte en slik virksomhet. Er det en privat virksomhet i skinn av å være frivillig, eller en frivillig med private interesser?

3) *Friluftslivsveilederens rolle*

Friluftslivsveilederen måtte ta en større rolle i prosjektet ettersom de frivillige ikke ønsket å ha et fastspikret opplegg. Enkelte følte seg ikke helt komfortabel med det, gitt at de ikke hadde nok innsikt i arbeidsoppgavene og erfaring med en slik målgruppe. Det å ta en gruppe på tur i natur var ikke noe nytt for friluftslivsveilederen, men de var ikke forberedt på hvor kompleks gruppa var, og kjente at de ikke strakk til når det gjaldt å ta hensyn til fysiske og psykiske helseutfordringer. Der savnet de et samarbeid med en helsefaglig medarbeider, som har den kunnskapen. Det ble samtidig pekt på at de gjerne skulle hatt mer generell kunnskap om natur, som kunne være til hjelp for å utvide deltakernes forståelse av naturen. Det å tenne bål, lage mat på bålet, og sette opp tarp og hjelpe folk å holde seg varm, var ikke noe problem, men de hadde ikke bygget klopper eller gapahuk. Så de var avhengige av de frivillige som var erfarne med sånt arbeid til å fortelle hva de skulle gjøre. Friluftslivsveilederen kunne også ha delte meninger om å ha en prosjektstilling, kanskje bare i 20-25% stilling. Det er ofte for lite til at det monner, og man jobber gjerne mer enn du får betalt for. Flere pekte på at en slik stilling ikke er gunstig, og at de ønsket seg noe fast. Det kan også være en medvirkende årsak til at det var stor rotasjon blant friluftslivsveilederne underveis i prosjektet.

Diskusjon

Det er for lite plass her til å gå dypt inn i tematikken og funnene, men det er noen ting jeg vil peke på som er direkte relevant for friluftslivsveilederens rolle. Først, det er ingen tvil om at deltakerne mener friluftslivsveilederen spilte en sentral rolle for at det ble så bra som det ble, men at rollen virker uklar. Rollen virker også uklar hos TTF og NAV, og for friluftslivsveilederen selv. Er de koordinator, utøver eller ansatt, og om de er ansatt, hva innebærer det av plikter og

rettigheter. Prosjektansatte i små stillinger har ikke stor innflytelse, verken på sitt virke eller på systemet rundt. For det andre er det viktig å innse at «friluftslivsveileder» ikke er en profesjon eller en beskyttet tittel. En frivillig med lang erfaring i både friluftsliv, natur og arbeid som frivillig kan, uten formell friluftslivsveilederkompetanse, men med flust av realkompetanse, være den beste friluftslivsveileder ovenfor en gruppe av unge voksne som faller utenfor, mens en formelt utdannet friluftslivsveileder, som er ekspert på naturguiding, kan føle at de kommer til kort ovenfor en slik gruppe. Det er ingen lett sak, for utdanningen skal favne begge typer arbeidsoppgaver. Dette prosjektet har vist at arbeid med heterogene grupper, utvikling av relasjonskompetanse, helsekompetanse og en klarere orientering rundt hva som venter dem i ulike sider av arbeidslivet kan få større plass i friluftslivsveilederutdanningen. Vi må være bevisste på hva det er vi utdanner studentene til. Utdanner vi til frivillighet, små prosjektstillinger, fritid, eller har vi tro på at friluftslivsveilederen kan spille en tydelig rolle i arbeidsmarkedet. I så fall, hva trenger de av generell basiskompetanse og hva trenger de av spisskompetanse?

Det tredje dreier seg om systemet som friluftslivsveiledningen inngår i. Det er flere ting her som spiller inn. For eksempel, på et mikroplan kan det handle om hva som skjer i selve friluftslivsveiledningen i møte med en gruppe unge voksne som faller utenfor. På et mesoplan kan det si noe om de institusjonelle forholdene mellom frivillig (TTF) og offentlig sektor (NAV), og hvordan disse virker både hemmende og fremmende på det som skjer på mikroplanet. Det samme vil være på et makronivå, der vi kan ta for oss sosiokulturelle forståelser av friluftslivet, økonomiske forhold som påvirker ekskludering/inkludering både i utdanningen og i utøvelsen av friluftsliv. Som fritidsaktivitet kan friluftsliv være et moderne samfunnsfenomen hos de velstående, men det kan også oppfattes som noe som har vært i tradisjonssamfunn. At det handler om å finne en balanse mellom arbeid og hvile, mellom det å yte og det å nyte, og mellom det å produsere og det å rekreatere. Det har vært viktig i alle samfunn til alle tider.

Konklusjon

I dette foredraget har jeg sett nærmere på hvorvidt innenforskap kan fremmes ute og hvilken rolle friluftslivsveilederen kan ha. Utgangspunktet var et tidligere prosjekt, «På nye stier». Det er vanskelig å konkludere. Mange vil kanskje peke på at dette ikke er noe friluftslivsveilederen skal bedrive med. Personlig mener jeg at en friluftslivsveileder kan spille en rolle i å fremme innenforskap ute blant unge voksne som faller utenfor, men at det ikke er gitt. Jeg mener at vi må se nærmere på kompetansen til friluftslivsveilederen og hva behovet er hos unge voksne i utenforskap. Opplegg må skreddersys i et samarbeid. Friluftslivsveilederen trenger en kommunikativ kompetanse til å bedre kommunisere og samarbeide med, blant andre, helsefagarbeidere og andre som jobber med inkludering. Når det gjelder hvor denne rollen skal utspilles, vil det kunne knyttes til den fjerde sektor, som ligger mellom det private, offentlige og frivillige. En variant er at friluftslivsveilederen kan gjennom eget foretak eller gjennom etablerte foretak ta oppdrag for NAV i samarbeid med andre fagpersoner og frivillige. Til slutt, funnene fra På nye stier og de økende interessen for å se nærmere på forholdet mellom friluftsliv, helse og inkludering er såpass positive at vi som jobber med å utdanne friluftslivsveiledere kan konkludere med at det er verdt å fortsette å utforske sammenhenger i feltet.

Litteratur

- Haukeland, P.I. 2020. «Friluftsliv, naturnærvær og livsmestring: En økofilosofisk tilnærming til livsveiledning i friluft». I Mykja, A. & Fikse, C. (red.). *Perspektiver på livsmestring i skolen*. Cappelen Damm.
- Haukeland, P.I. 2018. På nye stier: Bruk av natur/friluftsliv rettet mot unge arbeidsledige, *USN-rapport 3*, 2018 <https://openarchive.usn.no/usn-xmloi/handle/11250/2507695>
- Mittelmark, M. B. et al. 2022. *The Handbook of Salutogenesis*. Springer forlag.

«Det er ikke slik du gjør det!» Hva skjer når friluftsliv blir brukt som inkluderingsarena?

Sarah Anderson (NTNU)

Innledning

Friluftsliv og natur er i dag ofte brukt som integreringsarena, både systematisk, gjennom det obligatoriske introduksjonsprogrammet for nyankomne flyktninger, og som fritidstilbud fra interesseorganisasjoner som jobber med flyktninger og inkludering. Friluftslivets fremgang som inkluderingsarena kan sees i sammenheng med en til nå tatt-for-gitt antakelse at flyktninger, og andre innvandrere, får mulighet til å bli kjent med nordmenn, lære språket, finne felles interesser, og lære om såkalte norske verdier. Lasse Heimdal, tidligere generalsekretær i Norsk friluftsliv, sier det slik:

Vi nordmenn er veldig stolte av den flotte naturen vår, og friluftsliv er en viktig del av vår kulturarv. Gjennom friluftslivet lærer innvandrerne både den norske kulturen og det norske språket – for her kommer de ofte lettere i kontakt med etniske nordmenn enn ellers i samfunnet (Norsk Friluftsliv 2016)

Dette sitatet illustrerer en utbredt forståelse om at friluftsliv er en passende arena for inkludering av innvandrere i det norske samfunnet. Antakelsene som ligger til grunn for sitatet, og de mange andre med samme innhold, kan også forstås som representasjoner av holdninger og forståelser på både politisk og grasrot nivå angående innvandrerdeltagelse i friluftsliv: stortingsmeldinger, offisielle rapporter fra regjeringen og frivillige organisasjoner som jobber med flyktninger oppfordrer ofte til økt friluftslivsdeltakelse blant innvandrere, inkludert nyankomne flyktninger (Meld. St. 18 2015-2016).

Antakelsen er også synlig i Introduksjonsprogrammet, et obligatorisk opplærings- og kvalifiseringsløp for nyankomne flyktninger. Introduksjonsprogrammet har som mål å forberede nyankomne flyktninger for et selvstendig liv i Norge. Programmet varer fra seks måneder til tre år og inneholder norskopplæring, samfunnskunnskap og språkpraksis. Det er på fulltid og deltagelse er koblet til tilgang til velferdstjenester som introduksjonsstøtten, en nøktern støtte som utbetales nyankomne flyktninger og som skal dekke deres livsopphold under programmet (IMDI 2021). Friluftsliv blir flittig brukt som verktøy i Introduksjonsprogrammet, både innen språk og samfunnskunnskap. Likevel er det lite vi faktisk vet om hvordan friluftsliv fungerer for (eller mot) inkludering.

Et moralsk friluftsliv – finnes det «rett» og «galt»?

Når vi forstår friluftsliv som en form for moralgeografi, blir det tydeligere hvordan legitimitet oppstår ved å gjenskape dominerende normer. Disse normene er regulert på statlig nivå, men de opprettholdes og utfordres også gjennom lokale praksiser (Flemsæter et al. 2015). Et

moralgeografisk perspektiv på inkludering og friluftsliv lar oss undersøke hvordan mekanismene i friluftsliv former og reproducerer romlige ideer om "rett" og "galt" (Setten 2020).

Flemsæter et al. (2015) har utforsket hvorfor friluftsliv fungerer som et høyt normativt landskap, preget av både kontroverser og reguleringer. De påpeker at «*legitimate outdoor citizen*» blir formet ved å gjenskape de såkalte «rette» måter å gjøre friluftsliv på. Dette er regulert både av statlige og lokale myndigheter, samt lokale aktører. Dette medfører at «upassende» måter å være i naturen på kan føre til ekskludering. Singleton (2020) beskriver i sin studie av friluftsbaserte integreringsaktiviteter i Sverige hvordan atferd og bruk av naturen for inkludering kan bidra til å skape sosial orden og regulere hvilke grupper som får tilgang til bestemte rom, og dermed håndtere utfordringen med innvandreres tilstedeværelse i rom som allerede er etablert som «tilhørende» majoriteten.

For Norge finnes det forskning som løfter fram hvordan flyktninger selv opplever og praktiserer friluftsliv (Beyer Broch 2018; Ali & Czapka 2016;). Disse studiene viser hvordan friluftsliv kan både fremkalle følelser av frykt for å skille seg ut og følelser av underlegenhet, og samtidig tilby muligheter for sosial interaksjon med majoritetsbefolkningen. Gitt de tette båndene mellom moralitet, utendørsrom og statsborgerskap, samt den aktive bruken av friluftsliv for inkludering av flyktninger, er det avgjørende å undersøke hvilke typer aktiviteter og atferd som er underlagt normativ kontroll, og hvordan dette påvirker integreringsprosessen. Det er derfor viktig å adressere hvordan følelser og sanseopplevelser som anses som "rett" eller "galt" i friluftsliv kan påvirke inkludering eller ekskludering.

Funn og diskusjon

Avhandlingen består av en serie på tre artikler:

- Artikkel 1 (Anderson & Setten 2023) bygger på Valentine (2008) sitt konsept *meaningful contact*, for å belyse potensialet friluftsliv har for å skape miljø som fremmer inkludering for flyktninger.
- Artikkel 2 (Anderson et al. 2023) benytter begreper fra moralgeografi og moraliseringsprosesser rundt statsborgerskap (Schinkel 2008) for å utforske hvordan aktivitetsorganisatorene forsøker å regulere flyktninger til å bli «gode borgere».
- Artikkel 3 (Anderson 2023) bygger på begreper om tilhørighet for å undersøke hvordan flyktningene bringer sine egne erfaringer inn i det norske friluftslivet.

Er vi alle like i naturen?

Friluftsliv er mer enn bare fysisk aktivitet utendørs. Som konsept er friluftsliv gjennomsyret av normativiteter som er nært knyttet til dets lange historie i Norge (Flemsæter et al. 2015). I sosial diskurs forstås friluftsliv som en ideologi, en filosofi og en livsstil (Faarlund 2015). Ifølge Vigane og Sæther (2020) reflekterer de normative aspektene ved friluftsliv et sett av iboende verdier som omfatter en dyp tilknytning til naturen. Friluftsliv har også sterke historiske bånd til tiden når den norske nasjonalidentiteten ble formet på 1700- og 1800-tallet (Goksøyr 1994;). Ifølge Ween og Abram (2012) representerer friluftsliv essensen av norskhet, et perspektiv som også kan sees i

Heimdals uttalelse ovenfor. Dermed har friluftsliv, både som rom og aktivitet, blitt tilskrevet spesifikke verdier og betydninger gjennom århundrers bruk og forvaltning (Bjerkli et al., 2017).

De betydningene som tilskrives friluftsliv kan imidlertid skape problemer knyttet til legitimitet, spesielt i forhold til hvem som ansees å «høre til» i visse friluftsområder (Flemsæter et al., 2015). I artikkel 1 ser vi eksempler på hvordan flyktningene navigerer disse problemene, enten ved å følge de uskrevne reglene, når de først har blitt kjent med dem (noe som ikke er en rett fram prosess og heller ikke en prosess som bør tas som en selvfølge), eller å bevisst ta avstand fra de uskrevne reglene. Dette blir et moralgeografisk spørsmål, hvor det som anses som «den rette måten» å oppføre seg bestemmes av både hvor man er, og hvem som er til stede. Når flyktningene deltar i friluftsliv som en del av introduksjonsprogrammet må de navigere disse normativitetene. Her opplever de både mulighetene og begrensningene friluftsliv skaper for inkludering. Gitt dette kan de tette forbindelsene mellom friluftsliv, nasjonalidentitet, og nasjonal historie dermed bli problematiske, spesielt med tanke på at innvandrere ofte bærer med seg ulike praksiser, atferd og forståelser av naturen i forskjellige kontekster (Buijs et al. 2009).

I lys av dette kan politiske mål som forsøker å øke innvandrerdeltagelse i friluftsliv også forstås innenfor rammen av moralgeografi. Slike politiske refleksjoner baserer seg på normative antakelser om friluftsliv som iboende "godt" og helsefremmende (se for eksempel St. meld. 18, 2015 – 2016). Dette reflekteres i integreringspolitikken i Europa, inkludert Norge, der økt fokus på gjenskaping av dominerende normer og verdier har blitt en sentral del av integreringsstrategier (Brochmann & Midtbøen, 2021; Djuve, 2011). I Norge er bruken av friluftsliv for sosial inkludering et konkret eksempel på denne holdningen, da deltagelse i friluftsliv er knyttet til deltagelse i Introduksjonsprogrammet, som i sin tur er knyttet til tilgang til velferdsytelser.

Denne koblingen mellom friluftsliv og velferd er viktig, ettersom det peker på hvordan reproduksjonen av utendørs normativiteter er tett knyttet til tilgang til sosiale goder. Flere studier av norsk integreringspolitikk argumenterer for at en slik kobling kan føre til prosjekter som søker å produsere "gode borgere" ved at de reproducerer dominerende normer (Fernandes, 2021; Horst et al., 2020). Dette fenomenet er beskrevet som *moralisation of citizenship* (Schinkel, 2010), der borgerskap blir forstått som et krav om å reproducere samfunnets normative verdier og normer. Artikkel 2 i avhandlingen trekker lignende konklusjoner.

Det som kommer fram i studier om inkludering i offentlig rom og organiserte aktiviteter er at det er behov for et rom som holder gjensidige maktrelasjoner, eller «spaces of interdependence» (Amin 2002). Rommet skal være uten maktforskjeller og uten krav om at den ene parten må læres opp til å følge de normene og forventningene majoritetsbefolkningen, eller den gruppen som er i maktposisjonen, har til den andre gruppen. I lys av det vi veit om friluftsliv og de maktkampene og legitimitetskonfliktene som foregår der (Flemsæter et al. 2015), er det naturlig å stille spørsmål ved friluftslivs egnethet som inkluderingsarena. I artikkel 3 pakker jeg ut hvordan flyktningene, enten bevisst eller ubevisst, forholder seg til de maktforskjellene som ligger i friluftsliv, og trosser dem gjennom å gjenskape noe kjent. Denne gjenskapingen skaper et rom der flyktningene kan finne familiaritet gjennom landskap som ligner hjemlandet, mestre praksiser kjent fra hjemlandet, og bygge bro mellom nåtiden og fortiden, og vedlikeholde transnasjonale bånd, og skape

inkludering i andre samfunn enn det som finnes i den tradisjonelle norsk friluftslivet, men som er vel så viktig for deres trivsel i Norge og i det norske lokalsamfunnet.

Konklusjon

Flyktningene befinner seg i et moralsk hierarki, om de vet det eller ikke. Dette moralske hierarkiet av mennesker, adferd, følelser, og sanser forsterker skillet mellom «oss», altså vi som har legitimitet i friluftsliv, og «dem», altså flyktningene som ikke følger friluftslivets normer og regler.

For innvandrere kan det å oppnå legitimitet i det norske samfunnet dermed være knyttet til deres evne til å tilpasse seg og reprodusere disse normene. Dette reiser viktige spørsmål om hvordan slike normer påvirker inkludering og ekskludering, spesielt gitt friluftslivets sentrale rolle i Introduksjonsprogrammet og integreringsprosesser generelt.

Referanser

- Ali, W. & Czapka, E., (2016). Friluftsliv og innvandrere: En undersøkelse av holdninger og erfaringer blant innvandrerfamilier i Oslo. NAKMI (Nasjonal kompetanseenhet for migrasjons- og minoritetshelse)
- Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: Living with diversity. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 34(6), 959-980.
- Anderson, S. (2023). Mobilising memories and practices from the past: Refugees' belonging in the Norwegian outdoors. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 77(5) s. 281-295.
<http://dx.doi.org/10.1080/00291951.2023.2288035>
- Anderson, S., Nymoen Rørtveit, H & Setten, G. (2023). 'That's not how you do it': Moralising the migrant in the Norwegian outdoors. *Geoforum* 147.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2023.103903>
- Anderson, S. & Setten, G. (2023). 'It Was Only When I Came Here that I Learned about Walking': Creating Meaningful Contact in the Norwegian Outdoors? *Nordic Journal of Migration Research*, 13(3). <http://dx.doi.org/10.33134/njmr.552>
- Arbeids- og sosialdepartementet (2014). Introduksjonsprogrammet, (nettside).
<https://www.regjeringen.no/en/topics/immigration-and-integration/asd/Verkemiddel-i-integreringsarbeidet/introduksjonsprogram/id2343472/> hentet: 21.11.2023.
- Beyer Broch, T. (2018). *Equilibrium Poems: An ethnographic study on how experiences in and with Norwegian friluftsliv challenge and nurture youths' emotion work in everyday life* [Doktoravhandling, Norges Idrettshøyskole].
- Bjerkli, C, Flemsæter, F., Lien, H., Rørtveit, H.N., Setten, G. & Aasetre, J. (2017). Integrering gjennom friluftsliv? *Plan*, 49(1), 36 – 39. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2017-01-09>
- Brochmann, G. & Midtbøen, A. H., (2021). Philosophies of integration? Elite views on citizenship policies in Scandinavia. *Ethnicities*, 2(1), 146-164. Buijs et al., 2009
- Djuve, A. B. (2011). Introductory programs for immigrants: Liberalism revisited, or changing ideas of citizenship? *Nordic Journal of Migration Research*, 1(3), 113–125.
- Faarlund, N. (2015). *Friluftsliv - en dannelsesreise* Ljø forlag.

- Fernandes, A. G., (2021). Governing migrants through the Norwegian Introduction Programme [Doktoravhandling, Department of Social Work, University of Gothenburg].
- Flemsæter, F., Setten, G., & Brown, K. M. (2015). Morality, mobility and citizenship: Legitimizing subjectivities in a contested outdoors. *Geoforum*, 64, 342-350.
- Goksøyr, M. (1994). Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv. *Nytt norsk tidsskrift*, 11(2), 182-193.
- Horst, C. Erdal, M. B., & Jdid, N. (2020). The “good citizen”: asserting and contesting norms of participation and belonging in Oslo. *Ethnic and Racial Studies*, 43(16), 76–95.
- IMDI (2021). Opplæring i norsk og samfunnskunnskap, Webpage.
<https://introduksjonsprogrammet.imdi.no/innhold/opplaring-i-norsk-ogsamfunnskunnskap>. Hentet 26. januar 2023.
- Meld. St. 18 (2015 - 2016). Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet. Oslo: Miljøverndepartementet – Ministry of the Environment.
- Norsk Friluftsliv (2016). 6 av ti vil ta flyktninger med på tur. (Webpage)
<http://www.norskfriluftsliv.no/6-av-10-vil-ta-flyktninger-med-pa-tur/>. Hentet 6 februar, 2017.
- Schinkel, W. (2010). The Virtualization of Citizenship. *Critical Sociology*, 36(2), 265-283.
- Setten, G. (2020). Moral landscapes. In Kobayashi, A. (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography*, 2nd Edition (pp. 193-198).
- Singleton, B. E. (2021). Go to the forest! Exploring the orderings of Swedish Nature-Based Integration. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 4(4), 1560 – 1582. DOI
<https://doi.org/10.1177/251484862096242>
- Valentine, G. (2008). Living with difference: Reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32(3), 323-337.
- Vigane, Å. and Sæther, E. (2020). Norwegian friluftsliv: History, cultural practice and values. In Vidal-González, P. (Ed.), *Hiking in European Mountains: trends and horizons*. De Gruyter (pp. 15 – 34). <https://doi.org/10.1515/9783110660715>
- Ween, G., & Abram, S. (2012). The Norwegian Trekking Association: Trekking as constituting the nation. *Landscape Research*, 37(2), 155-171.

Hvad motiverer unge til at deltage i foreningsbaseret friluftsliv?

Mathilde Skov Kristensen, Jan Arvidsen og Evald Bundgård Iversen (Syddansk Universitet)

Indledning

Friluftsliv kan styrke unges sundhed og trivsel (Chawla, 2015; Mygind et al., 2019; Tillmann et al., 2018). Samtidig kan friluftsliv bidrage til unges tilknytning til naturen (Szczytko et al., 2020) og deres deltagelse i rekreativt friluftsliv, når de bliver voksne (Lovelock et al., 2016). Nutidens unge bruger dog mindre tid i naturen sammenlignet med de yngre børn (Arvidsen et al., 2022) og tidligere generationer af unge (Fjeldsøe, 2018; Soga et al., 2016). Der er dermed gode grunde til at undersøge, hvordan unges deltagelse i friluftsliv kan understøttes.

I forskningsprojektet, Outdoor FUN – Flere unge i naturen, samarbejder Syddansk Universitet med Faaborg-Midtfyn Kommune i Danmark om at undersøge hvordan unges deltagelse i foreningsbaseret friluftsliv kan understøttes - herunder hvad der motiverer unge til at deltage. En øget forståelse for dette kan understøtte civile og offentlige aktørers arbejde med at udvikle attraktive foreningsbaserede friluftslivstilbud til unge.

Foreningsbaseret friluftsliv betegner her fritidsaktiviteter, der foregår i naturen og som udbydes på ugentlig basis af foreninger. Karakteristisk for aktiviteterne er, at interaktionen mellem mennesker og natur er central for aktiviteten og deltageres oplevelser. Således er det igennem interaktionerne med f.eks. vind og vejr og landskaber, at deltagerne udfordres, udvikler kompetencer samt oplever sig selv og samværet med andre. Samtidig er fokus ofte på mestring frem for konkurrence, og dermed er der mindre tilbøjelighed til at opdele deltagerne efter køn og færdighedsniveau. Endelig er det centralt, at aktiviteterne primært planlægges og drives af voksne ledere - dog med inddragelse af de unge deltagere.

Metode og teoretisk ramme

Undersøgelsens resultater baserer sig på analyse af kvalitative interviews gennemført med 12-16-årige unge (N=24), der i deres fritid går til en af følgende friluftslivsaktiviteter i en forening: havkajak, mountainbike, sejlad, fridykning eller spejder. Selvbestemmelsesteorien (Ryan & Deci, 2017) udgør den teoretiske ramme for projektet, og data er analyseret ved brug af Framework Method (Gale et al., 2013; Ritchie & Spencer, 1994).

Resultater

Resultaterne fra undersøgelsen viser, at de unge især motiveres af fem kvaliteter ved friluftslivsaktiviteterne. Kvaliteterne kan beskrives som mulighederne 1) for at føle sig som en del af et fællesskab, 2) at opleve noget nyt og anderledes, 3) at opleve udfordringer og mestring, 4) at opleve ansvar og føle sig forpligtet over for andre, 4) at komme ud i naturen og væk fra hverdagen.

Således motiveres de unges deltagelse i høj grad af at være en del af et anerkendende fællesskab, hvor de oplever samhørighed med andre unge gennem en fælles interesse, og hvor de føler sig velkomne som dem de er, og uanset hvordan de præsterer. Samtidig motiveres de unge, af mulighederne for at overkomme krævende udfordringer og lære nye færdigheder. De unge sætter pris på at prøve kræfter med udfordringer, de ikke troede de turde eller kunne, men også på at fordybe sig i velkendte aktiviteter og derigennem opleve mestring. Desuden er det motiverende for de unge, at få mulighed for at handle og træffe beslutninger uden de voksnes indblanding og at mærke at deres handlinger har betydning - ikke bare for dem selv, men også for andre. Ved at få ansvar for at klare opgaver eller udfordringer på egen hånd, får de unge en følelse af, at de spiller en vigtig rolle i fællesskabet. Derudover motiveres de unge også af de muligheder, som friluftaktiviteterne giver for at opleve noget nyt og anderledes fx at prøve kræfter med nye og varierende aktiviteter, at møde nye mennesker, besøge nye steder og at opleve hvordan naturen giver anledning til nye og varierende sanseindtryk. Endelig motiveres de unge af at komme ud i naturen – idet de oplever naturen som et frirum fra hverdagen. Et frirum der giver dem en følelse af for en stund at kunne slippe hverdagslivets krav og bekymringer og derigennem opleve glæde og hente fornyet energi.

Perspektivering og konklusion

Resultaterne bidrager med nuanceret viden om, unges motivation for at deltage i foreningsbaseret friluftsliv ud fra de unges eget perspektiv. Samtidig rummer resultaterne vigtig viden, om hvordan lederne kan tilrettelægge friluftaktiviteter i foreningerne, så de unges motivation for at deltage understøttes. I den forbindelse peger resultaterne på, at det er helt centralt for ledere af friluftslivsaktiviteter, at vise de unge, at der er plads til alle i fællesskabet uanset niveau, for at de unge kan føle sig velkomne og inkluderede i fællesskabet. Derudover bidrager det positivt til de unges oplevelse af samhørighed, når der i aktiviteterne gives plads til, at de unge kan snakke, hygge, lege og bare hænge ud sammen, og når de får mulighed for sammen at overkomme krævende udfordringer i mødet med naturen. Samtidig understøtter det de unges oplevelse af mestring, når lederne lader dem prøve kræfter med udfordringer i naturen, der stiller krav til de unges færdigheder og sammenhold, og når lederne anerkender de unges indsats og udvikling. Ligeledes er det vigtigt, at lederne giver de unge plads til at handle på egen hånd og tage ansvar for særlige opgaver, hvis de ønsker at understøtte de unges oplevelse af at deres handlinger har betydning og at de unge udfylder en vigtig rolle i fællesskabet. Endelig er det afgørende for lederne at planlægge varierede programmer, der giver de unge mulighed for at prøve nye aktiviteter, udforske nye steder og indgå i varierende samarbejdsrelationer, da dette vil bidrage til at de unges interesse opretholdes.

Med disse konkrete handlemuligheder baseret på forståelsen af de unges motivation for at deltage i foreningsbaseret friluftsliv bidrager denne undersøgelse med vigtige indsigter i, hvordan friluftaktiviteter kan tilrettelægges så flere unge får lyst til og mulighed for at opleve glæden og fællesskabet i naturen.

Videre læsning

Læs mere om projektet 'Outdoor FUN – Flere unge i naturen' her: <https://www.outdoorfun.dk/>
 Læs mere om undersøgelsens resultater i de to rapporter: «Unge's motiver for deltagelse i foreningsbaseret outdoor» og «Hvordan skabes gode rammer for unges deltagelse i foreningsbaserede outdooraktiviteter?» Rapporterne kan downloades her: <https://www.outdoorfun.dk/forskning>

Referencer

- Arvidsen, J., Schmidt, T., Præstholm, S., Andkjær, S., Olafsson, A., Nielsen, J., & Schipperijn, J. (2022). Demographic, social, and environmental factors predicting Danish children's greenspace use. *Urban Forestry & Urban Greening*, 69, 127487. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2022.127487>
- Boone-Heinonen, J., Casanova, K., Richardson, A. S., & Gordon-Larsen, P. (2010). Where can they play? Outdoor spaces and physical activity among adolescents in U.S. urbanized areas. *Preventive Medicine*, 51(3), 295-298. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2010.07.013>
- Chawla, L. (2015). Benefits of Nature Contact for Children. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 433-452. https://doi.org/10.1177/0885412215595441_4
- Ferreira, I., Van Der Horst, K., Wendel-Vos, W., Kremers, S., Van Lenthe, F. J., & Brug, J. (2007). Environmental correlates of physical activity in youth - A review and update [Review]. *Obesity Reviews*, 8(2), 129-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2006.00264.x>
- Fjeldsøe, C. K. (2018). *Natur I generationer*. København: Gallup, Kantar for Danmarks Naturfredningsforening.
- Gale, N. K., Heath, G., Cameron, E., Rashid, S., & Redwood, S. (2013). Using the framework method for the analysis of qualitative data in multi-disciplinary health research. *BMC Medical Research Methodology*, 13(1), 117. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-13-117>
- Lovelock, B., Walters, T., Jellum, C., & Thompson-Carr, A. (2016). The participation of children, adolescents, and young adults in nature-based recreation. *Leisure Sciences*, 38(5), 441-460.
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R., Mygind, E., Bølling, M., & Bentsen, P. (2019). Mental, physical and social health benefits of immersive nature-experience for children and adolescents: A systematic review and quality assessment of the evidence. *Health & Place*, 58, 102136. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.05.014>
- Preuß, M., Nieuwenhuijsen, M., Marquez, S., Cirach, M., Dadvand, P., Triguero-Mas, M., Gidlow, C., Grazuleviciene, R., Kruize, H., & Zijlema, W. (2019). Low Childhood Nature Exposure is Associated with Worse Mental Health in Adulthood. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10), 1809. <https://www.mdpi.com/1660-4601/16/10/1809>
- Ritchie, J., & Spencer, L. (1994). Qualitative data analysis for applied policy research. In A. Bryman & R. G. Burgess (Eds.), *Analyzing qualitative data* (pp. 173-194). Routledge.
- Roberts, A., Hinds, J., & Camic, P. M. (2020). Nature activities and wellbeing in children and young people: a systematic literature review. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 20(4), 298-318. <https://doi.org/10.1080/14729679.2019.1660195>

- Ryan, R. M. & Deci E. L. (2017). Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. Guilford Press.
- Soga, M., Gaston, K. J., & Kubo, T. (2018). Cross-generational decline in childhood experiences of neighborhood flowering plants in Japan. *Landscape and Urban Planning*, 174, 55-62. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.02.009>
- Szczytko, R., Stevenson, K. T., Peterson, M. N., & Bondell, H. (2020). How combinations of recreational activities predict connection to nature among youth. *The Journal of Environmental Education*, 51(6), 462–476. <https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1787313>
- Tillmann, S., Tobin, D., Avison, W., & Gilliland, J. (2018). Mental health benefits of interactions with nature in children and teenagers: a systematic review. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 72(10), 958. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-210436>

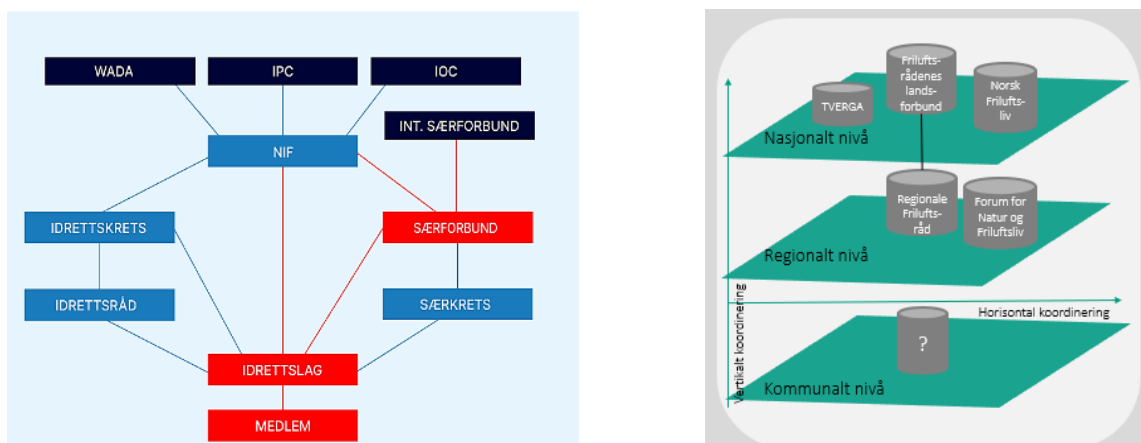
Organisering av de uorganiserte. Hvordan? Erfaringer fra evaluering av Drammen Friluftsforum og Fredrikstad Aktivetsråd

Claudia Fongar og Kine Halvorsen Thorén (NMBU)

Befolkningens aktivitetsmønster og anleggsbruk når det gjelder fysisk aktivitet har endret seg. Ifølge Rafoss & Breivik (2017) har egenorganisert trening/ fysisk aktivitet økt. De mest brukte anleggene er turstier, større utmarksarealer og private helsestudioer, m.a.o. anleggstyper som «er åpne og lett tilgjengelige for individuell bruk, og som tilrettelegger for aktivitet utenfor idrettslagene. I perioden 1999 – 2015 er det blitt en mindre andel av befolkningen som bruker tradisjonelle idrettsanlegg.» (Ibid s. 8)

Likevel ser vi at anlegg som bygges og tiltak som gjennomføres fortsatt oftest er til tradisjonell idrett. Dette avspeiles bl.a. i forbindelse med prosesser knyttet til fordeling av spillemidler som er en av de viktigste kildene til tilrettelegging for friluftsliv og fysisk aktivitet. Denne skjevfordelingen av midler og oppmerksomhet kan ha sammenheng med organiseringen og muligheter for å påvirke både nasjonalt, regionalt og lokalt.

Vi finner en kompleks og strømlinjeformet organisering på idrettssiden, men noe tilsvarende samlet og koordinert finner vi ikke for friluftslivet og for de som driver med egenorganisert fysisk aktivitet. Se figur 1. Dette gjør det vanskelig å nå fram i kampen om penger og arealer. I større anleggsprosjekter har Bergsgard et al. (2009) dokumentert at ulike typer nettverk påvirker politikken både «frontstage» og «backstage». Kommunale anbefalinger og støtte finns for flere idrettsprosjekter, og slike anbefalinger påvirkes av lokalpolitiske prosesser bestående av nettverksforbindelser og lobbying (Ibid). Tilsvarende finnes i mindre grad når det gjelder friluftsliv og egenorganisert fysisk aktivitet.

Figur 1. Oversikt over den strømlinjeformete organiseringen av idretten (Kilde: <https://www.idrettsforbundet.no/om-nif/organisering/>) og et fragmentert friluftsliv.

Vi konsentrerer oss her om det lokale nivået i kommunen, og har stilt spørsmålet «Hvordan organisere de uorganiserte?». Utgangspunktet er to evalueringer av henholdsvis Drammen Friluftslivsforum – DF (Thorén og Fongar 2023) og Fredrikstad Aktivitetsråd -FA (Thorén og Fongar 2024).

Teoretisk forankring

Et grunnleggende dilemma for en frivillig organisasjon som bl.a. skal ivareta interessene til de «uorganiserbare» handler om egenorganiserte miljøer som ikke kan eller ønsker å organisere seg. Styreformen i en slik organisasjon bør altså ha en struktur som forsterker viljen til å bidra på tvers av egeninteresse og som støtter samhandling basert på gjensidighet for deltakerne og en god organisasjonsform bør forsterke denne gjensidigheten (Prospera udatert s. 5). Et annet viktig poeng er at beslutninger som berører både friluftslivet og interessene til de egenorganiserte foregår på ulike nivåer i det lokale beslutningssystemet. Disse kan inndeles i 1) et strategisk/politisk, 2) et taktisk og 3) et operativt nivå (Anheier & Toepler 2022). Vi bruker denne modellen for å analysere og sammenligne resultatene av de to evalueringene. Figur 2.

Figur 2 Modell for å analysere og sammenligne resultatene av de to evalueringene basert på Anheier & Toepler (2022).

Strategisk styring inkorporerer et strategisk politisk nivå som viser til en helhetlig oppfatning av organisasjon som legger vekt på forholdet mellom organisasjonen og dens miljø, mangfoldet av orienteringer i og utenfor organisasjonen. Det er en prosess der organisasjoner utvikler og bestemmer sin langsiktige visjon og retning samt forankrer organisasjonen.

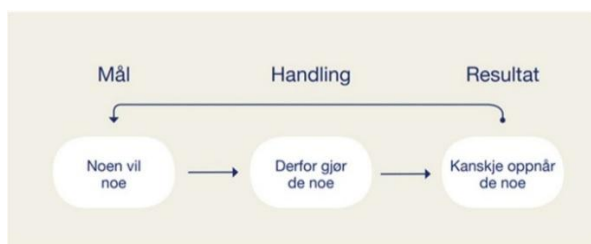
På et taktisk nivå handler det om en organisasjon som utviklende systemer som møter problemer og muligheter. Det handler helt konkret om kontinuerlig planmessig arbeid mot å styrke friluftslivets og den egenorganiserte aktiviteten sin plass i kommunale strategier og i form av areal. Men det handler også om å styrke organisasjonens forankring, hensynta endringer over tid og tversektorielt arbeid. (Randrup & Persson, 2009; Anheier & Toepler, 2022).

På et operativt nivå, handler det om hverdagen og tar spesielt for seg tjenestelevering (Anheier & Toepler, 2022).

Metodisk tilnærming

Vi har gjennomført en ekstern summativ evaluering av det som ble oppnådd opp mot målene til de to organisasjonene som vi undersøkte (Baklien & Bergljot, 2018). Se figur 3. I tillegg har vi også til en viss grad sett på prosessene knyttet til organiseringen av Drammen Friluftslivsforum og Fredrikstad aktivitetsråd. Alle tiltak og handlinger dreier seg på en eller annen måte om at det er noen som vil noe. Derfor gjør de noe, og kanskje oppnår de noe. Det betyr at man skal omsette

visjonene og målene gjennom handlinger, virkemidler og aktiviteter. I evalueringen av DF og FA har vi sett på hvilke handlinger som har ført til hvilke resultater, dvs. en vurdering av måloppnåelsen, men vi har også tatt med i betraktningen andre virkninger av handlingene.

Figur 3. Modell for evaluering basert på måloppnåelse. (Baklien, Bergljot 2018 s. 12).

Omfanget av metoder og kilder er litt forskjellige i de to evalueringene. Mest omfattende er materialet fra Fredrikstad. Der har vi gjennomført dokumentstudier basert på aktivitetsrådets årsberetninger og overordnede føringer i kommunale plandokumenter. Vi har i tillegg hatt gruppeintervjuer og intervjuer med enkeltpersoner både på fylkeskommunalt og kommunalt nivå (Etat Aktive liv i administrasjonen og fra noen politikere Hovedutvalg Kultur og miljø fra 2019 - 2023). Styret i Fredrikstad aktivitetsråd, tidligere daglig leder i aktivitetsrådet og representanter fra Tverga og Norsk friluftsliv har også bidratt i intervjurunden. Ut over dette er det gjennomført spørreundersøkelse til aktivitetsmiljøene/ tilsluttede lag i Fredrikstad aktivitetsråd, og en åpen spørreundersøkelse til alle i Fredrikstad. Evalueringen av Drammen Friluftslivsforum bygger primært på en spørreundersøkelse til foreninger og lag tilsluttet forumet og en del skriftlig dokumentasjon stilt til rådighet av leder i forumet.

Etablering av Drammen Friluftslivsforum

Drammen Friluftslivsforum ble etablert i august 2018 etter initiativ fra DNT Drammen og omegn, Norsk Organisasjon for Terrengsykling (NOTS), Åssiden KFUK-KFUM-speiderne, Drammen Sportsfiskere, Buskerud Orienteringskrets og Drammensmarkas Venner (DMV). Ifølge vedtektene har forumet følgende formål (vedtatt 23.08.2018 og revidert i årsmøtet 22.06.2022): «§ 2 Drammen Friluftslivsforum skal være en samarbeidsarena for lokale friluftslivsorganisasjoner. Vårt mål er å fremme friluftslivet i kommunen, skape friluftslivsaktiviteter, styrke hverandre gjennom samarbeid og etablere en felles stemme i viktige saker for friluftslivet, basert på konsensus mellom deltagerne.» «Temaplan for fysisk aktivitet, idrett og friluftsliv 2017 - 2020» vedtatt av Bystyret 01.11.2016 (Drammen kommune 2016).

Drammen Friluftslivsforum har 4 delmål:

- Delmål 1. Bedre inngang til kommuneadministrasjonen og blant politikerne
- Delmål 2. Større synlighet for friluftslivsforeningene gjennom aktivitetene
- Delmål 3. Kompetanseutvikling på tvers mellom forumet og foreningene
- Delmål 4. Bedret finansiering av friluftslivet, både for egenorganiserte og organiserte.

Etablering av Fredrikstad Aktivitetsråd

Fredrikstad Aktivitetsråd ble etablert etter initiativ fra Fredrikstad kommune i september 2019, som et pilotprosjekt. Hovedformålet var å bidra til et mangfoldig aktivitetstilbud og fremme

frivilligheten og en mer aktiv befolkning gjennom egenorganisert idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv. (Aktive liv i Fredrikstad. Kommunedelplan for idrett, fysisk aktivitet, friluftsliv og marka. Strategidel. Fredrikstad kommune 2019 b s. 9).

Fredrikstad aktivitetsråd har til sammen 6 oppgaver (delmål):

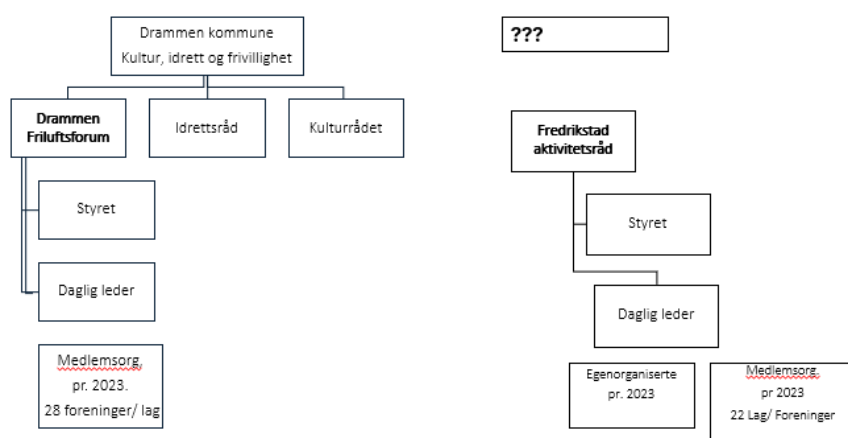
- Oppgave 1. Styrke rammevilkårene for ressursmiljøer, lag og foreninger som er tilbydere av egenorganisert idrett og fysisk aktivitet og friluftsliv i lokalmiljøet.
- Oppgave 2. Legge til rette for dialog og samarbeid med lokale og regionale myndigheter
- Oppgave 3. Formidle lokale anleggs- og aktivitetsbehov for egenorganisert idrett og fysisk aktivitet og friluftsliv.
- Oppgave 4. Jobbe for at anleggs- og aktivitetsmidler kommer flest mulig til gode.
- Oppgave 5. Synliggjøre mangfoldet av relevante aktivitetstilbud i kommunen.
- Oppgave 6. Medvirke til at fysisk aktivitet som forebyggende folkehelseiltak og at aktivitetsråd som virkemiddel blir mere kjent og benyttet også andre steder i landet.

FA hadde i utgangspunktet et interimsstyre med Tverga og Norsk Friluftsliv der begge bidro med økonomisk og faglig bistand i starten. I denne perioden ble det også ansatt en daglig leder. Etter hvert ble det etablert et styre basert på lokale aktører. FA fikk kommunal driftsstøtte fra 2020 til 2022, men støtten falt bort f.o.m. driftsåret 2023 og daglig leder sluttet.

Sammenlignende diskusjon

Politisk / strategisk nivå

Det er innsatsen på dette nivået som utgjør suksessfaktoren i Drammen. Som vist i figur 4 er Drammen Friluftslivforum forankret i kommunen med et formelt samarbeidsopplegg. Dette fikk man av ulike uheldige omstendigheter ikke til i Fredrikstad selv om etablering av et aktivitetsråd var nedfelt i den politisk vedtatte kommunedelplanen for idrett, fysisk aktivitet, friluftsliv og marka. FA var m.a.o. ikke forankret på samme måte som DF hverken politisk eller strategisk. Det kom også fram av intervjuene at det ikke ble arbeidet aktivt nok direkte opp mot det politiske nivået hverken fra styrets eller daglig leders side. Mangelen på en formell samarbeidsavtale med kommunen har også vært et stort minus.

Figur 4. Organisering av Drammen Friluftslivforum og Fredrikstad aktivitetsråd

I begge organisasjoner er det imidlertid nedlagt et omfattende arbeid med å gi høringssvar, informere medlemmene om viktige spørsmål, arrangere åpne møter, informere politikerne om hva de holder på med osv. osv.

Taktisk nivå

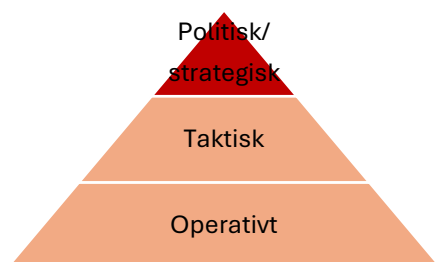
På dette området har Fredrikstad aktivitetsråd nedlagt et stort arbeid og initiert ulike kunnskapsgrunnlag for å finne ut hvordan de skulle arbeide, med hvilke tema, hvem de skulle være og hvilke behov de måtte ha. Jakten på de egenorganiserte har også vært viktig i Fredrikstad. Hvem er de, hvor er de, hvordan få dem i tale, hva trenger de osv.? Dessverre var politikerne for utålmodige, og Fredrikstad aktivitetsråd var ikke flinke nok til å synliggjøre hvilke resultater de hadde oppnådd på den korte tiden de hadde før pengene forsvant. Antagelig ville oppsummeringen vår av resultater av arbeidet til Fredrikstad aktivitetsråd ha imponert politikerne. Andre kan også lære av arbeidet til Fredrikstad på det vi har kalt det taktiske nivået.

En kritikk til begge organisasjoner er uansett at de kunne ha arbeidet mer målrettet med årlige handlingsplaner og tydeligere prioriteringer. I forbindelse med evalueringen erfarte vi dessuten at målene var vanskelige å operasjonalisere, og vi måtte tolke en del selv. For å arbeide planmessig og taktisk er det m.a.o. viktig med bedre og mer målbare mål både overordnet på lang sikt og årlig.

Operativt nivå

På dette området har man både i Drammen og Fredrikstad gjennomført mange tiltak som plassen her ikke gir rom for; men kan kort oppsummeres som kurs/ opplæring, hjelp for å få gjennom konkrete saker, bidra til åpne haller mm. På hjemmesiden til Fredrikstad aktivitetsråd finnes også et opplegg som andre kan bruke og som viser aktivitetsmuligheter i nærmiljøet kalt Finn din interesse (<https://fredrikstadaktivitetsrad.no/>). Siden oppdraget i Drammen var mer begrenset, har vi ikke detaljert oversikt over alt det de har gjort.

Drammen Friluftsforum

Fredrikstad aktivitetsråd

Figur 5. Sammenligning av Drammen Friluftsforum og Fredrikstad aktivitetsråd. Hovedtyngden av arbeidet i henhold til Anbeiers og Toeplers modell fra 2022.

Konklusjon og forslag til andre som vil prøve seg

- Lokal forankring, politiske vedtak, driftsmidler (langsiktig) og kommunal samarbeidsavtale en forutsetning
- Organisasjonen; valg av styre- kanskje satse på personer tilknyttet friluftslivet o.l. med erfaring fra påvirkningsarbeid

- Gode vedtekter og operasjonaliserbare mål
- Strategier og handlingsplaner er viktig for å kunne prioritere
- Arbeide aktivt opp mot politisk nivå, lær av idrettsrådene! Styret må også arbeide aktivt her.
- Synliggjøring av resultater

Litteratur

- Anheier, H. K. & Toepler, S. (2022). *Nonprofit Organizations. Theory, Management, Policy*. London: Routledge.
- Baklien & Bergljot. (2018). *Veileder i egnevaluering*. Kommunenes Sentralforbund.
- Bergsgard, N. A., Nødland, S. I. & Seippel, Ø. (2009). For den som har, skal få? In Rafoss, K. & Tangen, J. O. (eds) *Kampen om idrettsanleggene: Planlegging, politikk og bruk*.
- Prospera (Udatert) *Kartlegging og Handlingsplan for Fredrikstad Aktivitetsråd? Hvordan organisere de uorganiserbare?*
- Rafoss, k. og Breivik (2017) *Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet*. Norges Idrettshøgskole
- Rafoss, K. & Tangen, J. O. (2017). Den norske idrettsmodellen–i utakt med tiden? *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 1 (2): 152-170.
- Randrup T. B. and Persson B. (2009) *Public green spaces in the Nordic countries: Development of a new strategic management regime*. *Urban Forestry & Urban Greening* 2009 Vol. 8 Issue 1 Pages 31-40
- Thorén. K.H og Fongar C. (2023) *Evaluering av Drammen Friluftsforum*. Fagrapport Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Fakultet for Landskap og Samfunn. Institutt for Landskapsarkitektur. <https://drammenfriluftsforum.no/artikler-inspirasjon/rapport-franmbu-om-drammen-friluftsforum>
- Thorén. K.H og Fongar C. (2024) *Evaluering av Fredrikstad Aktivitetsråd*. Fagrapport Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Fakultet for Landskap og Samfunn. Institutt for Landskapsarkitektur. <https://tverga.no/evaluering-av-norges-forste-aktivitetsrad/>

Hundekjøring for alle

Amela Karahasanović, Jan Håvard Skjetne (SINTEF), Celine Varmann, Nora Knoph Berg-Eriksen, Marte Lunde Kvam og Emma Loken Draleke (UiO)

Introduksjon

Denne forskningen er en del av et prosjekt finansiert av forskningsrådet – ACCESSTOUR, som har som mål å styrke bærekraften i lokalsamfunn gjennom utvikling av mer tilgjengelig turisme. Transition Design (TD) ble brukt som en systemisk tilnærming for å generer innovative ideer for å gjøre hundekjøring tilgjengelig. TD fokuserer på langsiktige mål og kontinuitet for å tilpasse seg nye behov (Irwin, 2015).

Bakgrunn

Teknologi spiller en viktig rolle i å gjøre turisme mer tilgjengelig. Digitale økosystemer og assistiv teknologi kan forbedre opplevelsen for turister med funksjonsnedsettelse (Cassia et al., 2020). Eksempler inkluderer apper som BlindSquare og Microsoft Soundscape, som bruker GPS-data for å gi lydsignaler til brukere med synshemninger (BlindSquare, n.d.; Project Soundscape, n.d.).

Transition Design (TD)

Transition Design er en tilnærming som kobler prinsipper for bærekraftig utvikling med konkrete løsninger. TD fokuserer på fire hovedområder (Irwin, 2018):

- **Teorier om endring:** Bruk av teorier for sosio-teknologisk transformasjon.
- **Visjoner for transformasjon:** Utvikling og forståelse av visjoner for fremtiden.
- **Tankesett og holdning:** Adopsjon av et tankesett som er forsiktig, utforskende, reflekterende, kritisk, deltakende, lokalt og situert.
- **Innovative designmetoder:** Bruk av nye designmetoder som fører til store, bærekraftige løsninger.

Case: TD for tilgjengelig hundekjøring

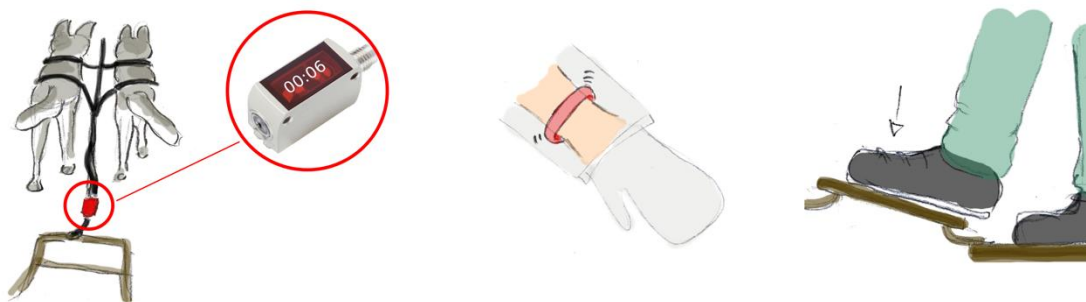
Prosjektet ble utviklet sammen med Beito Husky, som ønsket å tilby tilgjengelige tjenester for personer med ulike funksjonsnedsettelse. Designteamet besto av fire masterstudenter og to seniorforskere. Målet var å forbedre opplevelsen for turister med en synshemming ved å bedre kommunikasjon og sikkerhet under hundekjøring. Det ble utviklet forskjellige ideer til løsninger over tre iterasjoner. Hver iterasjon besto av tre faser.

Fase 1: Omforming av nåtid og fremtid

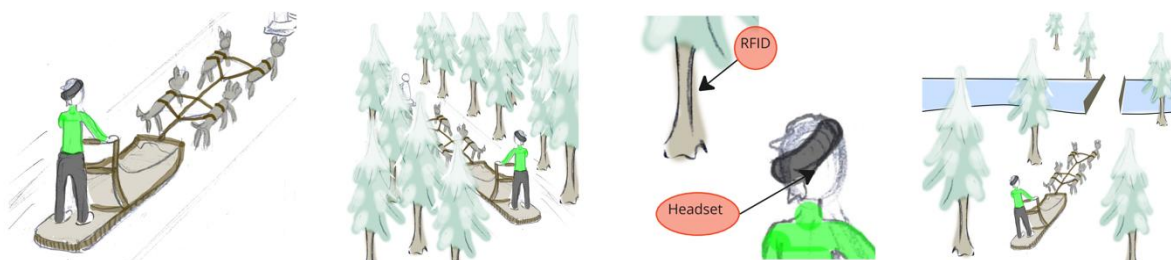
Denne fasen involverte å forstå dagens situasjon og forestille seg ønskede fremtider. Teamet reflekterte over holdninger og verdier knyttet til tilgjengelighet, inkludering, synshemming, hundekjøring og bærekraft (Irwin, Tonkinwise, & Kossoff, 2022). Metoder som backcasting, cover story og future wheel ble brukt for å skape visjoner for fremtiden (Lockton & Candy,

2019). Backcasting hjalp teamet med å identifisere nødvendige trinn for å oppnå ønskede fremtider, mens cover story og future wheel visualiserte mulige konsekvenser av endringer. Gjennom prosessen ble det utviklet tre funksjonelle krav som løsningene skulle møte. Sikkerheten til turistene, guidene og hundene ble pekt på som den viktigste egenskapen til alle fremtidige løsninger som resulterte i disse kravene:

1. Turistene som kjører hundene bør vite når de skal bremse og hvordan de skal bruke kroppsvekten til å kontrollere retningen på sleden.
2. Turistene bør være oppmerksomme på terrenget og omgivelsene.
3. Turistene bør også være oppmerksomme på avstanden mellom sleden og hundene.

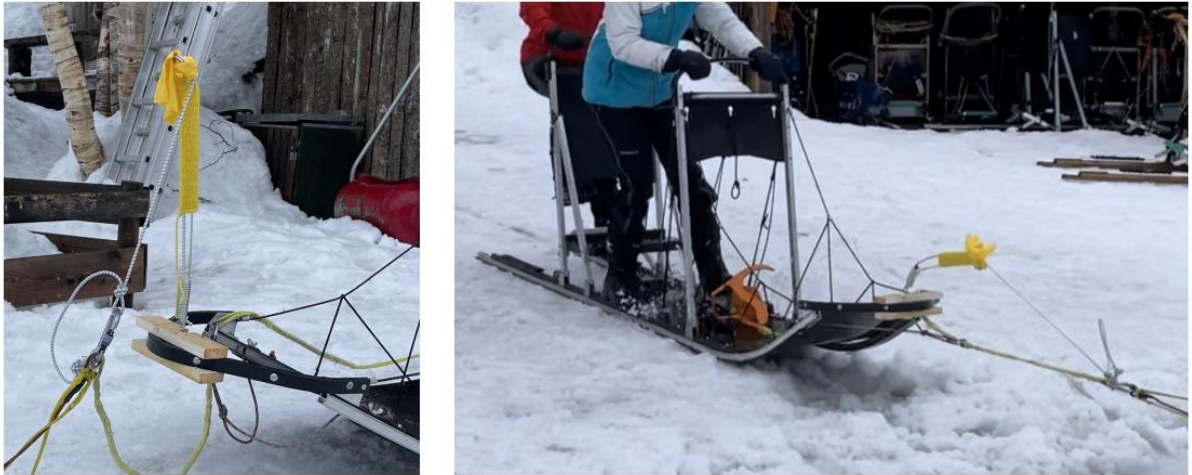
Figur 1. Løsning med strekksensor

Figur 2. Løsning med RFID (Radio Frequency Identification)

Fase 2: Utforming av løsninger

Løsninger ble designet for å møte behovene til turister, guider og hunder og kravene som ble satt. Denne fasen involverte også bruk av metoder som Six Thinking Hats for å utforske ulike perspektiver systematisk (Bono, 2017). I første iterasjon ble et forslag til løsning som brukte en sensor som målte hvor hardt hundene trakk utviklet – (figure 1) og en RFID-basert løsning ble utviklet for å forbedre situasjonsforståelsen og kommunikasjonen med turistene (figure 2). I andre iterasjon ble enklere løsninger utviklet. Her kom teamet opp med en løsning som signaliserer hvor hardt hundene trekker ved hjelp av en fjærbasert stang (figur 3) og avstand til hundene ved hjelp av tydelig markering av hundene (figure 4). I tredje iterasjon ble en geofencing-basert app, "Sound Track", utviklet for å gi lydinstruksjoner til turistene under hundekjøring (figure 5). Denne appen sporer brukerens posisjon og gir lydinstruksjoner ved forhåndsdefinerte punkter, noe som forbedrer sikkerheten og opplevelsen for turistene.

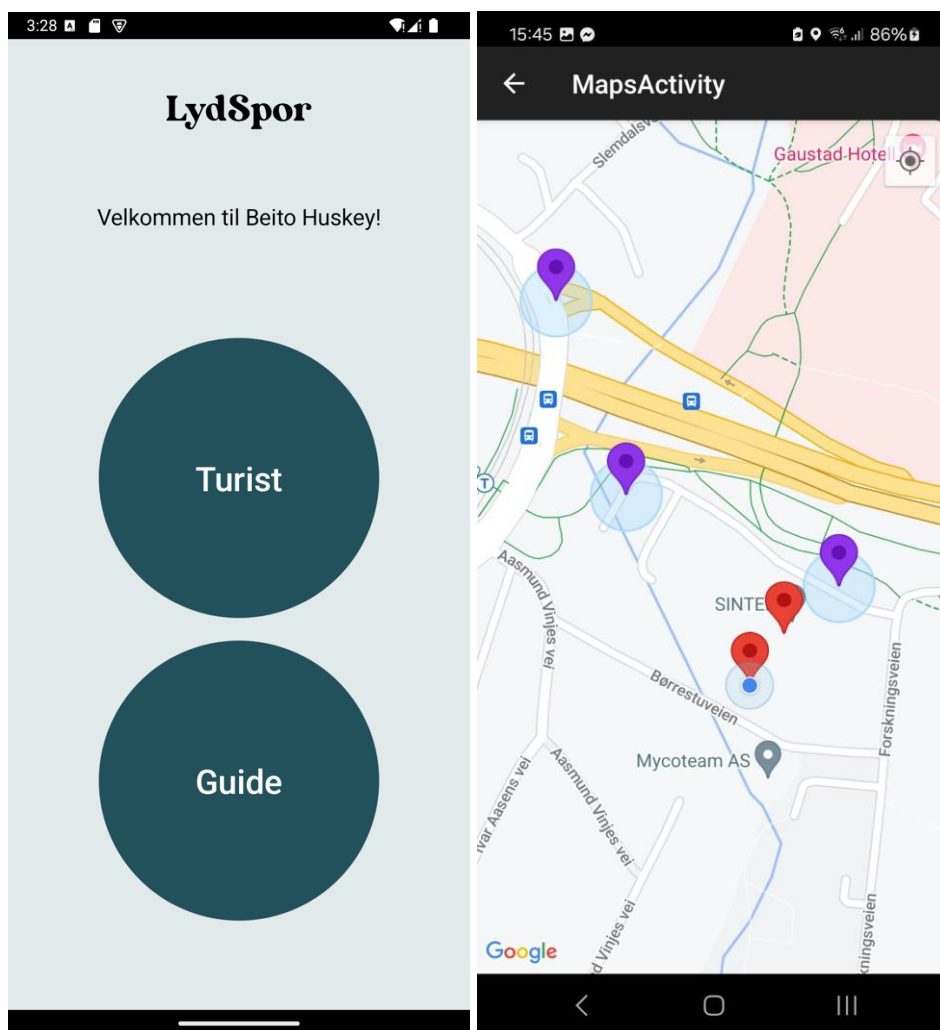
Figur 3. Løsning med fjærbasert stang for å måle hvor hardt hundene trekker

Figur 4. Løsning med markering av hundene

Fase 3: Overvåking og observasjon

Løsningene ble evaluert med potensielle brukere og turistguidene. Observasjoner og refleksjoner fra disse hjalp til med å forstå bruken av de forskjellige løsningene. Disse erfaringene ble så brukt inn i hver av de nye iterasjonene.

Figur 5. Sound Track

Lærdommer

TD-tilnærmingen bidro til å utvikle digitale løsninger som kan føre til mer inkluderende turisme over tid. Empati, fleksibilitet og selvrefleksjon var viktige komponenter i designprosessen. Samarbeid med lokale aktører og inkludering av ulike interessenter sikret at løsningene var funksjonelle og kontekstuelle relevante (Irwin, 2018).

Konklusjon

Studien viser potensialet til TD i å skape mer inkluderende og tilgjengelige turistopplevelser, spesielt for synshemmede. Utviklede prototyper som "Sound Track" kan forbedre opplevelsen for både synshemmede turister og guider. Fremtidig forskning bør utforske TD i andre kontekster for å utvide verktøysettet for tilgjengelig turisme.

Referanser:

- Alghamdi, S. (2019). Shopping and tourism for blind people using RFID as an application of IoT. 2019 2nd International Conference on Computer Applications & Information Security (ICCAIS), 1–4. <https://doi.org/10.1109/CAIS.2019.8769581>
- BlindSquare. (n.d.). Retrieved 31 October 2024, from <https://www.blindsquare.com/>

- Bono, E. de. (2017). *Six Thinking Hats: The multi-million bestselling guide to running better meetings and making faster decisions*. Penguin UK.
- Cassia, F., Castellani, P., Rossato, C., & Baccarani, C. (2020). Finding a way towards high-quality, accessible tourism: The role of digital ecosystems. *The TQM Journal*, 33(1), 205–221. <https://doi.org/10.1108/TQM-03-2020-0062>
- Irwin, T. (2015). Transition Design: A Proposal for a New Area of Design Practice, Study, and Research. *Design and Culture*, 7(2). <https://doi.org/10.1080/17547075.2015.1051829>
- Irwin, T. (2018). The Emerging Transition Design Approach (C. Storni, K. Leahy, M. McMahon, P. Lloyd, & E. Bohemia, Eds.; Vols 3, section 9, pp. 968–989). DRS.
- Irwin, T., Tonkinwise, C., & Kossoff, G. (2022). Transition Design: The Importance of Everyday Life and Lifestyles as a Leverage Point for Sustainability Transitions. *Cuadernos Del Centro de Estudios En Diseño y Comunicación. Ensayos*, 105, 73–106. <https://doi.org/10.18682/cdc.vi105.4189>
- Lockton, D., & Candy, S. (2019). A Vocabulary for Visions in Designing for Transitions. *Cuadernos del Centro de Estudios de Diseño y Comunicación*, 73, Article 73. <https://doi.org/10.18682/cdc.vi73.1036>
- Project Soundscape. (n.d.). Microsoft Research. Retrieved 31 October 2024, from <https://www.microsoft.com/en-us/research/project/soundscape-maps-delivered-in-3d-sound/>

Hvad med naturen? Evaluering af program for udvikling af børns aktive udeliv i skolefritidsordning (SFO) og fritidsklubber i Danmark

Søren Andkjær, Søren Præstholm, Niels Ejbye-Ernst og Karen Barfod (Syddansk Universitet)

Introduktion

I artiklen præsenteres udvalgte resultater fra evalueringen af en fondsstøttet pulje som har til formål at fremme udelivet for børn i SFO eller klub (jf. Præstholm et al., 2024). Der fokuseres på centrale indsigter som knyttes til en forestilling om bæredygtighed med kritisk diskussion og spørgsmålet: hvad med naturen?

Baggrund

Børn kommer mindre ud end tidligere, hvilket kan have en række negative konsekvenser. Danske data peger på, at både hyppighed og varighed af naturbesøg er faldet, når man sammenligner nuværende børnegeneration med forældre- og bedsteforældregenerationerne (Fjeldsøe, 2018). Faldet kan have den konsekvens, at de positive betydninger som naturen har for børn, ikke realiseres (se fx Chawla, 2015 & 2020). Naturkontakt påvirker både kognitive funktioner, sociale relationer, mental sundhed og fysisk sundhed positivt. Samtidigt har den fysiske kontakt indflydelse på, hvordan individer handler og forholder sig til natur (Barragan-Jason et al., 2023).

I Danmark ser det ud til, at tendensen med fald i børns udetid er ved at stagnere. Undersøgelser fra Center for Børn og Natur af danske børns udetid i 2018 og 2023 (Legarth et al., 2023) peger på, at næsten alle danske børn er ude dagligt, og at den gennemsnitlige udetid ikke er faldet over de sidste fem år. For mange børn udgør arealerne omkring skoler og institutioner, de steder, hvor de er ude længst tid i hverdagen, men halvdelen af børnene er ude kortere end en halv time, og en del børn er slet ikke ude, mens de er i SFO. Der er dermed et potentiale for at inspirere flere børn til at være mere ude mens de er i SFO og klub og for at fremme naturkontakten.

Næsten alle danske børn går i SFO og mange fortsætter i fritidsklub efter tredje klasse (KL 2020). Her har børnene frihed til at vælge, hvad de vil lave, med hvem og på hvilke steder. SFO og klubområdet er dermed en arena, hvor der er gode muligheder for at børnene kan vælge at være aktive udenfor. Hvis børnene vælger at være ude i løbet dagen, spiller det ind, om der er andre børn, der gerne vil med ud, om der er noget sjovt at lave, og om der er nogle gode steder at opholde sig (se evt. Andkjær et al., 2016; Andkjær & Hadberg, 2017).

Puljen og evalueringen

I 2022 lancerede Nordea-fonden en pulje, Mere udeliv i SFO og klub, der netop skulle gøre steder udenfor mere attraktive for børnene. Puljen var målrettet alle landets SFO'er, fritidsordninger og fritidsklubber med børn i 0.-6. klasse. De kunne søge mellem 100.000 kr. og 1 mio. kr. til at styrke børnenes udeliv. 74 projekter modtog en samlet støtte på 31,8 mio. kr.

Puljen havde tre fokusområder: 1) Faciliteter og udstyr, fx udendørs lege- og træningsfaciliteter, madpakkehuse, bålhytter, borde og bænke, shelters, nyttehaver, toiletter, grej fx cykler og løbehjul; 2) Aktiviteter, fx gennemførelse af aktivitetsforløb, leje af grej, aflønning af eksterne instruktører, transport; 3) Kompetenceløft af personale fx workshops, kurser og sidemandsoplæring med fokus på kompetencer til at kunne gennemføre udeaktiviteter. Udover at søge et eller flere fokusområder, skulle ansøgningerne redegøre for inddragelse af børnene og for bæredygtighed i projekterne (Nordea-fonden 2024).

En tværfaglig forskergruppe fik i regi af Center for Børn og Natur til opgave evaluere puljen for Nordea-fonden med brug af on-line-survey med alle bevillingsmodtagere, og et casestudie med 12 udvalgte projekter. Casestudiet havde til formål at gå i dybden med projekter, som kunne repræsentere både kvalitet og nyhedsværdi og anvender semistrukturerede kvalitative interviews med centrale medarbejdere i projekterne og supplerende observationer. Analysen af de kvalitative data blev gennemført med inspiration fra tematisk analyse (Braun og Clarke, 2006). I spørgeskemaundersøgelsen deltog 69 af de 74 projekter, hvilket giver en svarprocent på 93 %. Svarene blev analyseret med deskriptiv statistik (gennemsnit og fordeling) og kodning af fritekstsvarene (Præstholm et al., 2024).

Børneinddragelse

Nordea-fonden bad ansøgerne af puljen om at forholde sig til, hvordan de ville inddrage børn i deres projekt. Stort set alle de støttede projekter mener at de har arbejdet med børneinddragelse. Ca. 2/3 af projekterne angiver, at børnene er blevet spurgt direkte om deres ønsker, og ca. 1/3 af projekterne har anvendt en metode, hvor børnene har tegnet, malet og/eller modelleret deres ønsker til udvikling af udeområdet. Halvdelen af projekterne angiver, at en vigtig kilde til indhold af deres projekter har været personalets viden og erfaring fra det daglige arbejde med børnene. I en mindre del af projekterne (12 %) har børnene desuden deltaget aktivt i etableringen af de nye faciliteter.

Der er en mindre gruppe af skoler som har samarbejdet med en ekstern ekspert (konsulent eller arkitekt) og dermed i højere grad baserer sig på en faglig undersøgelse og ekspertviden fremfor inddragelse af børnene.

Der er overvejende tale om de mellemste niveauer af inddragelse nemlig "konsultation", hvor man hører hvad børnene kunne tænke sig (Kiss et al, 2022), som når elevrådet eksempelvis har været inddraget. Der er også eksempler på grader af "samarbejde" i form af workshops med udarbejdelse af tegninger og modeller som har ført til forslag, som projektgrupperne har forholdt sig til. I sidste ende er beslutningerne blevet taget af projektgrupperne, og kun i meget få tilfælde har der været tale om "beslutningsdeling" og dermed reel inddragelse af børnene i de forskellige dele af projektet.

Børneinddragelsen opleves som vigtig og meningsfuld for både medarbejdere og børn. Næsten alle (83%) projekter vurderer at inddragelsen har passeret godt til deres børnegruppe og mere end halvdelen (56%) mener at inddragelsen har betydet at børnene er blevet mere engagerede i projektet.

Udvikling af aktivitetsmuligheder for børnene – fokus på kanter og huler

I projekterne er der eksempler på, hvordan nye fysiske faciliteter og planlagte aktiviteter er med til at understøtte forskellige og varierende deltagelsesformer for alle børn. Det er både anlæg, hvor børnene kan finde ro på mere isolerede steder, og anlæg der udnytter faciliteternes kanter, fx siddepladser rundt om en skaterbane. Ved at tænke strategisk i forhold til faciliteternes sammenhæng, placering og kanter understøttes forskellige deltagelsesmuligheder.

Aktivitetsområderne er planlagt, så der er mulighed for at ”hænge ud”, deltage mere passivt, og have en betragtningsrolle i aktiviteterne. Her kan børnene være deltagende, uden at de skal være fysisk engagerede, og uden at de skal sætte sig selv kropsligt på spil. Bænke og kanter er dermed med til at ”legitimere” en potentiel og fremtidig deltagelse, hvor børnene gradvist får lyst og mod på selv at deltage i aktiviteterne. Denne tilgang kan sættes i relation til begrebet ”legitim perifer deltagelse” (Lave og Wenger, 2003). Grænsen mellem at være med og ikke være med kan således blive flydende gennem bevidst udnyttelse af kanterne.

Der er endvidere arbejdet med at udvikle mere rolige og isolerede områder til de stille børn hvor børnene kan lege i mindre grupper og i mere afgrænsede fællesskaber.

Afsluttende kommentarer – hvad med naturen?

Med i programoplægget var der fra fondens side en opfordring om at indtænke bæredygtighed i projekterne. Langt de fleste projekter har taget dette med i deres ansøgning og har inkluderet overvejelser om bæredygtighed som en del af deres projekt.

Den måde projekterne (eksplicit) tænker og inkluderer bæredygtighed handler overvejende om materialevalg ved etablering af nye steder og faciliteter i projekterne. Det handler fx om brug af FSC-certificeret træ og genbrug af materialer.

Der findes enkelte projekter, som eksplicit formulerer, at deres projekt har til hensigt at tematisere naturen i det pædagogiske arbejde med børnene, og at projektet sigter mod at skabe refleksion og handling i relation til bæredygtighed. Langt de fleste projekter synes imidlertid ikke (eksplicit) at inkludere et mere lærings- eller handlingsorienteret perspektiv på bæredygtighed knyttet sig til børnenes oplevelser, erfaringer, læring og handlinger.

Med udgangspunkt i tankerne om ESG (Li et al., 2021) præsenterer vi afslutningsvis en overordnet oversigt over projekternes forvaltning af bæredygtighed i projekterne:

Element af bæredygtighed	Centrale elementer
Governance (implicit)	Overvejende tilfredshed med børneinddragelse – værdifuldt Primært konsultering (mindre med/selvbestemmelse)
Social (implicit)	Noget for alle børn – noget for særlige børn Kanter/overgange (legitim perifer deltagelse)
Environment (eksplicit)	Fokus på materialer og konstruktioner Læring og handling og natur kun i mindretal af projekt

Som det fremgår, har mange projekter et – implicit – perspektiv på bæredygtighed i kraft af deres anvendelse af børneinddragelse. Dette kunne imidlertid styrkes ved en mere involverende tilgang med fokus på medbestemmelse og demokrati.

Mange projekter ønsker at skabe gode muligheder for udeliv for *alle* børn, og der blev flere steder gjort en særlig indsats for særlige gruppe af børn, fx de stille og forsigtige børn. Også dette perspektiv forekommer implicit i de fleste projekter.

Stort set alle projekter har eksplicit fokus på bæredygtighed i form af genbrug og materialevalg ved etablering af anlæg og faciliteter. Kun få projekter har imidlertid et (eksplicit eller implicit) fokus på de erfaringsmæssige og dannelsesmæssige perspektiver, som knytter sig til at tematisere natur og bæredygtighed i sammenhæng med udelivet.

Dette bringer os frem til det indledende spørgsmål som en opfordring til refleksion og udvikling samt et mere tydeligt fokus ved fremtidige puljer og projekter: Hvad med naturen?

Kilder

- Andkjær, S., Høyer-Kruse, J., & Arvidsen, J. (2016). Børn og unges hverdagsfriluftsliv: NatureMoves spørgeskemaundersøgelse om børn og unges aktiviteter og oplevelser i naturen. Syddansk Universitet, Institut for Idræt og Biomekanik.
- Andkjær, S., & Hadberg, A. (2017). Sociale mødesteder i naturen: Kvalitative casestudier af udendørs steder for børn og unge. Syddansk Universitet, Institut for Idræt og Biomekanik.
- Barragan-Jason, G., Loreau, M., de Mazancourt, C., Singer, M. C., & Parmesan, C. (2023). Psychological and physical connections with nature improve both human well-being and nature conservation: A systematic review of meta-analyses. *Biological Conservation*, 277, 109842.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101.
- Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of planning literature*, 30(4), 433-452.
- Chawla, L. (2020). Childhood nature connection and constructive hope: A review of research on connecting with nature and coping with environmental loss. *People and Nature*, 2(3), 619-642.
- Fjeldsøe, C.K. (2018). Natur i generationer. Gallup Kantar for Danmarks Naturfredningsforening.
- Kiss, B., Sekulova, F., Hörschelmann, K., Salk, C. F., Takahashi, W., & Wamsler, C. (2022). Citizen participation in the governance of nature-based solutions. *Environmental Policy and Governance*, 32(3), 247-272.

- KL (2020). Børn og unge i fritids- og klubtilbud. Analyse af kommunernes fritids- og klubtilbud – januar 2020. Kommunernes Landsforening.
- Lave, J. & Wenger, E. (2003). Situeret læring – og andre tekster. København: Hans Reitzels Forlag.
- Legarth, J. V., Præstholm, S., Jensen, F. S., Andkjær, S., & Arvidsen, J. (2024). Danske børns aktiviteter og ophold i natur: - Nationale data fra 2023 og 2018. Center for Børn og Natur, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet, Frederiksberg.
- Li, T. -T., Wang, K., Sueyoshi, T., & Wang, D. D. (2021). ESG: Research Progress and Future Prospects. Sustainability, 13(21), 11663. <https://doi.org/10.3390/su132111663>
- Nordea-fonden (2024): <https://nordefonden.dk/det-har-vi-stoettet/mere-udeliv-i-sfo-og-klub>
- Præstholm, S., Andkjær, S., Barfod, K. & Ejbye-Ernst, N. (2024). Mere udeliv i SFO og klub. Evaluering af Nordea-fondens pulje. Center for Børn og Natur & Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet,

Friluftsliv som dannelsingsprosjekt

Eivind Sæther og Idar Lyngstad (Nord universitet)

Innledning

Denne teksten om friluftsliv som dannelsingsprosjekt tar utgangspunkt i Margaret Whitehead sin tenkning om «physical literacy» (Whitehead, 2010) og to artikler om begrepet «friluftsliv literacy» (Lyngstad & Sæther, 2021, Sæther & Lyngstad, 2024).

Physical literacy kan sies å være individets evne og plikt til å forme seg selv fysisk. Å være i aktivitet gjennom livet kan gi mange gleder til mennesker og det kan være helsefremmende. For å få dette til må mennesket vite hva som kan gjøres (hvilke aktiviteter), hvordan det skal gjøres (gå på ski) og hvorfor dette kan virke godt.

Literacy kan bety danning, som finnes i mange sammenhenger; i ulike språk, i ulike kulturer og i ulike fag. I grunnleggende forstand refererer literacy til de grunnleggende ferdighetene som kreves for å kunne lese og skrive og videre å produsere tekst. For lenge siden var dette forbeholdt få mennesker og disse menneskene ble sett på som dannede.

For å være fysisk dannet bør individet være i besittelse av noen egenskaper, sier Whitehead. Egenskapene kan være kompetanse, motivasjon og selvsikkerhet nok til å prioritere tid til å tilegne seg kunnskapene og ferdighetene som behøves for å være aktiv fysisk i et helseperspektiv gjennom livet. På denne måten refererer physical literacy både til en prosess og til konkrete kunnskaper og ferdigheter.

Det er påfallende hvordan uhelse påvirker livskvalitet og helseøkonomi i mange land. Sosiale konsekvenser av uhelse rammer bredt og urettferdig. Derfor har Whitehead vært pådriver for endringer i politikk og forvaltning for bedre helse for flere mennesker gjennom blant annet WHO. Tenkning om positive virkninger av fysisk aktivitet i skoleverket kan også tolkes inn arbeidet til UNESCO. I arbeidet til UNICEF står barns rettigheter sentralt. Flere artikler i FN's barnekonvensjon kan tolkes som støtte til barns frie lek og bevegelser. I et utviklingsarbeid har en gruppe kalt Global Physical Literacy Action Framework startet arbeidet med å forene krefter for felles forståelser og implementering av physical literacy over hele verden. Ansatte fra universitet og nettverk i 46 land deltar, og det er 7 områder som er aktuelt å fordype seg i. I Norge er Idar Lyngstad fra Nord universitet deltaker og er spesielt opptatt av friluftsliv.

Friluftsliv dreier seg om «opphold og fysisk aktivitet i friluft, i fritiden, med sikte på miljøforandring og naturopplevelse» (Meld. St.18 (2015-2016), s. 4). Friluftsliv gjennom fysisk aktivitet er på denne måten knyttet til Physical Literacy. Vi ønsker å erstatte «physical» med friluftsliv og beholde dannelsingspotensialet i literacy. Med friluftsliv literacy mener vi imidlertid ikke at vi fullstendig skal utelate fysisk aktivitet fra friluftsliv, men heller legge til aktiviteter, bevegelser og tenkning som ikke bare har den fysiske aktiviteten i sentrum. Vi ønsker å gjøre kjent at naturopplevelsen er det sentrale i friluftsliv, med mer eller mindre fysisk aktivitet. Fisking kan

være en aktivitet med lite fysisk aktivitet, men med store naturopplevelser. Solbading representerer lite fysisk aktivitet, men likevel en handling med sikte på naturopplevelse. Å sitte på en fjelltopp, under et stor tre i en skog eller ved elvebredden kan gi naturopplevelser uten at det i seg selv er stor fysisk aktivitet. Når det er sagt, må vi imidlertid bruke kroppen for å komme dit.

Vi tenker at det er lettere å nå barn og unge, barnefamilier og eldre med en slik tenking og det er viktig å gjøre den nordiske friluftslivskulturen kjent for flere.

Vi har forsøkt å beskrive konseptet friluftsliv literacy i artikkelen “The concept of ‘friluftsliv literacy’ in relation to physical literacy in physical education pedagogies” (Lyngstad & Sæther, 2021), hvor vi snakket med ungdom i videregående skole.

I artikkelen «Friluftsliv literacy—a contribution to physical literacy for health throughout the life course» (Sæther & Lyngstad, 2024) beveget vi oss mot eldre mennesker og stilte spørsmål til deres friluftsliv. Ungdommene i første artikkel så friluftsliv som en del av sitt kommende liv med muligheter for arbeid relatert til friluftsliv eller helst som aktiviteter som kunne fylle fritid på en meningsfull og helsebringende måte. Ungdommene så også prosessen med å være ute i naturen i betydning å streve litt. Streve med matlaging, ligge litt hardt i teltet, måtte forholde seg til andre mennesker i krevende situasjoner, løse nye oppgaver og måtte forholde seg til været som skiftet fra sol til mye vind som en endringskompetanse som kan gi personlig trygget og som noe nyttig i møte med arbeidslivet. Friluftsliv kunne på denne måten virke dannende og kunne gjøre en forskjell i møte med livet de ventet på.

Intervju med pensjonister

Mens ungdommene reflekterte over hvordan framtida kunne bli med erfaringer fra friluftsliv, kunne pensjonistene vi intervjuet se bakover i tid og knytte refleksjoner til hva friluftsliv har vært for dem, hvilke turer de har gjennomført og likt og hvordan friluftsliv har virket på dem, deres livsledsager, deres barn og barnebarn. De fikk også spørsmål om viktigheten av friluftsliv og hvorfor de har hatt dette som fritidsbruk i lang tid.

Mer presist var forskningsspørsmålene «hva kan beskrive friluftsliv literacy fra perspektivet til erfarne friluftsliv utøvere (alder 68–86) og skape forståelser av friluftsliv literacy fra barndom til alderdom? Hvordan kan friluftsliv literacy bidra til konseptualiseringen av fysisk literacy for helse gjennom livsløpet?».

Ut fra intervjuene konstruerte vi fire temaene, hvor utdrag fra to blir presentert her:

- Sosiale verdier og overføring av friluftsliv til nye generasjoner
- Rene og verdifulle opplevelser basert på lyst, frivillighet og motivasjon

Sosiale verdier og overføring av friluftsliv til nye generasjoner

Pensjonistene var opptatt av sosiale verdier i friluftsliv i betydningen at friluftsliv i familien først og fremst er noe som blir gjort i lag, som bli gjort sammen med andre i familien i nære relasjoner. Nære relasjoner er viktig fordi foreldre oppdrar og sosialisere sine egne barn på sin særegne

måte. Særegne måte fordi ingen sosialisering er lik annen sosialisering og ingen mennesker er like. Likevel var det mulig å trekke ut noen kommentarer som var viktige for oss og som kan fortelle hvordan de tenkte om overføringen av friluftsliv fra en generasjon til en annen. Peter (66) sa at det dreier seg

«om å lære å like»

I motsetning til formelle læringsinstitusjoner og sekundærsosialisering var det viktig for Peter at egne barn og etter hvert barnebarn ikke bare skulle lære friluftsliv, men lære å like friluftsliv. Når noen «lærer bort» friluftsliv kan det gjøres på mange måter, men ikke nødvendigvis med et klart mål om at kursdeltakerne, elevene eller hvem det måtte være, skal like det de skal lære. Kanskje kan ordsammenstillingen under vise forskjellen på å lære og å lære å like friluftsliv.

Aspekt	Lære friluftsliv	Lære å like friluftsliv
Mål	Praktiske ferdigheter og kunnskap	Positiv holdning og tilknytning
Metode	Instruksjon, trening, oppgaver	Opplevelser, refleksjon, fri utforskning
Resultat	Observerbare ferdigheter	Subjektiv glede og motivasjon
Tidsramme	Relativt kort (teknisk læring)	Langsiktig (utvikle en holdning og interesse)

Sammenstillingen over gir en antydning om forskjellene mellom å lære og lære å like friluftsliv. Hvis friluftsliv læres instrumentelt, mangler kanskje sporen til å like, eller det å like har ikke samme oppmerksomhet som når familien drar på tur. På den andre siden er det ingen garanti for at noen liker friluftsliv bare ved at de blir tatt med ut i naturen av foreldre. Poenget er at foreldre kan bruke andre kvaliteter i nærvær med egne barn som en instruktør ikke er i besittelse av. Signifikante andre bruker kvaliteter i nærvær som følsomhet, nærhet og tid sammen med egne barn som en formell instruktør ikke kan bruke. På den annen side betyr det ikke at barna liker friluftsliv selv om foreldrene liker det godt og synes det er viktig.

Et utsagn fra Eva (66) sier friluftsliv er

«...det viktigste vi kan bidra med for våre barnebarn»

Foreldre er viktige i sine barns liv og er sterke bidragsytere til å skape sine barns barndom, kanskje med mål om å skape en sunn, glad og funksjonell voksen, i stand til å møte livets utfordringer med mestring og resiliens. Resiliens kan bety å håndtere vanskelige situasjoner og komme styrket ut av dem. Friluftsliv kan bidra med resiliens for alle mennesker. Besteforeldre kan iakttå og gjøre seg opp en mening om sine barns barndom har vært bra, gjennom å se på sine barnebarn. Det er en sterk påstand eller ønske fra besteforeldrene når friluftsliv har blitt det

viktigste de kan bidra med. Utsagnet viser også at friluftsliv ikke bare er en unnselig fritidsaktivitet, men kan ha betydning og mening for mennesker.

Utsagnet i intervjuet blir ifølge Eva fulgt opp med gåturer med barnebarna. På disse turene forteller hun om hva som kan være viktig. Det kan være kjennskap til planter og nyttige vekster eller å beherske ski om vinteren. Besteforeldrene skaper med kunnskap, innsikt, følelser, kroppslige handlinger, bruk av sin tid og evne til å skape oppbyggende sosiale situasjoner og kanskje stemning på tur i naturen til viktig balast i seg selv og til noe som kan være viktig å bære med seg videre i livet. Friluftsliv har på denne måten blitt til noe mer enn bare fysisk aktivitet. På denne måten har friluftsliv blitt til dannelsingsprosjekt.

Rene og verdifulle opplevelser basert på lyst, frivillighet og motivasjon

Pensjonistene hadde tydelige verdipreferanser i synet på naturen. John (75) sa om naturopplevelser på tur:

«... de reneste opplevelser du kan ha...»

John kan tolkes i retning av hva han mener naturen er. Naturen, i motsetning til kulturen, er upåvirket av mennesker og er på denne måten ren. På samme måte tolker John naturen som den ekte verden med utsagnet

«..om å få den usensurert verden midt i ansiktet..»

Johns mening med dette utsagnet kan tolkes som om at kulturen legger filter og lag med meninger på naturen slik at vi mennesker må sensurere informasjonen før den skal forstås. Naturen derimot, viser seg direkte og har ingen sensur. På denne måten representerer naturen ekthet i motsetning til bylivet som da tilbyr tilslørt, kunstig og sensurert virkelighet. Ellers er dette synspunkter som er kjent fra blant annet Fridtjov Nansen, som har tillagt naturen det naturlige. Det finnes flere måter å tolke naturen, men for John er naturens ekthet og renhet viktig. I tillegg, når friluftsliv utøves med familiemedlemmer, bør verdier som frivillighet vektlegges. Det er nesten en demokratisk forståelse John legger til grunn for synet på hvordan friluftsliv presenteres for barn og barnebarn. John tolker også naturen som noe mer enn estetisk, i betydningen det mennesker kan konstruere som noe vakkert. Samtidig tolker John naturen som realistisk uten at det er en naturvitenskaplig forståelse. Naturen kan lett tolkes som å være fysisk og konkret. Det kan virke som om John har en kroppslig forståelse av naturmøtet fordi han får naturen «..midt i ansiktet». På denne måten kan John sin tenkemåte knyttes til kroppsfenomenologi (Merleau-Ponty, 1994) fordi det er kroppen som tydelig møter naturen og blir til hans livsverden. Denne oppfatningen om livsverden brukte John da han tok med sine barn, og senere barnebarn, på tur i naturen. Tenkingen innebærer at turer skal tuftes på lyst, frivillighet og motivasjon og kan tolkes som en demokratisk måte å oppdra og videreføre friluftsliv til nye generasjoner. Barn skal bli sett og lyttet til når det gjelder hva de har lyst og motivasjon til å gjøre i fritida. I en pedagogisk sammenheng kan dette tolkes som en dannet eller innfallsvinkel mot friluftsliv liter.

Avslutning

I denne teksten har friluftsliv blitt beskrevet med utgangspunkt i ideer om physical literacy og i form av friluftsliv literacy. Kanskje har friluftsliv i denne teksten blitt framstilt som noe overdrevet enkelt og positivt. Det er imidlertid mange refleksjoner som ligger til grunn og det er mange forhold som kan diskuteres i denne sammenhengen.

Det grønne skiftet innebærer bærekraftig løsninger for ferdsel og levemåter i framtida. Noen ser på friluftsliv med betydelig skadepotensial fordi reiser til fjerne himmelstrøk med fly innebærer stort forbruk av fossilt brensel. Utstyr til friluftsliv som klær, sko, ski kan bidra til større produksjon som kan være unødvendig og skade miljøet. Slitasje på naturen ved ferdsel kan øke uønsket menneskelig miljøavtrykk. Samtidig har natur egenverdi og ikke bare nytteverdi. Alle disse spørsmålene kunne vært diskutert nærmere, i lys av friluftsliv literacy.

I Whitehead sin beskrivelse av physical literacy er det personlige engasjementet viktig. I innledningen viste jeg hvordan Whitehead formulerte en essens av physical literacy som å være individets evne og plikt til å forme seg selv fysisk. Samtidig vet vi at alt ikke bare er opp til enkeltmennesker- heller ikke i sammenheng med helse spørsmål. En systemisk tilnærming til literacy og helse bør ta hensyn til utdanningsmuligheter, oppvekstsvilkår og økonomi og vil i ytterste konsekvens måtte ta hensyn til fordeling av ressurser og politikk. Oppsummert trenger verden mer samhandling noe som i liten grad er berørt her.

I den friluftslivskulturen vi er en del av er det mange blinde felt, eller tema som ikke blir tatt opp, får kritikk eller blir reflektert. Blinde felt fordi vi med vår for forståelse ikke greier å se, sette pris på eller verdsette. Grupper av mennesker med spesielle behov representerer på mange måter blinde felt som kunne vært belyst på en bedre måte. Friluftsliv literacy som fenomen i andre kulturer kan være blinde felt fordi tankegangen ikke eksisterer på samme måte som i Norge.

I land med krig, store urbane områder, ødelagt natur eller utilgjengelig natur vil friluftsliv kunne bli vanskelig å gjennomføre. I en nordisk kontekst med både tilgjengelig natur og med en tydelig friluftslivskultur kan friluftsliv literacy bety noe for menneskers livskvalitet.

Litteratur

- Lyngstad, I., & Sæther, E. (2021). The concept of 'friluftsliv literacy' in relation to physical literacy in physical education pedagogies. *Sport, education and society*, 26(5), 514-526.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Pax.
- Meld. St. 18 (2015-2016) *Friluftsliv – natur som kilde til helse og livskvalitet* [Outdoor recreation: nature as a source of health and life quality]. Klima- og miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20152016/id2479100/>
- Sæther, E., & Lyngstad, I. (2024). Friluftsliv literacy—a contribution to physical literacy for health throughout the life course. *Frontiers in Public Health*, 11, 1307444.
- Whitehead, M. (2019). Overview and recent developments in physical literacy. *Physical literacy across the World*, 3-7.
- Whitehead, M. (2010). *Physical Literacy Throughout the lifecourse*. Routledge.

Estetiske opplevelser i naturen – Friluftsliv som kontekst

Knut-Willy Sæther (Høgskulen i Volda)

Innledning

Sentralt i hva friluftsliv handler om, er møtet mellom menneske og natur og jeg tror ikke det er å ta for hardt å si *at* friluftsliv er en unik kontekst for naturopplevelser. Et interessant tema er derfor *om* det skjer noe og eventuelt *hva* som kan skje i dette møtet. Jeg vil her belyse noen sider ved dette *om* og *hva*. I utforskningen av en slik kompleks tematikk vil innsikter fra ulike fagområder både være spennende og nødvendig. Dette er jo nettopp noe av særpreget til friluftsliv som fagområde, der man lar seg berike av kunnskap fra blant annet naturvitenskap, psykologi, filosofi og estetikk. I det følgende vil jeg ta utgangspunkt i nyere empirisk forskning som er gjort på friluftslivstudenters opplevelser i naturen (Graves et al. 2020; Løvoll & Sæther, 2022). Jeg skal ikke gå i dybden i disse undersøkelsene, men ta utgangspunkt i noen utvalgte poeng fra den forskningen som kan belyse noen sider ved estetiske opplevelser i naturen. Det vil jeg gjøre med inspirasjon fra særlig fagområdene økofilosofi, økoteologi og økospiritualitet. Til sist vil jeg ha et kort utblikk mot konteksten for friluftsliv som arena for denne tematikken.

Empiriske studier av estetiske opplevelser i naturen

I den empiriske forskningen på friluftslivstudenters opplevelser i naturen kommer det frem at det er meningsfylt å betegne slike opplevelser som *estetiske*. Slike former for opplevelser i naturen er komplekse og det er derfor viktig å ikke redusere, forenkle eller forklare dem, men prøve å søke en *forståelse* av opplevelsene. I funnene og drøftingene av undersøkelsene kommer naturopplevelsens estetiske kompleksitet særlig til uttrykk ved fenomener som skjønnhet, det sublime, undring og «awe». Disse fenomenene står i en kompleks relasjon til hverandre og hverken kan eller bør skilles klart fra hverandre. Samtidig viser det seg at de har noen særtrekk ved at de frembringer ulike kvaliteter og dimensjoner ved hva som skjer i naturopplevelsene (Løvoll, Sæther & Graves, 2020). Dette «skjer» kan ut fra funnene beskrives som blant annet opplevelser av undring og av å være en del av en større helhet.

En sentral opplevelse er «awe». Dette engelske ordet kan omfatte mange dimensjoner (Keltner & Haidt, 2003; Keltner 2023), og det rommer mer enn de mest vanlige norske oversettelsene «ærefrykt» og «respekt». I for eksempel artikkelen «Awe experiences, the sublime, and spiritual well-being in Arctic wilderness» (Løvoll & Sæther, 2022) står opplevelsen av «awe» sentralt. Det er særlig gjennom det estetiske sublime vi kan finne indikasjoner på at «awe» kan frembringe noe transformativt i mennesket. Studentenes egne narrativer – i løpet av lengre opphold i naturen – understøtter videre at det transformative kan ha tilknytting til fenomener som spiritualitet, personlig vekst og etisk bevissthet. Igjen, vi skal være forsiktige med kausale koblinger i betydningen at bare vi er i naturen og har estetiske opplevelser – så fører det til transformasjon og for eksempel etisk bevissthet. Likevel gir forskningen noen innsikter som er fruktbare å reflektere over filosofisk.

Menneskets møte med naturen som dynamisk, holistisk og relasjonelt

Inspirert av økofilosofien, økoteologien og den noe senere økospiritualiteten (Sæther, 2023, s. 15–23) vil jeg i det følgende – empirisk informert av den nevnte forskningen – utforske estetiske opplevelser i naturen med henblikk på tre tema: At møtet med naturen er dynamisk, relasjonelt og holistisk (Sæther 2023, s. 33ff.).

Det at jeg betegner menneskets møte med naturen som *dynamisk* kan utdypes langs to akser. For det første betyr det at det skjer noe i et slik møte. Gjennom de faktiske estetiske opplevelsene av skjønnhet, det sublime og undring erfarer vi noe. Opplevelser og erfaringer er ikke helt overlappende fenomener (Sæther, 2021, s. 178). Erfaringer omfatter et aspekt av forandring ved seg, i meningen at opplevelser setter *spor* i oss selv (Henriksen og Christoffersen, 2010, s. 68). Vi kan si det slik at opplevelser er forut for erfaringer – og at når opplevelsene gir erfaringer kan vi tale om at noe transformativt skjer. Det andre aspektet er at mennesket så vel som hele naturen er dynamiske fenomener. Naturen er en verden i tilblivelse. Innsikter fra blant annet fysikkens kosmologi og biologiens evolusjonsteori uttrykker nettopp det (Proctor, 2009, s. 6–10). En slik dynamisk virkelighetsforståelse der også en tenkning om naturens «emergens» inngår (Proctor, 2009, s. 10), kan gi rom for at det oppstår noe nytt – og transformativt – i menneskets møte med naturen.

Holistisk innebærer at naturen og mennesket inngår i et større hele. En holistisk tilnærming blir gjerne forstått i kontrast til ulike varianter av dualisme (Hastings & Sæther, 2023, s. 1–14). Det er særlig kritikken av substansdualisme i tradisjonen etter René Descartes som her gjør seg gjeldende. Vel vitende om at kritikken av Descartes' dualisme noen ganger blir litt unyansert og forenklet, så er det et poeng jeg vil trekke fram. Enten vi taler om for eksempel en dualisme mellom menneske og natur, og/eller mellom ånd og materie, så kan det bidra til en oppdeling og separasjon av virkelighetsforståelsen. En holisme vil derimot søke å tenke virkeligheten sammen i et større *hele*. På den annen side uttrykker holisme noe annet og mer nyansert enn monisme. Monisme vil gå i retning av å hevde at alt er det samme i en eller annen mening. Holisme vil derimot hevde at vi kan forstå fenomener som forskjellige, men at de likevel henger sammen i et større hele. Hvis mennesket nærmest «oppløses» i naturen og naturen «oppløses» i kosmos – fordi «alt er det samme», så går nettopp forskjeller eller distinksjoner tapt. Det betyr i så fall at det er lite meningsfylt å snakke om et *møte* mellom menneske og natur der noe relasjonelt oppstår.

Nøye sammenvevd med en holistisk tenkning er derfor forståelsen av at menneskets møte med naturen er noe *relasjonelt*. Det betyr i denne sammenheng at det både *skjer* noe og *oppstår* noe i dette møtet. Mennesket er sammenvevd og uløselig knyttet til naturen. Et interessant innsteg til det som *skjer* i de estetiske opplevelsene i naturen er – slik Sigurd Bergmann uttrykker det – at vi blir oppmerksomme på at vi er relasjonelt «with-in» naturen: «... the human only becomes aware of herself *in* nature, and s/he only becomes aware of nature in herself. Only by being alive with-in nature can awareness about oneself and nature take place» (Bergmann, 2018, s. 24). De estetiske opplevelsene kan derfor forstås slik at vi knyttes relasjonelt til den samme naturen. Tilknytting kan i denne sammenheng forstås vidt, det være seg en tilknytting til *issoleia* eller til et større landskap. Når jeg i tillegg bruker betegnelsen *oppstår*, så tenker jeg at vi er i berøring av at noe *unik*t finner sted «imellom» i en slik tilknytting.

En tematikk med relevans for en slik tilknytting er naturen som *sted* (Sæther, 2020, s. 169ff.). I «An Example of a Place: Tvergastein» beskriver Arne Næss sitt «hjem» i fjellet, stedet Tvergastein (Næss, 2008, s. 45ff.). Hans forståelse av sted er også knyttet til hans holistiske tilnærming til naturen. Sted er en plass for tilhørighet. For Næss forstås tilhørighet som noe som er en del av en selv. Det er videre en nær sammenheng mellom sted, tilhørighet og lengsel, og Næss hevder at noe av utfordringen for mennesket i dag er tapet av sted. Et viktig poeng er at sted ikke må forstås som statisk og bare en gitt geografisk lokasjon. Næss påpeker at vi også *skaper* et sted til vårt hjem, altså et sted for tilknytting og tilhørighet. Sted som fenomen bør derfor forstås dynamisk og relasjonelt (Aure et al., 2015, s. 19). Steder oppleves, erfares og skapes.

En slik tenkning gir gjenklang i økoteologien der for eksempel Roald Kristiansen benytter betegnelsen *topofilia*: en kjærlighet til stedet som også kan forstås som et mentalt sted, der menneskets identitet er knyttet til stedets kulturelle og historiske egenart (Kristiansen, 2007, s. 13–27). Derfor gir det mening for Kristiansen å tale om at mennesket står i en *gjensidig* relasjon med hele naturen, enten det er fisken i havet eller oljen under havet. Menneskets fremtid og skjebne er derfor betinget av menneskets uløselige relasjon til naturen, og en slik relasjon kan betegnes som organisk. Naturen som sted er derfor et *relasjonelt sted* mellom mennesket og naturen i vid mening, inkludert også møtet med andre mennesker. Vi kan uttrykke det relasjonelle i mennesket møte med naturen enda sterkere, med Bergmanns ord: «... our surrounding world and our inner world represents a common continuum» (Bergmann et al., 2013, s. 39). Og videre, at jeg som menneske alltid inngår i en dypere virkelighet som «... grounds, anchors and embraces the living.» (Bergmann et al., 2013, s. 39).

Utblikk: Friluftslivets praksiser

Friluftsliv er ingen entydig praksis. Våre tilnærminger til naturen også innen friluftslivpraksiser er svært sammensatt, noe også forskning på det som har blitt betegnet som «moods of friluftsliv» viser (Løvoll, Sæther & Dyrdal, 2024, s. 13). Bildet er sammensatt ved at friluftsliv har i seg flere iboende spenninger og utfordringer.

Jeg vil likevel hevde at friluftslivets praksiser – som nettopp er unike kontekster for estetiske naturopplevelser – kan være transformative arenaer for en økt bevissthet om det dynamiske, holistiske og relasjonelle i vårt møte med naturen. Derfor gir friluftsliv gjenklang i Bergmanns formulering om at estetiske opplevelser omfatter en «self-aware human reflection on one's living-in-particular surroundings» (Bergmann 2006, s. 336.). Men dette handler ikke bare om økt bevissthet eller en «self-aware» menneskelig refleksjon. I utforskningen av de ulike «moods of friluftsliv» finner vi også mulige etiske implikasjoner, ved at friluftsliv kan fremme praksiser som utfordrer et antroposentrisk fokus og bidrar til en mer miljøetisk bevissthet (Løvoll, Sæther & Dyrdal, 2024, s. 11ff.). En slik tenkning har også en klar tilknytting til deler av friluftslivets historiske røtter, blant annet i Næss' økosofi (Wold 2023; Breivik 2021). Det vil derfor i tiden framover være av stor betydning å tydeliggjøre hvordan friluftsliv kan være en ressurs – og en transformativ arena – for å vise mulige sammenhenger mellom opplevelser i naturen og en miljøetisk bevissthet (Løvoll, Sæther & Dyrdal, 2024).

Referanser

- Aure, M., N. Gunnerud Berg, J. Cruickshank & B. Dale (2015). «Sted – nye teorier i en norsk kontekst». I M. Aure, N. Gunnerud Berg, J. Cruickshank & B. Dale (red.), *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget, s. 13–29.
- Bergmann, S. (2006). «Atmospheres of Synergy: Towards an eco-theological aesth/ethics of space». *Ecotheology*, 11, s. 326–356.
- Bergmann, S. (2013). «‘... the Space where I am’: Decolonising, Re-sacralising and Transfiguring Landscapes through the Aest/ethic Lens». I S. Bergmann, I. Blindow & K. Ott (red.), *Aesth/Ethics in Environmental Change: Hiking Through the Arts, Ecology, Religion and Ethics of the Environment*. LiT Verlag, s. 39–69.
- Bergmann, S. (2018). «With-In: Towards an Aesth/Ethics of Prepositions.». I S. Bergmann & F. Clingerman (red.), *Arts, Religion, and the Environment: Exploring Nature’s Texture*, (Studies in Environmental Humanities Vol. 6). Brill Rodopi, s. 17–42.
- Breivik, G. (2021). «‘Richness in Ends, Simplesness in Means!’ on Arne Naess’s Version of Deep Ecological Friluftsliv and Its Implications for Outdoor Activities». *Sport, Ethics and Philosophy*, 15, no. 3.
- Graves, M., H. S. Løvoll & K.-W. Sæther (2020). «Friluftsliv: Aesthetic and Psychological Experience of Wilderness Adventure». I M. Fuller, D. Evers, A. Runehov, K.-W. Sæther & B. Michollet (red.), *Issues in Science and Theology: Nature and Beyond*. Springer, s. 207–220.
- Hastings, T. J. & K.-W. Sæther (2023). «Attending to the Human-Nature Relationship: Approaches, Contexts, and Challenges». I T. J. Hastings & K.-W. Sæther (red.), *Views of Nature and Dualism: Rethinking Philosophical, Theological, and Religious Assumptions in the Anthropocene*. Palgrave Macmillan, s. 1–14.
- Henriksen, J.-O. & S. Aa. Christoffersen (2010). *Religionens livstolkning*. Universitetsforlaget.
- Keltner, D., & J. Haidt (2003). «Approaching Awe, a Moral, Spiritual, and Aesthetic Emotion». *Cognitive Emotions*, 17, 297–314. doi: 10.1080/02699930302297
- Keltner, D. (2023). *Awe. The New Science of Everyday Wonder and how it Can Transform our Life*. Penguin Press.
- Kristiansen, R. (2007). «Økoteologi anno 2007». I B. Mæland & T. S. Tomren (red.), *Økoteologi: Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi*. Tapir Akademisk Forlag, s. 13–27.
- Løvoll, H., K.-W. Sæther & M. Graves (2020). «Feeling at Home in the Wilderness: Environmental Conditions, Well-Being and Aesthetic Experiences». *Frontiers in Psychology*, doi: 10.3389/fpsyg.2020.00402
- Løvoll, H. S. & K.-W. Sæther (2022). «Awe Experiences, the Sublime, and Spiritual Well-being in Artic Wilderness». *Frontiers in Psychology* 13: 973922, doi: 10.3389/fpsyg.2022.973922.
- Løvoll, H. S., K.-W. Sæther & G. M. Dyrdal (2024). «Three Moods of Approaching *Friluftsliv* and their relationships with sustainability». *Annals of Leisure Research*
<https://doi.org/10.1080/11745398.2024.2358753>
- Næss, A. (2008). *Ecology of Wisdom*. Penguin Books.
- Proctor, J. D. (2009). «Visions of Nature, Science and Religion». I James D. Proctor (red.), *Envisioning Nature, Science and Religion*. Templeton Press, s. 3–35.
- Sæther, K.-W. (2020). «Naturen som sted: En eksplorative studie av økofilosofi, økoteologi og kristen økospiritualitet». I K.-W. Sæther & A. Aschim (red.), *Rom og Sted: Religionsfaglige og interdisiplinære bidrag*, Cappelen Damm Akademisk, s. 167–187.

- Sæther, K.-W. (2021). «Religiøs erfaring og språk: Et religionsfilosofisk bidrag til konstruktiv-kritisk realisme». I Tor Arne Haugen, S.-A. Myklebust, S. J. Helset & E. O. Brunstad (red.), *Språk, Tekst og Medvit*. Skriftkultur 3, Cappelen Damm Akademisk, s. 171–193.
- Sæther, K.-W. (2023). «Seeing Nature as a Whole: Ecospirituality and the Human-Nature Relationship». I T. J. Hastings & K.-W. Sæther (red.), *Views of Nature and Dualism: Rethinking Philosophical, Theological, and Religious Assumptions in the Anthropocene*. Palgrave Macmillan, s. 15–42.
- Wold, D. E. (2023). «Ferd Toward a Joyful Change: Nature, Mountaineering Philosophers, and the Dawn of “Higher” *Friluftsliv*». I T. J. Hastings & K.-W. Sæther (red.), *Views of Nature and Dualism: Rethinking Philosophical, Theological, and Religious Assumptions in the Anthropocene*. Palgrave Macmillan, s. 93–119.

Samiske stedsnavn på kart – en ressurs i undervisning

Inger Wallem Krempig (UiT Norges arktiske universitet) og Elisabeth Enoksen (Norges idrettshøgskole)

Innledning

Læreplanverket for skolen vektlegger viktigheten av samisk kulturforståelse. Tilsvarende er det en uttalt målsetting ved UiT Norges arktiske universitet at studenter skal få innsikt i og forståelse for samisk kultur.

Kart er svært sentralt i friluftslivsfaget, både i høyere utdanning og i kroppsovingsfaget i skoleverket. Kart over Finnmark og Troms har en svært høy andel av stedsnavn på nordsamisk – mange uten norsk oversettelse. Imidlertid har vi gjennom tidligere undervisning ved friluftslivsprogrammene på UiT erfart at mange studenter ikke forstår eller reflekterer over betydningene av samiske stedsnavn de møter på kart. Dette var bakgrunnen for oppstarten av et internt FOU prosjekt der vårt forskningsspørsmål var: *Hvilke perspektiver uttrykker studenter etter å ha jobbet med samiske stedsnavn i kart?* Vi vil her presentere våre erfaringer fra prosjektet og kort drøfte på hvilken måte vår undervisningsmetode om kart kan gi studenter interesse for samisk språk og kultur.

Samisk tematikk er inne i alle lærerutdanningene også i Lærerutdanning i praktisk-estetiske fag, kroppsoving og idrettsfag (LUPE) (Kunnskapsdepartementet, 2020) som tilbys på NIH. Lærplanene for skolen har kunnskap om samiske forhold som en del av opplæringens verdigrunnlag, og kunnskap om samisk tematikk kommer inn i flere fag på ulike trinn i skolen. Kart kan benyttes som læringsressurs i ulike skoleslag og ulike fag. Vi vil derfor også komme innom hvordan en tilnærming til samisk kultur gjennom kart kan anvendes i grunn- og videregående skole.

Bakgrunn

Når studentene kommer til Alta for å studere Arktisk friluftsliv og naturguiding, vil de møte på de samiske stedsnavnene, både i skilting og i kartene som anvendes i undervisningen på studiet. Noen steder treffer de også på de kvenske navnene, slik som i skiltet her på bildet illustrerer med stedsnavnet Alta på norsk, samisk og kvensk:

Bilde 1: Stedsskilt Alta. Foto: Privat

Vi vet fra tidligere undersøkelser at de fleste studentene har lite samisk kunnskap når de kommer nordover til Finnmark (Enoksen & Krempig, 2023). Allerede på første tur i studiet på høsten, begynner studentene å legge merke til de samiske navnene på kartet. Disse kan oppleves som “uforståelige” navn som er vanskelige både å uttale og tolke betydningen av. Gjennom studieprogrammet i Alta utdannes studentene til arbeid som friluftslivsveiledere og naturguider. Mange av disse vil møte på samiske kultur og samiske stedsnavn når de kommer ut i jobb. Det samme vil gjelde for andre som ferdes og jobber i naturområder der det er bruk av samiske stedsnavn. Det finnes samiske stedsnavn på kart helt sør mot Femundstraktene.

Kart er sentralt for alle som jobber med friluftsliv på ulike nivå. Så, hva er egentlig et kart? Kartet har ikke bare en navigeringsfunksjon. Vi kan lese mye mer ut fra et kart – og kanskje spesielt hvis det også inneholder samiske stedsnavn. Samiske stedsnavn kan betegnes som et samisk fagspråk for samisk naturbruk og historie knyttet tradisjon, naturbruk, naturforståelse o.l., (Boyne & Nordsletta, 2021). Ofte er dette svært presise beskrivelser med stor praktisk betydning og nytteverdi når man lever og ferdes i landskapet. Faglærere og studenter i friluftsliv bruker kartet mye. Derfor var det overraskende da vi oppdaget at studentene selv etter 1 års studium ikke reflekterte noe særlig over de samiske navnene annet enn at de var vanskelige å uttale. Siden kartet er et av de viktigste verktøyene vi har i friluftsliv ønsket vi å gå dypere inn i dette for å se på hvordan disse navnene og naturbenevnelsene kunne gi både oss og studentene mer bevissthet og kunnskap om de ulike plassene, landskapet og samisk kultur i området.

Problemstilling

På bakgrunn av erfaringene og en nysgjerrighet knyttet til hva stedsnavn og naturbenevnelser kan fortelle, startet vi derfor et internt FOU-prosjektet der vårt forskningsspørsmål var: *Hvilke perspektiver uttrykker studenter etter å ha jobbet med samiske stedsnavn i kart?*

Utgangspunktet her er nordsamisk språk som er det samiske språket som er utbredt den nordligste delen av Norge. Det finnes flere samiske språk. I Norge er det hovedsakelig tre samiske språk i aktiv bruk; nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk.

Vår bakgrunn er at vi har lang erfaring med å jobbe med samisk tematikk i undervisning. Gjennom de siste årene har vi jobbet mer systematisk for å utforske og dokumentere praksiserfaringer relatert til ulike samiske perspektiver i friluftslivsprogrammene i Alta. Dette er gjort i nært samarbeid med samiske tradisjonsbærere, da vi ikke identifiserer oss som samiske selv. Ved UiT har vi for eksempel jobbet med samisk reindrift, der studentene deltar sammen med en samisk *siida* i deres arbeid med rein om høsten (Enoksen & Krempig, 2023). Vi har også utviklet et undervisnings-prosjekt sammen med et sjøsamisk kompetansesenter i Porsanger, kalt *Mearrasida* (www.mearrasida.no) der studentene får innsikt i en annen del av en mangfoldig samisk kultur og tradisjon knyttet til liv og livberging ved kysten.

Læringsaktivitet og gjennomføring av FOU-prosjekt

Dette FoU-prosjektet er metodisk basert på en læringsaktivitet med forarbeid i form av forelesning og forberedelser til tur, gjennomføring av en tur og etterarbeid med utarbeiding av refleksjonsnotat.

Forarbeidet inkluderer en undervisningsøkt med både teoretisk og praktisk tilnærming til nordsamisk navnsetting, språkkunnskap og landskapsbeskrivelser. Her inngår elementer som språk, uttale, vanlige benevnelser på ulike terrengformasjoner, kartstudier og turplanlegging. Noe av det første som tas opp, er uttale av navnene og det samiske alfabetet slik at studentene kan lære uttale og at de kan bruke navnene i muntlig i diskusjon og samarbeid. I dette forarbeidet jobber studentene både med å finne ulike navn i kartet, uttale dem og tolke hva de kan bety. For eksempel jobber de med å finne vanlige endelser og lære betydningen av disse, som *oaivi* = hode/avrundet topp og *gurra* = kløft, mindre skar (Boyne & Nordsletta, 2021) slik som bilde 2 illustrerer. De jobber også konkret med å planlegge en tur og studere samiske stedsnavn i området de skal besøke.

Bilde 2: Slide om endelser på kart. Foto: Privat

Gjennomføringen av den planlagte tre-dagers turen i landskapet innebærer at studentene blant annet jobber med fotodokumentasjon av terrengformasjoner og steder underveis på turen. Det er basert på det beskrevne forarbeidet og turplanlegging der studentene skal reflektere over navn i området de skal oppsøke og hva de forventer å møte på basert på de samiske navnene.

Etterarbeidet for studentene er individuelle refleksjonsnotater etter turen hvor de skal utdype læring, erfaringer og opplevelser fra turen knyttet til samiske stedsnavn.

FoU-prosjektet er gjennomført med tre ulike grupper studenter gjennom tre år og har generert et rikt materiale i form av erfaringer fra undervisning, turene og studentenes refleksjonsnotater. Gjennom tematisk analyse (Braun & Clark, 2021) av studentenes refleksjonsnotater med fotodokumentasjon har vi undersøkt hvilke erfaringer og refleksjoner de uttrykker underveis og i etterkant av prosjektet. Dette presenteres kort videre.

Resultat og diskusjon

Våre funn i denne studien tyder på at studier av samiske stedsnavn på kartet med påfølgende gjenkjenning i felt og fortolkende etterarbeid har skapt en interesse for hva kartet forteller. Arbeidet har styrket våre studenter forståelse av samisk kultur og bruk av naturen og gitt dem en dypere tilknytning til naturmiljøet de ferdes i. Analysen ga oss fire perspektiver som vi velger å trekke frem her og illustrere med et relevant sitat fra studentenes refleksjonsnotater.

Meningsdannende er det første perspektivet. Det kommer godt frem at denne læringsaktiviteten har gitt mening for studentene. Det har skapt interesse og nysgjerrighet for samiske stedsnavn på kartet og et ønske om å lære mer. Arbeidet ser ut til å ha gitt studentene en

innsikt i samiske forhold som de vil ta med seg videre. En student uttaler det slik: «Under arbeidet med disse stedsnavnene har jeg fått en større forståelse for hvorfor det er viktig å sette seg inn i dem, og ikke bare tenke at de ser merkelige ut [...]. Det har gitt meg lyst til også fremover å oversette de samiske stedsnavnene [...].»

Det andre perspektivet som vi har kalt **kulturelle perspektiver**, er den kunnskapen studentene uttrykker å sitte igjen med relatert til samiske kulturelle praksiser som naturbruk, landskapsforståelse og relasjon til steder og naturen. Et representativt sitat fra en student er følgende: «[...] kunnskap om samiske stedsnavn kan gi innsikt i samisk kultur, landskapsforståelse og samers forhold til naturen [...].»

Språk og språkforståelsen er også noe som mange studenter reflekterer over. Samiske språk er ukjent for de fleste av studentene ved studiestart. Gjennom prosjektet har de fått et nærmere forhold til samisk språk og har fått noen innganger til å kunne forstå og lære mer om det nord-samiske språket. En student uttrykker det slik: «Dessverre er det få som kan det samiske språket så godt at de kan bruke [de samiske] naturbeskrivelsene utenom de vanligste. Dermed er en del av kartet «skjult» eller utilgjengelig for mange av oss.»

Det fjerde og siste perspektivet vi vil sette søkelys på er de **pedagogiske og formidlingsbaserte** refleksjonene studentene beskriver. Her har vi valgt å se på det som studentene uttrykker som har med formidling å gjøre – at de kan anvende denne kunnskapen i pedagogiske sammenhenger. Som en student skriver: «Som en veileder i et samisk område har jeg en rolle å spille i bevaring av den samiske kulturen. Det å legge merke til navnene, er en god måte å formidle en del av den samiske kulturen.»

For å sammenfatte vår analyse av refleksjonene fra studentene, så kan vi se at de uttrykker både engasjement, interesse og mer forståelse for samiske kultur, og for hva de samiske landskapsnavnene kan fortelle dem. Studentene viser at de gjennom denne forståelse har fått et annet «blikk» på landskapet og en annen tilhørighet til stedene fordi de leser terrenget og kartet på en annen måte enn tidligere. Schanche (2002) diskuterer det samiske begrepet *meahcci* og forståelsen av dette som samisk kulturlandskap. Studentene som kommer til Alta opplever kanskje til å begynne med mye av utmarken som ukjent villmark, men gjennom arbeidet med samisk stedsnavn får de en større innsikt i samisk kultur, hva *meahcci* kan representere og bruk av natur i nordområdene. Vi kan kanskje si at samisk tilstedeværelse i landskapet har blitt mer tydelig for dem gjennom det de har jobbet med og skapt en nysgjerrighet og interesse for samisk tematikk.

Relevans for skoleverket

Det er kjent fra undersøkelser at mange lærere i skolen synes det er utfordrende å formidle kunnskap om en mangfoldig samisk kultur og samfunnsliv (Figenschou, 2023; Krempig & Enoksen, 2024). Ut fra prosjektet vårt mener vi at kart med samiske stedsnavn kan være en nærliggende mulighet for å berike undervisningen rundt samiske forhold i flere skolefag. Det er kanskje lett å tenke at dette bare er noe som gjelder i nordområdene, men det å bruke kart med samiske stedsnavn er tilgjengelig for alle gjennom nettsiden www.norgeskart.no. Det er flest samiske stedsnavn i nord, men vi finner som tidligere nevnt samiske stedsnavn helt sør til Røros

og Femundområdet. Og kartet er der for alle – man kan faktisk lære mye av navn og terreng selv uten å gå ut. Lærere kan bruke navnene på kartene som en inngang til å oppdage språket, naturen og den kunnskapen som ligger i stedsnavnene. Språket blir visuelt på et kart og kan brukes på en annen måte enn bare en tekstlig fremstilling.

Avslutningsvis peker vi her på hvordan samiske stedsnavn på kart kan være en inngang til læring om samisk tematikk i ulike fag i skoleverket. Lærerplanene for skoleverket har flere relevante punkter hvor dette kan aktualiseres i undervisningen. Her er noen konkrete eksempler fra ulike læreplaner:

Kroppsøving (Kunnskapsdepartementet, 2019a):

Faget kroppsøving har flere elementer som er relatert til kunnskap om samisk temaer:

- Kjerneelementer: *I kroppsøving skal elevene få oppleve [...] aktiviteter knyttet til samisk kultur.*
- Grunnleggende ferdigheter: [...] *bente inn og reflektere over informasjon fra enkle instruksjoner, **kart** og tekster [...].*
- Kompetansemål: *Eleven skal kunne bruke **kart**, digitale verktøy og **tegn** i naturen [...] (7. trinn).*

Kompetansemål andre fag:

- Naturfag (Kunnskapsdepartementet, 2019b): *Gi eksempler på samers **tradisjonelle kunnskap** (10. trinn).*
- Norsk (Kunnskapsdepartementet, 2019c): *Samtale om [...] hvordan **stedsnavn** og personnavn som inneholder de samiske bokstavene, uttales (7. trinn). Gjøre rede for **utbredelsen** av de samiske språkene i Norge (Vg. 1).*
- Geografi (Kunnskapsdepartementet, 2019d): *Drøfte ulike interesser knytte til ressurs- og **arealbruk** i Noreg, Sápmi/ Sábmme/ Sáepmie og nordområdene.*
- Samfunnsfag (Kunnskapsdepartementet, 2019e): *Samtale om korleis historiske og geografiske kjelder, inkludert **kart**, kan gi **informasjon** om landskap (4. trinn).*

Oppsummering

FoU-prosjektet viser at kart med samiske stedsnavn kan være en rik kilde til en forståelse for og kunnskap om samisk kultur. Samlet sett gir prosjektet innsikt i hvordan samiske stedsnavn kan inkluderes i undervisning for ulike skoleslag og være en kultursensitiv innfallsvinkel til samisk språk og kultur i store deler av landet. Arbeid med kart kan løftes frem i mange ulike skolefag for å berike undervisning og læring om tematikken. Kanskje vil studenter og elever i skolen etter å ha jobbet med kart, oppleve noe av det som professor Konrad Nielsen sa allerede i 1928: «Samiske stedsnavn er mettet med historie, de inneholder informasjon om ferdsel og bruk av områdene i nord.»?

Referanser

- Boyne, H. P. & Nordsletta, S. (2021). *Luonddunamabusat. Samiske naturbenævnelser*. ČálliidLágádus.
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), 328-352.
<https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>

- Enoksen, E. & Wallem Krempig, I. (2022, 10. juni). *Reindrift og samisk kultur*. snuitide.no.
<https://snuitide.no/innhold/reindrift-og-samisk-kultur>
- Enoksen, E. & Krempig, W.I. (2023). Reindrift i friluftslivsundervisning - "rein happening" eller læring? I G. Figenschou, S. Solheim Karlsen & H. C. Pedersen (Red.), *Ávdnet - samiske tema i skole og utdanning* (s. 100-119). Universitetsforlaget.
- Figenschou, G. (2023). «Hvordan i alle dager skal jeg våge å jobbe med samiske temaer i utdanningen?». In G. Figenschou, S. Solheim Karlsen, & H. C. Pedersen (Eds.), *Ávdnet - samiske tema i skole og utdanning* (pp. 53-68). Universitetsforlaget.
- Krempig, I. W., & Enoksen, E. (2024). *Cultural Education in Nature Through the Lens of Sámi Practitioners*. Education Sciences, 14(11), 1246. <https://www.mdpi.com/2227-7102/14/11/1246>
- Kunnskapsdepartementet (2020). *Forskrift om rammeplan for lærerutdanning i praktiske og estetiske fag for trinn 1-13*. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2020-06-04-1134>
- Kunnskapsdepartementet (2019a). *Læreplan i kroppsøving (KRO01-05)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/kro01-05>
- Kunnskapsdepartementet (2019b). *Læreplan i naturfag (NAT01-04)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nat01-04>
- Kunnskapsdepartementet (2019c). *Læreplan i Norsk (NOR01-07)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-07>
- Kunnskapsdepartementet (2019d). *Læreplan i geografi (GEO01-02)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/geo01-02>
- Kunnskapsdepartementet (2019e). *Læreplan i Samfunnsfag (SAF01-04)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/saf01-04>
- Schanche, A. (2002). Meahcci – den samiske utmarka. I S. Andersen (Red.) *Samiske landskap og agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dietdut nr. 1/02, (s. 156 – 170). Sámi Instituhtta.

Relasjon til natur som fundament for et bærekraftig samfunn

Annette Bischoff og Evi Petersen (Universitetet i Sørøst-Norge)

En av mytene om friluftsliv som gjentas er forståelsen av at friluftsliv *er* bærekraftig og leder til bærekraftige holdninger og valg i hverdagen. Mye forskning viser at friluftsliv ikke er bærekraftig, allerede i 2008 bidro Vestlandsforskning med solid forskning som problematiserer miljøpåvirkningen av fritidsforbruket (Aall et al., 2011). I dette innlegget reflekterer vi rundt tematikken relasjon til natur som fundament for et bærekraftig samfunn.

Det første steget kan være å gå et skritt tilbake og reflektere over hva vi egentlig mener med mennesker-natur-relasjoner. Vi kan starte med å tenke over hvor viktig en god relasjon mellom mennesker og natur er, noe som kan betraktes på samfunnsnivå, gruppenivå og individnivå. Gode mennesker-natur-relasjoner har betydning for det vi kaller ytre bærekraft – handlingene vi utfører, som å unngå å bruke flere ressurser enn vi trenger, samtidig som vi sikrer økonomisk bærekraft. Ytre bærekraft knyttet til handling og praksis. Men mennesker-natur-relasjonen handler også om livskvalitet. Her kommer begreper som motstandskraft, resiliens og robusthet inn, som er viktige aspekter når vi snakker om indre bærekraft.

Bærekraft handler ofte om de presserende og nødvendige endringene som vi som samfunn må få til på kort sikt. Da forstår vi bærekraft som oppnåelse av mål som i FNs 17 bærekraftsmål, som strategier og politikk, naturens tålegrenser, biodiversitet og de faktabaserte endringene og handlingene som må til for å realisere målene f.eks. CO2 utslipp, carbon fangst, sirkulær økonomi, vedvarende energi, ressurs utnyttelse, migrasjon, sosial inkludering, økonomi og så videre. Her forstås bærekraft som noe ytre, *noe vi gjør* eller *vi vil at andre skal* gjøre politikerne, industrien eller næringslivet og fokus er rettet mot den nærmeste fremtiden. Samtidig må vi løfte perspektivet på bærekraft forstått som den dype transformasjon for fremtiden. Da forstås bærekraft som dannelse, verdier, kultur og kompetanse. Vi må som fellesskaper, lokalsamfunn og globalt samfunn ha forståelsen for sammenhengene, en vilje og empati for å skape en felles fremtid. Det krever resiliente samfunn, menneskelig resiliens og evne til å leve med og å forme endring, en indre bærekraft som forutsetning for en bærekraftig fremtid.

Som vi ser, er gode mennesker-natur-relasjoner grunnleggende for både indre og ytre bærekraft. Dette er noe mange forskere fra ulike fagfelt er enige om. Men når vi spør hvordan en relasjon til naturen faktisk etableres, utvikles og styres, blir forskningsfeltet smalere. Dette er noe vi begge to har undersøkt i doktorgradsarbeidene våre, ut fra ulike perspektiver. Annettes avhandling, "Mellom meg og det andre er det stier: En avhandling om stier, mennesker og naturopplevelser," benytter en fenomenologisk tilnærming for å forstå hvordan individer opplever natur. Hun har identifisert viktige elementer som belyser hvordan mennesker bygger relasjoner til naturen og hvilken betydning dette har for individuell kroppsliggjøring av opplevelsen. Evi, i hennes avhandling «Move(d) outdoors: Exploring the role of social relational emotions for human-nature relationships» har sett på det samme temaet, men fra et tverrkulturelt perspektiv og med bruk av

teorier fra sosial- og miljøpsykologi. Hun har altså undersøkt hvilke felles mekanismer som finnes på tvers av kulturer, selv om de uttrykkes ulikt. Våre ulike perspektiver utfyller hverandre og gir oss innsikt i hvordan pedagogisk praksis i arbeid med friluftsliv kan bidra til å fremme gode mennesker-natur-relasjoner.

I Annette sitt arbeid med opplevelsesanalyser av kyststien blir det tydelig at deltakerne i prosjektet er ulike og de har ulike tilganger til stien og naturen. I prosjektet identifiseres fire tilganger:

- En fysisk kroppslig tilgang
- En estetisk tilgang
- En konkret kunnskaps og forståelsesbasert tilgang
- En følelsesmessig, poetisk, søkende, meditativ, åndelig tilgang
- De fire tilgangene er ikke gjensidig utelukkende og de fleste av oss vi kjenne oss igjen i flere, men ofte er en av de tre første mere dominerende enn de andre og de fleste opplever variasjon igjennom livet. De fjerde tilgang synes å være felles for oss alle, men kommer til uttrykk på litt ulike måter.

Den kroppslig – fysiske tilgangen er karakterisert ved at fokus er rettet mot det fysiske; å gå langt til fots eller på ski, svette og slite. Det er det anstrengende, gode slitet som gir åpningen for de gode opplevelsene og tilfredsstillelsen ved å være ute. Aktiviteter og handleformer som er fysiske, krever utholdenhet, koordinasjonsevne og liknende. (For eksempel klatring, padling, seiling, skikjøring).

Den estetiske tilgangen er karakterisert gjennom fokus på former, farger, strukturer, lys og linjer og rytmer i landskapet. En legger for eksempel merke til blomstenes farger og samspillet med omgivelsene, eller formene på svabergene og hvordan de spiller sammen med havet i en bevegelse som drager. Naturen er en fortelling, og gjennom de estetiske dimensjonene skapes relasjonen og opplevelsen får dybde.

Den konkrete, kunnskapsbaserte tilgangen er karakterisert gjennom en genuin undring og interesse for hvordan naturen henger sammen eller hvordan landskapet har vært brukt til ulike tider. Fokus er i høy grad på å oppdage og forstå hva en ser – landskapstyper, kulturspor, planter, dyr, fugler, bergarter og så videre.

Den følelsesbaserte tilgangen var felles for alle, og her var det naturligvis variasjon i hvordan dette kom til uttrykk hos hver enkelt. Noen formulerte det som en relasjon til og opplevelse av de åndelige dimensjonene i møtet med naturen, å være en del av en helhet og en kraft som er større enn meg. Andre uttrykte det som en meditativ erfaring med vekt på den tilstanden de selv var i og i relasjon til omgivelsene, også dette går på opplevelsen av å ta inn naturen, stemningene – være åpen og bli en del av. De følelsesmessige beskrivelsene har fokus på stemninger, å bli beveget og berørt av naturens lys, lyder, rytmer og landskaper.

I begge våre avhandlinger har vi funnet noe som er felles: uansett hvilken prioritet eller tilnærming man har til naturen, finnes det en underliggende faktor som er felles for alle

mennesker – emosjoner. Vi vet at emosjoner kan være situasjonsavhengige, men hvis de treffer noe i øyeblikket som stemmer overens med individets identitet, ønsker eller behovene, kan de utvikle seg over tid til noe mer betydningsfullt. Det er ikke alltid slik, men det kan skje.

I sin avhandling har Evi nærmere undersøkt hva slags emosjonelle opplevelser dette kan være, og hvilke emosjoner som kan være spesielt relevante for å skape en relasjon til naturen. En kategori av emosjoner som er særlig interessante, er det vi kaller sosial-relasjonelle emosjoner. Innen sosialpsykologi vet vi at disse emosjonene er avgjørende for å bygge relasjoner mellom mennesker. Det fascinerende er at dette kan være emosjoner som oppleves som ubehagelige.

For eksempel har det vært mye forskning på skam. Mange har sikkert opplevd skam, og selv om det kan føles negativt, har skam en funksjon. Den kan hjelpe oss å forstå vår plass i en gruppe og forbedre vår sosiale navigasjon. Selvfølgelig kan skam også være uforholdsmessig sterk, men i bunn og grunn har slike emosjoner en funksjon som hjelper oss å navigere livet.

Samtidig er det ikke bare de negative emosjonene vi er opptatt av. De mest spennende – og minst forsket på – er nok de emosjonene som oppleves som positive. For eksempel kan følelsen av å være rørt, som mange opplever prototypisk ved fødselen av et barn, ved å se en gammel venn igjen etter lang tid, eller når noen viser ekstra vennlighet mot en annen, skape en sterk følelse av nærhet. Denne emosjonen kan også oppleves i naturen, for eksempel i møte med dyr.

I naturen finnes det imidlertid også en annen spesiell emosjon kjent som «ærefrykt» («awe» på engelsk), som oppstår i møte med noe imponerende. Denne følelsen kan gjøre at vi umiddelbart føler oss små i forhold til naturens storhet, og den er preget av både positive og tidvis litt ubehagelige opplevelser. Emosjoner som det å være rørt og føle ærefrykt kan altså skape en dyp relasjon til naturen – på samme måte som vi skaper relasjoner til andre mennesker.

Videre spiller kontekst – det individuelle, sosiokulturelle og situasjonsbestemte – en viktig rolle i hvordan relevante sosial-relasjonelle emosjoner utløses. For eksempel har Evi sett på forskjeller mellom mennesker som opplever natur alene og som opplever den i grupper. Det viser seg at mennesker er sterkt sosialt orienterte, og dette trekke oppmerksomheten mot mellommenneskelige relasjonelle aspekter. Interessant nok har eksperimenter vist at isolasjon i naturen kan styrke relasjonen til naturen, spesielt når man senere deler opplevelsene med andre i en refleksjonsrunde. Dette har viktige implikasjoner for pedagogisk praksis.

En annen viktig innsikt er at mennesker ikke nødvendigvis knytter seg til natur som en helhet. For noen er det et enkelt tre, for andre et landskap, og for atter andre hele konseptet “natur”. Mentale modeller spiller en viktig rolle i hvordan individer skaper sine egne abstraksjoner av hva natur betyr for dem, dette er altså også noe som vi bør tenke over når vi jobber med mennesker og aktiviteter i naturen.

Til slutt er det viktig å huske at selv positive emosjoner i naturen ikke alltid har en entydig positiv effekt. For eksempel kan en person som allerede frykter for naturens tilstand oppleve økt angst, selv om relasjonen til naturen styrkes. Det er derfor viktig å ta hensyn til hva individet bringer

med seg av erfaringer og forståelse. Dette kan avgjøre om opplevelsen bidrar til indre og ytre bærekraft, eller kanskje bare til en av delene eller ingen.

Gjennom våre arbeider er det naturligvis tydelig at en relasjon til natur er kompleks og kan studeres fra mange ulike perspektiv og ulike vitenskapelige retninger. I modellen under (figur 1) har vi samlet noen perspektiver som har vært sentrale i forskningen de siste ti årene. Modellen er ikke uttømmende, men kan tjene som et forståelses grunnlag for å gripe ulike sider ved menneskers relasjon til naturen og at en relasjon til natur påvirkes av både individuelle, sosiale og kontekstuelle sider ved livet.

På det individuelle nivået handler det om hva som påvirker relasjonen til natur. Forutsetninger som kroppslige erfaringer, forventninger og minner spiller en viktig rolle. Tidligere erfaringer, spesielt kvalitetsrike opplevelser i barndommen, kan sette sterke spor som varer livet ut. Med andre ord, kvalitet er viktigere enn kvantitet når det gjelder naturopplevelser.

De individuelle sidene ved relasjonen er innleiret i større komplekse systemer. Sosiale og kulturelle kontekster har selvsagt stor betydning, de kulturelle menings- og betydningssystemer som er forankret i ulike sosiokulturelle grupperinger, verdier, natursyn, landskaper og omgivelser kan trigge spesifikke emosjoner, som ærefrykt, avhengig av tidligere erfaringer. Videre, så kan situasjonelle faktorer, som værforhold eller uventede hendelser, gi rike pedagogiske muligheter, noe som kan utforskes mer.

Figur 1: Elementer og nivåer som påvirker mennesker-natur-relasjoner

På bakgrunn av vår forskning på menneskers relasjon til natur stiller vi spørsmålet om hva som skal til for at friluftsliv kan bidra til å skape et fundament for bærekraftige holdninger og valg i hverdagen – er det nok at vi får folk ut på tur og delta i aktiviteter, eller bør vi tenke på noe mer?

Hvis vi ønsker at våre aktiviteter i natur skal lede til en dypere refleksjon og bidra til meningsskaping er det helt nødvendig at reflektere over hvordan mening skapes og hvordan vi skal legge til rette for at aktiviteten skal bli mer enn blott en aktivitet. Alle turer og aktiviteter i

natur bærer mulighetene for å skape refleksjon hos den enkelte og dermed bedre forutsetninger for at vi faktisk skal kunne si at friluftsliv kan gjøre en forskjell og bidra til å skape et fundament for et bærekraftig friluftsliv. Innen friluftslivspedagogikken arbeides med forbundethet til naturen som kilde å skape mening, og de meningsskapende prosesser refererer nettopp tilbake til de fire tilgangene til natur og hvordan våre følelser er vevet inn i konteksten, situasjonene og våre livshistorier. I pedagogisk praksis bør vi også være oppmerksomme på hva som skjer i øyeblikket. Tørre å spørre folk direkte om deres konkrete opplevelser og bruk dette som en inngang for å arbeide videre med mennesker-natur-relasjoner i dybden.

Så vår konklusjon er at friluftsliv *kan* bidra til å skape fundamentet for både indre og ytre bærekraft – under forutsetning av at vi har et kritisk blikk på egen aktivitet og jobber bevisst og refleksivt for å skape endring.

Litteratur

- Aall, C., Klepp, I. G., Engeset, A. B., Skuland, S. E., & Støa, E. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: Part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453–476. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.589863>
- Bischoff, A., & Kissow, A. M. (2024). Natur- og kulturfellesskaber og livsverden. In H. Pallesen, A. G. Månsson, & A. M. Kissow (Eds.), *Fysioterapi, bevægelse og livsverden*. Gads Forlag.
- Bischoff, A. (2019). Naturrelasjon. In *Rehabilitering ude*. Rehabiliteringsforum Danmark.
- Bischoff, A. (2018). Betydningen av barndommens landskap i voksen alder. In *Forskning i friluft 2018*. Norsk Friluftsliv.
- Bischoff, A. (2015). *Stier, mennesker og naturopplevelse*. Novus Forlag.
- Bischoff, A. (2012). *Mellom meg og det andre er der stier: En avhandling om stier, mennesker og naturopplevelse* (Doctoral dissertation). Universitet for Miljø og Biovitenskap.
- Fasting, M., Høyem, J., & Bischoff, A. (2022). Barndommens landskap: En studie av unge voksnes minner i møte med barndommens nærnatur. *Journal for Research in Arts and Sports Education (JASED)*.
- Petersen, E. (2024). *Move(d) outdoors: Exploring the role of social relational emotions in human–nature relationships* (Doctoral dissertation). University of South-Eastern Norway. <https://hdl.handle.net/11250/3152143>
- Petersen, E., Bischoff, A., Liedtke, G., & Martin, A. J. (2021). How does being solo in nature affect well-being? Evidence from Norway, Germany and New Zealand. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 7897. <https://doi.org/10.3390/ijerph18157897>
- Petersen, E., & Martin, A. J. (2021). Kama muta ($\approx$ being moved) helps connect people in and to nature: a photo elicitation approach. *Ecopsychology*, 13(1), 37–47. <https://doi.org/10.1089/eco.2020.0032>

Friluftsliv på barnevernsinstitusjoner - et resiliensperspektiv på karakter byggende utendørs opplevelser.

Joakim Jiri Haaland (Universitetet i Stavanger)

Først vil jeg presentere forskningens kontekst som er barnevernsinstitusjoner. De aller fleste som hjelpes av barnevernet får hjelp i hjemmet. Dersom vi ikke klarer å hjelpe barn og unge i hjemmet er fosterhjem den foretrukne løsningen. I 2023 er det i underkant av 1200 barn og unge i Norge som bor på institusjon. De fleste er i alderen 12 til 17 år. De bor der typisk rundt ett år før de går videre til andre tiltak, det er altså ikke lang tid ansatte har på å hjelpe dem. Slike institusjoner er bygget på bakgrunn av en tro på at miljøet påvirker oss. Beboerne er ungdom som har hatt det ganske vanskelig i livet. Terapien, eller miljøarbeidet, ligger i å strukturere omgivelsene (Halvorsen, 2012). En institusjon ser ut som et vanlig hus i en vanlig gate, med den forskjellen at de voksne ikke bor der, men har dette som sitt arbeidssted. Det pedagogiske «trikset» for å skape et bedre liv for ungdommene handler om å strukturere hverdagen. Det er det vi alle egentlig gjør med egne barn. Ungdommene står opp og går på skole, kommer hjem og gjør lekser og huslige plikter. Kvelder og helger er i utgangspunktet avsatt til fritid og lystbetonte aktiviteter.

Pensumlitteraturen til barnevernspedagogstudenter opplyser om hva som kjennetegner disse ungdommene statistisk (Bunkholdt & Kvaran, 2015). Ungdommene kjennetegnes av akkumulerte ulemper, altså at det er flere ulike sider ved deres utvikling og helse som går imot dem.

Ungdommene har fysiske og psykiske helseutfordringer i større grad enn ungdom flest. Om vi sammenligner institusjon med alle ungdom utenom barnevernet, ser vi tydelige forskjeller på helse (besøk hos fastlege eller BUP), utdanning (fullføringsprosent på videregående skole), tilknytning til yrkesliv (AAP/Uføretrygd), og kriminalitet (straffereaksjoner og siktelser) (Bufdir, u.å.). Dette betyr at disse ungdommene strever på flere områder, og at de derfor har omfattende hjelpebehov. Mange mottar ikke hjelpen de har krav på, for de faller litt mellom to stoler. Det er et mørkt bilde som tegnes, men jeg minner om at de er individer med ulik bakgrunn (Larsen, 2018). De er også ungdom. Selv om de har enkelte kjennetegn og prognoser som skiller dem fra ungdom flest, er de samtidig like ungdom flest gjennom sine behov, ønsker, håp og drømmer i livet.

Friluftslivets relevans for ungdom på barnevernsinstitusjoner er tema i forskningen min (Haaland & Baklien, 2024; Haaland & Tønnessen, 2022). Da jeg søkte etter informanter, ringte jeg til ulike institusjoner og spurte etter noen som bruker friluftsliv i sitt arbeid med ungdommene. Slik fikk jeg en uformell prat med ulike aktører og en begynnende oversikt over bruk av friluftsliv på ulike institusjoner. Mange institusjoner rapporterte at «vi gjorde mye friluftsliv før, men han som brant for dette slutta». Andre fortalte at «etter rettighetsforskriften kom er det vanskeligere å få ungdommen med ut, nå velger de oftere å bli hjemme på sofaen». Da jeg kom i kontakt med institusjoner som brukte friluftsliv aktivt, beskrev de ansatte i grove trekk et friluftsliv som minner om hvordan jeg selv bruker friluftsliv med mine barn. Ansatte og ungdom er ute i naturen

og finner på gøy ting sammen, slik at det skal sveise dem sammen som «familie». Friluftsliv beskrives ikke som en straffereaksjon, selv om jeg vet det eksisterte en slik praksis rundt tusenårsskiftet. Da var det typisk marinejegere og eks-militære som skulle få skikk på disse «udugelige» og «vanskelige» ungdommene (Arntsen, 2012a, 2012b; Bu, 2017). Friluftslivet som ansatte ved barnevernsinstitusjoner beskrev bar mer preg av å være en hyggelig aktivitet for å skape noe positivt sammen (Haaland & Baklien, 2024). Friluftslivet kan utøves på kveldstid, men mest typisk er helger og ferier. Da arrangerer institusjonene utflukter til hytter. Noen ganger moderne hytter med strøm, internett og vann. Andre ganger litt mer gammeldagse hytter, da med strømaggregat hvis det i det hele tatt er strøm. Oftest er det altså overnatting innendørs, men de tett på naturen hele dagen (Haaland & Tønnessen, 2022). De ansatte tenker at naturkontakt er positivt, og at dette er noe de ønsker å tilby ungdommene.

Det er her viktig å presisere hvordan jeg forstå natur som begrep, fordi natur og friluftsliv kan forstås på ulike måter. Det er mange skillelinjer mellom ulike forståelser. En skillelinje går ved naturens rolle. Ferdes vi i naturen for å bli kjent med den, eller bruker vi mulighetene naturen gir for å skape adrenalinfylte actionpregede øyeblikk (Gurholt, 2015; Haaland & Baklien, 2024; Ungar et al., 2005)? Skillene er ikke absolutte, men beveger seg på et kontinuum. I engelsk litteratur skilles det gjerne mellom environmental education og adventure education som operer med tilsvarende skillelinjer, altså skal vi lære noe i naturen eller bruke den for å skape spennende øyeblikk (Haaland & Baklien, 2024; Ungar et al., 2005). Vi kan bruke naturopplevelser for å formidle naturens iboende verdi, eller bruke naturen som en scene som tillater andre aktiviteter (Sandell & Öhman, 2013).

Friluftslivet deles gjerne inn i tradisjonelt og modernistisk friluftsliv. Det tradisjonelle friluftslivet representeres eksempelvis med Arne Næss eller Nils Faarlund, med vekt på å legge bort tekniske hjelpemidler og forsøke å komme så nære naturen som mulig (Faarlund, 2015; Naess, 1990). I det moderne friluftslivet inkluderer vi eksempelvis snøscooterkjøring, BMX sykler, og å stå på slalåm i alpinsenter. Friluftslivet som folk flest bedriver i dag minner nok mest om det moderne friluftslivet, noe jeg også fant igjen i mine studier av friluftsliv på barnevernsinstitusjoner (Haaland & Tønnessen, 2022).

Friluftsliv har mange kvaliteter, men her fokuserer jeg på verdien av at friluftslivet tilbyr deltagerne noe å bryne seg på. Det handler om selvutvikling og karakterbygging. Mange forsker på friluftslivet for å undersøke hva som skjer når vi opplever fysiske og mentale prøvelser (Haaland & Baklien, 2024). Positive effekter som trekkes frem er mestring, det å bli selvstendig, og å styrke selvet. *Sehbilde*, *sehestendighet*, *sehraktelse*. Vi kommer styrket ut av utfordringer og får styrket tro på oss selv og hva vi er i stand til å mestre. Respondentene i min studie består av ni ansatte fra ulike institusjoner (Haaland & Baklien, 2024). Jeg gjennomført kvalitative dybdeintervju, fenomenologisk inspirert, hvor jeg ba informantene beskrive hvordan friluftslivet erfares og oppleves. Funnene mine handler altså om hva ansatte tenker om ungdommene, og hva de erfarer at ungdommene får ut av friluftslivsopplevelsene. Under analysen la jeg til grunn at ansattes oppgave er å gi ungdommene omsorg, herunder behovs-, oppdragelses- og utviklingsomsorg (Nygren, 1995). De ansatte er ikke forpliktet å organisere friluftsliv, ofte er dette en form for aktivitet som drives frivillig. Sammen med medforfatter Baklien sorterte jeg ansattes erfaringer i to tema, nemlig 1) ansatte beskriver at friluftslivet lar ungdom kjenne på

mestring og utfordringer, og 2) ansatte beskriver at friluftsliv handler om å overlevere kulturelt verdsatte verdier (Haaland & Baklien, 2024). Friluftslivet fremstår som en kulturell overlevering av noe som er personlig viktig for de ansatte.

Det første temaet handler om at ansatte erfarer at friluftslivet byr på reelle utfordringer. Ungdom på institusjon har gjerne hatt usunne utfordringer i livet, men de mangler en sunnere type utfordringer som kan gjøre dem sterkere. Ansatte forteller at de gjennom arbeidet på barnevernsinstitusjonene jevnt over leverer velmenende skryt av ungdommene som bor der, i håp om å bygge dem opp (Haaland & Baklien, 2024). Samtidig sier de ansatte noe om at de ikke nødvendigvis alltid mener skrytet fullt og helt. Kanskje ungdommene vet dette også, at de gjennomskuer «tomb» skryt dersom de får for mye av dette fra de ansatte på institusjonene. Informantene mine forteller at tilbakemeldingene under friluftsliv er mer ektefølt, og at ungdommene vet det. Ansatte forteller videre at under friluftsliv får ungdom kjenne på hele følelsesspekteret (Haaland & Baklien, 2024). De trekker typisk frem internett og gaming som motsatsen, hvor ansatte synes det er trist dersom det eneste ungdom får føle på er at de blir triste når de blir skutt i et dataspill. Ansatte tenker at ungdom som er utendørs over tid får kjenne på et større følelsesregister, noe de ellers gjerne ville unngått. Friluftslivet byr på en anledning for ungdommene til å bryne seg på en type motstand de ellers ikke får fordi de har blitt frarøvet disse mulighetene (Haaland & Baklien, 2024). Under friluftslivet er ikke unngåelse et enkelt eller tilgjengelig alternativ, eksempelvis under en skitur. De ansatte har samtidig fokus på emosjonell trygghet (Davis-Berman & Berman, 2002; Haaland & Baklien, 2024). De har stort fokus på sitt ansvar, de er opptatt av hvordan de best mulig kan støtte ungdom som har det vanskelig. Det fremstår som ansatte er svært opptatt av hvordan de utfører sitt arbeid, og hvordan de i størst mulig grad kan sørge for at friluftslivet blir en god opplevelse.

Det andre tema er innføring i friluftsliv som kulturelt verdsatte verdier, altså sosialisering (Haaland & Baklien, 2024). Ansatte forteller at de gjennom friluftslivet viderefører verdier som ungdom kanskje ellers ikke ville fått. Ungdommenes bakgrunn er ulik, men ansatte uttaler allikevel en bekymring for at relativt mange av ungdommene på barnevernsinstitusjoner ikke lærer om friluftslivet fra sine familier. Ansatte ser det som sitt ansvar å videreføre slike verdier i den grad ungdommene ikke får dette andre steder fra. Slik jeg ser det er dette uttrykk for personlige verdier hos de ansatte (Haaland & Baklien, 2024). De ansatte deler av sitt eget private utstyr, de tar med sine hunder og kjører i sine biler. Ansatte bruker gjerne ekstra tid, utover ordinær arbeidstid, for å gjøre planlegging og etterarbeid. Eksempelvis tar enkelte ansatte med ungdom i skitrekk på sin fritid, for å sørge for at ungdommen opprettholder interessen. Slik jeg tolker dette ligger det en kompensere tanke bak at friluftsopplevelsene skal bote på mangler i ungdommenes hjem og oppvekst. Friluftslivet bærer ikke preg av å være engangsopplevelser. Ansatte viderefører holdninger og kunnskaper som ungdommene kan ta med seg videre (Haaland & Baklien, 2024). Ansatte forteller at når det er skidag på skolen, vil erfaringene og kompetansen ungdom har opparbeidet seg bidra til at de velger å delta, heller enn å trekke seg slik de har gjort tidligere. I artikkelen vår rammes dette inn i et resiliens perspektiv som vektlegger kulturens betydning hvor hva som potensielt utgjør ressurser i unges liv (Folkman et al., 1986; Haaland & Baklien, 2024; Masten, 2001; Rutter, 1987; Ungar, 2006). Sosialisering inn i friluftslivets verdier kan slik sett tolkes som et forsøk på å skape inkludering i et fellesskap hvor

ungdom i barnevernsinstitusjoner ellers ville vært marginalisert eller ekskludert (Haaland & Baklien, 2024).

Avslutningsvis fremhever jeg sentrale trekk ved samfunnsutviklingen som kan indikere friluftslivets relevans for ungdom. Slik jeg oppfatter nyhetsbildet og samfunnets utvikling er barndommen i økende grad voksen -og regelstyrt, og preget av mye stillesitting. Endringer er allikevel nært forestående. Kunnskapsminister Kari Nessa Nordtun adresserer skoleverkets holdning til skjermbruk, Jonathan Haidts bok «Generasjon angst» forteller om en dramatisk økning i hvor mye unge engster seg, fastlege Ole Gunnar Ballo mener det er for mye sykkelgjøring i samfunnet av unge som egentlig er friske. Richard Louv (2008) stiller spørsmåltegn ved hvordan barns utvikling skades av å miste tilgang på naturopplevelser. Redusert kontakt med natur kan komme fra manglende sosialisering eller fra manglende tilgang, noe som er en naturlig konsekvens når vi i økende grad bygger ned naturen (Klima- og miljødepartementet, 2024).

Litteraturliste

- Arntsen, E. O. (2012a, mai 19). Norske barnevernsbarn sendt på straffeturer med marinejegere. *VG*. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/2rP0q/norske-barnevernsbarn-sendt-paa-straffeturer-med-marinejegere>
- Arntsen, E. O. (2012b, mai 20). Tvunget til lydighet av marinejegere i barnevernet. *VG*. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/7W199/tvunget-til-lydighet-av-marinejegere-i-barnevernet>
- Bu, K. (2017, mai 30). Marius var en versting. *Erlik*. <https://www.erlik.no/marius-var-en-versting/>
- Bufdir. (u.å.). *Individkjennetegn for barn med barnevernstiltak*. Barn i institusjon. Hentet 31. januar 2025, fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/barnevern/Barn-i-institusjon/#section-45>
- Bunkholdt, V., & Kvaran, I. (2015). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid*. Gyldendal akademisk.
- Davis-Berman, J., & Berman, D. (2002). Risk and Anxiety in Adventure Programming. *Journal of Experiential Education*, 25(2), 305–310. <https://doi.org/10.1177/105382590202500209>
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of personality and social psychology*, 50(5), 992.
- Faarlund, N. (2015). *Friluftsliv: En dannelsesreise: Bd. nr. 2*. Ljå forl.
- Gurholt, K. P. (2015). Friluftsliv: Nature-friendly adventures for all. I *Routledge international handbook of outdoor studies* (s. 288–296). Routledge.
- Halvorsen, T. J. (2012). *Miljøarbeid i institusjoner for utsatte unge*. Fagbokforlaget.
- Haaland, J. J., & Baklien, B. (2024). Friluftsliv in residential youth care: A resilience perspective on character-forming outdoor experiences. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1–19.
- Haaland, J. J., & Tønnessen, M. (2022). Recreation in the Outdoors—Exploring the Friluftsliv Experience of Adolescents at Residential Care. *Child & Youth Services*, 1–31. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2022.2044771>

- Klima- og miljødepartementet. (2024). *Bærekraftig bruk og bevaring av natur—Norsk handlingsplan for naturmangfold* (Stortingsmelding 35). Klima- og miljødepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-35-20232024/id3054780/>
- Larsen, E. (2018). *Miljøterapi med barn og unge: Organisasjonen som terapeut* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin books.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227.
- Naess, A. (1990). *Ecology, community and lifestyle: Outline of an ecosophy*. Cambridge University Press.
- Nygren, P. (1995). *Profesjonelt barnevern som barneomsorg: Fra teori til verktøy*. Ad Notam Gyldendal.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American journal of orthopsychiatry*, 57(3), 316–331.
- Sandell, K., & Öhman, J. (2013). An educational tool for outdoor education and environmental concern. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 13(1), 36–55.
- Ungar, M. (2006). Resilience across Cultures. *British Journal of Social Work*, 38(2), 218–235.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343>
- Ungar, M., Dumond, C., & McDonald, W. (2005). Risk, Resilience and Outdoor Programmes for At-risk Children. *Journal of Social Work*, 5(3), 319–338.
<https://doi.org/10.1177/1468017305058938>

Friluftsterapi – Hvad ved vi?

Ida Lousen og Søren Andkjær (Syddansk Universitet)

Indledning

Mental sundhed og mistrivsel er en stor udfordring i Danmark såvel som internationalt. En dansk spørgeskemaundersøgelse viser, at flere og flere vurderer, at deres mentale sundhed er mangelfuld. Undersøgelsen er blevet gennemført fire gange siden 2010 og for hver gang har en større andel af befolkningen vurderet deres mentale sundhed ringe i alle aldersgrupper. Værst ser det ud for unge og særligt kvinder, hvor 34,4% af de 16-24-årige har dårligt mentalt helbred (Jensen et al., 2022). De samme tendenser ses på verdensplan, hvor det er estimeret, at 14% af de 10-19-årige har en psykisk lidelse. De mest hyppige psykiske lidelser er angst og depression og prævalensen er især steget siden 2018-2019 (Dattani et al., 2023; WHO, 2024).

Vi har dermed en stor udfordring med mental sundhed, og spørgsmålet er, hvad vi skal gøre ved det. Til en norsk friluftskonference vil det være passende med et citat af den store norske opdagelsesrejsende Fridtjof Nansen. Citatet er på engelsk da det stammer fra mit pensum på friluftsstudiet i international klasse (2019) i Bø på Universitetet i Sørøst-Norge:

“In the forest, plains or mountains, on the high plateaus, in the great, lonely emptiness, where new and greater thoughts stream into us and leave a mark that cannot be easily erased . . . one feels something basic, something that feels like one’s real self, and one comes back with a fresher and healthier view of life than we have in the city” (Faarlund, 1994)

Nansen mente, at det var godt for psyken at komme på tur i naturen, men hvad siger forskningen?

En videnskabelig undersøgelse

Det følgende vil tage udgangspunkt i en videnskabelig opsamling af viden om effekt af interventioner med friluftsterapi for unge. Resultaterne er publiceret i en artikel med titlen: *“Friluftstherapi kan forbedre ungdommens mentale sundhed. En systematisk review og meta-analyse af interventionsstudier”* (Lousen & Andkjær, 2024). Artiklen er open acces, og derfor kan den frit downloades herfra: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14729679.2024.2335554>

Målet med studiet var at undersøge virkningen af friluftsterapi på unges mentale sundhed gennem en systematisk litteraturgennemgang og at vurdere en samlet effekt med metaanalyse. Systematisk litteraturgennemgang er en metode, hvor man systematisk gennemgår databaser med videnskabelig litteratur ved hjælp af definerede in- og eksklusionskriterier for at lave en opsamling på et emne. Metaanalyse er en måde at præsentere resultaterne, og giver et simpelt svar på en samlet effekt af alle de studier, der passer til kriterierne. Et metastudies resultater står derfor stærkere end resultaterne af en enkelt case.

In- og eksklusionskriterier

Friluftsterapi er et ord sammensat af friluft, forstået som den friluftslivspraksis vi har i vores nordiske kontekst, sat sammen med terapi. Det er altså friluftsliv med intentionen om, at deltagerne skal få det bedre. I søgningen søgtes ikke efter studier, der specifikt benyttede ordet 'Friluftsterapi', men efter programmer med disse seks karakteristika:

- 1) Programmer designet til små grupper med fokus på samarbejde
- 2) Anvendelse af erfaringsbaseret læring
- 3) Deltagerne oplever en risiko, selvom den faktiske risiko er lav
- 4) Der anvendes en holistisk tilgang, og praksis er karakteriseret ved dualismer, der indebærer både handling og adrenalin samt øjeblikke med ro og refleksion
- 5) Praksis inkluderer ture med overnatninger
- 6) Rammerne er præget af vildmarkslignende omgivelser

Yderligere var det kriterier, at studierne kvantitativt skulle evaluere interventioner med før- og eftermålinger, og at deltagerne skulle være mellem 12 og 25 år gamle. Derudover skulle outcomes være relateret til salutogenese. Salutogenese er studiet af det, der skaber sundhed og beskytter mod sygdom. I et salutogent sundhedssyn er man ikke enten syg eller sund, men befinder sig på et kontinuum mellem syg og sund, og salutogene outcomes kan betragtes som ressourcer, der rykker en mod sundhed (Mittelmark et al., 2022).

Inkluderede studier

Efter søgningen og ekskludering af al irrelevant materiale var der 10 artikler tilbage, der med salutogene outcomes evaluerede friluftsterapiinterventioner med unge. Studierne i disse artikler havde mange fællestræk, men de adskilte sig også på flere parametre. Programmerne var gennemført i forskellige lande, herunder Australien, New Zealand, Israel, Canada, Tyskland og Norge. Aldersgrupperne varierede, om end alle deltagere var mellem 12 og 19 år gamle, og forskellige psykiske tilstande var repræsenterede. Nogle deltagere havde psykiske diagnoser, eksempelvis adfærdsdiagnoser, angst og depression, nogle var udsatte (at risk), nogle havde lav self-esteem (selvværd), og nogle havde lav self-efficacy (tro på egen mestring). Dertil var der en gruppe unge, der ikke havde en særlig psykisk tilstand. Det giver mening at medtage så forskellige målgrupper på grund af det salutogene sundhedssyn, hvor fokus er på ressourcer, der flytter en mod sundhed, i hvilket perspektiv det ikke er afgørende, hvilken tilstand man kommer fra. Programmerne var også meget forskellige. Nogle benyttede forløb på 8-12 uger med ugentlige møder og tur med overnatning, og andre bestod af ture på 7-10 dage. Der var forskellige fagfolk med på turene, heriblandt psykologer, terapeuter, naturfagfolk og pædagogisk personale. Det er dog ikke alle artikler, der beskriver denne vigtige information. Derudover benyttes forskellige aktiviteter, heriblandt rebaktiviteter, kano, klatring, sejlads, vandreture og basis-friluftsliv med bål, lejr og madlavning.

De outcomes der blev udtrukket til metaanalyse relaterede sig til paraplybegrebet salutogenese og er *sense of coherence* (følelse af sammenhæng), *self-efficacy* (tro på egen mestring) og *resilience* (modstandskraft).

Resultater

I en metaanalyse analyseres og præsenteres resultaterne med et forest plot. Vi lavede i dette studie to forest plots; et der indeholdt studier med kontrolgruppe og et kun med før- og eftermålinger af interventionsgruppen.

Den samlede effektstørrelse af de kontrollerede studier var 0,70, hvilket indikerer en medium til stor effekt ifølge Cohen's tommelfingerregel (Cohen, 1988). Den samlede effekt af studier med før- og eftermålinger var 0,52, hvilket indikerer en medium effekt. Overordnet set viser litteraturstudiet således, at indsatser med brug af friluftsterapi har en medium til stor effekt i forhold til en række forskellige outcomes, som har betydning for unges mentale sundhed og trivsel. Dette giver grund til dels at arbejde videre med friluftsterapiprogrammer og dels at intensivere forskningen på området.

Udfordringer og fremadrettet forskning

Der er nogle forskningsmæssige udfordringer ved studierne. For det første er grupperne små og datagrundlaget er derfor lille. Derudover er der variation i organisering og aktivitetsvalg og det er usikkert, hvad der har størst betydning for effekten. Er det at de unge kommer ud i naturen? Er det at de er afsted med en gruppe og oplever at være en del af et fællesskab? Er det at de bevæger sig mere end de plejer, eller har de måske en særligt god relation til terapeuten, fordi de bruger mere tid sammen? Der er tale om komplekse interventioner, hvor man ikke kan isolere de enkelte elementer. Yderligere kan man ikke standardisere programmerne, fordi man aldrig kan være sikker på at møde de samme forhold, eksempelvis vejr og gruppedynamikker.

Med baggrund i det anbefaler vi, at man i fremtidige studier fokuserer på at forsøge at forstå betydningen af de enkelte elementer, gerne med brug af flere forskellige både kvantitative og kvalitative metoder. Man kan med fordel forsøge at lave sammenlignelige studier med brug af samme målemetoder, og at undersøge hvad der fungerer godt for hvem i relation til turens længde, naturkvaliteter, aktiviteter, gruppen og fagfolks kompetencer. Derudover vil det være vigtigt at rette fokus på interventionernes langtidseffekt og på transfer til hverdagslivet.

Et eksempel på et projekt, som forsøger at imødegå disse anbefalinger og forslag, er det nye projekt "Ud i Naturen – Adventure Terapi", som, støttet af 15 juni Fonden, starter i 2025 i et samarbejde mellem Faaborg-Midtfyn Kommune og Syddansk Universitet.

Perspektivering og budskab

Andre metaanalyser af *adventure therapy*, *wilderness therapy* og *forest therapy* finder ligeledes moderat til stor effekt af frilufts-programmer med unge (Bettmann et al., 2016; Bowen & Neill, 2013; Rosa et al., 2021). Dermed kan vi med rimelig sikkerhed konkludere, at der er god grund til at udbrede initiativer med friluftsterapi og lignende terapiformer til unge.

Referencer

- Bettmann, J. E., Gillis, H. L., Speelman, E. A., Parry, K. J., & Case, J. M. (2016). A Meta-analysis of Wilderness Therapy Outcomes for Private Pay Clients. *Journal of Child and Family Studies*, 25(9), 2659-2673. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0439-0>
- Bowen, D., J., & Neill, J., T. (2013). A Meta-Analysis of Adventure Therapy Outcomes and Moderators [DOI:10.2174/1874350120130802001]. *The Open Psychology Journal*, 6. <https://doi.org/10.2174/1874350120130802001>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. ed.). Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Dattani, S., Rodés-Guirao, L., Ritchie, H., & Roser, M. (2023). *Mental Health*. Retrieved 29-11-2024 from '<https://ourworldindata.org/mental-health>
- Faarlund, N. (1994). Friluftsliv - a way home. In B. Dahle (Ed.), *NATURE - the true home of culture* (pp. 21-26).
- Jensen, H. A. R., Davidsen, M., Møller, S. R., Román, J. E. I., Kragelund, K., Christensen, A. I., & Ekholm, O. (2022). *Danskernes sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2021*. Sundhedsstyrelsen.
- Lousen, I., & Andkjær, S. (2024). Frilufts-therapy can improve adolescents' mental health. A systematic review and meta-analysis of intervention studies. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/14729679.2024.2335554>
- Mittelmark, M. B., Bauer, G. F., Vaandrager, L., Pelikan, J. M., Sagy, S., Eriksson, M., Lindström, B., & Magistretti, C. M. (2022). *The Handbook of Salutogenesis* (Second ed.). Springer International Publishing. <https://go.exlibris.link/J7MD0vI0>
- Rosa, C. D., Larson, L. R., Collado, S., & Profice, C. C. (2021). Forest therapy can prevent and treat depression: Evidence from meta-analyses. *Urban Forestry & Urban Greening*, 57, 126943. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126943>
- WHO. (2024). *Mental health of adolescents*. Retrieved 14-11 from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>

Vildmandsforeningen - et dansk casestudie om en naturforening for eldre mænd, der har været igennem et naturrehabiliteringsforløb på grund af alvorlig sygdom

Rebekka Louisa Drude Andersen (NTNU/tidligere Syddanske Universitet) Aida Hougaard Andersen, Julie Christiansen, Mathias Lasgaard og Kirsten K. Roessler (Syddanske Universitet)

Innlegget belyser hvordan deltakelse naturfellesskapet for menn, Vildmandsforeningen (engelsk: Wildman Association (WA)) påvirker individers generelle trivsel samt sosial og naturtilhørighet. Deltakerne i intervjuene hadde en gjennomsnittsalder på 72 år. Målet er også å utforske samspillet mellom gruppedynamikk og naturen. Datamaterialet ble samlet inn av førsteforfatteren ved fire WA-arrangementer i november og desember 2022, på den sørlige delen av Fyn, Danmark. Det ble gjennomført 15 semi-strukturerte intervjuer og observasjon av hele gruppen. Deltakerne ble informert om førsteforfatterens tilstedeværelse og formålet med hennes nærvær før arrangementene. Samtykkeskjemaer ble delt ut, og lydopptak ble gjort med samtykke, transkribert og analysert tematisk og teoretisk. Åtte temaer belyser caset:

- 1) Hva er natur,
- 2) Å bli møtt med åpne armer,
- 3) Å være "i samme båt" – sensitivitet for ikke å ville snakke og være der for hverandre,
- 4) Et mannlig fellesskap,
- 5) Endringer i naturen,
- 6) Å tilegne seg ny kunnskap,
- 7) Å være/bli/komme tilbake til seg selv gjennom kjente opplevelser i naturen,
- 8) Helhetlig forståelse av caset.

Økosofi T (Næss & Haukeland, 1999) og resonansteorien (Rosa, 2019) brukes for videre analyse. I tråd med eksisterende forskning ser vi at medlemmene av WA beskriver deltakelsen som noe som øker deres trivsel, glede og som de finner helbredende. Endringer i naturen, å tilegne seg ny kunnskap samt tilbringe tid med andre likesinnede menn med lignende erfaringer med langtidssykdom nevnes som grunner til at deltakerne forklarer at WA må være i naturen.

Nøkkelord: Natur, fellesskap, tilhørighet, eldre menn, naturbasert sosial intervensjon, Økosofi T, resonans, tematisk analyse, teoretisk analyse, endringer i naturen, mannlig, rehabilitering, langtidssykdom.

Allemannsrett: Kulturelle praksiser og paradokser

Kirsti Pedersen Gurbolt (Norges idrettshøgskole)

Frilufsloven ga allmennhetens eldgamle sedvaneretter til fri ferdsel, opphold og høsting til egen nytte et formelt lovgrunnlag. Rettighetene omfatter fri ferdsel til fots og på ski overalt i utmark, uavhengig av hvem som eier grunnen. Lovens hensikt var å regulere forholdet mellom allmennhetens og grunneiernes rettigheter og plikter. Dersom lovens bestemmelse om «hensynsfull opptreden» ikke overholdes eller gir tilstrekkelig vern av privat eiendom og naturgrunnlaget, kunne kommunene vedta ferdselsreguleringer. Opp til vår tid er allemannsrettens prinsipper og normer som oftest overlevert uformelt fra en generasjon til den neste, gjennom turdeltakelse og fortellinger i samvær med familie, venner og lokalsamfunn, mens den formelle forvaltningen har vært lite utviklet. Det innebærer at kunnskap om og forståelse for lovens intensjoner, innhold og moral – og forutsetninger som tillit og respekt, i hovedsak er blitt, og fremdeles blir lært, og videreført gjennom uformelle inkorporerende og innskrivende kulturelle praksiser. Ferdsel i utmark er derfor som oftest resultat av uskrevne lokale tradisjoner og normer, heller enn konkret kjennskap til frilufslovens bestemmelser og «pliktfundament». En spørreundersøkelse for å kartlegge befolkningens kunnskap om allemannsretten, utført på oppdrag for Miljødirektoratet, viser at om lag $\frac{3}{4}$ kjenner til lovens frie ferdsels-prinsipper, mens «bare» om lag $\frac{1}{3}$ kjenner dens avgrensninger og spesifikke regler. I områder under press fra befolkningsvekst, urbanisering, forurensning og klimaendringer, fører stadig flere aktører og spesifikke (teknologiavhengige) aktiviteter til trengsel og interesse- og verdikonflikter. Det øker også behovet for forvaltning og tilrettelegging. Til dette kommer ulike tiltak for å realisere offentlige mål om å øke tilgjengeligheten til og bruken av allemannsretten blant alle grupper i befolkningen – for å utjevne sosial ulikhet i helse. I innlegget diskuterte jeg – inspirert av diskursanalyse, hva det betyr/kan bety for allemannsretten at nye lover og forskrifter innføres, med etableringen av Østmarka nasjonalpark som eksempel: Hva betyr opprettelsen av Østmarka nasjonalpark for hvordan allemannsretten forstås, avgrenses og forvaltes og praktiseres? Spørsmålene ble belyst med grunnlag i nærlesning av offentlig dokumenter knyttet til opprettelsen av Østmarka nasjonalpark etter Naturmangfoldsloven og det tilgrensende området – Østmarka friluftslivsområde, forankret i Markaloven §11.

Innlegget er del av et pågående, flerfaglig forskningsprosjekt kalt "Allemannsrettens omstridte natur", finansiert av Norges forskningsråd (2021-2025) og ledet av førsteamanuensis Brynhild Granås, UiT Norges arktiske universitet. Alle innleggende i denne sesjonen er ledd i dette NFR-prosjektet som handler om å utforske samspillet mellom samfunnsendringer i ulike lokalsamfunn som følge av urbanisering, befolkningsvekst og økt turisme og endringer i forvaltning, fortolkninger og lokal praktisering av allemannsretten. Felles for de ulike studiene er etnografiske og narrative metoder der sammenligning (komparasjon) av lokale turpraksiser analyseres i lys av kontekstuelle dimensjoner som periferi-sentrum, nord-sør, før-nå og ulike forvaltnings-regimer. NFR-prosjektet er først og fremst rettet mot arktiske områder. Mitt prosjekt og innlegg bidro først og fremst med kunnskap som tydeliggjør urbane utfordringer og relasjoner.

Hva betyr opprettelsen av Østmarka nasjonalpark for allemannsretten?

I dette prosjektet er det et mål å undersøke hva etableringen av Østmarka nasjonalpark betyr, og vil kunne komme til å bety, for hvordan allemannsretten forvaltes, fortolkes og praktiseres. Ett resultat av «nasjonalparkprosessen» var et todelt vedtak. Ved Kongelig resolusjon 10. november 2023 opprettet regjeringen: 1) *Østmarka nasjonalpark* forankret i Naturmangfoldsloven (Lovdata, 2009a). Verneområdet er lokalisert i fem kommuner (Oslo, Lørenskog, Rælingen, Enebakk og Nordre Follo). I tillegg ble 2) *Østmarka friluftslivsområde* opprettet, forankret i Markalovens §11 (Lovdata, 2009b). Området ligger i Oslo kommune og grenser til (og «utvider») nasjonalparken på dens vestre side. Hovedspørsmålet jeg stiller i prosjektet handler om hvorvidt og på hvilke måter de nye bestemmelsene og grensene som innføres, får konsekvenser for forvaltningens fortolkninger og allmennhetens praktisering av allemannsretten. Dette spørsmålet kan belyses fra flere perspektiv, blant annet ved å undersøke hva slags begrunnelser, fortolkninger og motsetninger som kom til uttrykk gjennom utredningsfasen og gjennom etableringen av nasjonalparken i 2023. Dessuten, hva slags relasjoner er det mellom nasjonalparken og markaloven og friluftsloven og allmennhetens ferdselsrettigheter?

Innlegget på konferansen var avgrenset til drøfting av hvilke konsekvenser endringene i lovverk og forvaltning får for forståelsen av allemannsrettene og for (reguleringer av) allmennhetens praktiseringer.

Referanser

- Klima- og miljødepartementet. (2023). *Forskrift om vern av Østmarka nasjonalpark, Oslo kommune, Oslo og Nordre Follo, Lørenskog, Rælingen og Enebakk kommuner, Viken*. Fastsatt ved Kongelig resolusjon 10. November 2023, <https://www.regjeringen.no/contentassets/258c3be527e44cb7aab7744cd7531914/vedlegg-1.-forskrift-om-vern-av-ostmarka-nasjonalpark-33385.pdf>
- Lovdata, (2009a). *Lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner (markaloven)*. Klima- og miljødepartementet, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-05->.
- Lovdata. (2009b). *Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)*. Klima- og miljødepartementet, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100>
- Regjeringen (2023) Østmarka nasjonalpark og Østmarka friluftslivsområde vernet. Nyhet 10.11.2023. [Østmarka nasjonalpark og Østmarka friluftslivsområde vernet - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)
- Reusch, M. (2016). *Friluftsloven – med kommentarer*. Gyldendal.

Allemannsretten, tilrettelegging i norsk utmark og elefanten i det offentlige rom

Gaute Svensson (Universitetet i Tromsø)

Innledning

Allemannsretten er en grunnleggende del av norsk kulturarv, som gir alle rett til fri ferdsel i naturen. Dette frihetsprinsippet, som omfatter høsting, opphold og ferdsel, har vært en hjørnestein i norsk friluftsliv. Men med økt bruk av naturen følger også et økt behov for tilrettelegging. Dette reiser viktige spørsmål: Hva er nødvendig tilrettelegging? For hvem tilrettelegger vi, og hvordan balanserer vi friheten med behovet for styring?

Peter Wessel Zapffe skrev i 1957 "Farvel Norge", en tekst som kanskje aldri har hatt større relevans enn i dag. Zapffes refleksjoner over menneskets forhold til naturen gir et tankevekkende bakteppe for dagens diskusjoner om tilrettelegging i norsk utmark. I en tid hvor naturen blir stadig mer tilgjengelig og etterspurt, står vi overfor utfordringer knyttet til hvordan vi skal forvalte denne friheten uten å skade de verdifulle ressursene vi har.

Allemannsretten gir oss frihet til å bruke naturen, men denne friheten medfører også ansvar. Med økende antall besøkende i naturen, øker behovet for tilrettelegging. Dette kan inkludere alt fra merkede stier og sherpatrapper til parkeringer og dagsturhytter. Men hvor går grensen for hva som er nødvendig tilrettelegging? Dette spørsmålet er ikke bare praktisk, men også filosofisk, da det berører grunnleggende verdier om hvordan vi ser på naturen og vår plass i den.

Metode

I dette arbeidet har jeg lent meg på kvalitativ metode. Dette inkluderer intervjuer med representanter fra friluftsråd, fylkeskommuner, kommuner og andre offentlige forvaltningsaktører. Disse intervjuene gir innsikt i hvordan ulike aktører oppfatter og håndterer utfordringene knyttet til tilrettelegging.

I tillegg har deltakende observasjon gitt oss verdifull innsikt i hvordan tilretteleggingen praktiseres i feltet. Gjennom observasjon har vi kunnet se hvordan tilretteleggingstiltak faktisk fungerer i praksis, og hvordan de påvirker både brukere og naturen selv. Denne metodiske tilnærmingen gir en dypere forståelse av de ulike aktørenes perspektiver og utfordringer, og gir oss mulighet til å identifisere både suksesser og problemer i dagens tilretteleggingspraksis.

Teori

Garrett Hardins teori om "allmenningens tragedie" fra 1968 er sentral i diskusjonen om fellesgoder. Hardin beskrev hvordan individuelle interesser kan føre til overforbruk av felles ressurser. I konteksten av norsk natur betyr dette at uten riktig forvaltning kan den frie bruken av naturen føre til nedsliting og ødeleggelse av de ressursene vi alle er avhengige av.

Ellinor Ostrom (1999) utfordret senere denne teorien ved å vise hvordan lokalsamfunn kan forvalte fellesgoder bærekraftig. Ostroms (ibid.) arbeid understreker viktigheten av lokale løsninger og samarbeid for å unngå overforbruk. Hun viste at med riktig organisering og styring kan fellesgoder forvaltes på en måte som både ivaretar ressursene og gir nytte til fellesskapet.

Blaser og de la Cadena introduserte begrepet "un-commons" i 2017, som peker på hvordan fellesgoder kan bli ekskluderende. Dette er relevant i diskusjonen om tilrettelegging, der tiltak som er ment å være inkluderende, kan oppleves som ekskluderende for noen brukergrupper. For eksempel kan omfattende tilrettelegging gjøre naturen mindre attraktiv for de som søker det ikke-tilrettelagte eller urørte, eller det kan føre til at enkelte grupper føler seg fremmedgjort fra områder de tidligere brukte fritt.

Dette perspektivet utfordrer oss til å tenke kritisk om hvem som faktisk drar nytte av tilretteleggingen. Det reiser spørsmål om hvilke verdier og interesser som prioriteres, og hvordan vi kan sikre at tilretteleggingen ikke bare tjener et snevert sett av interesser, men også ivaretar mangfoldet av brukere og behov.

Funn og Analyse – tilrettelegging i praksis

I Nord-Troms har antallet merkede og tilrettelagte turer økt fra under 20 til omkring 190 de siste 15 årene. Denne utviklingen reflekterer en bredere trend i Norge, hvor tilretteleggingstiltak som sherpatrapper, stier, parkeringer og dagsturhytter har blitt stadig mer vanlige. Disse tiltakene er ofte etterspurt av både lokalbefolkning og turister, og de bidrar til å gjøre naturen mer tilgjengelig for flere mennesker.

Aktørene bak denne utviklingen, ofte kalt "friluftslivsentreprenører", inkluderer kommuner, friluftsråd og frivillige organisasjoner. Disse aktørene er dyktige til å navigere i det politiske landskapet og kjenner virkemiddelapparatet godt. De har en viktig rolle i å skape bo- og bli-lyst i lokalsamfunnene, og deres arbeid er samfunnsøkonomisk viktig, da det fremmer "forebygging før rehabilitering".

Med fare for å generalisere kan en si at et fellestrekk er at friluftslivsentreprenørene jobber semi-politisk, er retorisk sterke og har en FYSAK-orientering med noen konkurranselementer. De er ofte flinke med media og bruker sin posisjon til å fremme fysisk aktivitet som et ønsket satsningsområde. Dette gir dem en definatorisk makt knyttet til hva som er felles og hva som er et gode, og de kan dermed påvirke hvilke verdier som prioriteres i tilretteleggingen.

Elefanten i Det Offentlige Rom

Til tross for den viktige rollen tilrettelegging spiller, er det flere uavklarte spørsmål som utgjør "elefanten i det offentlige rom". Disse spørsmålene handler om ansvar, mandat og finansiering:

- Uavklart ansvar og mandat: Det er uklart hvem som har ansvar for hva, og hvilket mandat kommuner, friluftsråd og frivillige har. Dette kan føre til konflikter og ineffektivitet, da ulike aktører kan ha forskjellige mål og prioriteringer.

- Uavklart finansiering: Finansieringen av tilretteleggingstiltak er ofte usikker. Mange prosjekter er avhengige av midlertidige tilskudd eller prosjektmidler, noe som kan gjøre det vanskelig å planlegge langsiktig og sikre vedlikehold av eksisterende tiltak.
- Silotenking: Det er en tendens til å tenke i siloer, der FYSAK, vern, friluftsliv og reiseliv ikke alltid evner å samarbeide. Dette kan føre til at tiltak som er ment å fremme en verdi, som fysisk aktivitet, kan komme i konflikt med andre verdier, som naturvern eller reiseliv.
- Verdifriksjon: Hvilke verdier skal ivaretas, og hvordan balanserer vi ulike interesser, som reiseliv versus friluftsliv? Tilrettelegging kan skape behov for ytterligere tilrettelegging, og det kan være vanskelig å finne en balanse mellom å gjøre naturen tilgjengelig og å bevare den.

Rammevilkår i andre næringer

I sektorer som fiskeri, olje/energi, vindkraft og vannkraft er det ofte klare rammevilkår, som driftskonsesjoner, kvoter, konsekvensutredninger og høringer. Slike rammevilkår er ofte fraværende i arbeidet med tilrettelegging i norsk natur, noe som kan føre til usikkerhet og uenighet om hvordan naturen best skal forvaltes. Unntaket er verneområdeforvaltningen som har tydeligere verneformål som må hensyntas. Det er imidlertid slik at de økologiske verneverdiene har her vært sentrale, noe som igjen kan betegnes som en silotenking i forvaltningssammenheng.

Oppsummering

Allemannsretten gir oss en unik frihet til å bruke naturen, men med denne friheten følger også et ansvar for å forvalte naturen på en bærekraftig måte. Tilrettelegging er nødvendig for å gjøre naturen tilgjengelig for flere, men det reiser også viktige spørsmål om hvordan vi best kan balansere ulike interesser og verdier.

Det er behov for klarere rammevilkår og styring i arbeidet med tilrettelegging, samt en ansvarlig dialog med lokalsamfunnene. Tilrettelegging som et felles gode for noen kan oppleves som det motsatte for andre, og det er viktig å ha klare tanker om hva som er nødvendig tilrettelegging. Dette krever en grundig vurdering av hvilke verdier som skal prioriteres, og hvordan vi kan sikre at tilretteleggingen ikke bare tjener et snevert sett av interesser, men også ivaretar mangfoldet av brukere og behov.

I fremtiden vil ikke-tilrettelagt natur ha stor verdi, og det er viktig å bevare områder som gir rom for urørte naturopplevelser. Ved å ta opp igjen diskusjonen om LAC (Limits of Acceptable Change), kan vi kanskje finne bedre måter å balansere tilrettelegging og bevaring på. LAC-rammeverket kan hjelpe oss med å definere hva som er akseptable endringer i naturen og hvordan vi kan overvåke og styre disse endringene for der igjennom å kunne ta hensyn til natur og lokalsamfunn i fremtiden.

Til syvende og sist handler tilrettelegging i norsk utmark om å finne en balanse mellom tilgjengelighet og bevaring. Det krever en helhetlig tilnærming som tar hensyn til både lokale og nasjonale interesser, og som er fleksibel nok til å tilpasse seg endrede natur- og samfunnsforhold og behov. Ved å engasjere alle relevante aktører i en åpen og inkluderende dialog, kan vi utvikle løsninger som ivaretar både naturens egenverdi og menneskers behov for rekreasjon og

opplevelse. Dette vil sikre at allemannsretten forblir en levende og relevant del av norsk kulturarv, samtidig som vi beskytter de verdifulle naturressursene vi alle er avhengige av.

Referanseliste

- Blaser, M., & De La Cadena, M. (2017). The uncommons: An introduction. *Anthropologica*, 185-193.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons: the population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *science*, 162(3859), 1243-1248.
- Ostrom, E. (1999). Coping with tragedies of the commons. *Annual review of political science*, 2(1), 493-535.
- Zapffe, Peter Wessel: Farvel Norge, i Barske glæder og andre temaer fra et liv under åpen himmel. Aventura forlag, Oslo 1968

Allemannsretten – dens utvikling og legitimitet

Arvid Viken (Universitetet i Tromsø)

Innledning

Dette paperet tar opp noen elementer fra en langt mer omfattende artikkel som publiseres et annet sted, og er delvis basert på et kapittel i boka *Friluftsliv og besøksforvaltning* (Viken, Svensson og Benonisen 2024). Paperet tar for seg allemannsretten, et prinsipp gir alle rett til å bruke norske utmarksområder – til vandring, kortere opphold, bær- og sopplukking – uavhengig av hvem som eier grunnen. I friluftsløvas §1 heter det at lova skal «verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre allmenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes». De seinere åra har det imidlertid vært en massiv vekst i friluftsliv og turisme som forringer naturen. Likevel mener folk flest at allemannsretten er et fellesgode som må hegnes om, og som representerer en motvekt mot privat eiendomsrett. I den i akademiske håndteringa av allemannsretten finnes to nokså forskjellige innfallsvinkler. Den ene gjelder hvordan prinsippet kan innføres eller brukes i land der grunneiernes rett er sterk og hindrer vanlige mennesker adgang til naturområder. Den andre debatten har motsatt utgangspunkt og dreier seg om hvordan tilgangen til naturen skal håndteres gitt flere brukere og større press på naturen, slik det har vært i Norge de seinere åra, altså at det kanskje er for mange som benytter seg av allemannsretten. Dette er utgangspunktet for dette paperet.

Prinsippet om allemannsretten er kjent fra tidlig middelalder og knyttet til områder som folk har brukt i fellesskap, også i Norge. I Magnus Lagabøters landslov fra 1274 sto det at ingen skulle hogge i annen manns skog, unntatt ferdafolk som i nødsfall og vederlagsfritt kunne ta det de trengte til reparasjon av slede eller skip, og til brensel under oppholdet (Justis- og politidepartementet 1957). I Christian V's lov fra 1687, stadfestes retten til å ta seg gjennom andres utmark og nedslått eng, men ikke over innhegnet mark (ibid.). I behandling av en ny straffelov i 1842 ble prinsippet om «uskyldig nyttesrett» slått fast, rett til å plukke nøtter og bær i områder som ikke var inngjerdet (ibid.). Arbeidet med dagens friluftslov, ble påbegynt i 1938 da det ble oppnevnt en friluftskomite som skulle utarbeide ei friluftsløva. Krigen stoppet arbeidet og en ny komité ble nedsatt i 1950. Da lova ble vedtatt i 1957, var det en tilpasning til ei ny tid der rekreasjon ble anerkjent som rettsgrunnlag. Lova er flere ganger blitt revidert, og både feltet og lovverket må sies å være dynamisk. I dette paperet er blikket rettet mot prinsippene som ligger til grunn for lova, og ikke mot jussen. Paperet er laget på bakgrunn av en gjennomgang av både nordiske og engelskspråklige skrifter i feltet.

Går man langt nok tilbake levde folk nokså direkte av naturen gjennom innhøsting, jakt og fiske. For å overleve måtte man ha tilgang naturområder. Retten til fri ferdsel var dermed mange steder sterkere enn retten til å stenge folk ute. I utviklinga av moderniteten endret dette seg og eiendomsmarkering og ekskludering ble mer vanlig, for eksempel i Storbritannia. I Skandinavia har som nevnt allemannsretten eksistert i århundrer, uten store kontroverser. Med fruktbar jord,

fisk og spredt bosetting har det gjennom historien vært få opprivende konflikter angående landeierskap.

Allemannsretten er en slags motpol til eiendomsretten og mye diskutert i moralfilosofien. John Locke betraktet grunnen som forlengelse av eierens personlige domene; han proklamerte at mennesket har rett til liv, helse, frihet og eiendom. Hans tenking var viden kjent, og ble det tatt inn i den amerikanske Frihetserklæringa, som ga et sterkt vern om privat eiendom. Lockes tenking ligger opp til det som er kalt en romersk rettstradisjon, som ga grunneieren et sterkt vern. Dette er forskjellig fra den tyske rettstradisjonen som ikke ga grunneierne enerett til bruk av grunnen. Ferdsl, jakt, fiske, fangst og høsting var lenge tillatt for alle, uavhengig av hvem som eide jorda, og uten å måtte kompensere grunneieren økonomisk. Dessuten ble bruk over lang tid ansett som en hevdvunnen rettighet. Dette ligger tett opp til praksisene i Norge og Sverige. Allemannsretten ble ansett som sedvanerett.

Allemannsretten i ei felles utmark?

Allemannsretten er et menneskeskapt prinsipp som har i seg modernitetens skille mellom natur og kultur. Skillet tas for gitt i den norske virkeligheten, men har ikke alltid og overalt vært like sjølsagt. Norske bygder og regioner representerte egenartede kulturer hvis forskjeller ofte reflekterte måten man lokalt hadde tilpasset seg til naturen på. Det var stor forskjell mellom innland og kyst, mellom sør og nord i landet. Dette har gitt oss en variert friluftslivskultur og kulturarv, hvor nærings- og hverdagslivet har representert lokal naturtilpasning. Tilpasninga skapte lokale fellesskap. For eksempel var det vanlig med lokale regimer for sauesanking, ulvejakt, elvefiske med kastenot, og at man gikk sammen om å skjære torv, fiske, og i jordbrukssamvirke, praksiser som stort sett dreide seg om å tilrettelegge for utnyttelse av naturressursene. Med den gamle utmarksbruken levde folk tett på naturen, og kroppsarbeidet i og med natur ga den rekreasjonen man trengte. Med industrialisering og urbanisering endret dette seg, og den særegne norske friluftslivskulturen vokste fram. Naturen ble omgjort til arenaer for mange slags friluftslivsaktiviteter og til kulisser for turisme, og ikke bare en arena for turliv slik man så for seg da friluftslova ble vedtatt. Seinere har friluftslivet bidratt til demping av forskjellene mellom by og lan, men og til svekkede lokale praksiser og forvaltningsregimer.

Skillet mellom kultur og natur har et motstykke i grensedragninga mellom innmark og utmark. Med den nye friluftslova, ble dette et viktig skille. Tidligere hadde skillet vært relativt flytende. Arbeidet på gårdene forgikk både på de dyrkede jordene og i skogen hvor dyra beitet. Og det å høste nøtter, bær, urter og løv i skogen, og å fiske i elver og vann var en del av hverdagspraksisene på landsbygda. Skillet ble heller ikke klart definert i arbeidet med friluftslova, og uklarheten har gitt rom for lokale tilpasninger. I samisk kultur finnes ikke dette skillet. I dag fortøner foregår mye av friluftslivet på bearbeidet – på tilrettelagte stier, veier, løyper og områder, og ikke i ubearbeidete natur. Den er på en måte redusert til kulisser. Dessuten installeres ymse typer opplevelsesteknologi. Den organiske (naturlige) helheten erstattes av funksjonell oppstyking og tilrettelegging for individuell livsrealisering. Allemannsretten som grunnlag for fellesskap omkring livet i naturen og naturopplevelser blir dermed svekket. Allemannsretten som et fellesgode er langt på vei erstattet med et fellesgode vi kaller tilrettelegging. Som regel betyr det økt trafikk og naturbelastning.

Noen filosofiske betraktninger rundt allemannsretten

Rasjonalet bak privat eiendomsrett til land kan diskuteres. Hvordan oppstod ideen, og hvorfor har noen land, regioner eller samfunn kun felles land? Og hvorfor skal noen ha eksklusive rettigheter til land? Landbesittelser er ikke naturlige, men sosiale konstruksjoner; grunneierne har ikke gjort noe som gjør dem fortjent til det, bortsett fra å bosette seg, annektere, arve eller kjøpe, for å bli eier. Så hvorfor skal de eie uten å dele det med andre? En lignende tankegang ligger bak ideen om ressursrente og beskatning av produksjon basert på naturressurser, introdusert av økonomen Ricardo tidlig på 1800-tallet. Dette er en aktuell problemstilling også i dag, ikke minst i Norge som i stor grad lever av naturressurser som fisk, hav, olje, skoger, fosser og vind, som på ulike måter beskattes. Bør allemannsretten, eller områdene hvor den er gyldig legges til denne lista over naturressurser? Nesten all turisme og alt friluftsliv i Norge er basert på tilgang til natur – hvorfor skal det ikke betales en grunnrenteskatt for dette? Et annet prinsipielt perspektiv finnes i Leopolds landetikk; naturen (i stort) er noe vi mennesker har felles, og som vi bør ha et etisk og omsorgsfullt forhold til. Leopold hevdet at vi må kunne oppleve det vi er moralsk forpliktet til å ta vare på. I tråd med en tilsvarende tankegang er omsorg – krev om å ta hensyn og vise aktsomhet – en del av allemannsretten i Norge.

Allemannsretten kan også sees som en interesse, primært som en interesse for offentligheten opp mot interessene til grunneierne. Derfor er det mange potensielle interessekonflikter i feltet. Retten til fri ferdsel er imidlertid en svak interesse, moderniteten har skapt mange alternativer. Retten var tidligere nødvendig for at folk skulle kunne samhandle, men dette er ikke lenger tilfelle; retten til å ferdes fritt har positive helseeffekter, men dette kan i dag oppnås på andre måter; retten til å ferdes fritt er en måte å fordype seg i sin egen historie og kultur på, men ikke livsnødvendig, og til slutt, ferdselsretten har liten betydning for sosiale bånd. Men til tross for dens svake interessekarakter, finnes det fortsatt gode argumenter for prinsippet. Blant disse er noen moralske sider, som å gi autonomi til ikke-eiere ved å redusere eierens rettigheter, og det symbolske aspektet ved retten til å ferdes fritt – frihet. Prinsippet betyr at ingen eier grunnen fullt ut, og markerer en slags sosial likhet, sies det. Dette er et framtrædende element i den norske tenkinga i feltet.

Grunnlaget for den norske allemannsretten er statens råderett både over territorier og befolkning. Dette kalles suverenitet og er en jurisdiksjon hvor igjennom staten styrer sitt territorium. Men på samme måte som at staten ikke eier folket, eier den normalt heller ikke territoriene. Dette varierer imidlertid – noen steder i Norge er staten en stor eier. Som høyeste nasjonale myndighet kan staten uansett bestemme over alle sine territorier – for eksempel at man skal ha en allemannsrett. Dagens lov kan altså tilskrives statens suverenitetsutøvelse. Statlig suverenitet har en tendens til å kollidere med privat eierskap eller oppfatninger av brukerrettigheter. Ansvaret til et suverent regime er å styre sitt territorium i interessene til folk som bor og arbeider der, og ikke på måter som ekskluderer folk eller sedvanebaserte aktiviteter. Det er for folks skyld at statene opprettholder orden, sikrer offentlige goder, regulerer eiendomssystemet, og vedtar og håndhever lover. Når det gjelder retten til å ferdes fritt, bør dette bety at en suveren stat ikke bare skal ta vare på landet og folket som tradisjonelt har praktisert der, men også den sosiale organiseringa av særegne kulturer, og landområdene der dette finner sted.

Det kan virke som om den norske staten blander sammen disse kortene, at den av og til opptrer som eier og ikke som en suverenitetsforvalter. Allemannsretten er basert på statlig suverenitet, ikke på at staten også her og der er eier. Særlig har dette gjort seg gjeldende i områder med rein og reindrift. Staten har tatt seg til rette i områder med villrein, stykket områder opp med veier, kraftlinjer og kraftverk og fortrenget reinen, slik at villreinen i dag er truet. Staten tillater seg til stadighet også å anlegge moderne infrastruktur og anlegg i områder med samisk reindrift. Staten tilsidesetter i den forbindelse lovene som regulerer reindriften, og neglisjerer de forpliktelsene den som suveren maktthaver har til å ivareta den samiske reindriftsbefolkningas interesser, noe som også er påpekt av norsk Høyesterett som har kalt dette for det menneskerettsbrudd i ei sak som gjelder reindrift på Fosen. At staten i ettertid har «kjøpt» seg en overenskomst med reindrifterne rokker ikke ved statens regelbrudd.

Allemannsretten basert på en univers forståelse av verden?

På en eller annen måte forvandler allemannsretten territorier til felleseie eller «commons». Et sentralt tema i denne sammenhengen er om det bare finnes ett fellesskap – om det bare finnes en virkelighet eller flere. Det er en økende anerkjennelse av et ulike verdensanskuelser, at verden ikke er et univers, men består av pluriverser. Allemannsretten har skapt enhet rundt svært ulike virkeligheter. Dette er en ganske komplisert diskurs, men det kan være et enkelt spørsmål å svare på. En en-verden verden, som det kalles av John Law (2015), er en verden beskrevet gjennom forskning, maktthavere og myndigheter. Mange kjenner seg ikke igjen i disse beskrivelsene – det er rett og slett ikke den verdenen de kjenner. Dette har vært sterkt følt i samfunn over hele verden og har utløst protester mot de som følger en-verden verden-tenkinga. For eksempel har altfor mange urfolksgrupper opplevd at deres territorier har blitt tatt fra dem, at deres skikker, tradisjonelle levemåter og kunnskaper har blitt tilsidesatt. Dermed fungerer tankegangen som legitimerer "moderne utvikling" som undertrykking. Urfolk har ofte verken akseptert synet til dem som har makt, eller deres kunnskap – epistemologi, og urfolkas posisjoner og krav – deres ontologier – har en tendens til å bli ignorert og behandlet som kulturelle forskjeller. Ontologier reflekterer praksiser, slik Blaser (2024) ser det, artikulert av dem som står i dem. Det finnes også politiske ontologier – ontologier som forhandles og justeres gjennom politiske prosesser, og som er sammenflettet med ontologiene til omkringliggende samfunn, eller blir avbrutt av undertrykkende politiske agenter. Faktisk er politiske kamper mange steder en pågående daglig agenda. Kampene handler om landovertakelse, utarming av deres land og ressurser, truede praksiser og skikker. Prosjektene og politikken som de bekjemper presenteres gjerne som utvikling og modernisering.

Hovedpoenget i denne diskusjonen er at retten til å ferdes fritt, allemannsretten, er basert på en en-verden verdensforståelse – den skulle gjelde alt og alle. Allemannsretten som legitimerte allmuens inntreden i det norske naturlandskapet, tok i liten grad hensyn til at det fantes lokale forvaltningsregimer som sammen med en raus sedvane – man kunne gå hvor man ville i norsk natur – til da hadde regulert utmarka. For bønder og skogeiere fortonte det seg ofte som en urettferdig urban tilrivelse. Reindriften var trolig lite involvert i samtalen om den nye lova fra 1957 – grunnen deres var allerede annektert av staten på bakgrunn av terra nullius-prinsippet (at det ikke var eid). Men det samiske samfunnet har aldri akseptert dette og har fått medhold i at de har rettigheter til grunnen hvor reinen beiter. Likevel opplever i dag større press på disse beiten enn noen gang. I en nyliberale verden gjelder én-verden-verden-ontologier, med fokus på vekst,

skala og teknisk rasjonalitet, understøttet av såkalt forskning som legitimerer tiltakene. Andre verdenssyn som er basert på annen kunnskap og relasjonelle og omsorgsfulle holdninger til naturen, blir ikke vektet på samme måte. Så langt har det vært liten vilje til å finne kompromisser basert på gjensidig respekterte ontologier. Allemannsretten bør revideres på måter som gir rom for mer enn en ontologi.

Konklusjon

Dette kapitlet har sett på allemannsretten i et kritisk lys. Prinsippet er høyt skattet i Norge, men skapt under andre forutsetninger enn de som gjelder i dagens samfunn. Det var skapt i en tid med tette forbindelser mellom menneskene og livet omkring dem. Allemannsretten var en akseptert sedvane som ble formalisert i ei friluftslov i 1957. I de seinere tiåra har praktisering av lova gått i antroposentrisk retning hvor prinsippet forstås innenfor etablerte moderne ontologier og epistemologier, utfra økonomi, juss eller samfunnsvitenskap og en instrumentell vektlegging av friluftsliv som helsebot, og hvor alternative ontologier ikke slipper til. Dette har resultert i at stadig mindre deler av norsk natur er uberørt, og at den forvaltes på måter som ikke alle er innforstått med. Friluftslova bør gjøres gjenstand for en omfattende revisjon.

Referanser

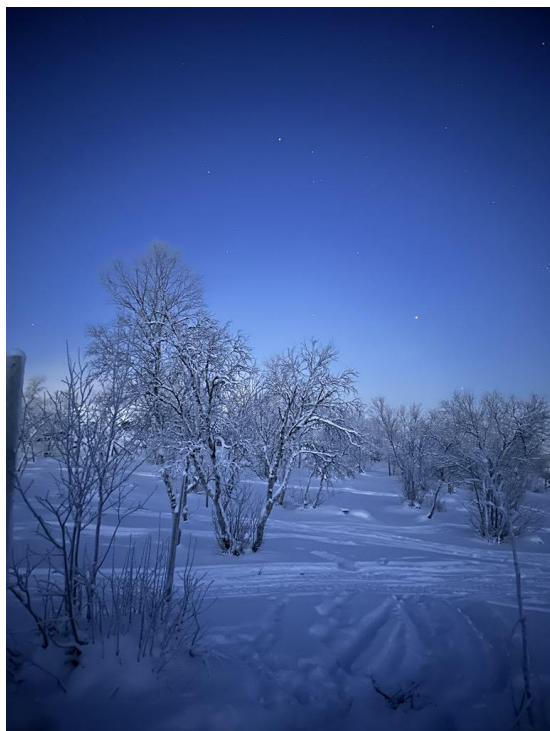
- Blaser, M. (2024). *For emplacement. Political ontology in two acts*. Duke University Press.
- Ot. prp. nr. 2. (1957) *Om lov om friluftslivet*. Justis- og politidepartementet.
- Law, J. (2015). What is wrong with a one-world world. *Distinction: Scandinavian Journal of Social Theory*, 16,1, 126-139. Doi: 10.1080/1600910X.2015.102006
- Viken, A., Svensson, G., Benonisen, R. (2024). *Friluftsliv og besøksforvaltning*. Fagbokforlaget.

Varsomhet, hensyn og skråsikkerhet i forhandlinger av god bruk av allemannsretten

Brynhild Granås (Universitetet i Tromsø)

Jeg vil starte med å fortelle dere om et møte jeg hadde i høst med ei dame i 60-åran. Hun er av den typen som er veldig glad i å gå på tur, og hun kaller seg «friluftsmenneske». I samtalen fortalte hun at hun er skolert i «det enkle friluftslivet», som er en kategori av turliv jeg omtaler som det normativt definerte friluftslivet (Granås, under utgivelse). Hun fortalte om seg selv at hun er en sånn person som går i falmet bomulls-anorakk. I tillegg er hun samisk og knyttet til reindrifta. Som del av vår samtale om hvordan vi bruker allemannsretten, fortalte hun meg en turhistorie fra Finnmark. Hun skulle gå med noen venninner på skitur på Finnmarksvidda med noen venninner. Selv hører hun til i nord, mens venninnene ankom med fly sørfra. Underveis på turen havnet de i en situasjon – jeg fikk ikke detaljene – med en reinflokk. Hun mente selv det var nødvendig å legge litt om på ruta de hadde planlagt, for ikke å forstyrre reinen. Det var da en av venninnene sa til henne at, men hvorfor skal vi gjøre det? Vi har jo allemannsretten!

Jeg vil stoppe opp litt ved bildet vi har foran oss på power pointen her (fig. 1) og fortelle dere litt om det. Dette bildet var ment å skulle illustrere situasjonen jeg nettopp fortalte om. Under forberedelsene av presentasjonen tok jeg kontakt med en jeg kjenner i reindrifta. Jeg spurte henne, har du noe bilde av rein som jeg kan bruke for å illustrere en slik historie? På bakgrunn av det, sendte hun meg mange bilder fra reingjerdet og kalvemerkinga. Det ene, som var av en reinkalv i gjerdet, så dere så vidt på første sliden i denne power point-presentasjonen. Jeg måtte

forklare at dette ikke passet helt, for jeg trengte et vinterbilde av rein. Det var da hun sendte meg dette. Min umiddelbare innvending var at, men, det er jo ikke noe rein der? Har du ikke noe med rein? Da forklarte hun at, her ligger vi og venter på at reinen skal komme. Men har du ikke et bilde av akkurat når den kommer, spurte jeg. Nei, det hadde hun ikke, for akkurat når reinen kommer, da kan du ikke ta bilde, for reinen reagerer på den minste lyd og bevegelse, og da blir det kaos. Det måtte de gjøre alt de kunne for å unngå, siden de skulle ha reinen inn i et gjerde. Noe demret for meg. Det er noe herlig med disse detaljene, hvor dyrets natur og egenskaper kommer fram. Jeg hadde egentlig tenkt å bruke mer tid til å snakke om dyrets egenskaper og deltakelse i uformelle forhandlinger om god bruk av allemannsretten (Granås 2024a) enn det er tid til i dag. Men jeg håper dere kjenner på det.

Fig. 1 Vinterbilde fra Finnmarksvidda, mens reingjeterne venter på reinen som skal inn i gjerdet.

I dette bildet er vi altså på Finnmarksvidda. Men vi er selvfølgelig på et sted der det ikke bare er rein og reindriftsutøvere. Her er rype og ørn, hare og jerv, rev, gaupe, lauvmakk, småfugler og mye mer. Dette er et område der krekling brer seg faretruende fort utover (NRK 2024). Vi er i multeland, vi er også i vedskogen og vi er på et område hvor mange nye teknologier og teknikker gir seg til kjenne – snøscooter, motorsag, fuglehunder, hodelykter. Her gjør også en rekke politikk- og forvaltningsfelt seg gjeldende. Her er fornorskningsspolitikk, her er samisk og kvensk revitalisering. Her kan vi kjenne på dragkampene på Sametinget mellom Nordkalottfolket og Norske samers riksforbund (NSR), som dere kanskje har lest om. Her er rovdyrpolitikk og rovdyrforvaltning, industripolitikk og det kapitalistisk baserte grønne skiftet, med planer om gruver og planer om vindkraft. Her gir krigen i Ukraina seg til kjenne, med en nabo mot øst rett i nærheten. Og her gjelder også allemannsretten, en rett som gjør Finnmarksvidda til et av nasjonens høyt verdsatte friluftslandskap.

Finnmarksvidda er spesiell. Men jeg vil hevde at det neppe er mer unikt enn andre landskap rundt i landet. Spørsmålet er hva ulike turfolk vet om alle lagene i landskapet, om alt det andre som er der, når de går på tur. Hva vet de for eksempel om folk der, om planter og om forskjellige dyr? Og hvilket grunnlag har mobile turgåere for å bruke allemannsretten ansvarlig? Friluftsløven pålegger folk å bruke allemannsretten hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet. Dette er hele denne forsamlingen velkjent med. Akkurat dette gir i praksis et rom – et tolkningsrom – i Friluftsløven, utover det som er juridisk spesifisert i selve loven. Det gir den enkelte turgåer rom til selv å ta ansvar eller til ikke å ta ansvar og bare «ture på».

Hva som skjer i dette rommet, hvordan det skjer og hvorfor, er forhold som samfunns- og kulturforskere kan bidra til å belyse. Slik forskning kan samtidig bidra til å skape bevissthet om at dette rommet i Friluftsløven eksisterer, og hva det gjør og betyr. Rommet handler om det kulturelt riktige, og ikke om det som er juridisk spesifisert som rett. Juristene kan avklare hva som er juridisk rett. Vi som er samfunns- og kulturforskere kan dessverre – eller heldigvis – ikke fastslå hva som er en kulturelt riktig tolkning av hva det vil si å ta hensyn og være varsom. Men vi kan belyse hvordan tolkninger av dette foregår (Granås 2023). Jeg er opptatt av å tolke hensyntaken og varsomhet «nedenfra», det vil si gjennom studier av praksiser i landskapet. Underveis forstår jeg landskapet som kulturelt mangefasettert og som et sted der det alltid finnes friksjoner mellom folk og mellom mennesker og andre arter (Tsing 2015, Olwig 2019). Deretter vurderer jeg situasjoner i landskapet der folk bruker Friluftsløvens tolkningsrom. Det er der turgåeren er overlatt til å sørge for at friksjoner og interessekonflikter ikke slår ut i konflikt.

Et tilliggende spørsmål er om vi ikke har kulturelle strukturer som bærer noen moralske kodekser i seg, som vi sosialiseres inn i og som rommer tidligere generasjoners erfaringsbaserte utmarksklokskap. Er vi ikke også sosialisert til forståelser av riktig adferd i utmarka gjennom opplæring i barndommens enkle friluftsliv? Som dere kanskje forstår av fortellingen jeg startet med, så tror jeg svaret på disse to spørsmålene er nei. I et moderne samfunn, i et hypermobilt samfunn, der bruken av allemannsretten øker og diversifiseres, så gir verken lokale sedvaner eller en nasjonal friluftskultur nok moralsk retning for alle de situasjonene brukerne av allemannsretten havner i. Og vi kan spørre oss om det egentlig noen gang har vært sånn gjennom Friluftsløvens snart 70 år lange historie (Granås og Svensson 2021), tatt i betraktning at allemannsretten, med inspirasjon fra tidligere tiders bruksrett med bindinger til stedlige fellesskap,

ble en universell eller nasjonal rett. Med det ble retten frikoblet spørsmål om lokal kunnskap, den ble frikoblet spørsmålet om tilhørighet, den ble frikoblet gjensidige forpliktelser innenfor lokale fellesskap, og den ble frikoblet stedlige fellesskap der andre arter – planter og dyr – er del.

Selv om allemannsretten er universell, så er god bruk av allemannsretten stedsspesifikk. Tolkninger turgåere gjør av god bruk av allemannsretten er skjer i møter i landskapet og gjøres relasjonelt (Tsing 2015). Og hvem og hva du møter, varierer med hvor du er i landet. Hvis turgåeren er oppmerksom på det, så kan disse møtene fortelle at friluftslandskapet ikke bare er et friluftslandskap, men har mange lag av mening i seg.

Ut fra det jeg har sagt, vil jeg foreslå at vi trenger å prøve ut andre innganger enn det begrepet om bærekraft og dens tre dimensjoner gir. Det trenger vi for å se bedre hva som egentlig står på spill når allemannsretten noen ganger blir omstridt. En slik alternativ inngang kan være å tenke via de tre fene flora, fauna og folk, og tenke om dem som parter i landskap som skal klare seg i lag innenfor rammen av blant annet Friluftsløven.

Et aspekt jeg har tenkt mye på i det siste, er faunaen. Jeg syns den får litt lite oppmerksomhet i diskusjoner om utfordringer som følger av økt og diversifisert bruk av allemannsretten. Vi kan for eksempel spørre oss om hvilke muligheter mobile turfolk har til å merke at arter blir borte? Faunaen har vi en viss oppmerksomhet mot gjennom stier som brer om seg i bredde og dybde. Men jeg tenker at det er mye med faunaen som ikke får samme oppmerksomhet. Med faunaen tenker jeg på både ville og tamme dyr – dette har jeg skrevet om før og jeg tenker at vi ikke skal gjøre det til et veldig skarpt skille (Granås 2024b). Vi lever sammen med dyr på forskjellige måter. Dette er en side ved turlivet som jeg vil oppfordre de som jobber profesjonelt med tilrettelegging til å tenke mer over. Det bør ikke være slik at en reindriftsutøver må klage til en tilrettelegger for at det skal settes opp skilt om at her er det kalvingsland for rein (Granås under publisering). Da er vi inne på noen av de aspektene Gaute Svensson snakket om når det gjelder hvilke rammer friluftslivsorganisasjonene har. Jeg tenker her på de store profesjonelle aktørene, og da særlig DNT og friluftsrådene, og deres muligheter for å kvalitetssikre tilretteleggingen de gjør for turgåing. Og når du kommer til Sápmi, som jo er hele Nord-Norge og store deler videre av Norge, hvor vi har reindrift, så tenker jeg at det bør være obligatorisk at, når man informerer gjennom å merke en turløype og legge den ut på ut.no, så må man samtidig informere om kalvingsland for rein – hvor er dette, når er det og hvordan skal du oppføre deg. I tillegg tenker jeg at bevillende myndigheter har et ansvar i måten de kanaliserer penger til tilretteleggingstiltak gjennom et folkehelserasjonale som i seg selv oppmuntrer til veksttenkning i friluftslivsfeltet.

Avslutningsvis er det noe veldig fint med punktet i Friluftsløven som snakker om å ta hensyn og vise varsomhet. Friluftsløven inviterer ikke til skråsikkerhet. Den inviterer til åpenhet og undring. Og den inviterer til et rom for å utvikle omtanke for natur og for fellesskap der også andre levende enn mennesker inngår (Puig de la Bellacasa 2017, Krzywoszynska mfl. 2020).

Referanser

- Granås, B. (2024a) Kvinner, hunder og polare bragder. Erfaringer fra hundekjøringsliv. I M.A. Hauan and S. Gaupseth (red.) *Kjønn i isen. Fragmenter til ei ny polarhistorie*. Trondheim: Museumsforlaget.

- Granås, B. (2024b) Med et nøkternt forhold til natur. Omtanke i naturkrisenes tid. *Tidsskriftet Ottar* 70(3). Tromsø: Norges arktiske universitetsmuseum.
- Granås, B. (2025) '10 000 years of cultural encounters'. Understanding northern landscapes through *allemannsretten*, *friluftsliv*, and outdoor recreation moralities. I C. Keskitalo (red.) *Understanding human-nature practices for environmental management – examples from northern Europe*. London: Routledge.
- Granås, B. og Svensson, G.E. (2021) På reise med allemannsretten. *Arr – idéhistorisk tidsskrift* 2: 13–25.
- Krzywoszynska, A., Banwart, S og Blacker, D. (2020) To know, to dwell, to care: Towards actionable, place-based knowledge of soils. I Salazar, J. F. et.al (red): *Thinking with soils. Material politics and social theory*. London: Bloomsbury Academic.
- NRK (2024) Erobrer fjellet med kjemisk krigføring. Lastet ned desember 2024: [Krekling er en klimavinner: Gir dårlige beiter og kan fortrenge moltene – Troms og Finnmark](#)
- Olwig, K.R. (2019) *The Meanings of Landscape: Essays on Place, Space, Environment and Justice*. London: Routledge.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017) *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tsing, A. L. 2015. *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.

Beitebrukar i utmarka – den nye bybonden

Bjørn Egil Flø (NIBIO)

Eg tillèt meg å bryte sjangeren, eg tillèt meg å bryte sjangeren for korleis eit akademisk paper skal formidlast på ein forskarkonferanse. For med dette paperet, og i dette forumet, vel eg å ta side. Ikkje det, det er mange har som har teke side, men eg vel å ta ei anna side. Eg vel å stille meg skulder til skulder med dei *eg* har forska på, nemleg beitebrukarane i utmarka. Og eg vel å formidle det eg har sett gjennom deira sitt blikk.

For det fyllest opp langs hovudvegane i den norske fjellheimen. Det er bra det... det skal vist vere godt for folkehelsa - vert det sagt. Og når dei fyrst har kome høgt nok opp i fjellet, når dei går langs stiane aust vest eller nord sør, så er det stort sett greitt for dei fleste. Nei, utfordringa med den aukande trafikken langs hovudvegane startar før desse folka kjem opp i høgda. Den startar ved innfallsporten.

For me er slik laga me menneskjer – særleg me som reiser på konferansar om forskning i friluft – me sosialliberale *anywhersers*¹, individualistane i frie og fleksible middelklassestillingar, oss som lett kan ta fri når me vil. Me er slik laga, at me gjer nett det same, til same tid, som alle våre like. Slik klumpar me oss i hop i bilane våre og i andreheimane våre – som er mesta kliss lik fyrsteheimane våre like som alle dei andre sine mange heimar – og me gjer det til same tid, og på same stad, som alle våre like. Det er det som er utfordringa for beitebrukarane, og på lengre sikt er det kanskje også vår utfordring.

I kvar ferier og i kvar langhelg som han andre generasjon Gislefoss på skjermen har velsigna med godt ver, reiser me ut av universitetsbyane våre – byane som me alle flytta til då me starta bygge våre tilpassa liv – og no invaderer me fjellområda åt dei som vart igjen.

Det var ikkje slik det var tenkt.

Det var ikkje slik det var tenkt då dei teikna ned tekstane i landsdelslovene. Dei tenkte at folk trong funksjonelle reglar, reglar som sikra funksjonell sameksistens folk imellom like som grendene imellom. Reglar som sikra rett til ferdsel - naudsynt beite for krøter og hest langs driftevegar og sleper, nattely, fyringsved til varme og trevirke til reparasjon av slede og båt. Allemannsretten var dåtidas pit-stop, det var ladestasjonane, bensinstasjonane og Leiv Vidar pølsa klokka kvart på to om natta på Dombås

Det gjekk greitt lenge dette. Det gjekk greitt då grunneigarane var få og leiglendingane mange. Det gjekk greitt då dei farande fylte viktige funksjonar. Det gjekk også greitt då dei fyrste nyttelause vandrane starta vime kring om i fjellet midt i beste vinnene. Det var britiske lordar og nokre storsinna målarar og nasjonalskaldar på kunstnarstipend. Dei la att nokre skilling for ei

¹ Omgrepet «anywhersers» er lånt av den Britiske sosiologen og journalisten David Goodhart og boka *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*, frå 2017.

seng og litt smør og rjome, og dei let at grinda då dei gjekk. Men då friluftslova kodifiserte prinsippet om allemannsrettane – altså då friluftslova gjorde sedvane skriftleg i lov – vart lova også ein reiskap for fremjing av eit friluftsliv som vaks fram i takt med at moderniteten også gav oss ein ny dag og tid; nemleg fritida. Og i dag er alt endra.

Fråkopling og asymmetri.

Størstedelen av oss, størstedelen av oss som breier oss ut i den norske utmark er fråkopla det utmarksomgrepet i opphavet refererer til. For utmark er eit agrart omgrep, det er tett kopla til jordbruket og som omgrep er det definert av den andre marka, nemleg innmarka. Utmarka er marka utanfor gjerdet, det er den marka som ikkje er sådd, men einast slått eller beita.

Men dei færreste av oss tenkjer på utmarka som jordbrukets landskap i dag. Ofte kallar me det natur me går ein tur i naturen, kan me somtid høyre. Som om det er der – altså utanfor gjerdet – at naturen startar. Som om rogn som står på åkerholmen nokre få meter frå gjerdet ikkje er naturleg ... som om jordlivet på innmarksbeitet, under tuva der den vesle tiriltunga så varsamt glimer i gult, ikkje er natur.

Dei yngste av oss har også starta seie *villmark*, som om dei var kolonialistiske herrefolk som nett hadde stranda på eit nytt kontinent. Og nettopp kolonialistiske er kanskje det me er, i alle fall er det det eg har kalla oss før. For som koloniherrar flest så krev me våre rettar, me kjøper oss privileger i utmarka til spottpris og ber fram våre meiningar om bruk og forvaltning kledd opp i maktas språk.

Det pågår ein kamp om utmarka

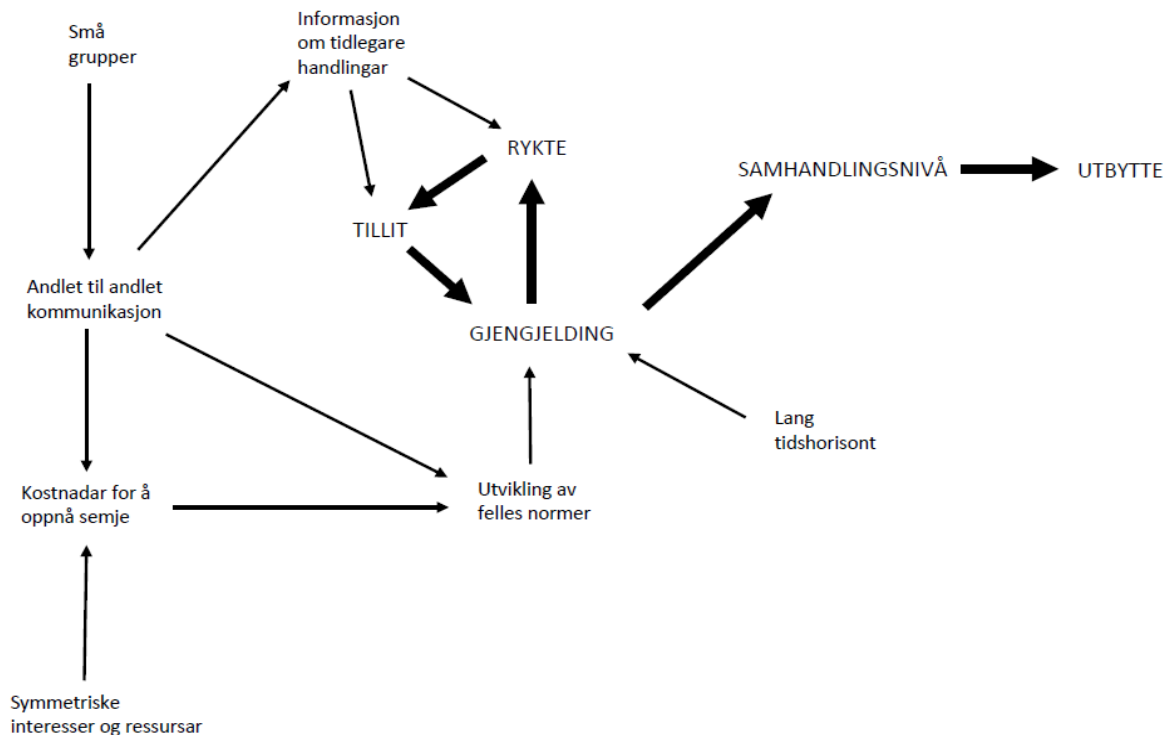
Det pågår ein kamp om utmarka som beitebrukarane ser ut til å tape. Kvar dag gjennom sumarhalvåret skjer tapet. Sau tvinnar seg inn i gjerder som er sett opp av 35 åringar som aldri lærde sløyd i skulen. Handtame rovdyr som eigarane omtalar som kjæledyr, skremmer mordyr frå nyfostra lam og i verste fall finn bonden mordyret att i ei myr, sprengd til døde. Om det er fåkunne eller dumskap som gjer det veit eg ikkje, men rett som det er insiterer dei same folka på å gå igjennom ein flokk ammekyr, mellom mor og kalv, med dei same selskapshundane. Og slik risikerer dei ikkje einast eige liv, men dei held også beitebrukaren søvnlaus i frykt for at bølingen skal kveste idiotane.

Det er denne røyndomen som har fått mine informantar til å samanlikne seg med å vere bybønder. Heimstaden deira, heimebeita og det heimslege landskapet, vert invadert og urbanisert kvar ferie og langhelg og den nye røyndomen gjer drifta vanskeleg og ofte uuthaldeleg.

Eg trudde det skulle ordne seg. Eg trudde lenge det utmarksbaserte reiselivet og den aktive beitebruken i utmarka skulle gå seg til... at desse to aktivitetane skulle finne ein måte å leve saman på. Eg las teoriar frå heile verda og særleg las eg arbeidet til ho som tok imot den svenske riksbank sin minnepris for Alfred Nobel – altså det som vert kalla Nobel prisen i økonomi – i 2009 Elinor Ostrom. Ho skreiv så løfterikt om allmenningen og menneskjers evne til å etablere reglar for å leve saman, at eg kunne starte tru på noko. Men gradvis svann vona.

Ostroms grunnmodell

I ein artikkel frå mange år tilbake skildrar Ostrom² det eg ser som sjølv grunnmodellen for det ho omtalar som det sjølvorganiserte lokale forvaltingskollektiv. Eg har for dette høvet omsett den modellen til norsk under her. Det er ein tilsynelatande enkel modell, men samstundes ber den i seg eit par viktige moment som eg meiner vanskeleg let seg oppfylle i fjellbygdene som i dag har blitt svært populære innfallsportar for det jamt veksande utmarksbaserte reiselivet som beitar på det gamle allemannsrettsinstituttet.

Figur 1. Ostroms grunnmodell for det sjølvorganiserte lokale forvaltingskollektiv (Ostrom 1998), her omsett til norsk.

Det er to viktige element eg ønskjer at lesarane skal legge merke til i denne modellen. For det fyrste er det faktoren «lang tidshorisont». Altså den føresetnad som heng litt for seg sjølv til høgre i modellen og peikar inn mot det avgjerande elementet i det sosiale tillitstriangelet, nemleg gjengjeldingsnorma. Den fortel at om du har levd lenge i eit sosialt miljø og om du i tillegg ser føre deg å halde fram med å vere i det same sosiale miljøet framover, så vil det vere klokt av deg å investere i det sosiale tillitstriangelet på staden. Og måten å gjere det på er så enkelt at om nokon syner deg tillit så gjengjelder du tillita du vert synt.

Utfordringa er derimot at ein stor del – ja kanskje også ein jamt veksande del - av rekreasjonsbrukarane i utmarka manglar den tidshorisonnten. For med ein utmarkskultur eller rettare med ein friluftslivskultur, der me stadig vekk oppsøker det til ei kvar tid mest insta-

² Ostrom, Elinor. 1998. « A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Adress. » *The American Political Science Review* 92 (1): 1-22.

vennlege reisemålet, det reisemålet der me aldri før har vore, det reisemålet som ligg der me knapt kjenner nokon av dei fastbuande og slett ingen beitebrukar. Så oppfyller me ikkje Ostrom sitt kjernekraterium.

Me oppfyller ikkje kjernekrateriet for det sosiale triangelet, nemleg at me lyt ha ein intensjon om å over tid relatere oss til det sosiale i det lokalsamfunnet me vitjar. Me moderne friluftslivsutøvarar involverer oss ikkje i lokalsamfunnet og me inngår knapt i nokon form for andlet til andlet kommunikasjon med dei andre brukarane av utmarka.

Me snakkar ikkje med dei som alt brukar dette landskapet dagleg. Derimot trykker me «like» på sosiale medium der ein meir eller mindre framand har fotografert seg sjølv på ein fjelltopp, før me pakkar Teslaen vår og legg i veg.

Det andre kjernepunktet som ikkje er oppfylt er at det lyt vere ein viss symmetri mellom utmarksbrukarane sine ressursar og interesser i utmarka (altså punktet nedst til venstre i modellen). Nett det har endra seg dramatisk sidan då dei fyrste lovmakarane teikna ned dei fyrste landsdelslovene og fram til i dag. For det er ingen symmetri mellom beitebrukarane og friluftslivsutøvarane, korkje når det gjeld interessene våre eller dei ressursane me er i stand til å mobilisere for å hevde våre interesser. Tvert om har me gått frå symmetri til asymmetri, særleg dei siste par tre tiåra.

Asymmetriens vekstvilkår vart endåtil styrkt då allemannsretten vart fest i lova. Og samstundes er me typiske friluftslivsutøvarar sprenglærde i juss, medisin eller kanskje til og med i sosiologi og me meistarar maktas språk til fingerspissane. Alt dette svekker grunnlaget for samarbeid, det gjer det ikkje berre kostbart, men truleg også urealistisk å tru at me skal evne å utvikle felles normer for korleis me skal te oss i utmarka utan å gjere vilkåra for dei som var her før oss ringare enn kva det alt er.

Slik svann vona

Slik svann vona ut av meg. Etter å ha lese Ostrom og ei rekkje andre arbeid om kva som må på plass om menneskjer skal evne å samarbeide om bruk og forvaltning av utmarka, og etter alle samtalanene med beite- og friluftsbukarar i utmarka vart eg sitjande att med ein tanke om at ein må døy. Eg tenkte Anten døyr den utmarksbaserte beitebruken eller så lyt det allemannsretts baserte friluftslivet døy, om me då ikkje tek nye grep.

Eit slikt grep vil vere å lage betre planar. I dag set me oss ned med plan og bygningslova og teiknar inn på kart alt frå go-kart baner til hyttefelt, me skisserer opp gondolbaner og det som verre er i von om at det skal lokke fleire slike som oss til å legge turen innom ei bortgjøymd grend.

Men ingen av desse planmakarane treng spørje beiterettshavarane kvar dei har dyra sine i utmarka, dei treng ikkje lese korkje beiteplanane eller beitegranskarane sine kart når dei teiknar inn stiar og løyopenett. Derimot spring kommunedirektørar på møter med utbyggjarar som lovar gull for grøne skogar.

Ostrom sin idealmmodell er ikkje ideell i våre utmarkskommunar. Til det har den lovfesta allemannsretten og friluftslivet, like som grunneigarretten og den skrantande kommuneøkonomi til fordel for ein jamt grådigare stat, sett det eldgamle og særnorske bruksrettsinstituttet – beiteretten – på sidelinja. Skal me rette opp att symmetrien mellom friluftslivs- og utmarksbeitebruken lyt me styrke beitebrukets plass i planprosessen. Me treng lovpålagde krav om å ta omsyn til beiteplanar og beitekart i planprosessane. Me treng krav om konsekvensutgreiing for beitebruken tilsvarende krava me har for klima, biodiversitet og liknande i dag. Sjølv om *det* neppe er nok aleine, så vil det i alle fall vere ein start i rett retning.

Hytter og lysforureining: Haldningar til lysbruk og verdsetjing av nattleg mørke i hytteområde¹

Signe Räftevold Rue og Øystein Aas (NMBU)

Innleiing

Hytter er høgt verdsett av nordmenn, og det eksisterer ein sterk kultur og tradisjon knytt til hyttene. Hyttene gjev nordmenn mellom anna moglegheit til å oppsøke fjellområde med mindre menneskeleg påverknad, tilgang til friluftslivsaktivitetar, rekreasjon og avbrekk frå kvardagsstress. Dei siste tiåra har hytteutbygginga utvikla seg, og *konseptet hytte* har endra seg. Det er no vanleg med høg standard, og ein har gått frå tradisjonell primitiv livsstil til at mange hytter har innlagt vatn og straum. Utbyggingsmønstra og -tala har også endra seg. Saman med at talet på hytter no har vorte over 450 000 totalt i Noreg (Statistisk sentralbyrå, 2024), har det oppstått diskusjonar om utviklinga, og om ein har nådd ei maksimumsgrense. Miljø- og klimaeffektane frå hyttene har blitt gjort studiar på tidlegare (sjå t.d. Xue et al., 2019; Aall et al., 2011), og omfattar både det permanente arealinngrepet, så vel som endringar i ferdselsmønster i sårbare naturområde frå ulike friluftslivsaktivitetstypar, auka energi- og ressursbehov – og uynskte effektar av *overflødig lysbruk på hyttene*.

Lysforureining, definert som uynskt eller overflødig kunstig lys, kan gje negative konsekvensar for artar i naturen, verke sjenerande for menneske, og kan forstyrre opplevinga av nattemørket og friluftslivsaktivitetar knytt til dette. Kronobiologi er vitenskapen om organismar si tilpassing til døgnsyklusen, og sidan lys påverkar slike sirkadiske rytmer, kan lysforureining gje negative økologiske effektar på ulike taxa (Follestad, 2014). Studiar viser at 80 % av befolkninga i verda, og 99 % av europearar, lever under ein lysforureina himmel med svekka tilgang på stjernehimmelen (Falchi et al., 2016). Lysforureining har vorte neglisjert som eit miljøproblem, og reguleringa av lysforureining har vore eit lite utforska felt i Noreg (Fjeldaas, 2017). Samstundes aukar merksemda og kunnskapen for kva konsekvensar overflødig lysbruk har på naturen og mennesket (Follestad, 2014; Gaston et al., 2013; Gillings & Scott, 2021).

På bakgrunn av at lysforureining lenge har vore lite handtert i samfunnet, er det naudsynt å både forstå effektane av lysforureining, men også kva enkeltmenneske og samfunnet sine åtferder knytt til lysbruk baserer seg på i dag.

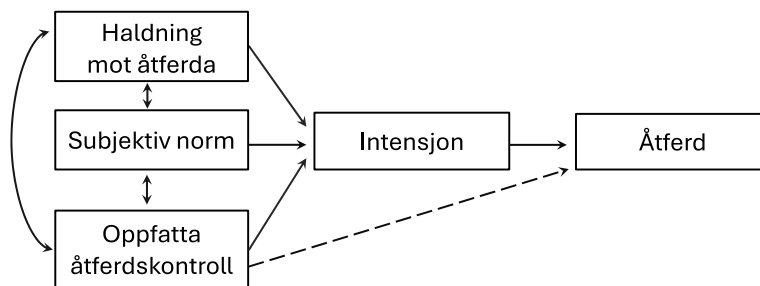
Metode og teoretisk rammeverk

Prosjektet var basert på samfunnsvitenskapleg tilnærming for å forstå menneskets haldningar og åtferder knytt til lysbruk på hytter. Datamaterialet bestod av ein kombinasjon av kvantitative og

¹ Dette innlegget byggjer på eit masterprosjekt i naturforvaltning ved Noregs miljø- og biovitenskaplege universitet (NMBU), som undersøkte lysbruk på hytter i Vinje kommune. Korleis er utandørs lysbruk på hyttene? Korleis opplever hyttebrukarar lysforureining frå hytteområda, og kva haldningar har dei til utandørs lysbruk? Korleis vurderast nattemørket som ein verneverdig kvalitet?

kvalitative datasett, og omfatta spørjeundersøking (N = 215) og seks djupneintervju av hyttebrukarar i Vinje kommune, Noregs fjerde største hyttekommune.

Teorien om planlagt åtferd (TPB) vart nytta som teoretisk rammeverk for å forklare underliggende faktorar og identifisere verkemiddel for forvaltinga. Teorien om planlagt åtferd er nytta i andre studiar knytt til miljøvennleg åtferd som kildesortering (sjå t.d. Yuriev et al., 2020), og åtferder knytt til naturbasert reiseliv (sjå t.d. Aas et al., 2023; Brown et al., 2010; Gstaettner et al., 2017). Intensjonen til å gjere ei spesifikk åtferd vil ifølgje teorien kunne avhenge av tre faktorar (sjå Figur 1). Den første faktoren er *haldning* omkring åtferda, og viser til i kva grad ein person har ei positiv eller negativ evaluering av det å utføre den spesifikke åtferda. Dei to andre faktorane er *subjektive normer* og *oppfatta åtferdskontroll*. Subjektive normer baserer seg på korleis individet oppfattar sosialt press til å gjere ei (eller unngå å gjere ei) spesifikk åtferd. Oppfatta åtferdskontroll refererer til individet si oppfatning kor enkelt eller vanskeleg det er å utføre åtferda, og avhenger av tida og ressursane ein har tilgjengeleg.

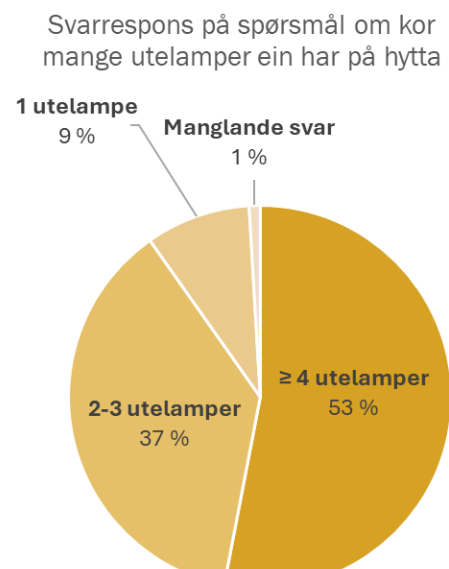

Figur 1: Skjematisk framstilling av kjernekomponentane i teorien om planlagt åtferd (eng.: Theory of Planned Behaviour, TPB). Omsett til norsk frå Ajzen (1991).

Resultat og diskusjon av funna

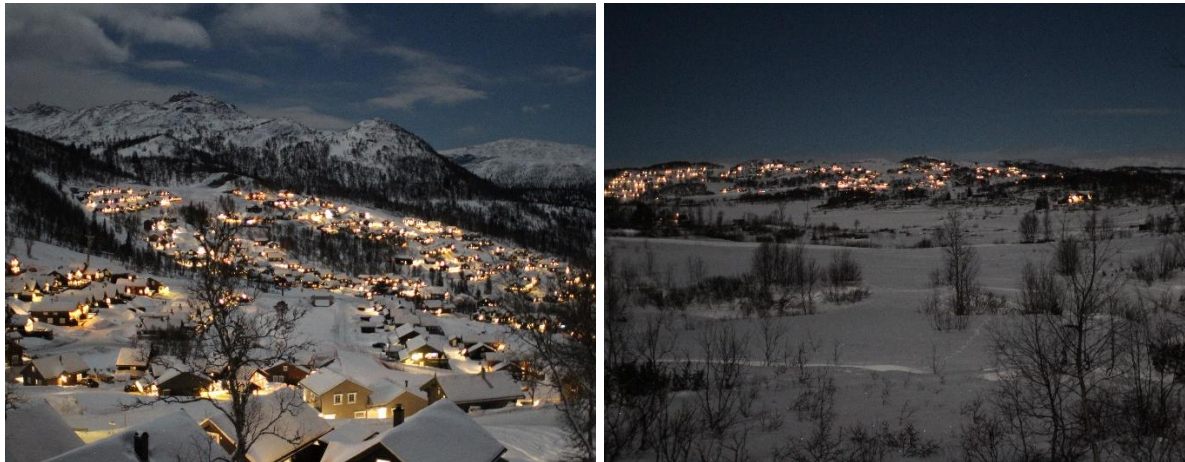
Både spørjeskjema og djupneintervju registrerte at for hyttene i studieområdet, var det både vanleg å ha fleire utelamper, og å la utelampene lyse store delar av døgnet og året. Feltarbeidet i samband med spørjeundersøkinga støtta også opp om dette funnet, der det vart observert område med tome hytter der utelampene var påslått, inkludert hyppig bruk av fasadebelysning. Funna frå spørjeundersøkinga viste at for over halvparten av respondentane, var talet på utelamper fire eller fleire (sjå Figur 2). Det var ingen respondentar som rapporterte at dei *ikkje* hadde utelampe installert på hytta si.

Den rapporterte bruken av eigne utelamper inkluderte ulike variantar av lysstyring. Om lag ein tredel av respondentane nytta skumringssensor, aktivert heile året – også dagar hytta ikkje er i bruk.

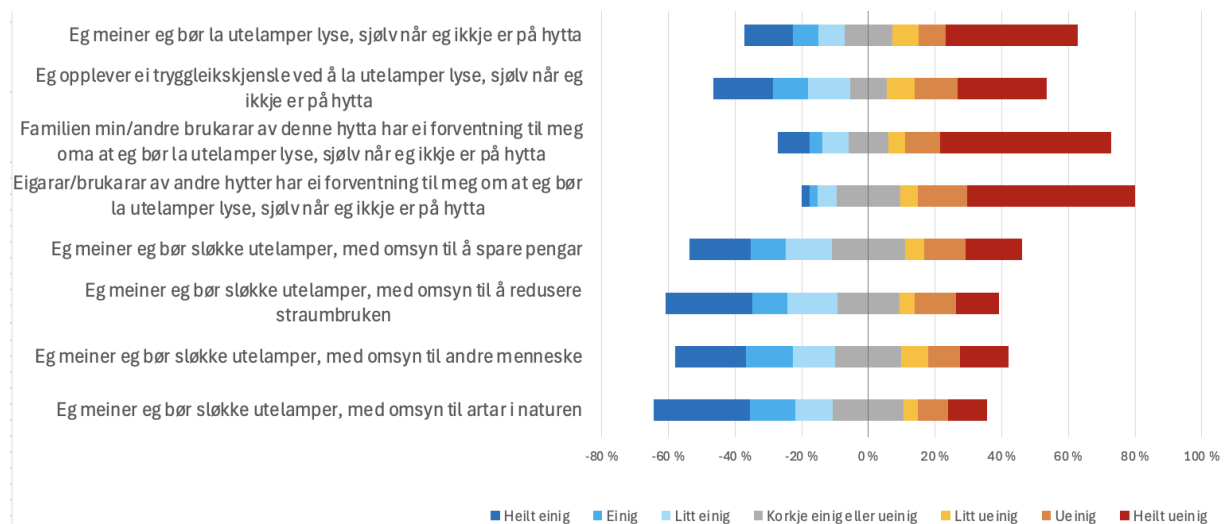
Figur 2: Deskriptivt resultat frå spørjeundersøkinga, med svarfordeling på rapportert mengde utelamper på hytta.

Dette talet på lamper per hytte, i kombinasjon med dei lysvanane som verkar til å vere den deskriptive norma, vil kunne karakteriserast som ein unødvendig mengde bruk av lys. Føremålet med utelampene verkar å gå utover praktiske omsyn.

Figur 3: Fotografi frå studieområdet i Vinje kommune, desember 2023.

Hyttebrukarane hadde sprikande meiningar om effektar frå lysforureining, og i kva grad utandørs lysbruk på hyttene er naudsynt eller ikkje, og verdsett eller ikkje. Studien undersøkte også grunnar som hyttebrukarane hadde til å la utelampene lyse, og haldning til lysbruken på andre hytter i området. Oppleving av og haldningar til lysbruk gav sprikande svar, og i tillegg finst det folk utan tydelege meiningar. Responser på eit utval av spørsmåla knytt til dette visast i Figur 4.

Figur 4: Likertdiagram med svarfordelinga på nokre av påstandane frå spørjeundersøkinga. (N = 215)

Når det gjeld oppfatta åtferdskontroll, og i kva grad ein har ressursar til å utføre handlinga slik ein ynskjer, verkar det ut frå intervjuet som om denne er relativt høg. På den andre sida kom det fram at det for nokre hytter fantes ingen eigen lysbrytar til utelampene, og om ein skulle slukke dei måtte ein skru av sikringa i sikringsskåpet. Dette seier både noko om kva hytteutbyggarane og

elektroinstallatørane har som ein standard, at lysbrytar ikkje trengs, mogleg basert på eksisterande konsensus og norm i områda om å la utelampene lyse heile tida. Teknologiske moglegheiter med smartstyring og lysregulering, gjer det fullt mogleg å legge til rette for at hyttebrukarane oppnår høg åtferdskontroll over å redusere lysbruken.

Tilgang på natur var for hyttebrukarane ein viktig motivasjonsfaktor for å reise til hytta. Det vart samstundes identifisert eit paradoks der hytta representerer ro og ein rekreasjonsmoglegheit i naturomgivnader, men at lysbruken – som eit unaturleg og forstyrrande element – likevel ikkje blir betrakta som problematisk for ein stor del av menneska. Det var eit ynskje om «det naturlege» – men på same tid med innslag av «urbane kvalitetar». Dette paradokset blir støtta av funn både frå intervju og spørjeundersøkinga, det det vart trekt fram gode personlege assosiasjonar og naturopplevingar knytt til nattleg mørke, og angiveleg ei høg verdsettning av mørket. Det er interessant at lysbruken likevel for mange verkar minst like høgt verdsett. Dette kan trekke parallellar vidare med utgangspunkt i relasjonar og menneske sitt forhold til naturen og naturverdiar: om mennesket står ovanfor naturen (antroposentrisk syn) eller om mennesket er ein del av naturen (økosentrisk syn) (van den Berg & Konijnendijk, 2019). Respondentane syner å ha ambivalente relasjonar og syn på naturverdiar, særleg mørket, der forholdet inneheld ein blanding av (motstridande) økosentriske og antroposentriske element.

Forvaltingsmessige anbefalingar

Vilja til å endre eiga åtferd, og openheita for regulering sprikar mellom dei undersøkte, men det er semje om at bevisstgjerung er ynskjeleg, og at det er låg kunnskap om miljøeffektane av lysforureining. Sjølv om det eksisterte varierende svar blant respondentane frå spørjeundersøkinga om korleis dei meinte at dei ville reagert på krav og regulering frå kommunen om lysforureining, gav fleire av informantane frå intervju uttrykk for at haldningsendring og bevisstgjerung var naudsynt primært for å oppnå semje om regulering.

Sjølv om lysforureining lenge har vore eit neglisjert problem i samfunnet, finst det moglegheiter for å både «belyse» temaet gjennom haldningsskapande arbeid og informasjon, og vidare handtering av forureiningsforma. I den grad forvaltingsmyndigheitene vil kategorisere lysforureining som ei uynskt åtferd og som gir negativt miljøavtrykk i hytteområde, er det mogleg å både bruke mjuke verkemiddel som går på informasjonsarbeid og rettleiing, men også reguleringar av kva som er tillate lysbruk. I motsetnad med forureiningstypar som plast i havet og søppel i naturen, som er meir fysiske og konkrete, kan lysforureining representere ein meir diffus og lite handterbar forureiningsform. Samstundes har lysforureininga den eigenskapen at dei negative effektar av lysforureining vil kunne opphøyrer om lyset sløkkjast – og at det er eigentleg ei enkel løysing, det er berre å sløkkje lyset.

Referansar

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Brown, T. J., Ham, S. H. & Hughes, M. (2010). Picking up litter: an application of theory-based communication to influence tourist behaviour in protected areas. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(7), 879–900. <https://doi.org/10.1080/09669581003721281>

- Falchi, F., Cinzano, P., Duriscoe, D., Kyba, C. C. M., Elvidge, C. D., Baugh, K., Rybnikova, N. A. & Furgoni, R. (2016). The new world atlas of artificial night sky brightness. *Science Advanced*, 2(6). <https://doi.org/10.1126/sciadv.1600377>
- Fjeldaas, E. (2017). Regulering av lysforurensning i norsk rett. Universitetet i Oslo.
- Follestad, A. (2014). Effekter av kunstig nattbelysning på naturmangfoldet - en litteraturstudie. NINA Rapport, 1081
- Gaston, K. J., Bennie, J., Davies, T. W. & Hopkins, J. (2013). The ecological impacts of nighttime light pollution: a mechanistic appraisal. *Biological Reviews*, 88, 912– 927. <https://doi.org/10.1111/brv.12036>
- Gillings, S. & Scott, C. (2021). Nocturnal flight calling behaviour of thrushes in relation to artificial light at night. *International Journal of Aviation Science*, 163(4), 1379- 1393. <https://doi.org/10.1111/ibi.12955>
- Gstaettner, A. M., Rodger, K. & Lee, D. (2017). Visitor perspectives of risk management in a natural tourism setting: An application of the Theory of Planned Behaviour. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 19, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.04.001>
- Statistisk sentralbyrå. (2024). *Fakta om hytter og fritidsboliger*. Henta 01.02.2025 frå <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/faktaside/hytter-og-ferieboliger>
- van den Berg, A. E. & Konijnendijk, C. C. (2019). Ambivalence Towards Nature and Natural Landscapes. I L. Steg & J. I. M. de Groot (Red.), *Environmental Psychology: An Introduction* (s. 45–54). Wiley.
- Xue, J., Næss, P., Stefansdottir, H., Steffansen, R. & Richardson, T. (2019). The hidden side of Norwegian cabin fairytale: climate implications of multi-dwelling lifestyle. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(5), 459–484.
- Yuriev, A., Dahmen, M., Paillé, P., Boiral, O. & Guillaumie, L. (2020). Pro-environmental behaviors through the lens of the theory of planned behavior: A scoping review. *Resources, Conservation and Recycling*, 155(104660). <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104660>
- Aall, C., Klepp, I. G., Engeset, A. B., Skuland, S. E. & Støa, E. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453–476.
- Aas, Ø., Jørgensen, F. M. O., Stensland, S., Reiertsen, T. & Dybsand, H. N. H. (2023). Your place or mine? Exploring birdwatching tourists' behaviour disturbing birds in a nature reserve. *European Journal of Wildlife Research*, 69(44), 10.1007/s10344-10023-01678-y.

Mot hållbar planering och förvaltning av snöskoteråkning: Insikter från Jämtland, Sverige

Rosemarie Ankre (Mittuniversitetet) og Fredrik Olausson (Åre kommun)

Inledning

I norra Sverige har användningen av snöskoter ökat. De svenska fjällen blir tillgängliga genom snöskotern, och därigenom en viktig del av friluftslivet med naturupplevelser och gemenskap. Snöskotern är också ett arbetsverktyg inom rennäringen, naturvården och fjällräddningen samt skapar regional tillväxt och lokal sysselsättning (Sveriges riksdag kommittédirektiv, Dir. 2018:29). Samtidigt sker snöskoteråkning på och utanför leder, ofta i känsliga miljöer som innebär negativ miljöpåverkan utifrån störningar med buller, utsläpp och markskador som följd. Friåkning som fenomen ökar också i orörd natur vilket bland annat skadar djurliv och skogsplanteringar, samt skapar intressekonflikter både bland snöskoteråkare och med andra friluftsutövare (Ankre & Kronenberg, 2015; Wall-Reinius mfl., 2016). Det finns därmed ett behov att främja ett hållbart motoriserat friluftsliv genom att minimera negativa miljöpåverkningar och hantera intressekonflikter.

Snöskoteråkning är en komplex fråga där olika intressen på lokal, regional och nationell nivå behöver balanseras. Inom forskningsprojektet Mistra Sports & Outdoor (se projektets hemsida) har därför en studie genomförts med fokus på miljömässig hållbar snöskoteråkning. Studien utformades i samverkan med en lärandegrupp bestående av representanter från den offentliga sektorn, samt Riksidrottsförbundet och Svenska Turistföreningen (STF) med geografisk avgränsning till Jämtlands län i Sverige och dess fem fjällkommuner (Strömsund, Krokom, Åre, Härjedalen och Berg).

För att identifiera framgångsfaktorer, erfarenheter, möjligheter och utmaningar för att uppnå en hållbar planering och förvaltning av snöskoteråkning organiserades inom forskningsprojektet en workshop i januari 2024. Några frågor som diskuterades var: Vilka exempel på framgångsfaktorer och lösningar för att hantera konsekvenser av snöskoteråkning ser vi/har vi erfarenheter av? Vilka möjligheter och utmaningar finns för att nå en hållbar utveckling gällande snöskoteråkning? Hur och varför behöver motoriserat friluftsliv och relaterade intressekonflikter hanteras i planering och förvaltning? Deltagare var tre forskare från Mittuniversitetet samt 15 deltagare från Naturvårdsverket, Lantbrukarnas Riksförbund, Sametinget, Nationella Snöskoterrådet, samt representanter från fjällkommuner (bland annat turismstrateger, friluftsamordnare och trafikhandläggare) och Länsstyrelsen Jämtlands län (naturvårdshandläggare, förvaltare av fjälleder och friluftssamordnare). Även representanter från snöskoterorganisationer deltog.

I denna text redogörs inledningsvis för lagstiftningen som styr det motoriserade friluftslivet samt de miljöeffekter och påverkan som snöskoter har. Därefter lyfts resultaten från ovan beskrivna workshop gällande utmaningar, framgångsfaktorer och lösningar för hållbar planering och förvaltning av snöskoteråkning.

Allemansrätten och Terrängkörningslagen – snöskoter som friluftsliv

Det råder en viss begreppsförvirring kring vad snöskoterförare får och inte får göra. Motoriserat friluftsliv omfattas inte av allemansrätten utan regleras av terrängkörningslagen (SFS 1975:1313). Stora ytor i svenska fjällen är privatägd mark. Det är förbjudet att med terrängfordon passera andras mark, inklusive skogs- och jordbruksmark, om det orsakar skada. Det är även förbjudet att köra på skogsplanteringar eller i ungskog som är lägre än två meter över snötäcket. Dessutom får man inte köra alltför nära bostäder eller byggnader. Däremot är det enligt terrängkörningslagen tillåtet att köra över väl snötäckt mark om det inte finns några specifika regleringar. Dock kräver allemansrätten markägarens tillåtelse för att framföra terrängfordon, vilket i praktiken alltså innebär att en snöskoterförare behöver markägarens tillåtelse för att få köra. Det är snöskoterförarens skyldighet att förvissa sig om att det inte finns en skaderisk på mark (se Väseks hemsida för skoterregler).

Snöskoteråkning regleras på statlig och skyddad mark; svenska staten och kommuner kan införa särskilda regler för snöskoteråkning i exempelvis nationalparker och naturreservat, där körning endast tillåts om den inte strider mot områdets naturskyddsmål. Kommuner kan införa regleringsområden om markägare driver frågan. Dessutom kan regleringsområden och tillfälliga förbud införas för att skydda djurliv, rennäring, naturvård eller friluftsliv (Naturvårdsverkets hemsida).

Miljöeffekter och påverkan av snöskoter

Miljömässigt bidrar snöskotrar, liksom andra förbränningsmotorer, till en ökning av växthusgaser och andra skadliga utsläpp. Dessa utsläpp, från exempelvis bränsle och smörjoljor, hamnar på snön och når vattendrag vid snösmältning. Detta påverkar både vattenkvaliteten och de vattenlevande arterna negativt (Wall-Reinius & van den Brink, 2023). Snöskotrar stör också fåglar och djur, där faktorer som ljudvariationer, terräng, vindriktning och körstil påverkar motorljudet och kan göra det hörbart på stora avstånd. I tidigare relativt ostörda områden innebär friåkning en ökad mänsklig närvaro och fler möten med vilda djur. Fåglar och andra djur kan bli störda flera gånger om dagen av snöskotrar, särskilt vid oväntad aktivitet som friåkning i avlägsna områden. Sådan påverkan är oftast större än exempelvis trafik längs leder (Wall-Reinius & van den Brink, 2023).

En av de vanligaste upplevda konflikterna kopplade till snöskoteråkning är negativa reaktioner från turskidåkare och andra friluftsutövare, som upplever att ljud, lukt och synliga spår försämrar naturupplevelsen (Ankre & Kronenberg, 2015). För markägare kan snöskoteråkning leda till betydande ekonomiska förluster, exempelvis på grund av sönderkörda marker och förstörda skogsplanteringar. En stor bidragande orsak är ökad friåkning utanför leder (Ankre, 2018; 2019).

Att renar störs är en ytterligare påverkan av snöskotertrafik. Särskilt under kalvningsperioden när vajorna (renhonorna) är extra känsliga, så kan snöskotrar störa renarnas betesro (se Sametingets hemsida). När snöskotrar packar snön blir det också lättare för renar att ta sig fram, vilket gör att de kan föredra att hålla sig på skoterspår vilket ökar risken för olyckor (Nationella snöskoterrådet och Svenska Samernas Riksförbund).

Utmaningar, framgångsfaktorer och lösningar

Under vår workshop framhölls vikten av att mötas och diskutera på samma nivå – dialog och deltagande på lika villkor – som en nödvändighet för att utveckla ett hållbart motoriserat friluftsliv. Samexistens är också central eftersom många intressegrupper verkar inom samma markområden; planering och samverkan spelar en nyckelroll. Under workshopen framhölls därför behovet av att kommunerna, med stöd från länsstyrelsen, arbetar med översiktsplanering för leder och friluftsliv med särskilt fokus på markanvändningsplaneringens effekter.

De utmaningar som identifierades under diskussionerna var bland annat bristande kunskap, begränsat samarbete mellan kommuner och länsstyrelse (särskilt kring privat markägarande) samt brist på tid och resurser. Tillämpningen av terrängkörningslagen från 1975 lyftes som en ytterligare utmaning, särskilt med tanke på teknikutvecklingen och det ökande antalet friluftsutövare. Samtidigt finns problemet med äldre snöskotrar kvar, även om omställningen mot mindre koldioxidutsläpp och tystare motorer tydligt går framåt. En enkätundersökning riktad till medlemmar i Branschorganisationen för hållbar snöskoterturism visar dessutom att intresset för eldrivna snöskotrar är stort, enligt Nationella Snöskoterrådet (se hemsida). Utmaningen ligger dock i att en fossildriven snöskoter i praktiken kan färdas uppemot tre gånger så långt som en eldriven, vilket försvårar en snabb övergång. Ytterligare, för att säkerställa hållbar snöskoteråkning krävs tydligare regler, ökad kunskap bland både snöskoterförare och andra friluftsutövare om allemansrätten och terrängkörningslagen, samt bättre möjligheter till tillsyn och reglering i fjällområden. Under vår workshop diskuterades även utmaningar kring tillsyn som handlar om fjällens stora avstånd och otillgängliga terräng, vilket försvårar både kontroll och underhåll. Avstängningar med hänsyn till rennäringen möter också ofta motstånd, vilket gör kommunikation och informationsspridning avgörande.

Ett konkret sätt att hantera hållbarhet och olika markanvändningsintressen är att införa regleringsområden för snöskoteråkning, där avgifter kan finansiera underhåll och minska konflikter. Genom att reglera områden kan snöskoteråkning styras och uppmuntras till särskilda områden, vilket kan ses som ”positiv reglering”. Ett exempel är Frostviken i Jämtland, där skoteråkning med friåkning reglerats genom samverkan mellan 270 markägare, kommun, länsstyrelsen, samer och Naturvårdsverket (läs mer om projektet på Strömsund kommuns hemsida om hållbar skoterturism). En flexibel zonerings i tid och rum med områden för friåkning möjliggörs genom dialog med markägare och samer. Avgifterna som snöskoteråkarna betalar för lederna och friåkningen används för att finansiera underhåll, minska konflikter och skapa en hållbar turistisk produkt. En gemensam fond kan ge ekonomisk ersättning vid eventuella markskador. Samtidigt kräver regleringsområden omfattande ideellt arbete och samarbete, inklusive underhåll av leder, särskilt i känsliga fjällmiljöer. Det är en utmaning.

Avslutningsvis konstaterades att en framgångsfaktor är att det ska vara lätt att göra rätt. Enighet kring mål, en tydlig ledarroll och lösningsorienterat samarbete är avgörande. Tillit och sociala relationer, inklusive informella möten, spelar en viktig roll för att bygga långsiktigt förtroende. Att identifiera och inkludera relevanta aktörer är centralt för framgång. Konkreta förslag från workshopen innefattade exempelvis etableringen av ett regionalt snöskoterråd, regelbundna samverkansmöten och en app som tydligt informerar om regler för snöskoteråkning.

Sammanfattningsvis identifierades under vår workshop följande nyckelfaktorer för hållbar förvaltning av motoriserat friluftsliv med snöskoter:

- DET KRÄVS EN HELHETSSYN på det motoriserade friluftslivets miljöpåverkan i både mål, visioner, planer och förvaltning av fjällandskapen. Kommuner behöver därför tidigt se över arbetet med översiktsplaneringen gällande leder och friluftsliv, med vägledning av länsstyrelser.
- TIDIG DELAKTIGHET FRÅN OLIKA AKTÖRER genom att inkludera flera perspektiv i planering och förvaltning tidigt i processen, och prioritera kommunikation, samverkan och dialog. Det krävs dels dialog mellan olika administrativa nivåer inom den offentliga sektorn, dels kontinuerligt samarbete mellan offentlig och privat sektor där både markägare och rennärning involveras.
- HA FÖRSTÅELSE FÖR ATT FRÅGAN ÄR KOMPLEX med många olika perspektiv. Eftersom intressegrupperna inom samma område är många, är det avgörande att kunna samexistera. En viktig del i detta är att prioritera planering och samverkan där alla får vara med. Genom att kanalisera användare inom ett geografiskt område går det att minska konfliktytorna.
- INFORMATION, UTBILDNING OCH KUNSKAPSHÖJNING är avgörande. Här har myndigheter en stor betydelse.

Referenser

- Ankre, R. & Kronenberg, K. (2015). *Buller och tystnad i Jämtlandsfjällen: Upplevelser av intressebaserade aktiviteter bland turskidåkare och snöskoteråkare*. Etour rapport. Östersund: Mittuniversitetet.
- Ankre, R. (2018). *Snowmobiling and free riding in the Jämtland mountains, Sweden*. I 9th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMV9): Place, recreation and local development 28-31 August 2018, Bordeaux, France. Abstract book.
- Ankre, R. (2019). *Terrängkörningens påverkan på friluftsliv. En litteraturstudie av motoriserade aktiviteter kopplat till friluftsliv*. Etour rapport. Östersund: Mittuniversitetet.
- Mistra Sports & Outdoor hemsida. Hämtad 18 december 2024:
<https://www.mistrasportandoutdoors.se/Forskningsteman/hallbar-anvandning-av-mark-och-vatten/>
- Nationella Snöskoterrådet se hemsida. Hämtad 18 december 2024:
<https://snoskoterradet.se/2023/01/25/pressmeddelande-25-januari-2023-snoskoterturismen-staller-om-mot-hallbarhet/>
- Nationella Snöskoterrådet och Svenska Samernas Riksförbund broschyr ”Renar och snöskotertrafik”.
<http://snoskoterradet.se/wp-content/uploads/2017/03/nsr-ren.pdf>

Naturvårdsverkets hemsida. Hämtad 20 dec 2024:

<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/friluftsliv/motortrafik-i-naturen/snoskoter/>

Sametinget snöskotertrafik hemsida. Hämtad 19 dec 2024: <https://www.sametinget.se/2847>

Strömsund kommuns hållbar vinterturism hemsida. Hämtad 20 december 2024:

<https://www.stromsund.se/759.html>

Sveriges riksdag kommittédirektiv, Dir. 2018:29

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2018/04/dir.-201829>

Terrängkörningslagen (SFS 1975:1313). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/terrangkorningsslag-19751313_sfs-1975-1313/

Väsek skoterregler hemsida. Hämtad 18 december 2024: <https://vasek.se/skoterregler/>

Wall-Reinius, S., Ankre, R., Dahlberg, A., Bodén, B. & Laven, D. (2016). *Intresseomsättningar och utmaningar i multifunktionella landskap: studier kring buller, vindkraft och naturskydd i Jämtlandsfjällen*. Etour rapport. Östersund: Mittuniversitetet.

Wall-Reinius, S. & van den Brink, P. (2023). *Rekreation och miljöpåverkan i fjällen. En sammanfattning av forskning om ekologiska effekter av friluftsliv, turism och sport*. Mistra Sports & Outdoors rapport 2023:5.

Friluftsliv under pandemien: en studie basert på Norsk Friluftslivs nasjonalundersøkelse

Giovanna Calogiuri og Sigbjørn Lilleskare (Universitet i Sørøst-Norge og Universitet i Innlandet)

Bakgrunn

Koronapandemien har hatt en ødeleggende innvirkning på globalt nivå. Per november 2024 har det blitt rapportert nesten 780 millioner bekreftede tilfeller av sykdommen og over 7 millioner dødsfall (WHO, 2024). Pandemiens konsekvenser for menneskers helse strekker seg langt utover antall smittetilfeller og dødsfall. Nødvendige smitteverntiltak som sosial distansering, isolasjon av smittede, reiserestriksjoner og bruk av munnbind har påvirket folks hverdag betydelig (Sharma et al., 2021). Pandemien har også ført til store sosioøkonomiske utfordringer, inkludert nasjonale økonomiske tap og økt fattigdom (Rasheed et al., 2021). Dette har bidratt til en økning i psykiske helseutfordringer og en generell forverring av psykisk helse i befolkningen (Vindegård & Benros, 2020). Forskning antyder at friluftsliv og naturopplevelser kan dempe noen av pandemiens negative effekter på mental helse og velvære (Das & Gailey, 2022; Pouso et al., 2021; Ribeiro et al., 2021). Fordelene inkluderer blant annet økt fysisk aktivitet og bedre helse tilstand, som begge er beskyttende faktorer mot alvorlige konsekvenser av COVID-19 (Aouissi et al., 2022).

I noen land ble det innført strenge restriksjoner på bevegelse i og bruk av offentlige rom. For eksempel var det under den første nedstengingen i Italia forbudt for italienere å forlate hjemmet, bortsett fra korte turer for nødvendige ærender som matinnkjøp eller lufting av hund (ISFORT, 2020). Mange naturområder, som parker og strender ble stengt. Slike restriksjoner hadde generelt en negativ effekt på folks fysiske aktivitet og besøk til naturområder. Likevel var denne effekten mindre i land der folk hadde lett tilgang til naturlige omgivelser (Schöttl et al., 2022). Det er nemlig vist at, der det var mulig, besøkte folk naturen i større grad under pandemien (Das & Gailey, 2022; Lenaerts et al., 2021; Marcelo et al., 2022; Venter et al., 2020; Venter et al., 2021). I Norge ble det ikke innført restriksjoner på friluftsliv under koronapandemien. Tvert imot oppmuntret myndighetene folk til å bruke naturen, så lenge de overholdt regler for sosial distansering og andre smitteverntiltak. Friluftsliv og naturopplevelser kan derfor ha hatt en helsebeskyttende effekt for befolkningen under pandemien, selv om enkelte kunne ha møtt utfordringer med å komme seg ut i naturen.

Dette innlegget beskriver en studie som undersøkte friluftsliv og naturopplevelser i Norge under koronapandemien. Studien analyserte data fra Norsk Friluftslivs nasjonalundersøkelse «Friluftsliv og korona» for å utforske følgende problemstilling:

1. Hvor stor andel av voksne nordmenn som oftere, like ofte eller sjeldnere deltok i friluftsliv under pandemien?

2. Finnes det forskjeller i økt eller redusert deltakelse av friluftsliv knyttet til graden av nedstenging og ulike befolkningsgrupper?
3. Hva er de viktigste motivasjons- og tilretteleggende faktorer som bidro til økt deltakelse i friluftsliv?

Studien er publisert som vitenskapelig artikkel (Litleskare & Calogiuri, 2023), som er offentlig tilgjengelig ved <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1138915>

Metoder

Data for denne studien ble hentet fra den nasjonal undersøkelse «Friluftsliv og korona», som var utført av Ipsos MMI på vegne av Norsk Friluftsliv. Begge organisasjoner ga tillatelse til at dataene kunne brukes til forskningsformål. Dataene ble samlet inn gjennom en nettundersøkelse distribuert via stratifisert utvalg til et webpanel på omtrent 97 000 nordmenn med minimumsalder på 15 år. Et utvalg av dette panelet ble valgt basert på alder, kjønn og plassering for å sikre representasjon av den generelle befolkningen. Det endelige utvalget som ble brukt i denne studien inkluderte 1005 deltakere og ble samlet inn mellom 2. og 21. juni 2021.

I undersøkelsen ble respondentene stilt spørsmål om deres deltakelse i friluftsliv generelt, samt i spesifikke aktiviteter. Disse variablene ble operasjonalisert som «relativ deltakelse», det vil si hvorvidt respondentene opplevde at de deltok oftere, like ofte eller sjeldnere i friluftsliv eller enkelte aktiviteter etter starten av den første nedstengingen i mars 2020, sammenlignet med før dette tidspunktet. Blant dem som oppga at de deltok oftere i friluftsliv under pandemien, ble det også stilt spørsmål om motiverende og tilretteleggende faktorer som kunne ha bidratt til den økte deltakelsen. I tillegg ble det samlet inn informasjon om deltakernes sosiodemografiske kjennetegn (kjønn, alder, utdanning, husholdinntekt, og sentralitet) samt varigheten av nedstengingen de var underlagt.

Andelen respondenter som deltok oftere, like ofte eller sjeldnere i friluftsliv og spesifikke aktiviteter ble estimert ved hjelp av deskriptiv statistikk. Deskriptiv statistikk ble også brukt til å identifisere de viktigste motivasjons- og tilretteleggende faktorene som lå til grunn for økt deltakelse i friluftsliv –denne analysen ble kun gjennomført blant de som svarte at de deltok oftere i friluftsliv under pandemien ($n = 324$). For å undersøke i hvilken grad varigheten av nedstengingen og deltakernes sosiodemografiske bakgrunn var assosiert med økt deltakelse i friluftsliv under pandemien, ble det brukt multivariat logistisk regresjonsanalyse.

Resultater

Problemstilling n. 1: Blant de undersøkte rapporterte 57 % uendret deltakelse i friluftsliv under pandemien, mens 32 % oppga økt deltakelse og 11% oppga redusert deltakelse etter den første nedstengingen i mars 2020 sammenlignet med før.

Problemstilling n. 2: De som ble påvirket av nedstengingen i flere uker eller måneder hadde større sannsynlighet for å øke deltakelsen enn de som ble mindre berørt. Økt deltakelse var særlig utbredt blant kvinner, yngre personer og de med middels husholdningsinntekt. Det ble imidlertid ikke funnet noen sammenheng mellom økt deltakelse og utdanningsnivå eller bostedssentralitet. Videre analyser indikerer at personer med lavere husholdningsinntekt, lavere utdanningsnivå og

dårligere opplevd tilgang til naturområder hadde en høyere sannsynlighet for å rapportere redusert deltakelse i friluftsliv under pandemien.

Problemstilling n. 3: De viktigste motivasjonsfaktorene for økt deltakelse i friluftsliv var «å holde seg fysisk aktiv» og «å møte venner og familie». Den mest rapporterte tilretteleggende faktoren var muligheten til å bruke naturområder som et alternativ til treningssentre og organisert idrett.

Konklusjon

I Norge bidro friluftsliv til å opprettholde fysisk aktivitet, sosialt samvær og mental restitusjon under koronapandemien, og kan dermed ha støttet både fysisk og psykisk helse i denne krisetiden. Dette resultatet var mulig takket være det etablerte politiske og kulturelle miljøet i Norge, som legger til rette for deltakelse i friluftsliv. Disse funnene bekrefter nok en gang at en solid friluftslivspolitik og -kultur har betydning i et folkehelseperspektiv der den kan fremme befolknings helsen og styrke samfunnets motstandskraft.

Likevel påpeker studien at en relativt stor del av befolkningen reduserte deltakelsen i friluftsliv under koronapandemien, noe som var assosiert med lavere sosioøkonomisk status og dårligere opplevd tilgang til naturområder. Dette indikerer at det fortsatt eksisterer sosiale ulikheter knyttet til muligheter for å delta i friluftsliv. Det er derfor viktig å fortsette arbeidet med å sikre at alle i samfunnet har god tilgang til naturområder som legger til rette for aktiviteter tilpasset ulike ferdigheter og behov. Vi anbefaler spesielt at norske myndigheter følger Verdens helseorganisasjons anbefaling om at alle innbyggere bør ha tilgang til minimum et naturområde som er 5000 kvadratmeter eller større, og som ligger innen 300 meter fra hjemmet sitt (WHO, 2016).

Referanser

- Aouissi, H. A., Kechabar, M. S. A., Ababsa, M., Roufayel, R., Neji, B., Petrisor, A. I., ... & Ohmagari, N. (2022). The importance of behavioral and native factors on COVID-19 infection and severity: insights from a preliminary cross-sectional study. *Healthcare*, 10(7), 1341. <https://doi.org/10.3390/healthcare10071341>
- Das, A., & Gailey, S. (2022). Green exercise, mental health symptoms, and state lockdown policies: A longitudinal study. *Journal of Environmental Psychology*, 82, 101848. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101848>
- ISFORT - High Institute for Transport Education and Research (2020). *La mobilità degli italiani al tempo del COVID-19*. <https://www.isfort.it/progetti/la-mobilita-degli-italiani-al-tempo-del-covid-19/>
- Lenaerts, A., Heyman, S., De Decker, A., Lauwers, L., Sterckx, A., Remmen, R., ... & Keune, H. (2021). Vitamin nature: How coronavirus disease 2019 has highlighted factors contributing to the frequency of nature visits in Flanders, Belgium. *Frontiers in Public Health*, 9, 646568. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.646568>
- Litleskare, S., & Calogiuri, G. (2023). Nature visits during the COVID-19 pandemic in Norway: Facilitators, motives, and associations with sociodemographic characteristics. *Frontiers in Public Health*, 11, 1138915. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1138915>

- Marcelo, G. T., Constance, B., Joseph, M., Kay, A., David, Z., Maarten, V. S., & Adrienne, G. R. (2022). Do we have enough recreational spaces during pandemics? An answer based on the analysis of individual mobility patterns in Switzerland. *Landscape and Urban Planning*, 221, 104373. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2022.104373>
- Pouso, S., Borja, Á., Fleming, L. E., Gómez-Baggethun, E., White, M. P., & Uyarra, M. C. (2021). Contact with blue-green spaces during the COVID-19 pandemic lockdown beneficial for mental health. *Science of the Total Environment*, 756, 143984. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.143984>
- Rasheed, R., Rizwan, A., Javed, H., Sharif, F., & Zaidi, A. (2021). Socio-economic and environmental impacts of COVID-19 pandemic in Pakistan—an integrated analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(16), 19926-19943. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-12070-7>
- Ribeiro, A. I., Triguero-Mas, M., Santos, C. J., Gómez-Nieto, A., Cole, H., Anguelovski, I., ... & Baró, F. (2021). Exposure to nature and mental health outcomes during COVID-19 lockdown. A comparison between Portugal and Spain. *Environment International*, 154, 106664. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106664>
- Schöttl, S. E., Schnitzer, M., Savoia, L., & Kopp, M. (2022). Physical activity behavior during and after COVID-19 stay-at-home orders—A longitudinal study in the Austrian, German, and Italian Alps. *Frontiers in Public Health*, 10, 901763. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.901763>
- Sharma, A., Ahmad Farouk, I., & Lal, S. K. (2021). COVID-19: a review on the novel coronavirus disease evolution, transmission, detection, control and prevention. *Viruses*, 13(2), 202. <https://doi.org/10.3390/v13020202>
- Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H., & Nowell, M. (2020). Urban nature in a time of crisis: recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environmental Research Letters*, 15(10), 104075. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abb396>
- Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H., & Nowell, M. S. (2021). Back to nature: Norwegians sustain increased recreational use of urban green space months after the COVID-19 outbreak. *Landscape and Urban Planning*, 214, 104175. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2021.104175>
- Vindegaard, N., & Benros, M. E. (2020). COVID-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. *Brain, Behavior, and Immunity*, 89, 531-542. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048>
- World Health Organization (2024). *Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int>
- World Health Organization Regional Office for Europe (2016). *Urban green spaces and health*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/345751>

Friluftslivapper og naturbesøk under COVID-19 pandemien

Sighjorn Litleskare og Giovanna Calogiuri (Universitetet i Innlandet og Universitetet i Sørøst-Norge)

Innledning

Ved å kombinere naturopplevelser og fysisk aktivitet, er turer i naturen viktige for å opprettholde god fysisk og mental helse (Garber et al., 2011; Wicks et al., 2022). Teknologi kan spille en verdifull rolle i å tilrettelegge for denne helsefremmende atferd. Teknologi som mobilapplikasjoner («apper») kan lette tilgangen til naturen, ved å gi informasjon om destinasjoner eller turer, vanskelighetsgrad og hvordan man kommer dit. Ikke bare kan disse appene redusere praktiske barrierer, men de kan også redusere psykologiske barrierer ved å hjelpe brukerne med å ta informerte valg basert på deres preferanser og opplevd mestring. Apper kan motivere til utendørsaktivitet, som vist av Pokémon Go (Khamzina et al., 2020). Spesifikke «friluftslivsapper», som NatureCollections, har også vist at appbasert utforskning av naturen kan øke mengden naturbaserte aktiviteter blant barn og unge (Kawas et al., 2019, 2020, 2021). Det finnes flere friluftslivsapper som er utviklet i Norge og målrettet den norske publikum, slik som f.eks. UT og Skisporet. Noen apper, f.eks. Stolpejakten, bruker i tillegg engasjeringsstrategier slik som «gamification» for å motivere brukere å ta turer. Friluftslivsapper er populære i Norge, lite er imidlertid kjent om i hvilken grad friluftssapper støttet turer i naturen. Ettersom bruken av apper generelt, og helse-relaterte apper spesielt, ikke er jevnt fordelt i befolkningen, kan dette ha begrenset i hvilken grad tur-apper opprettholder sosioøkonomiske forskjeller i tilgang til naturen.

I Norge ble det ikke innført noen restriksjoner på naturbesøk under hele COVID-19-pandemien. I en tidligere studie, fant vi at det var en generell økning i deltakelse i friluftsliv i denne perioden (Litleskare & Calogiuri, 2023). Særlig, mange valgte å oppsøke naturområder som et alternativ til treningssentre og idrettsanlegg, samt som en mulighet til å treffe venner og familie (Litleskare & Calogiuri, 2023). I denne sammenhengen kunne friluftslivsapper ha vært et nyttig verktøy både for dem som var mindre kjent med naturområder, samt for de som ønsket å finne nye turmuligheter –blant annet for å unngå overfylte steder. Målet med denne studien å vurdere andelen individer i ulike sosiodemografiske grupper som brukte friluftslivsapper for å bli inspirert og/eller hente informasjon om nye naturområder under COVID-19-pandemien, og undersøke i hvilken grad friluftslivsapper støttet aktive turer i naturen og oppdagelse av nye naturområder i denne periode.

Metode

Data for denne studien ble hentet fra den nasjonal undersøkelse «Friluftsliv og korona», som var utført av Ipsos MMI på vegne av Norsk Friluftsliv. Begge organisasjoner ga tillatelse til at dataene kunne brukes til forskningsformål. Dataene ble samlet inn gjennom en nettundersøkelse distribuert via stratifisert utvalg til et webpanel på omtrent 97 000 nordmenn med minimumsalder på 15 år. Et utvalg av dette panelet ble valgt basert på alder, kjønn og plassering

for å sikre representasjon av den generelle befolkningen. Det endelige utvalget som ble brukt i denne studien inkluderte 1005 deltakere og ble samlet inn mellom 2. og 21. juni 2021. I undersøkelsen ble respondentene stilt spørsmål om de opplevde at de deltok oftere, like ofte eller sjeldnere i friluftsliv, samt om de oppsøkte nye turmål under pandemien (siden mars 2020) sammenlignet med før. De ble også spurt om man brukte friluftslivsapper for å søke inspirasjon eller hente informasjon til turer og aktiviteter. I tillegg ble det samlet inn informasjon om deltakernes sosiodemografiske kjennetegn samt varigheten av nedstengingen de var underlagt. I tillegg ble det samlet inn informasjon om deltakernes sosiodemografiske kjennetegn (kjønn, alder, utdanning, husholdinntekt, og sentralitet) samt varigheten av nedstengingen de var underlagt. Dataene var analysert ved hjelp av deskriptiv statistikk og multivariat regresjonsanalyse.

Resultat og diskusjon

Sirka 19 % av deltakerne rapporterte å ha brukt friluftslivsapper for å søke inspirasjon eller hente informasjon om nye naturområder under pandemien. Bruken av friluftssapper var imidlertid ikke jevnt fordelt i utvalget. Resultatene viste at deltakere som brukte friluftssapper hadde et høyere utdanningsnivå og kom fra husholdninger med høyere inntekt, selv om effektstørrelsene ble vurdert som små. Ingen signifikante forskjeller ble observert for kjønn, alder og bostedsentralitet. Den ujusterte logistiske regresjonsmodellen avslørte en signifikant sammenheng mellom bruken av friluftssapper og både økt deltakelse i friluftsliv samt besøk av nye naturområder under pandemien, noe som indikerer at brukerne av friluftssapper tenderte til å endre måten de samhandlet med naturen på under nedstengningen. Disse assosiasjonene forble signifikante, og opprettholdt en lignende effektstørrelse, også etter å ha kontrollert for de sosiodemografiske faktorer, noe som indikerer at måten friluftssapper påvirket folks interaksjoner med naturen var stort sett uavhengig av disse faktorer. Kjønn, alder, husholdningsinntekt og nedstengningens varighet, var signifikante prediktorer for økt deltakelse i friluftsliv. Dette indikerer at, uavhengig av bruken av friluftssapper, var sannsynligheten for å delta i friluftsliv større blant kvinner sammenlignet med menn, yngre sammenlignet med middelaldrende og eldre, og personer utsatt for nedstengningsrestriksjoner for middels eller lengre varighet. Med hensyn til husholdningsinntekt ble en «dose-response» sammenheng funnet. Analysene indikerer at, sammenlignet med individene i den høyeste inntektskategorien, hadde personer i mellominntektskategorien betydelig mindre sannsynlig å øke deltakelse i friluftsliv. I modellen for besøk av nye naturområder ble alder og husholdningsinntekt funnet å være signifikante prediktorer. Oddsrationene for disse prediktorene indikerer at sannsynligheten for å besøke nye naturområder var større blant yngre voksne sammenlignet med middelaldrende og eldre voksne, og det øker med økende husholdningsinntekt i en dose-responsmåte. Pseudo-R² verdiene for begge regresjonsmodeller var ganske lave, noe som antyder at modellene bare forklarer en liten del av variansen innen de avhengige variablene. Imidlertid skal det bemerkes at, i begge modellene, bidro friluftssapper alene betydelig til den totale forklarte variansen, noe som indikere at friluftslivsapper var en sentrale prediktor for økt friluftsliv samt besøk av naturområder.

Konklusjoner

Funnene antyder at bruk av friluftssapper involverer en relativt liten del av befolkningen. Ikke overraskende, er bruken av friluftssapper mer vanlig blant befolkningsgrupper med høyere sosioøkonomisk status, uttrykt som husholdningsinntekt og utdanningsnivå. Utover dette ser

bruken av disse appene ut til å effektivt støtte endringer i naturbesøksvaner, både når det gjelder økt deltakelse i friluftsliv samt besøk av nye naturområder. Alt sammen, viser disse funnene viktigheten av disse appene som et verktøy for å støtte naturbesøk i krisetider. Denne studien avdekker de komplekse forholdene mellom brukere av friluftssapper. Likevel indikerer studien at friluftssapper har potensial til å øke naturbesøk i krisetider (Latour, 2007).

Referanser

- Garber, C. E., Blissmer, B., Deschenes, M. R., Franklin, B. A., Lamonte, M. J., Lee, I. M., Nieman, D. C., Swain, D. P., & American College of Sports, M. (2011). American College of Sports Medicine position stand. Quantity and quality of exercise for developing and maintaining cardiorespiratory, musculoskeletal, and neuromotor fitness in apparently healthy adults: Guidance for prescribing exercise. *Med Sci Sports Exerc*, 43(7), 1334–1359. <https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e318213febf>
- Kawas, S., Chase, S. K., Yip, J., Lawler, J. J., & Davis, K. (2019). Sparking interest: A design framework for mobile technologies to promote children's interest in nature. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 20, 24–34. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2019.01.003>
- Kawas, S., Kuhn, N. S., Sorstokke, K., Bascom, E. E., Hiniker, A., & Davis, K. (2021). When Screen Time Is not Screen Time: Tensions and Needs Between Tweens and Their Parents During Nature-Based Exploration. *Proceedings of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1–14. <https://doi.org/10.1145/3411764.3445142>
- Kawas, S., Kuhn, N. S., Tari, M., Hiniker, A., & Davis, K. (2020). «Otter this world»: Can a mobile application promote children's connectedness to nature? *Proceedings of the Interaction Design and Children Conference*, 444–457. IDC '20: Interaction Design and Children. <https://doi.org/10.1145/3392063.3394434>
- Khamzina, M., Parab, K. V., An, R., Bullard, T., & Grigsby-Toussaint, D. S. (2020). Impact of Pokémon Go on Physical Activity: A Systematic Review and Meta-Analysis. *American Journal of Preventive Medicine*, 58(2), 270–282. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2019.09.005>
- Latour, B. (2007). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (1. utg.). Oxford University Press.
- Litleskare, S., & Calogiuri, G. (2023). Nature visits during the COVID-19 pandemic in Norway: Facilitators, motives, and associations with sociodemographic characteristics. *Frontiers in Public Health*, 11, 1138915.
- Wicks, C., Barton, J., Orbell, S., & Andrews, L. (2022). Psychological benefits of outdoor physical activity in natural versus urban environments: A systematic review and meta-analysis of experimental studies. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 14(3), 1037–1061. <https://doi.org/10.1111/aphw.12353>

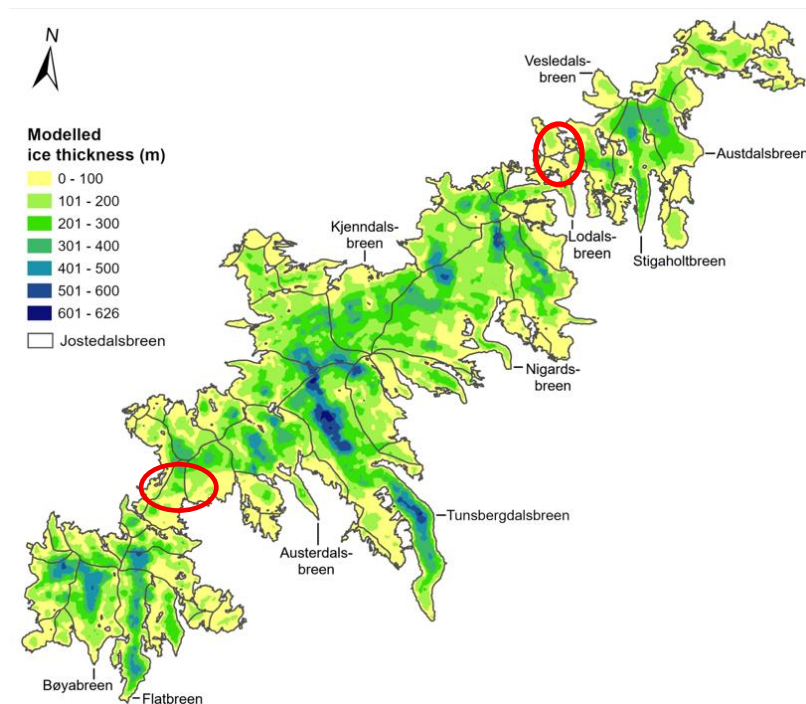
Nye farar og utfordringar for friluftslivet og turismen på Jostedalsbreen i lys av klimaendringane

Eivind Brendebang (Vestlandsforskning), Julianna Burrill (Universitetet i Sørøst-Norge) og Halvor Dannevig (Vestlandsforskning)

Klimaendringane gjer at Jostedalsbreen smeltar og storbreen sine brearmar trekker seg tilbake. Med det oppstår det nye farar og utfordringar. Vi har undersøkt korleis endringane så langt har påverka bruken av breen og kva som skal til for å oppretthalde attraktiviteten til Briksdalsbreen i Oldedalen og Nigardsbreen i Jostedalen overfor turistar.

I forskingsprosjektet [Jostice](#) (Konsekvensar for natur og samfunn av klimaendringane på Jostedalsbreen), leia av Høgskulen på Vestlandet, har Vestlandsforskning studert korleis friluftslivet og turismen blir påverka når klimaet endrar seg. I denne artikkelen skal vi svare på korleis ein minkande bre og tilhøyrande endringar påverkar bruken av breen, og kor viktig den visuelle kontakten med breen er for attraktiviteten til dei nemnde reisemåla. Vi har òg kartlagt dei besøkande sine haldningar til miljø og klima. Først skisserer vi korleis det står til med breen i dag, etter fleire tiår med stigande temperaturar.

Forskningsprosjektet finn at istjukna varierer mykje i dei mange brefalla rundt breen og på platået av Jostedalsbreen. Nokre stader er isen over 600 meter tjukk, mens andre plassar er det berre 10–20 meter ned til fjellgrunnen. I figur 1 nedanfor er istjukna vist ved hjelp av farge. Jo lysare farge, jo tynnare er isen. Dei mørkaste partia viser dei djupaste ismassane. Som figuren viser, har

Tunsbergdalsbreen fleire hundre meter tjukk is; det same har platået over dette brefallet. På figuren har vi markert med raude sirkelar kor breen truleg vil slutte å henge i hop innan utgangen av dette hundreåret, slik at Jostedalsbreen blir broten opp i tre delar. Målingane av istjukna er gjort i 2018 og 2021–2023 ved bruk av radar, hovudsakleg frå snøskuter (Gillespie et al., 2024).

Figur 1: Istjukna på Jostedalsbreen. Jo mørkare farge, jo tjukkare is. Kjelde: Gillespie et al. (2024)

Konsekvensar for friluftslivet

Når brearmar trekker seg tilbake, får det konsekvensar for friluftslivet ved at tradisjonelle opp- og nedgangar til isen blir meir krevjande å forsere. Eit døme er overgangen til og frå Kvitesteinsvarden via Austerdalsbreen, eit punkt ein må ta seg forbi om ein skal gå mellom Briksdalen/Oldedalen i Nordfjord og Tungestølen ved Veitastrond i Sogn. Inngangen til breen frå Austerdalen er òg blitt meir utfordrande fordi bresmeltinga har skapt eit nytt vatn i enden av breen. Slike endringar kan skape flaum, og i verste fall jøkullaup (plutselig breflaum) ved at vatnet i bresjøen trengjer gjennom morenemassane som demmer han opp.

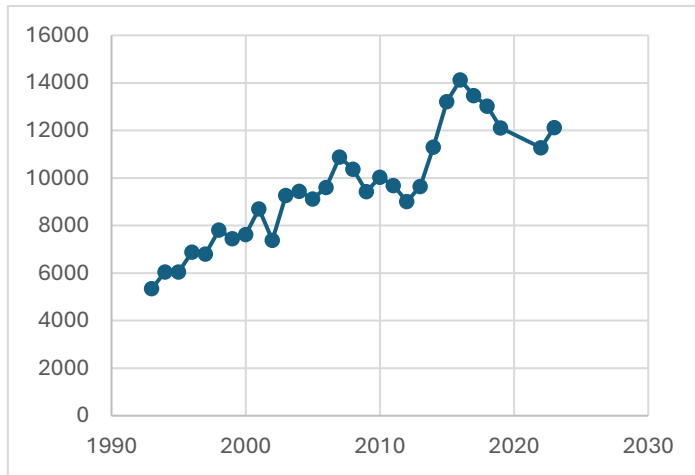
I 2004 braut 50 000 m³ vatn ut gjennom morenedemninga framfor Flatbreen i Fjærland på kring 1000 m.o.h. og fløynde nedover Tverrdalen, ein sidedal til Supphelledalen. Grus, stein og leire vart rive med av vatnet, som flytta seg nedover fjellsida med ein fart på 50 km/t. I løpet av kort tid vart markene i Supphelledalen dekte med leire og sand. I fjellsida oppstod det ei skredvifte av stein på 75 000 m², medan finare materiale og vatn rann vidare langs elva i retning fjorden. Til saman vart 250 000 m² jordbruksland overfløymd og dekt med 125 000 m³ finmateriale. Ein kilometer frå steinvifta var gjørmelaget opptil 50 cm tjukt¹. Utruleg nok vart ingen menneske skadde i hendinga.

Tilbaketrekking av brearmane gir også auka fare for steinsprang og uhell knytt til lause morenemassar på vegen til breen og langsmed breen. Fordi ein ofte må gå eit godt stykke langs utsette fjellsider for å kome til og frå breen, kan det oppstå farlege situasjonar. Dette er tilfelle fleire stader langs Jostedalsbreen. Døme på dette er Austerdalsbreen og Tungsbergdalsbreen. «Bre-gleppe», altså avstand mellom bre og fjellside, oppstår også. Denne avstanden kan gjere det vanskeleg å kome seg inn på fjellet eller ut på breisen. Nye sprekkområde har også oppstått, særleg over brearmane og på platåbreen.

På nokre brearmar har også blåisvandring blitt vanskelegare eller uforsvarleg. Dette har skjedd ved Briksdalsbreen² på nordvestsida av Jostedalsbreen, der fleire tusen turistar fekk oppleve breføring på 1990-talet. Breføringa på denne brearmen tok slutt i 2006–7 då breen hadde trekt seg så mykje tilbake at tradisjonell turistføring ikkje lengre var mogleg. På Nigardsbreen i Jostedalen, som ligg på andre sida av Jostedalsbreen i søraust, er breføringsaktiviteten framleis stor. Jostedalen Breførlag har drive breføring på Nigardsbreen i sommarhalvåret sidan 1980-talet. Figur 1 viser endringar i omfanget av breføring på Nigardsbreen dei siste 30 åra.

¹ <https://www.bremuseum.no/fagleg-fordjuping/jkulhlaup-fr-flatbreen>

² Vi nyttar Briksdalsbreen (og ikkje Briksdalen) sjølv om det for turistar ikkje er mogleg å kome inn til, eller opp på, Briksdalsbreen

Figur 2: Breføring på Nigardsbreen, 1993-2024, tal på personar (vertikal akse) og år. (Ikkeje tal for åra med pandemi: 2020-2021). Data: Jostedalen Breførarlag. Eiga samanstilling.

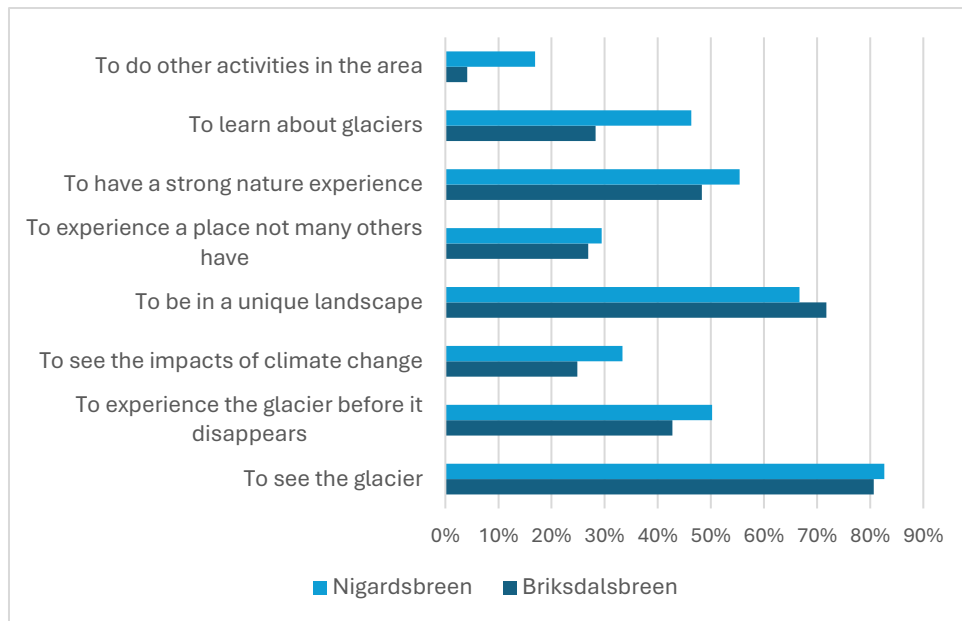
Både i Jostedalen og i Nordfjord er det utvikla mange aktivitetstilbod for dei besøkande dei siste 30 åra. Du kan padle, rafte, vandre i juv, klarte i fjell og delta på fjellturar utanom bre med kompetente fjellførarar. I dag er det mellom seks og åtte firma som tilbyr kurs og turar på og rundt Jostedalsbreen med fjellførarar. Omtalen ovanfor byggjer på data frå desse i 2024. Desse tilboda har gitt områda auka attraktivitet, ettersom besøkande kan velje mellom mange aktiviteter.

Å sjå breen er viktig for turistane

Vi gjennomførte ei spørjeundersøking blant turistar til Briksdalsbreen og ved Nigardsbreen i 2022 og 2023, og fekk høvesvis 145 og 231 svar (Burrill et al., 2025). Her gir vi eit lite utdrag av resultatane frå denne undersøkinga. Turistane som har besøkt Briksdalsbreen og Nigardsbreen blir motiverte til besøket ved at dei kan sjå sjølve breen. Drygt 80 prosent av turistane svarar at å kunne sjå breen er viktig for dei («to see the glacier» i figur 3). Besøkande til dei to destinasjonane svarte derimot ulikt på om dei ville ha besøkt området dersom breen ikkje var synleg. Om lag 30 prosent av turistane til Briksdalsbreen ville ha teke turen uansett, mens nesten 60 prosent av turistane til Nigardsbreen ville ha besøkt området sjølv om breen ikkje lenger var synleg.

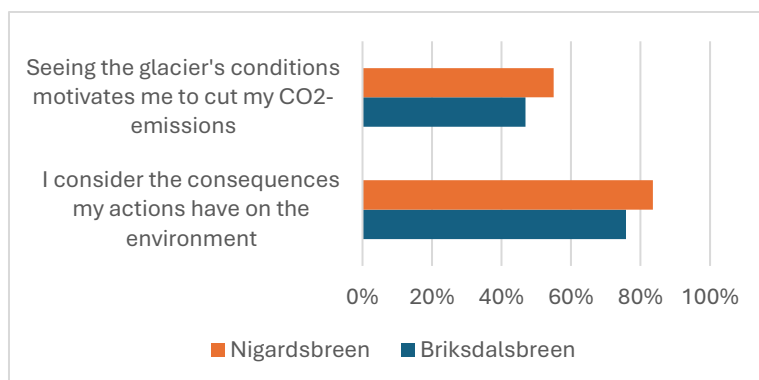
Då vi intervjuar styret i Oldedalen Skysslag, som bringer turistar inn i Briksdalen i retning breen frå Briksdalen fjellstove, gav dei derimot uttrykk for at deira aktivitet ikkje er avhengig av breen. I staden er deira erfaring at heilskapen i dalen – med bratte fjellsider, fossefall, grøne dalsider og turkise vatn – skapar tilstrekkeleg attraktivitet. Og trass i at Briksdalsbreen har trekt seg mykje tilbake dei siste 30 åra, har ikkje turismen til dalen minka.

Besøkande til Nigardsbreen var også meir interesserte i å lære om breen (46 prosent av turistane kyssa av for «to learn about glaciers» i figur 3), enn dei som kom til Briksdalsbreen (28 prosent). Svara i undersøkinga vart samla inn ved at turistane skanna ein QR-kode på plakatar ved punkt der ein kan nyte utsikta til breane eller frå utgangspunktet for turane inn til breane. Figur 3 viser også at mange av turistane var opptekne av det å vere i eit unikt landskap (65–73 prosent) og å ha ei sterk naturoppleving (48–57 prosent) (Burrill et al., 2025).

Figur 3: Turistane sin motivasjon for besøk. Kjelde: Burrill et al. (innsendt).

Vestlandsforskning spurde også om turistane sin motivasjon for å redusere CO₂-utslepp og om dei vurderte konsekvensane av handlingane sine for miljøet. 47–55 prosent av turistane svarte at å sjå tilstanden til breen, motiverte dei til å redusere sine egne CO₂-utslepp. Heile 76–83 prosent av turistane svarte at dei vurderte konsekvensane av sine egne handlingar for miljøet, sjå figur 4. Dei turistane som gav uttrykk for den sterkaste motivasjonen for å oppleve breen før han forsvinn, var òg dei som var mest merksame på klimaendringane og mest engasjerte i miljøvennleg åtferd.

Figur 4: Turistane sine haldningar til miljøet. Kjelde: Burrill et al. (innsendt)

Drøfting

I reiselivet er det ei aukande interesse for nye opplevingar som inkluderer potensial for læring med synlege erfaringar om klimaendringar (Dannevig & Rusdal, 2023). Det ikkje overraskande at ein høg del av dei besøkande til Nigardsbreen er interessert i å lære om breen, mens ein langt mindre del av turistane til Briksdalsbreen svarar det same (høvesvis 58 og 31 prosent). Det er nemleg stor skilnad på korleis turistane kjem til desse områda: Nesten 30 prosent av turistane vi intervjuar i Briksdalsbreen kom med cruiseskip til Nordfjord, medan berre tre prosent av respondentane var ved Nigardsbreen fordi dei var passasjerar på cruiseskip med anløp i Sogn.

Kva hamn cruiseskipa går til, og kva for utflukter turistane får tilbod om å delta på medan dei er på land, er det reiarlaget som avgjer, ikkje passasjerane. Difor er det grunn til å tru at besøkande til Nigardsbreen, som ikkje er eit typisk turmål for cruiseturistar, i utgangspunktet har ein sterkare motivasjon for å besøke breen og lære om han. Det er òg i samsvar med funn i undersøkinga som viser at det er viktigare for dei besøkande til Nigardsbreen å sjå ein bre enn for besøkande til Briksdalsbreen.

Vestlandsforskning ønskte svar på om turistane ville ha besøkt reisemåla sjølv om brefalla ikkje lenger var synlege. Dei besøkande til Briksdalsbreen gir uttrykk for mindre villigheit til dette (31 prosent) enn turistane til Nigardsbreen (58 prosent) ut frå dei svara i undersøkinga. Oppfatninga til styret i Oldedalen Skysslag samsvarer altså ikkje heilt med svara til turistane. Styret meiner området har så særegne naturkvalitetar at folk vil kome dit uavhengig av om breen er synleg, og ei aukande tilstrøyming av turistar dei siste åra gir støtte til synet deira. Vi kan ikkje trekke bastante konklusjonar ut frå eit forholdsvis lågt tal på svar, men skilnaden er såpass markert at det gir grunn til å utforske spørsmålet vidare. Vi ser samstundes at turistane svarer at sterke naturopplevingar, og å vere i eit unikt landskap, motiverer dei til å besøke desse områda. Dette er i samsvar med synet til styret i Skysslaget.

Andre studiar har også funne at reiser til stader som ein norsk bre, og besøkande sin tilknytning til slike stader, gjerne er motivert av «før det er for sein»-turisme, og vidare, at denne typen motivasjon inspirerer til miljøvennleg åtfærd (Abrahams et al., 2021; Salim et al., 2022b). Vi finn også at turistane som har den sterkaste motivasjonen for å besøke brear òg er dei som er mest positive til miljøvennleg åtfærd. Vi har ikkje data om korleis turistane i vår undersøking sjølv handsamar paradokset som oppstår her, altså at lange reiser bidreg til større miljø- og klimabelasting samstundes som dei ønskjer å leve miljøvennleg. Anna forskning har synt at turistar løyser den kognitive dissonansen mellom ønsket om miljøvennleg livsførsel og lange reiser ved å hevde at deira reise er mindre skadeleg for klimaet enn andre turistar sine reiser (Juvan & Dolnicar, 2014). Vidare forskning kan gje oss innsikt i korleis turistar til Jostedalsbreen lever med dette paradokset.

Konklusjon

Jostedalsbreen minkar ved at brefalla blir mindre og trekker seg tilbake og istjukna på platåbreen minkar. Brearmane blir difor meir krevjande å ta seg inn på, samtidig som risikoen for steinsprang og hendingar knytt til lause morerenemassar aukar, det ligg eller renn meir smeltevatn ut av brefronten og avstanden mellom berget og breen, bre-gleppa, kan bli større. I tillegg blir grunnlaget for blåsvandring redusert mange stader.

Jostedalsbreen og dei ikoniske brearmane kjem til å by på unike opplevingar for mange menneske også i åra som kjem, men bruken vil bli meir konsentrert til dei områda av breen som er mogleg å ferdast på. For turistane er det naturleg nok viktig å få sjå breen sjølv om dei ikkje alltid kjem seg opp på isen. I Briksdalen har ein sterkt minkande bre så langt ikkje ført til redusert tilstrøyming av turistar, og mange av dei som reiser til Nigardsbreen i dag, seier dei uansett ville ha besøkt området sjølv om breen ikkje lenger var synleg.

Meir forskning er naudsynt for å seie noko sikkert om kor vidt områda vil halde på attraktiviteten sin når breen ikkje lenger er synleg for turistane. Ei oppgåve for vidare forskning kan forklare korleis turistar og friluftsfolk lever med den kognitive dissonansen som kan oppstå ved at dei både ønskjer å leve miljøvennleg og samstundes skapar klimagassutslepp ved å oppsøke minkande brefall.

Referansar

- Burrill, J., Dannevig, H., & Brendehaug, E. (2025). What are melting glaciers good for? Examining the extent of glacier retreat on tourist engagement with climate change. Submitted to *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15022250.2025.2508711>
- Dannevig, H., & Rusdal, T. (2023). Caring for melting glaciers. *Tourism Geographies*, 26 (6), 1679–1695. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2278762>
- Denley, T. J., Woosnam, K. M., Ribeiro, M. A., Boley, B. B., Hehir, C., & Abrams, J. (2020). Individuals' intentions to engage in last chance tourism: applying the value-belief-norm model. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1860–1881.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1762623>
- Gillespie, M. G., Andreassen, L. M., Huss, M., de Villiers, S., Sjursen, K. H., Aasen, J., Bakke, J., Cederstrøm, J. M., Elvehøy, H., Kjølmoen, B., Loe, E., Meland, M., Melvold, K., Nerhus, S. D., Røthe, T. O., Støren, E. W. N., Øst, Ø., & Yde, J. C. (2024). Ice thickness and bed topography of Jostedalsbreen ice cap, Norway. *Earth Syst. Sci. Data*, 16, 5799–5825.
<https://doi.org/https://doi.org/10.5194/essd-16-5799-2024>
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. In *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology*, 2nd ed. (pp. 3–24). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/0000135-001>
- Juvan, E., & Dolnicar, S. (2014). The attitude–behaviour gap in sustainable tourism. *Annals of Tourism Research*, 48 (September 2014), 76–95.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.05.012>

Motstridene forståelser av villmark på Svalbard

Grete K. Hovelsrud (Nordlandsforskning) Ragnbild Freng Dale og Halvor Dannevig
(Vestlandsforskning)

Innledning

Svalbard er i endring. Klimaendringer påvirker i økende grad både økosystemet og samfunnene. Et nyere og strengere miljøregelverk påvirker i økende grad befolkningen og turismeindustrien. I tillegg pågår det en omstilling mot et mer bærekraftig samfunn gjennom at kullkraftverket legges ned og at i overgangen til grønn utslippsfri energi brukes diesel som energikilde. Svalbardpolitikken styrer det som skjer på Svalbard og den er tuftet på fem overordnede mål:

«En konsekvent and fast håndhevelse av suverenitet – basert på Svalbard traktaten [signert i 1920, implementert i 192]); Korrekt overholdelse av Svalbardtraktaten og kontroll med at traktaten blir etterlevd; Bevaring av ro og stabilitet i området; Bevaring av områdets særegne villmarksnatur; Opprettholdelse av norske samfunn på øygruppen» (Medl. St. 26 2023-2024: 5).

I tillegg ligger Svalbard i Arktis som er gjenstand for økt geopolitisk interesse. I denne artikkelen fokuserer vi på turisme på Svalbard, basert på to nylig avsluttede forskningsprosjekter – BalancingAct som er et samarbeidsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd, og FACE-IT, som er et tverrfaglig EU-prosjekt. Formålet med BalancingAct prosjektet er å bidra til å videreutvikle kunnskap om tilpasning og omstilling til klimaendringer i reiselivet og å øke kunnskapen om hvordan den lokale turistindustrien kan skape nye muligheter i møte med de pågående endringene i lokalsamfunnet på Svalbard og i naturen. Prosjektet har studert hvordan reiselivsnæringen på Svalbard kan skape nye og bærekraftige utviklingsmuligheter i møte med den nye virkeligheten. Det betyr løsninger som sikrer at levedyktige lokalsamfunn opprettholdes og naturen beskyttes. Prosjektet bidrar med kunnskap til diskusjonen om fremtidig utvikling av Svalbard-politikken og den nasjonale diskusjonen om avveininger mellom miljø- og klimahensyn og lokal reiselivsbasert verdiskaping. Prosjektet har samprodusert kunnskap med Visit Svalbard og AECO (Association of Arctic Expedition Cruise Operators). FACE-IT handler om fremtiden til arktiske kystøkosystemer, hvor turisme har vært et av temaene.

Turisme på Svalbard

Turismen er en del av den norske Svalbardpolitikken, på linje med forskning og utdanning. Disse ble i økende grad sett på som næringsaktiviteter som skulle ta over etter kulldriften. Den siste gruen, som har forsynt kullkraftverket ble stengt i juni 2025. Turisme ble først nevnt i Svalbardmeldingen fra syttitallet, hvor turismen er tenkt å ha en begrenset utvikling og at det «...sannsynligvis ikke er i norsk interesse at Svalbard blir en typisk destinasjon.» På åttitallet ble det forsiktig antydnet for at kunne Norge fasilitere småskala, kontrollert, variert, miljøvennlig og økonomisk turisme. I en forskrift fra om turisme fra 1991, ble det oppfordret til turisme, men understreket av aktivitetene måtte reguleres. På 2000-tallet er det ønskelig at turismen skal bidra til sysselsetting, men bekymring for at veksten går raskere enn forventet. I 2001 kommer Svalbardmiljøloven (Lov om miljøvern på Svalbard) med formål om å opprettholde et tilnærmet

uberørt miljø på Svalbard. Vi kommer tilbake til denne loven senere. Rundt 2010 blir turisme en av tre økonomiske pilarer. Det er også ønskelig med flere lokale arbeidsplasser og at Longyearbyen blir mer attraktiv. Siden 2020 har det kommet en ny Svalbardmelding (Medl. St. 26 2023-2024) og endringer i form av innstramminger i Svalbardmiløloven. Målet for miljøforvaltningen på Svalbard er at øygruppen skal være verdens best forvaltede villmark. Miljøhensyn trumfer i prinsippet annen aktivitet. Føre-var prinsippet brukes generøst i reguleringene av Svalbards miljø (Nyseth og Viken 2016). Endringene i Svalbardmiljøloven og Feltforskriften som trådte i kraft i 2025 påvirker turismen og annen bruk av villmark.

Turismeaktiviteter på Svalbard inkluderer turer i villmarka og på fjellet, men hundeslede, på snøskuter, med båt, kulturbaserte opplevelses, og ski og sail. Klimaendringene påvirker turismenæringen. Mindre sjøis bidrar til økt tilgang for skip i vårsesonger, samt utfordringer for snøskutere å krysse fjorder. Kystøkosystemet er i endring, med mer isbjørn and hval i Isfjorden, redusert sjøfuglbestander og økt sårbarhet mot menneskelig aktivitet. Faren for snø- jord- og flomskred er økende, noe som negativt påvirker ferdsel, infrastruktur og bygninger. Kortere snøsesong og forbud mot fjordkryssinger gir mer ferdsel på breene, som igjen øker eksponering for vær og bresprekker. Et strengere miljøregelverk får konsekvenser for ferdsel og tilgang. Det er ikke lenger tillatt å krysse islagte fjorder med snøskuter. Det reviderte regelverket begrenser ilandstigning for turister fra 75 steder til 43. Dette begrenser tilpasning om utfordringer oppstår, og strengere krav til forhåndsvarsling begrenser muligheter til å endre turplaner som følge av vær- og naturfaresituasjoner. Det nye regelverket gir også noen nye muligheter som for eksempel skipsbasert turisme utenfor verneområde på østkysten etter hvert som landfast is forsvinner. Maksimum antall passasjerer på ekspedisjonscruisebåtene er samtidig redusert fra 500 til 200 pax. Å se klimaendringer på nært hold – «last chance tourism» – i kombinasjon med kunnskapsformidling er et mulig turismeprodukt også på Svalbard.

Narrativer om turisme på Svalbard

Vi har identifisert tre ulike narrativer – eller fortellinger – i intervjumaterialet vi har fra Svalbard. Vi har utført 24 intervjuer med 20 ulike aktører basert på en intervjuguide.

Narrativ 1: Svalbard som et av verdens best forvaltede villmarksområder

Dette narrativet ligger tett opp til den norske offisielle Svalbardpolitikken. Her er ivaretagelsen av villmarksområdene hovedprioritet, og går foran andre hensyn. Økt menneskelig aktivitet er en trussel mot den villmarkspregede naturen på Svalbard, og må begrenses for å unngå skade og forstyrrelser på natur og dyreliv. Føre-var-prinsippet er flittig brukt.

Narrativ 2: Svalbard som en bærekraftig reiselivsdestinasjon

Dette narrativet ser på Svalbard som en bærekraftig reiselivsdestinasjon, hvor villmarkspreget natur, og isbjørn er hovedattraksjonene. Det er nødvendig med restriksjoner på turisme for å sikre bærekraft, men ansvarlige operatører gjør ikke skade på natur eller dyreliv. Næringen og lokalkunnskapen til guidene må i større grad brukes i forvaltningen enn i dag, og regelverket må tillate at turismenæringen kan utvikle seg og tilby gode produkter til de besøkende.

Narrativ 3: Svalbard (også) for de lokale

Dette narrativet ser på Svalbard som et sted (også) for de som bor der, som ønsker å bli boende og bruke naturen og villmarken slik de gjør i dag. Allemannsretten ses på som et viktig prinsipp her. Samtidig er Longyearbyen-samfunnet i endring, så det er noen interne spenninger. En del lokale mener det er for mye turisme, særlig båter og snøscootere, og mener villmarksfølelsen er truet hvis det blir for mye folk og aktivitet i områder som er fjernt fra bosettingene. Turisme har samtidig mye fordeler for lokalsamfunnet, men må være på et bærekraftig nivå for de som bor i Longyearbyen.

De ulike narrativene vi har funnet i intervjuene våre og i høringssvarene til endringene i miljøregelverket, viser at det er ulike syn om hva som er en god og riktig måte å forvalte Svalbard-naturen på. Det er også ulike syn på hvordan reiselivet og lokalbefolkning ivaretas på best mulig måte, og hvor mye innflytelse de skal ha i beslutningsprosesser som påvirker rammevilkårene for å bo og drive næring på Svalbard. Dette kom veldig tydelig frem i konfliktene rundt endringene i miljøregelverket og feltforskriftene, hvor lokale og reiselivsoperatørene følte seg overkjørt og ikke lyttet til.

Å forstå bakgrunnen for disse konfliktene er viktig for å kunne vurdere hvordan prosesser kan bli bedre i fremtiden; med mer involvering som oppleves meningsfylt for aktørene som deltar, er det større sjanse for at regelverksendringer anses som legitime. Svalbardpolitikken, klimaendringene og kompleksiteten i Longyearbyens befolkningsutvikling legger noen begrensninger på medvirkning, men det er likevel et mulighetsrom her som kan ivareta flere perspektiv og skape grunnlag for felles forståelse.

Refleksjoner

De ulike politikkområdene fører til «konkurranse»: Overholdelse av ett krav kan føre til at et annet ikke blir fulgt, og uklarheter svekker legitimiteten av regelverket. Det er behov for å diskutere bærekraft for hva eller hvem. Det vil være ulike kriterier og forståelse av hva bærekraft innebærer for økonomi, miljø, og samfunn, og det kan være en utfordring å sikre bærekraft på tvers. Spørsmålet er hvem lytter vi til når vi vurderer bærekraft. Narrativene fra turismenæringen illustrerer ulik forståelse av villmark, bærekraft og klimaendringer, og det er også helt klart et gap mellom lokal og nasjonal forståelse og ønsker. Turismenæringens aktiviteter tilhører flere sektorer: næringsutvikling, transport, miljø, samfunnsutvikling, sikkerhet og beredskap. Dette kan lett føre til fragmentering av ansvar og hindrer en mer enhetlig turismeindustri. Fordi turisme inngår i en større politisk sammenheng på Svalbard, ville det være gunstig med et turismedirektorat.

Friluftsliv i norske karstlandskap – fire eksempler fra Nordland

Reidar J. Mykletun (Universitetet i Stavanger), Øystein Aas og Mathea Telnes Melandsø (NMBU)

Perspektiv, bakgrunn og problemstilling

Karstlandskap er terreng med karakteristiske tegn på drenering. De oppstår primært i berg med høyere grad av løselighet i kontakt med vann og luft. Prosessen danner mange typer av formasjoner, kilder, steinbroer, jettegryter og grotter, og er mer sårbare for ekstern påvirkning enn andre typer fjellgrunn. I Norge finnes mange forekomster av karstlandskap og mer enn 1000 grotter. En grotte er et naturlig hulrom i naturlige bergarter, stor nok til at et menneske kan komme seg inn, og som er dypere enn det er høyt.

De fleste grottene finnes i Nordland, Nord-Trøndelag og Sør-Troms. Marmor og vann er grottenes hovedingredienser, og vann, is og luft har over tid vasket bort løsere masser slik at hardere bergarter står igjen. De første menneskene brukte noen grotter som bolig og gravplasser. Noen grotter har vært ly for husdyr eller ville dyr.

Grottene kan være svært gamle og kan derfor gi informasjon om geologiske prosesser, biologiske fenomen og om gammel kultur. Mikroklimaet med mørke, fukt og lav temperatur gir spesielle betingelser for biologisk artsrikdom. Noen grotter er helt eller delvis fylt med vann og er tilgjengelige bare ved dykking. Mest kjent er Pluragrotta som er Nord-Europas største vannfylte grotte, den er i noen grad tilrettelagt for dykking, og det kreves dykkersertifikat for å dykke der.

For å ta vare på disse ressursene ble grotter vernet i 2011. Noen grotter holdes nå stengt, mange forsøkes skjult for å unngå at verdifulle spor fra andre tider blir ødelagt, noen er brukt til tur og turismeformål, og i noen grotter har menneskelig ferdsel allerede gjort stor skade med slitasje og tagging. Lokale organisasjoner prøver å hindre at grotter blir ødelagt av besøkende.

Organisasjonen Norsk grotteforbund gir ut tidsskriftet Norsk Grotteblad og arbeider bl.a. med vern av grottene, sikkerhet i grottene, registrering av nye grotter, kontakt mellom medlemmer og kunnskapsutvikling. Forbundet er medlem av flere internasjonale organisasjoner med lignende formål (<https://www.speleo.no/hva.htm>). Et grottedykkerforbund er også etablert med eget tidsskrift (Linepila). Forbundet jobber for sikker og miljøskapende grottedykking i Norge, etablering og vedlikehold av linesystemer, samt teknikker for sikker grottedykking (<https://ngdf.shorthandstories.com/#:~:text=Norsk%20Grottedykkerforbund%20skal%20jobbe%20for,dykkere%20generelt%20og%20samfunnet%20ellers>).

I Norden er det lite forskning på bruk av karst-landskap og grotter som turmål og arena for opplevelser i friluftsliv og reiseliv. Unntaket er Island (Ólafsdóttir, & Dowling, 2014) og denne studien fra Nordland (Melandsø, 2023). Det er forsket på grotteturisme i Sør- og Øst-Europa, USA og Latin-Amerika (Dowling, & Allan, 2018; Ólafsdóttir, & Tverijonaite, 2018; Ruban, 2015).

Vi presenterer her en norsk undersøkelse av hvem som bruker grotter og åpent karstlandskap for fritidsformål og som turister, hvorfor de besøker disse attraksjonene, hvordan slike unike landskap oppleves og i hvilken grad de oppfattes som sårbare. Undersøkelsen benytter geoturisme og adventure turisme som teoretiske utgangspunkt. Undersøkelsen er avgrenset til grotter nær Mo i Rana i Nordland fylke, men utenfor Trollfjell UNESCO Global Geopark.

Geoturisme er besøk til geoarvområder, som f.eks. karstlandskap, for å oppleve unike formasjoner, lære noe om hvordan området ble utformet av naturens krefter og om samspillet mellom geologi, biologi og kultur, samt få en forståelse av tidsperspektivet i slike prosesser. Dette kan skape forståelse for geoarv og geomangfold, konkretisere sammenhenger mellom geologisk egenart, biologi og kultur, og bidra til økt verdsetting av områdene. Forkunnskaper, informasjon og guiding øker utbyttet av denne læreprosessen (Dowling, & Newsome, 2018).

Adventure turisme er et begrep som er vanskelig å oversette til norsk. Det har mange definisjoner. Kjernedimensjonene i adventure tourism er risiko og fare, naturbasert aktivitet, spennende opplevelser og affekt, utfordring og fysisk aktivitet (Janowsky, Gardiner, & Kwek, 2021). I forhold til geoturisme kan et sjette kriterium være relevant – en opplevelse av kulturelle særtrekk, slik adventure turisme er definert av Adventure Travel Trade Association et al. (2011). Geoattraksjoner inkluderer ofte unike tilpasninger mellom menneskelig aktivitet og kultur, og geologisk og biologiske særegenheter. Andre særtrekk ved adventure turisme er opplevelse av noe nytt (Rantala et al., 2016), søken etter kunnskap og innsikt (Walle, 1997), og utprøving av grensene for egne evner og ferdigheter (Laurendeau, 2006, 2008; Lyng, 1990). Adventure turisme blir ofte klassifisert på skalaer fra myk til hard (Beard et al., 2012) og fra langsom til rask (Varley, & Semple, 2015).

Metode

Attraksjonene som ble valgt var alle i Mo i Rana: 1) *Pluragrotta*, et 3800 meter langt grottesystem fylt av vann og som besøkes av grottedykkere; 2) *Grønligrotta*, 4100 meter lang og Norges mest besøkte (10.000 pr år) og eneste opplyste grotte, her er det adgang bare med guide; 3) *Setergrotta*, 2400 meter lang, ikke tilrettelagt for besøkende, men med adgang både med og uten guide; 4) *Pikhågan*, et dalføre med karst-landskap; og 5) *Marmorslåttet*, en marmorforekomst i dagen i elven Glomåga. De to siste er klassifisert som landskapstypen *nedskårne lavfjellsdaler med urørt preg*. Pikhågan falt ut fordi der ikke var besøkende under datainnsamlingen.

Sommeren 2022 ble våre data samlet ved fire av de nevnte grottene. 24 besøkende ble intervjuet med semistrukturerte, personlige intervju, etter at de intervjuede hadde besøkt attraksjonene. Det ble tatt bilder til støtte for tolkningen av intervjuene, og intervjueren fulgte de besøkende i attraksjonene for å hente ytterligere informasjon gjennom egen observasjon. Observasjonene ble notert, og sammen med intervjudata ble tolket i perspektiv av teorigrunnlaget.

Resultat

De besøkende var turister, og de fleste fra Tyskland, men og noen fra Sverige, Finland, Danmark, Nederland, England, Spania, Tsjekkia, og andre uidentifiserte land. De varierte i alder fra barn til

eldre. De hadde varierende grad av erfaring med fjellturer, ingen eller litt erfaring med grottevandring, og det var bare erfarne dykkere som besøkte Pluragrotta der det er krav til dykkersertifikat.

Motivasjon for besøket varierte fra tilfeldighet til seriøs målorientering. Eksempler på tilfeldige besøk var turister som kom til grotten fordi det var en regnværsdag, og grotten gav tak over hodet. Noen fant informasjon om attraksjonen på Facebook eller Google samme morgen og stakk innom på vei til et nytt overnattingssted, og noen var bare på leting etter nye opplevelser.

Andre oppsøkte attraksjonene av mere veloverveide årsaker. Noen hadde lest om grottene og ønsket å besøke dem, og noen hadde fått dem anbefalt av venner. Noen hadde nysgjerrige barn: “My reason to come here was to show my daughter how magnificent, how beautiful nature is, and how different a cave is to the earth”. Andre besøkte karstlandskapene “... to enjoy pure nature, as created by the nature itself” og “We make this trip to enjoy nature, to enjoy life and get answers to many questions that you have about life”. Noen ville se blått vann (Marmorslåttet), og for noen besøkende til Pluragrotta var dette en årlig tradisjon.

De besøkende fortalte om nokså ulike opplevelser i eller ved disse attraksjonene. Noen sammenlignet grotter med nedlagte gruver som de hadde besøkt tidligere. Andre inntrykk var opplevelse av rekreasjon og absolutt fred (dykkere i Pluragrotta). Mørke og stillhet var nye opplevelser for mange. Utsagn som “I was very lucky, because our guide turned off the lights, and then you see total dark - I wanted my daughter to experience this” og “It was fun to see the kids, this is very good for kids” illustrerer dette. Noen opplevde grotten som skremmende: “Even if it is open here and the guide said we can return if we want to, I will never do it on my own” og “I think this was fun, hard, and scary, but that makes it fun”. Kulturelle forskjeller ble synliggjort: “What I have learned in Norway is when a Norwegian say it is easy, it is for middle European people very complicated”. Andre la vekt på mestingsfølelser: “Jeg er stolt over å ha greidd det, kravle gjennom trange passasjer – aldri opplevd det før”. Flere verdsatte utfordringer med å ferdes i grotten, og det var mye fotografering av attraksjonene. Opplevelser varierer fra myk til hard adventure tourism og er eksempler på langsom adventure.

Karstlandskapet ble opplevd som mere robust enn annen natur. Disse attraksjonene har tålt millioner av år, men kunne bli ødelagt av kommersiell aktivitet, turistenes atferd, masseturisme og etablering av virksomheter. Konsekvenser av trafikk er uunngåelige.

Flertallet av de besøkende opplevde disse attraksjonene som «vanlige naturopplevelser» der grotter bare var natur: “The coast of Helgeland is filled with geological experiences. No, it is the same”. Noen opplevde karstlandskapet som spesielt: “It’s also nice the caves. But it’s like only water, it is very different, but it is all nice. We want to do it all”. De mente dette var unike opplevelser – en tur med vandring i skog og grottebesøk som er en naturens skulpturpark, en sterkere opplevelse enn å vandre i skoger hjemme: «Alle mennesker burde oppleve dette – interessant å se hvordan naturen “arbeider”». Svært spesielt var det å fundere over tidshorisonter på millioner av år, ikke bare en endring på noen få generasjoner. Verdien av guide på turen kunne ikke overdrives, og best utbytte fikk besøkende med forkunnskap og fortelling av en dyktig guide.

Hva lærte vi av dette

Geotourism har potensial som medium for formidling av geoarv og sammenhenger mellom karstlandskapene og deres biologi og kultur – i en kontekst som kan skape en helhetlig forståelse av hvordan karstlandskap har oppstått. Den kan gi innblikk i selve prosessen og tidsperspektivet i geologiske prosesser, og vise eksempler på hvordan flora, fauna og kultur henger sammen med geologiske prosesser. Videre kan geoturisme være et eksempel på konservering av geoarv. Deres unike bidrag som medium kommer mer til sin rett ved kvalifisert guiding ettersom mange besøkende egentlig ikke oppfatter helt forskjellene mellom karstlandskapene og andre typer av landskap, eller mellom grotter og gruveganger.

Samtidig har geoturisme potensial som adventure turisme, og perspektiv fra adventure turisme kan være et nytt bidrag til det tradisjonelle geoturismeperspektivet. Besøket er i naturen, det krever fysisk aktivitet og gir mange besøkende en opplevelse av nyhet, læring, risiko, utfordring, mestring og spenning. Som unike landskap gir de muligheter for utforskning, både av landskapet eller grottene og av egen kapasitet og ferdigheter. Imidlertid er de besøkende en sammensatt gruppe med varierende forutsetninger for å ha nytte av det karstlandskapet kan by på av opplevelser og læring. Motivasjon for å besøke attraksjonene varierer fra å søke ly i grotten på en regnværsdag til forberedt besøk med innlevelse og innsikt som målsetting. Guiding øker verdien av besøket og øke sikkerheten slik at flere tør å delta, og gleden ved besøket blir på den måten større.

Turisme sliter unektelig på geoarven, og en kan en forvente at turisme i karstlandskap vil øke slik vi ser i annen naturbasert turisme. Paradoksalt nok ble karstlandskapene i denne studien opplevd som mer hardføre enn andre typer natur, og denne misforståelsen må møtes med bedre informasjon og guiding. De fleste fasinerte geoarvområdene, især grotter, er fremdeles ikke brukt til turisme og bør holdes hemmelige for å bevare deres innhold for ettertiden. Noen nye oppdages fremdeles, men ettersom mange av dem ligger i uveisomme områder og krever et øvet blikk for å bli oppdaget, er det mulig at de blir liggende i fred i fremtiden.

Referanser

- Adventure Travel Trade Association, The George Washington University, & Vital Wave Consulting. (2011). *Adventure Tourism Development Index 2010 Report*.
https://www.adventureindex.travel/docs/atdi_2010_report.pdf
- Beard, C., Swarbrooke, J., Leckie, S., & Pomfret, G. (2012). *Adventure tourism: The new frontier*. UK: Routledge.
- Dowling, R., & Newsome, D. (2018). Geotourism: Definitions, characteristics and international perspectives. In R. Dowling, & D. Newsome (Eds.), *Handbook of geotourism* (pp. 1-25). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Dowling, R., & Allan, M. (2018). Who are geotourists? A case study from Jordan. In R. Dowling & D. Newsome (Eds.), *Handbook of Geotourism* (pp. 76-85). Edward Elgar.
- Laurendeau, J. (2006). “He didn’t go in doing a skydive”: Sustaining the “illusion” of control in an edgework activity. *Sociological Perspectives*, 49(4), 583–605
- Laurendeau, J. (2008). “Gendered risk regimes”: A theoretical consideration of edgework and gender. *Sociology of sport journal*, 25(3), 293-309.

- Lyng, S. (1990). Edgework: A social psychological analysis of voluntary risk-taking. *American Journal of Sociology*, 95(4), 851–886.
- Melandso, M. T. (2023). *Geoturisme i Rana, Nordland: Turistkarakteristika, opplevelser og forståelse av egen miljøpåvirkning* (Master's thesis, Norwegian University of Life Sciences).
- Ólafsdóttir, R., & Dowling, R. (2014). Geotourism and geoparks—A Tool for geoconservation and rural development in vulnerable environments: A case study from Iceland. *Geoheritage*, 6, 71–87. DOI 10.1007/s12371-013-0095-3
- Ólafsdóttir, R., & Tverijonaite, E. (2018). Geotourism: A systematic literature review. *Geosciences*, 8(7), 234.
- Ruban, D.A. (2015). Geotourism — A geographical review of the literature. *Tourism Management Perspectives* 15, 1–15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tmp.2015.03.005>
- Varley, P., & Semple, T. (2015). Nordic slow adventure: Explorations in time and nature. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1–2), 73–90. doi:10.1080/15022250.2015.1028142
- Walle, A. H. (1997). Pursuing risk or insight: Marketing adventures. *Annals of tourism Research*, 24(2), 265–282.

Samarbeid for ny bruk av fyrstasjoner – med eksempler fra Jærstrendene landskapsvernområde

Knut Bjørn Stokke og Thomas Haraldseid (NMBU)

Innledning og metode

Dette innlegget bygger i stor grad på en artikkel i *Kart og Plan* (Haraldseid og Stokke 2023), som er basert på forskningsprosjektet RUVIVAL, som står for «Rural Vitalization through Various Adaptations of cultural heritage and Landscapes». Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd hvor TØI er prosjektleder, og hvor NMBU har ansvar for arbeidspakken om samarbeid knyttet til ny bruk av kulturminner og kulturmiljøer. Her er utvalgte fyrstasjoner langs Jærkysten case, i tillegg til Abborhøgda på Finnskogen og Hemnesberget i Nordland. Fyrstasjonene vi har fokus på er Tungenes, Obrestad og Kvassheim, lokalisert innenfor Jærstrendene landskapsvernområde. Problemstillingen er: Hvordan kan samarbeid om ny bruk av fyrstasjonene støtte en bærekraftig utvikling og stedsutviklingsprosesser?

Det ble gjennomført feltarbeid knyttet til Tungenes, Obrestad og Kvassheim fyr i april 2022, med semistrukturerte intervjuer og befaringer. Det ble gjennomført fem intervjuer med åtte personer i sentrale roller relatert til eierskapet, driften og utviklingen av fyrene. For Tungenes fyr ble det gjort intervju med ansvarlig for fyret i Jærmuseet, tidligere kultursjef i Randaberg kommune, og en sentral ildsjel tilknyttet utviklingen av Tungenes fyr og opprettelsen av Norsk Fyrforening (NFF). For Obrestad fyr ble det gjort et gruppeintervju med tre personer i Hå kommune: daværende daglig leder for kulturvern, kulturvernrådgiver, og rådgiver for utstillinger og arrangementer. For Kvassheim fyr ble det gjort intervjuer med to ansatte i Jæren Friluftsråd, som begge har et sentralt ansvar for driften av fyret.

Intervjuene varte fra én time til to timer, og flere av intervjuene ble gjort ved selve fyrene eller tilhørende bygninger, kombinert med omvisninger. Vi benyttet en semistrukturert intervjuguide, der vi under intervjuene snakket om temaer som på ulike måter relaterer seg til samarbeid: historikk, utvikling og bruk, involverte aktører og roller, muligheter og utfordringer for samarbeidet, og planer fremover. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd og behandlet i tråd med Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenestes (NSD) regler.

Nasjonalt engasjement for bevaring og ny bruk av fyrstasjoner

Utbygging av fyrstasjoner ble sentralt i den statlige moderniseringen av Norge som fiskeri- og sjøfartsnasjon, med stor betydning for norsk velstandsutvikling. Ifølge Lauritzen (2019) finnes det 226 fyrstasjoner langs kysten, og 93 % av disse ble bygget mellom 1830 og 1930. På det meste har det vært 154 operative fyr samtidig i Norge, og i 2020 var det omtrent 100. Elektrifiseringen av fyrstasjoner, som startet allerede på slutten av 1800-tallet, fortsatte på 1950-tallet og akselererte utover på 70-tallet. I 1975 kom den første automatiseringsplanen, og utviklingen førte til at det kun var 30 bemannede fyr igjen i 1994 (Norsk Fyrforening, 2019). I dag er Lindesnes fyr (det første bemannede fyrlyset etablert i 1655) det eneste fyret i Norge med

bemanning. I 1997 trådte verneplan for 84 utvalgte fyrstasjoner i kraft (Monrad-Krohn, 1997). I lys av samfunnsutviklingen har mange fyrstasjoner i dag blitt populære besøksmål.

For å motvirke forfall og salg av fyr til private aktører vokste det på 90-tallet frem et stort engasjement for å sikre allmenhetens tilgang gjennom ny bruk. Bred mobilisering med samarbeid på tvers mellom ildsjeler, frivillige organisasjoner og offentlige myndigheter, bidro til at Norsk Fyrforening ble opprettet i 1997. I dag er dette en viktig interesseorganisasjon som jobber aktivt for å sikre allmenhetens tilgang til fyrstasjoner og fremme interessene til sine 87 medlemsfyr. Samtidig med engasjementet på 90-tallet pågikk det også et samarbeid mellom Kystverket og Riksantikvaren for å sikre vern av et representativt utvalg av fyr, som deler av en fyrhistorisk utvikling (Monrad-Krohn, 1997). Resultatet ble en verneplan for 84 fyr i 1997, som ble fullført med 83 fredede fyr i 2001 (Lauritzen, 2019). 70 av disse eies av Kystverket, som er sektoretat og som til sammen eier 116 fyrstasjoner. Andre eies av kommuner, fylkeskommuner, stiftelser og foreninger, private aktører og statlige aktører.

Tungenes, Obrestad og Kvasseheim fyr

Helt på nordspissen av Jærkysten, i Randaberg kommune, ligger Tungenes fyr – et innseilingsfyr til Stavanger som ble etablert i 1828. Den åpne kysten med hardt vær og sterke strømmer om vinteren, få havner å søke til, dårlig navigasjonsutstyr og unøyaktige kart, og det flate landskapet på Jæren, gjorde at Jærkysten ble kjent som et område med mange skipsforlis. Obrestad fyr ble derfor bygget i 1873. Kvasseheim fyr ble oppført i 1912. Obrestad og Kvasseheim fyr ligger i Hå kommune og er kystfyr bygget for å lede havgående trafikk utenfor Jærkysten. Se oversikt over de tre fyrene i kartet på neste side (Figur 1).

Rogaland fylkeskommune har tatt initiativ til en regional satsing på fyr langs Jærkysten, hvor hvert fyr har utviklet sin profil. Litt forenklet kan man si at Tungenes er museumsfyret, Obrestad er kunst- og kulturfyret (i samspill med Hå gamle prestegård) og Kvasseheim som friluftsfyret.

Resultater

Et hovedinntrykk er at det har vært og er velfungerende samarbeidskonstellasjoner knyttet til ny bruk av de tre fyrene Tungenes, Obrestad og Kvasseheim, og at dette er velutviklede eksempler som har bidratt til tilgjengelighet for allmennheten på ulike måter. Modellene for samarbeid har vokst fram i ulike lokale kontekster, gjennom et regionalt samarbeid, i relasjon til en større nasjonal mobilisering for bevaring og ny bruk av fyrstasjoner, nasjonale verneprosesser og politikkutforming. Man kan kanskje snakke om samarbeid og samstyring mellom en rekke ulike aktører som nye «fyrforvaltere», representert av ulike roller og ansvarsområder på tvers av sektorer, nivåer i forvaltningen, samfunnslag og aktører.

Lokalt er det kommunene (og Jærmuseet for Tungenes) som har tatt eierskap til og driver frem utviklingen av Tungenes fyr og Obrestad fyr, og der Jæren friluftsråd eier og driver utviklingen av Kvasseheim fyr. De sterke offentlige eierskaps- og styringsformene har gitt kontinuitet over tid for de ulike satsingene, noe som i litteraturen fremheves som sentralt for at samarbeid og samstyring skal fungere (Stokke, 2021). Dette gjør samtidig de tre casene i vår studie noe

utypiske sett i sammenheng med de mange fyranleggene som enten står til forfall eller som er helt avhengig av venneforeninger og frivillig engasjement.

Figur 1: Oversikt over fyrstasjoner ved Jærkysten. Kart laget av Ole Horder.

For de ulike fyrene, og i lys av de sterke eierskaps- og styringsformene, har en «suksessfaktor» for vellykkede samarbeid for ny bruk har vært målrettede satsinger og utvikling av nettverk innenfor de ulike satsingene. For det kunst- og kulturvern faglige miljøet som vokste frem rundt Hå gamle prestegård og Obrestad fyr, handlet det blant annet om å knytte til seg nasjonale og lokale aktører i kunstsektoren, og et internasjonalt miljø med spesialkompetanse på restaureringsarbeid og som baserte seg på gjensidig avhengighet i utvekslingen av kunnskap og kompetanse. For Tungenes fyr kan vi også se viktigheten av kompetansenettverk knyttet til å være en del av Kystmusea, og for Jæren friluftsråd med satsing på friluftsliv og naturveiledning. Flere av aktørene vi intervjuet, knyttet til utviklingen av fyrene, fremhevet også at det regionale samarbeidet på tvers av fyrene hadde vært veldig viktig.

Besøksforvaltning på tvers

Til nå har besøksforvaltning særlig vært knyttet til nasjonalparker og landskapsvernområder, hvor Miljødirektoratet (2015) har utarbeidet en egen veileder. I besøksstrategien for Jærstrendene landskapsvernområde blir fyrstasjonene fremhevet som sentrale innfallsporter for korte og lange

turer. Den økte bruken av områdene aktualiserer mer helhetlige besøksstrategier på tvers av natur- og kulturfeltet.

En mulig vei å gå er ved neste rullering av besøksstrategien for Jærstrendene landskapsvernområde, er i større grad å inkludere fylkeskommunen som plan- og kulturmiljømyndighet, kommunene og andre relevante aktører i et forpliktende samarbeid for å oppnå en helhetlig besøksforvaltning for både natur-, friluftsliv- og kulturverdier for hele Jærkysten. Bruk av hensynssoner i kommunal planlegging slik Hå kommune har gjort for landskapet rundt Obrestad fyr, er eksempel på et regulatorisk virkemiddel for å legge tydelige rammer for bærekraftig besøksforvaltning.

Konklusjon

Undersøkelsen viser at samarbeid og samstyring for bevaring og ny bruk av fyrene Tungenes, Obrestad og Kvasseheim har bidratt til allmennhetens tilgang gjennom ulike satsinger. Viktige betingelser for dette er at samarbeidet er tilpasset ulike kontekster og tematiske satsingsområder, og at man har aktører som har tatt et tydelig lederskap over tid. Det gjelder i første rekke Hå kommune for Obrestad fyr, Randaberg kommune og Jærmuseet for Tungenes, og Jæren friluftsråd for Kvasseheim, men der samarbeid med en rekke ulike aktører er sentralt for å lykkes med ny bruk. Samarbeid regionalt og med nasjonale myndigheter, og et landsomfattende engasjement for fyr, har også vært viktig. Samtidig er dette satsinger innenfor en befolkningstett region, med enkel adkomst til de tre fyrene på fastlandet som er en del av et viktig friluftslivsområde for folk, som har gjort det mulig å få til gode samarbeid for å skape åpne møtesteder i en regional kontekst.

Litteratur

- Haraldseid og Stokke (2023). Samarbeid og samstyring for ny bruk av fyrstasjoner og bærekraftig besøksforvaltning: Eksempler fra Jærstrendene landskapsvernområde. Kart og Plan, nr 3 2023: 100-123.
- Lauritzen, P.R. (2019). Norske fyrstasjoner: besøksfyr langs hele kysten. Kystverkmusea.
- Miljødirektoratet (2015). Veileder for besøksforvaltning i norske verneområder. Veileder M415.
- Monrad-Krohn, D. (1997). Norske fyr: nasjonal verneplan for fyrstasjoner. Oslo: Riksantikvaren.
- Norsk Fyrforening (2019). Historikk. Tilgjengelig fra: <https://fyr.no/historikk/>
- Stokke, K. B. (2021). Samarbeid og nettverk i planlegging – et redskap for integrert areal- og ressursforvaltning. Dr.philos. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

Friluftsliv, idrett eller sport? Mening og begrepsbruk i Den Norske Turistforenings årbøker, 1868–1979

André Horgen (Universitetet i Sørøst-Norge)

Friluftsliv er et markant kulturtrekk i Norge, ladet med verdier og mening som kommer til uttrykk gjennom språk og praksiser. Begrepet friluftsliv kom inn i skriftspråket i 1859 i Henrik Ibsens dikt *På viddene*. Fenomenet er imidlertid eldre, knyttet til turisme og sport som spredte seg blant annet fra Storbritannia fra 1700-tallet.¹ Praksiser vi i dag forbinder med friluftsliv har flytende grenser mot turisme, sport og idrett, hvis begreper lenge ble brukt til å beskrive det samme.² Tangen (1997) forstår idrett som et sosialt system hvor det å prestere, bruke kroppen og konkurrere er de grunnleggende, meningsbærende seleksjonene som konstituerer idrett.³ Fra rundt 1970 ble det argumentert for at friluftsliv var noe annet enn idrett, sport og turisme. Denne tilnærmingen hadde sitt utspring i den dypøkologiske bevegelse, og ble initiert av kretsen rundt Nils Faarlund / Norsk Alpincenter som blant annet gjorde fravær av konkurranse til sentralt meningsbærende element for sitt friluftsliv, med Fridtjof Nansen som karismatisk forbilde.⁴

Tordsson (2003) har i sin doktoravhandling undersøkt meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og hevder at idrett og friluftsliv tilhører ulike diskurser.⁵ Samtidig erkjenner han at flere aktiviteter kan drives og omtales som både idrett, sport og friluftsliv. Han ønsker derimot ikke å trekke en «postmodernistisk og pluralistisk konklusjon» som hevder at friluftsliv er; «[...] et konglomerat av vanemønstre, handlingsmåter, forestillinger og fortolkningsmåter».⁶ Snarere inntar Tordsson en fenomenologisk posisjon. I sin avhandling fokuserer han i stor grad på friluftslivets «indre egenart», «egen kompleksitet», «grunnleggende koder» og «åboende egenskaper». Med hensyn til kildene ser han det som problematisk å se til hvordan; «[...] utøverne selv har benevnt virksomheten dersom man ønsker å avdekke et meningsinnhold i friluftslivet». Fordi: «Hvordan en bruker ordet friluftsliv dekker [...] ikke helt hva en har ment med friluftsliv, og heller ikke hvilke fenomener en har avsett med det».⁷ Dette er problematisk. Utgangspunktet for denne artikkelen er at også utøvernes språkbruk tilhører diskursen. Tar man ikke med deres utsagn i analysen risikerer man å miste vesentlige forestillinger og legitimeringer.

Gjennom tekstene til mennesker som har vært på tur i natur finner vi fortellinger om praksiser vi kaller friluftsliv. Deres fortellinger er viktige bidrag til friluftslivsdiskursen. Med diskurs mener jeg en form for regulert språkbruk som virker meningsdannende.⁸ I dette arbeidet har jeg valgt å konsentrere meg om tekster i Den Norske Turistforenings (DNT) årbøker. Jeg skal diskutere hvordan forfatterne i årbøkene tiller mening til turer i natur i perioden 1868 til 1979.

¹ Kirchner 1950; Hegge 1990.

² Goksøyr 2008; Slagstad 2008; Schaanning 2015.

³ Tangen 1997.

⁴ Gurholt 2008; Horgen 2017: 484.

⁵ Tordsson 2003: 66.

⁶ Tordsson 2003: 5.

⁷ Tordsson 2003: 62.

⁸ Foucault 1972.

Hovedfokuset er rettet mot hvordan denne meningskonstruksjonen forholder seg til begrepene idrett, sport, og friluftsliv. Undersøkelsen gir ikke et fullstendig bilde av fortidens generelle meningsdannelse, men innsikt i hvordan mening produseres og formidles i DNTs årbøker.

Mening og metode

Mening står sentralt i undersøkelsen fordi det er meningsaspektet som gjør oss i stand til å si at en praksis noen ganger er arbeid, noen ganger idrett og andre ganger friluftsliv. Det å skille ting fra hverandre og gi det navn er en del av meningsdannelsen.⁹ Med mening mener jeg aktørenes tanker og fortellinger om mål og hensikt med å være på tur. Mitt ståsted er at friluftsliv ikke har en *egentlig* mening, men kan fylles med et mangslungent meningsinnhold. Meningsdannelsen er en flyktig størrelse som foregår på individ-, gruppe- og samfunnsnivå, og avhenger bl.a. av alder, kjønn, etnisitet, tid og kultur.¹⁰ Jeg har valgt en streng empirisk tilnærming, hvor kildene omfatter *alle* DNT-årbøkene i perioden, og *all* bruk av de sentrale begrepene er undersøkt både kvantitativt og kvalitativt, med sikte på å avdekke både meningsaspektet og omfanget av begrepsbruken. Årbøkene er gjennom søkt elektronisk med søkeordene idrett(en)/idræt, sport/(en) og friluftsliv(et). Tekstene som er analysert med tanke på meningsdannelse er primært turbeskrivelser og «foreningsstoff». Den kvantitative ordtellingen omfatter all artikkel-tekst i årbøkene, men ikke begrepsbruken i for eksempel reklamer.

Metodisk inngår mitt arbeid i forskningstradisjonen ny kulturhistorie hvor blant annet diskursanalyse står sentralt.¹¹ Artiklene som utgjør empirien er i all hovedsak skrevet av foreningens medlemmer som kan sies å tilhøre borgerskapet/øvre middelklasse. Skribentene henvender seg til øvrige medlemmer, men går i liten eller ingen grad i dialog med andre tekster rundt begrepsbruken. Med unntak av skribenter i foreningens lederposisjoner, uttaler ikke skribentene seg på vegne av DNT. DNTs årbøker er valgt fordi organisasjonen er en stor og toneangivende friluftslivsorganisasjon med lang historie. Årbøkene er ikke valgt med tanke på en representasjon av «norsk tradisjon», siden det primært er borgerskapets og middelklassens friluftsliv som kommer til orde.

Artikkelens resultater er publisert i artikkelen *Friluftsliv, idrett eller sport? Mening og begrepsbruk i Den Norske Turistforenings årbøker, 1868-1979*. I Historisk tidsskrift, Vol.101, Utg.3, 2022.

<https://www.idunn.no/eprint/7J26DHQHICY2RZXK3GBM/full>

Konklusjon

Den avgrensede forståelsen av begrepet friluftsliv lar seg ikke gjenfinne i DNTs årbøker i undersøkelsesperioden. For DNT skribentenes meningskonstruksjon, knyttet til turer i natur, har det hatt liten eller ingen betydning hvorvidt turene har blitt omtalt som idrett, sport eller friluftsliv i perioden 1868–1979. Begrepet friluftsliv, om tur-aktivitet, er svært lite brukt mellom 1868 og 1920, hvor sport var den foretrukne termen. Uavhengig av språkbruk (friluftsliv, sport, idrett) tillegger skribentene mening til sine turer i natur blant annet gjennom fortellinger om kroppslig utfoldelse, naturopplevelse, nasjonalfølelse, åndelig og legemlig sunnhet, samt

⁹ Tangen 1997; Olwig 1994.

¹⁰ Steen-Johnsen & Neumann 2009: 8 ff.

¹¹ Bonnell & Hunt 1999; Kaldal 2002.

aktivitetens verdi i seg selv. Disse er grunnleggende, meningsbærende elementer i folks tur-liv som vi i ulik grad finner fortellinger om gjennom hele tidsrommet som er undersøkt.

Skribentene i årbøkene etter 1921 er i liten grad opptatt av Nansens betoning av naturopplevelse fremfor konkurranse og rekordjakt, som distinksjon mellom sport/idrett og friluftsliv. Det er med andre ord ikke belegg for å sette et skille etter Nansens tale i 1921 og si at det fra da skjedde et skifte. Det blir å overdrive Nansens innflytelse. Nansens tanker ser tvert imot ut til å ha hatt lite resonans blant skribentene i årbøkene. Gjennom deres utsagn blir det ikke etablert grunnleggende, meningsbærende seleksjoner som konstituerer friluftsliv som noe vesentlig annet enn idrett og sport i perioden 1921–1979 i DNTs årbøker. Sport, idrett og friluftsliv brukes om hverandre som betegnelser på tur-aktiviteter frem til 1960-tallet, hvor friluftsliv vinner frem på bekostning av sport og idrett, uten at det dermed etableres noe skarpt skille.

Fortellingen om en friluftslivstradisjon som kan spores ubrutt fra Nansen til våre dager kan i så måte, på et diskursivt nivå, forstås som en opphavsmyte hvor én persons innflytelse overdrives. Som praksis har turer i natur, for turens egen del, tradisjon tilbake til tidlig på 1800-tallet. Diskursivt, har måten mange snakker om friluftsliv på i dag, som noe vesentlig annet enn sport/idrett, spredd seg gradvis i Norge fra rundt 1970.

Referanser

- Amundsen, K. V. (1923). *Idrætsboken, Bind III*. Kristiania: Aschehoug & Co.
- Asbjørnsen, P. C. (1995). *Norske Folkeeventyr*. Oslo: Libriarte.
- Bonnell, V. E., & Hunt, L. (1999). *Beyond the cultural turn*. Berkeley: University of California Press.
- Broch, T. (1963). 150 års friluftsliv. I J. T. Ruud, *Dette er Norge 1814-1964*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bull, F. (1949). *Landet og litteraturen*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Den Norske Turistforening. (1868 - 1980). *Årbok*.
- Det danske sprog- og litteraturselskab. (1975). *Ordbog over det danske sprog, bind 6*. København: Gyldendal.
- Falk, H., & Torp, A. (1991). *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms Antikvariat.
- Foreningen til Ski-idrettens fremme. (1967). *Årbok 1967*. Oslo: Grøndahl & Søn.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Frykman, J., & Löfgren, Orvar. (1979). *Den kultiverade människan*. Lund: LiberFörlag.
- Goksøyr, M. (2008). *Historien om norsk idrett*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Gotaas, T. (2008). *Løping. En verdenshistorie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Gurholt, K. P. (2008, Juni). Norwegian friluftsliv and ideals of becoming an "educated man". *Journal of Adventure and Outdoor Learning, Vol. 8, no 1*, ss. 55-70 DOI 10.1080/14729670802097619.
- Hegge, H. (1990). Det moderne friluftsliv i historisk og filosofisk perspektiv. I G. (. Andersen, *Momenter til en dypere naturvernforståelse* (ss. 43-57). Oslo: Vett & Viten.
- Horgen, A. (2017). Sikkerhetsdiskurser i norsk friluftsliv og fjellsport. *Historisk tidsskrift, Bind 96*, ss. 468-493 DOI: 10.18261/issn. 1504-2944-2017-03-05.
- Horgen, A. (2019). *Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reisliv. Doktoravhandling*. Bø i Telemark: Universitetet i Sørøst-Norge.

- Huntford, R. (2006). *To planker og en lidenskap. Skiløpingens historie*. Oslo: Aschehoug.
- Johnsen, B. (1991). *Jotunheimens Stortopper*. Oslo: Norsk Tindeklub.
- Kaldal, I. (2002). *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Det Norske Samlafet.
- Kirchner, W. (1950). Mind, Mountain, and History. *Journal of the History of Ideas*. Vol. 11. No. 4. University of Pennsylvania Press.
- Knudsen, T., & Sommerfelt, Alf. (1937). *Norsk riksmålsordbok*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Krogsrud, T., & Seip, D. A. (1924). *Norsk Riksmåls-ordbok. For rettskrivning og ordboining*. Kristiania: Steenske Forlag.
- Mohn, E. M. (1873). Eventyr tilfjelds. I DNT, *Turistforeningens årbok* (ss. 7-19). Kristiania: Den Norske Turistforening.
- Nansen, F. (2003). *På ski over Grønland*. Oslo: Kagge forlag.
- Olstad, F., & Tønnesson, Stein. (1987). *Norsk idretts historie. Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939*. Oslo: Aschehoug.
- Olwig, K. (1994). Er friluftsliv meningsløst? Giver det mening at skelne det fra sport? I L. Emmelin, *Nordiskt seminarium om friluftslivsforskning* (ss. 23-30). Stockholm: NORDPLAN. Nordiska institutet för samhällsplanering.
- Schaanning, E. (2015). *Barneridderen. Baden-Powell og den norske speiderbevegelsen*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Slagstad, R. (2008). *Sporten, en idéhistorisk studie*. Oslo : Pax forlag A/S.
- Steen-Johnsen, K., & Neumann, I. B. (2009). *Meningen med idretten*. Oslo: Unipub.
- Tangen, J. O. (1997). *Samfunnets idrett. Dr. philos. avhandling*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Oslo: Norges Idrettshøgskole, Institutt for samfunnsfag.
- Urdahl, L. (1893). *Haandbog i Skiløbning*. Kristiania: Hjalmar Biglers Forlag.
- Vinje, A. O. (1923). *Ferdaminne fraa sumaren 1860*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Whymper, E. (2002). *Scrambles amongst the Alps*. Washington, D.C.: National Geographic Adventure Classics.
- Winsnes, A. (1942). *nansens røst. Artikler og taler av Fridtjof nansen. Bind II, 1908-1930*. Oslo: Jacob Dybwads forlag.

Naturfredningssaker i DNT og NJFF 1880–1930

Cleang A. Eikje (Universitetet i Sørøst-Norge)¹

I dette foredraget skal jeg fortelle litt om hvordan DNT og NJFF forholdt seg til et utvalg av naturfredningssaker i perioden 1880–1930. Dette er aktuelt fordi det ofte påstås at friluftsliv og naturvern henger sammen, og alltid har gjort det. Et eksempel på en slik påstand ser vi her:

Sitat fra DNT årbok

«Naturvern løper som en grønn tråd gjennom hele DNTs historie» (Fjell og vidde 2021(2), s. 119). Dette vil jeg hevde at er en tilsnikelse eller forskjønnelse, og den påstanden skal jeg underbygge i dette foredraget. Jeg vil istedenfor understreke at det er arbeidet for friluftslivet som løper som en tråd gjennom hele DNTs historie, og at dette arbeidet bare noen ganger har sammenfalt med naturverninteresser, mens det andre ganger nettopp ikke gjorde det, men har endt i konflikt. Jeg forstår jo at det kan være fristende å fremstille DNT's historie slik som det blir gjort i det sitater her, ikke minst for å bygge kredibilitet i naturvernsaker, men jeg mener altså at det overskygger det faktum at friluftsliv og naturvern ikke nødvendigvis går hånd i hånd – hverken i dag, eller for 150 år siden.

Sitat fra forskning

At DNT selv hevder at de har arbeidet med naturvern i hele sin historie er kanskje ikke så overraskende, men denne fremstillingen finner en igjen også i noe av forskningslitteraturen. For eksempel i dette sitatet fra en bok av sosiologene Gåsdaal og Sande; «Med etableringen av Den Norske Turistforening (DNT) i 1868 og opprettelsen av Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF) i 1871, fikk Norge de første organisasjonene som arbeidet for å verne natur, og frede planter og dyr» (Gåsdaal & Sande 2017, s. 121). Forfatterne bygger her på boken Grønne linjer av Bredo Berntsen, som er et slags standardverk i norsk miljøvernshistorie, der friluftsliv har fått en sentral rolle. I sitatet fremstår DNT og NJFF som pionerer, som arbeidet for naturfredning lenge før Landsforeningen for naturfredning (altså dagens Naturvernforbund) ble opprettet i 1914 (1916).

Slik jeg ser det så har denne forståelsen kommet fordi en har vært litt for ivrig i å lete kun etter gode eksempler – og de finnes, både hos DNT og NJFF – eksempelvis var NJFF tidlig ute med på å fremme forslag om å avskaffe offentlig skuddpremie på bjørner allerede i 1912. Men de var samtidig svært aktive i å fremme utryddelsesjakt på øvrige rovdyr og åpne (stort sett) for å innføre nye dyrearter til landet som egnet seg til å drive jakt på. Det er slike eksempler som ikke alltid har kommet så godt frem. Jeg lovet i abstraktet å ta for meg både DNT og NJFF, men jeg må av hensyn til tiden nøye meg med DNT. Jeg velger DNT fordi NJFF har vært flinkere til å problematisere sin tidlige historie enn det DNT har vært.

Jeg har i undersøkelsen begrenset meg til tiårene før og etter 1900, fordi det var da naturfredningsbevegelsen kom til Norge (eks. naturfredningsloven av 1910) - og at det derfor er i

¹ Foredraget bygger på Eikje (2024), der finnes også komplett referanseliste.

denne perioden en kan undersøke om DNT og NJFF virkelig var pionerer eller ikke. Kildene har vært aviser og magasiner, samt foreningsstoff som årbøker og møtereferater. Hvis noe er interessant i å lese mer, så kan de gjerne lese artikkelen min i Historisk tidsskrift fra mars i år (Eikje, 2024).

«Et storartet Fosseanlegg»

Jeg starter med noe som nok for de fleste er et ukjent eksempel. I Aftenpostens aftenutgave 15. april 1886 kan en lese om planer for et «*Et storartet Fosseanlegg*» i Jotunheimen. Planen var utarbeidet og drevet frem av Turistforeningens stifter og mangeårig leder Thomas J. Heftye. Vi kan blant annet lese i artikkelen at «*at der nu var megen Udsigt til, at et længe paatænkt [...] Anlæg af en Fos med det første vilde blive Virkelighed*» (Aftenposten 1886, s. 1). Artikkelen viser til planer som Heftye hadde presentert på generalforsamlingen til DNT noen dager før. La oss kort se litt nærmere på planen på kartet...

Kart over Bessevatn og Gjende

Den gikk altså ut på at en skulle demme opp utløpet i østenden av Bessevatnet, og så sprengte seg igjennom det såkalte «Bandet» i vestenden slik at Bessevatnet ville endre utløp fra øst til vest, og slik danne en foss når vannet ville stupe utover den nesten 400 meter høye fjellveggen og ned mot Gjende. En så for seg at dette ville bli til en såkalt «*Støfoss*», fordi den beskjedne vannmengden trolig ville pulveriseres før den nådde ned til Gjende, og at solstrålene ville reflekteres flott i vannpartiklene. Ifølge avisartikkelen var avtaler allerede gjort med grunneiere og ingeniører hadde allerede innsisert både stedet for demmingen og stedet der en skulle sprengte seg igjennom. Disse planene ble som kjent ikke gjennomført. Trolig fordi Heftye døde senere samme år.

Planen kan virke overraskende hvis en forventet at DNT skulle være en pioner i naturfredningen, men fremstår ikke som overraskende hvis en forventet at DNT først og fremst skulle arbeide for å fremme turisme og friluftsliv. Slike «forbedringer» av naturattraksjoner, ble gjort flere steder i Europa på denne tiden.

Skjeggedalsfossen (Ringedalsfossen) og Tyssedalstrengene

Så tar jeg også med en velkjent sak – men som jeg tolker noe annerledes enn andre forskere har gjort – nemlig saken om Skjeggedalsfossen (Ringedalsfossen) og Tyssedalstrengene ved Odda (legg merke til Trolltunga som ligger like til høyre for fossefallet på bildet). Foreningen støttet byggingen av en vei fra fjorden og inn til Ringedalsvannet i perioden 1897-1904. Turistene ble så rodd videre innover til fossene. Da DNT gikk inn for å støtte prosjektet økonomisk, satte de en rekke krav til grunneierne. Disse kravene ble tinglyst i form av et såkalt servitut i 1898. Der står det at grunneierne skulle avstå grunn gratis, bidra med gratis materialer til prosjektet, at de ikke skulle ta veiavgift, samt at de skulle stå for årlig vedlikehold. I tillegg forpliktet servitutet grunneierne til aldri å overlate Skjeggedalsfossen eller Tyssedalstrengene til industrielle anlegg. Dette siste punktet er velkjent og har blitt tolket som et tidlige eksempel på naturfredning og vært med på å gi DNT status som pioner i naturfredningssammenheng. Men, bør dette siste punktet tolkes som et tidlig eksempel på naturfredning, eller ikke? Fossen ble gjennom avtalen beskyttet mot utbygging, det er klart, og det er jo kanskje det viktigste. Men, jeg har tolket det slik at dette

hovedsakelig var fordi DNT var helt nødt til å beskytte pengeinvesteringen sin i veien, en investering som ville bli helt verdiløs om fossen ble lagt i rør. Jeg vil derfor ikke tolke dette som et resultat av ideelt motivert naturfredning. Kanskje en detalj, men dog. Viktigheten av dette skillet blir større når en skal tolke salget av servituttet noen år senere.

Tysso 1 utbyggingen

Fordi, når jeg nå har tolket inngåelsen av servituttet som en praktisk foranstaltning for å hindre at veien ikke skulle bli verdiløs for DNT, blir jeg heller ikke overrasket over at DNT senere, i 1920, valgte å selge denne rettigheten. Dette gjorde de (ikke uten protester, det er vanskelig å snakke om DNT som noe helt samlet) fordi fossen hadde mistet sin attraktivitet for turismen og friluftslivet – det kom ikke lenger besøkende. På bildet ser vi grunnen til dette (samt 1. verdenskrig), nemlig utbyggingen kalt Tysso 1 – påbegynt i 1906 – som omfattet kraftverket nede ved fjorden og demningen i enden av Ringedalsvatnet. Fossene selv var urørte (de ble tørrlagt ved byggingen av Tysso II i 1967).

Landsforeningen for naturfredning så annerledes på det enn DNT, de så ikke problemet med manglende turister. De så på kontrasten mellom de industrielle Odda og den fortsatt ville og opprinnelige fossen, som viktig. Der fossen ble et slags fortidsminne i kontrast til det moderne, altså en form for kulturelt motivert naturfredning. For DNT hadde derimot området rundt fossen mistet sin estetiske tiltrekningskraft og var derfor ikke lenger god butikk. Dermed sammenfalt ikke lenger hensynet til turismen og friluftsliv med hensynet til naturfredningen.

Sviktet DNT i 1920? Svaret blir JA, hvis en forventet at DNT skulle være en pioner i naturfredningsarbeid. Svaret blir NEI, hvis en (som meg) forventet at DNT skulle arbeidet for friluftslivet og turismen: Da var det mer meningsfullt å selge rettigheten en foss som nesten ingen ville besøke, og heller bidra til vern av den fortsatt billedskjønne Vettisfossen (som de gjorde) samt bidra til bygging av nye foreningshytter.

Gjendebu rundt 1920

Så til slutt tilbake igjen til Gjende. Ønsket om å forbedre naturen i Jotunheimen ble ikke tatt opp igjen, og senere ble det mer snakk om å frede området slik det var. Dette ble spesielt aktuelt da en mulig utbygging av Gjende ble utredet på begynnelsen av 1920-tallet. DNT uttalte da at Jotunheimen «i estetisk og i økonomisk henseende må antas å være av uvurderlig betydning å bevare [som] en av Norges verdenskjente attraksjoner og severdigheter» (Prop. 106 (1923), s. 30–31). Vi ser igjen vektleggingen av estetikk og økonomi. DNT sitt arbeid for fredning av Gjende kan sees på som en helomvending fra avgjørelsen om å selge servituttet. Jeg tolker det heller slik at begge avgjørelsene fulgte samme logikk – nemlig arbeidet for foreningens hovedinteresse; friluftsliv og turisme. De fikk bare svært ulikt utfall sett opp mot naturfredningssaken.

Mitt poeng er...

Det fantes ingen bestemt naturfredningslinje hos DNT, (eller hos NJFF som artikkelen min viser). NJFF arbeidet for jegerne, og DNT arbeidet for vandrerne. Noen ganger sammenfalt disse interessene med naturfredningssaken, og andre ganger ikke.

Så forstår jeg det at dette kan høres ut som flisespikkeri. Men, jeg mener at det er viktig: Det er viktig når en skal arbeide med å gjøre friluftslivet mer bærekraftig at en fullt ut forstår at friluftslivets interesser ikke nødvendigvis sammenfaller med hensynet til hverken natur, miljø eller klima (hverken da eller nå), selv om vi er aldri så glade i naturen.

Litteratur

Eikje. (2024). Naturfredning eller egeninteresser?: Naturfredningssaker i DNT og NJFF 1880–1930. Historisk tidsskrift, 103(1), 36-52. <https://doi.org/10.18261/ht.103.1.4>

Friluftslivets avtryck: stigar, leder och det rörliga kulturarvet

Daniel Svensson (Malmö universitet), Katarina Saltzman (Göteborgs universitet) og Sverker Sörlin (Kungliga tekniska högskolan)

Friluftslivet ger upphov till många olika slags avtryck. En del är immateriella, andra mer konkreta men dessa har inte uppmärksammats i någon större utsträckning inom kulturarvssektorn i Skandinavien. Kanske är det på väg att ändras? I Norge, Sverige och övriga Norden har flera projekt de senaste åren tittat närmare på stigar och vandringsleder som bärare av historisk kunskap (t. ex. Svensson, Saltzman & Sörlin 2022) och som resurser i relation till de växande krav på hållbarhet som friluftslivets organisationer möter (Larneby et al. 2024). I både Norge och Sverige har pilgrimsleder lyfts fram, men även andra typer av stigar och leder av historisk betydelse har blivit uppmärksammade. Ett tydligt exempel från Norge är samarbetet mellan Riksantikvaren och DNT kring Historiske vandreruter (Riksantikvaren.no, 2025). I Sverige har STF och andra aktörer lyft fram vissa leder som särskilt viktiga.

Friluftslivets avtryck är ett rörelsens kulturarv – ett *rörelsearv*. Stigarna och lederna pekar bortom uppdelningar mellan natur och kultur, mot ett dynamiskt sätt att förhålla sig till vår livsmiljö. Många har en personlig relation till stigar, och de förknippas med minnen från olika aktiviteter och åldrar. De är dessutom resurser för friluftsliv och träning (Svensson 2024). Här uppstår en viktig fråga: vilka stigar är värda att bevara och vilka andra intressen kan stigarna i så fall hamna i konflikt med? När riskerar friluftslivets lämningar att osynliggöras och undervärderas i förhållande till andra värden? Begreppet *rörelsearv* kan bidra till att lyfta den betydelse som stigar och leder har haft och fortsätter att ha för lokal identitet, fysisk aktivitet och hållbart friluftsliv.

I det här bidraget, som bygger på forskning från Mistra Sport & Outdoors och med stöd av Riksantikvarieämbetet 2020-2024, har stigar och vandringsleder i framför allt Värmland och Jämtland studerats. Metoder som använts är dokumentanalys av arkivmaterial, kartor och mötesprotokoll, samt intervjuer och platsbesök. En utgångspunkt är att vissa stigar och leder tillskrivs en högre status och betydelse genom *social artikulering av landskap* (Sörlin 1999), en process som involverar många aktörer och uttrycksformer över tid. Ambitionen är att fånga upp artikulerings olika nivåer och hur dessa tar sig uttryck i text såväl som fysiskt i landskapet.

Stigar är ett exempel på hur landskap kan brukas varsamt under lång tid med endast mycket små fysiska avtryck. På det viset pekar stigarna bortom förenklade uppdelningar mellan natur och kultur, mot ett mer dynamiskt sätt att se på och förhålla sig till vår livsmiljö. Många har en personlig relation till stigar, och de förknippas med minnen från olika aktiviteter och åldrar. Stigar finner också sina vägar i kulturen, tar plats och inspirerar i konst, musik, litteratur och poesi. På så sätt kan de fungera som ett slags kollektivt minne. De blir kvar, de minns fotstegen och vilka vägval som gjorts av andra som gått före. Samtidigt är det långt ifrån alla stigar som blir kvar. De försvinner för att ingen längre går där, eller för att marken tas i anspråk för andra ändamål.

Kulturarv har historiskt sett främst handlat om det unika och märkvärdiga – som storslagna slott, kyrkor eller monument. Under 1900-talet har gradvis vanligt folks kulturella avtryck allt oftare uppmärksamats, med fåbodar, torp och fattighus som några exempel. Först under de senaste decennierna har även industrins gruvor, fabriker, kraftverksdammar och andra lämningar fått en tydlig plats inom kulturarvet. ”Kulturarv” rymmer numera på ett tydligare sätt än tidigare både det unika och det vanliga, det som anses typiskt. Men stigar har inte riktigt hittat en plats inom kulturarvssektorn, trots att de kanske är bland det mest typiska som finns på våra skogsklädda breddgrader. Vilken potential skulle stigarna kunna ha som kulturarv? Och vad händer med kulturarvs-begreppet om det öppnas för att även inkludera stigar och vandringsleder? Begreppet *rörelsearv* är ett försök att fånga stigarnas flerskiktade karaktär. De är på en och samma gång natur och kultur, de är materiella och immateriella, historiska och samtida. Stigar och leder kan vara ett sätt att ta sig fram till andra kulturminnen, men kanske kan de också förstås som kulturarv i egen rätt?

Ett exempel är Finnskogen i svenska Värmland och norska Hedmark. Här var stigarna den viktigaste förutsättningen för rörelse i väglöst land för de invandrare från nuvarande Finland som med början på 1500-talet bosatte sig i områdets skogsbygder. Stigar behövdes för svedjebruk, boskapsskötsel, jakt, och många andra delar av den skogsfinnska vardagen. Det var stigarna som knöt samman de glest utspridda finngårdarna och de bar inte endast människor och djur, de bar också berättelser, seder och kunskaper. I dag är många av stigarna i Finnskogen fortfarande i bruk. En del används fortsatt för jakt, fiske, svamp- och bärplockning. Andra har fått förnyad aktualitet inom turismen, friluftslivet och träningen. Inte minst under coronapandemin blev den fortsatta vikten av att ha tillgång till stigar för rörelse och rekreation uppenbar (Andersson et al., 2021).

Vålådalen i svenska fjällkedjan är en annan plats där stigar, leder och spår av rörelse genom landskapet spelar en avgörande roll för förståelsen av platsen. Här finns en lång historia av samiskt kulturlandskapsbruk, med spår av renskötsel, jakt och fiske. Senare har fjällbönder och fjällbetande djur lämnat avtryck och under 1900-talet har en tradition av vandrings- och friluftsliv kommit att färga Vålådalen. Från 1930-talet och framåt har detta även varit ett centrum för elitidrott, och en rad svenska och internationella stjärnor har förlagt träningsläger till Vålådalen under ledning av föreståndaren och tränaren Gösta Olander. Vålådalen är en plats som fått en förhöjd status och lederna i området har under det senaste decenniet blivit så populära att utmaningar kring överutnyttjande har gjort sig påminda.

Människor har ett behov att röra sig och söker platser för både stillhet och samvaro, och stigar och leder kan förstås som en manifestation av dessa behov. De förenar oss på samma gång med dem som gått före och dem som ska komma efter. Inte bara i Skandinavien, utan stigar och leder spelar en avgörande roll för förståelsen av platsen och sammanhanget i Israel eller Indien likväl som i Norge, Finland och Sverige (Svensson, Saltzman & Sörlin, 2022). Stigar finns över hela världen och kan ses som nycklar till att förstå hur och varför människor rör sig. Stigar leder till skolor, arbetsplatser, kyrkor, badplatser, vadställen, jaktorn, fiskeställen, svampmarker, bärmarker, renbetesmarker. De används för olika ändamål av olika grupper, och ofta rymmer olika syften och praktiker i samma stig. Många stigar är tillfälliga men vissa artikuleras som särskilt betydelsefulla och kan bevaras och användas långt bortom det ursprungliga syftet. Friluftslivet är

både medskapare till många stigar och leder, och samtidigt förvaltare av dem som en slags diskret infrastruktur. Om friluftslivet ska vara tillgängligt för alla är en mångfald av stigar en grundförutsättning. Det är därför värt att ägna mer uppmärksamhet åt stigarnas betydelse, historiskt såväl som i dag.

Referenser

- Andersson, Karin, Anna Fabri, Peter Fredman, Susanna Hedenborg, Alexander Jansson, Sara Karlén, Jens Radmann & Daniel Wolf-Watz (2021). *Idrotten och friluftslivet under coronapandemin: Resultat från två undersökningar om coronapandemins effekter på idrott, fysisk aktivitet och friluftsliv*. Stockholm: Mistra.
- Larneby, M., Hedenborg, S., Fredman, P., & Radmann, J. (2024). Disciplining the active leisure performer: Swedish Sport Federation and Outdoor Recreation Organizations' Work with Environmental Sustainability. *Annals of Leisure Research*, 1–18.
<https://doi.org/10.1080/11745398.2024.2430206>
- Riksantikvaren.no (2025). Historiske vandruter. Hämtad 2025-01-31:
<https://riksantikvaren.no/prosjekter/historiske-vandruter/>
- Svensson, D. (2024). "Landscapes of Performance: Using Local Geography for the Testing of Sport School Pupils in Sweden, 1972–2023." *Sport History Review*, 55:1, 31–47.
- Svensson, D.; Saltzman, K. & Sörlin, S. (red.) (2022). *Pathways: Exploring the Routes of a Movement Heritage*. Cambridge: White Horse Press.
- Svensson, D., Sörlin, S. & Saltzman, K. (2021). "Pathways to the trail – landscape, walking and heritage in a Scandinavian border region", *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 75:5, 243–255.

Å gå på tilrettelagte stier: Hvordan opplever aktive turgåere tilrettelegging for friluftsliv?

Odd Lennart Vikene og Jostein Rønning Sanderud (Høgskulen på Vestlandet)

Introduksjon

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at gåturer i nærområdet og fotturer i fjellet/skogen er den mest utbredte frilftsaktiviteten i Norge (SSB, 2021 8. desember). En undersøkelse av Selvaag et al. (2021) viser også at nordmenn går på tur som aldri før, og at turgåingen økte under covid-19-pandemien. Ordtakene «ut på tur, aldri sur» og «det finnes ikke dårlig vær, bare dårlige klær» brukes i dag blant mange i Norge. Slike ordtak er et uttrykk for at friluftsliv og aktiviteter i natur er svært viktige for mange, og de assosieres ofte med glede og overskudd (Gurholt, 2014).

Tidligere har det vært lite fysisk tilrettelegging for friluftsliv, men nå går utviklingen i retning av mer tilrettelegging som ved klopper, broer, trapper, merking og skilting av stier (Viken et al., 2020). Flere lag og organisasjoner har lenge jobbet for å tilrettelegge naturområder slik at det skal bli lettere for flere å gå på tur. Stortinget har også uttrykt et ønske om at flere skal delta i friluftsliv, ved hjelp av tilrettelegging og opplæring. Politiske ambisjoner i kombinasjon med frivillige organisasjoners rekrutteringsstrategier har bidratt til at flere turstier har blitt mer tilrettelagt. For eksempel inngår friluftsliv i arealplanlegging og utbyggingsplaner som reguleres etter plan- og bygningsloven (Miljødirektoratet, 2023). Det er også blitt utarbeidet en offentlig veileder for tilrettelegging av turveier, løyper og stier (Kultur- og kirkedepartementet, 2008; Miljødirektoratet, 2019), og i den senere tid har Den Norske Turistforening, Innovasjon Norge og Friluftsrådernes Landsforbund sammen utviklet felles retningslinjer for skilting og merking av trygge ferdselsårer for friluftsliv (*Merkehandboka*, 2019).

Tilretteleggingen kan ved første øyekast virke vellykket fordi det kanskje eksisterer en kollektiv oppfatning om at tilrettelegging er et gode. Da Vistad et al. (2018) undersøkte effekten av å merke og skilte eksisterende stier og turruter, fant de at stiene ble tatt mer i bruk, spesielt av nye og mer uerfarne turgåerne. God merking og skilting førte også til større trivsel og en sterkere trygghetsfølelse blant mange turgåere. Vi vet imidlertid ikke hvordan bruken vil utvikle seg over tid. I dag vet vi noe om omfanget av turgåing, men mindre om kvaliteten på opplevelsen ved tilrettelagte stier.

Mennesker og landskap i relasjonelt samspill

Det teoretiske rammeverket tar utgangspunkt i sosialantropologen Tim Ingold (2011) forståelse av hvordan mennesker utvikler ferdigheter, kunnskap og tilhørighet i et gjensidig forhold med de fysiske, sosiale og kulturelle omgivelsene. Rammeverket består også av økopsykologen James Gibson (2014) perspektiv på «affordances».

Ingold (2011) argumenterer på den ene siden for at mennesker utvikler (seg) og skaper ut fra sin tidligere relasjon med omgivelsene. Menneskers oppfattelse av og relasjon til omgivelsene

påvirkes i tillegg av vær, årstider og sosiokulturelle forhold. Når mennesker beveger seg gjennom landskapet «på tur», er erfaringene med landskapet som helhet med på å forme turgåerne. På den andre siden sier Ingold at omgivelsene påvirkes fysisk av menneskelige aktiviteter. For eksempel så slites gress og lav vekk på steder der mennesker går tur, og vi får det mange omtaler som en «sti». Han hevder altså at mennesker og omgivelsene påvirker og blir påvirket av hverandre gjensidig og utvikles kontinuerlig i relasjon til hverandre.

For å se sammenhenger mellom menneskers persepsjon og handling ved besøk av et sted trekker vi inn økopsykologen James Gibson (2014). Han forklarer hva som skjer mellom mennesker og miljø før en handling finner sted. Gibson bruker begrepet «affordances» for å forklare at miljøet inviterer til forskjellige handlinger og bevegelser. En «affordance» er altså en invitasjon til for eksempel å gå, løpe, eller klatre. Invitasjonen er knyttet til hvordan turgåere oppfatter og forstår mulighetene til for eksempel å gå, og hvilket bevegelsesmønster de kan bruke, så invitasjonene vil være forskjellig mellom ulike turgåere.

Metode

Denne studien bygger på 22 individuelle, semistrukturerte intervjuer (Kvale & Brinkmann, 2012). Utvalget bestod av 4 menn og 18 kvinner fra 18 til 76 år med en snittalder på 53 år. Informantene var deltakere i den lokale fjelltrimmen og brukte registreringsappen *Georeg*. I appen var informantene blant de øverst rangerte ut fra sine samlede poeng. Dette betyr at informantene er særlig aktive turgåere, og ble rekruttert fra fem mindre steder på Nord-Vestlandet.

Etter at intervjuene var transkribert, ble utsagnene om temaene fremtid og bærekraft analysert. Vi gjorde en tematisk analyse inspirert av Braun et al. (2016). Den tematiske analysen er delt inn i seks faser. I fase 1 og 2 gjorde førsteforfatter seg godt kjent med datamaterialet og etablerte empirinære koder for betydelige utsagn i det transkriberte materialet. Eksempler på koder var 1) stien gir trygghet, 2) man blir avhengig av tilrettelegging, 3) snarveiene, 4) stien former og endrer opplevelsen, 5) velger heller en annen tur, 6) motorisk og fysisk utfordring, 7) bra for andre og 8) trenger ikke tilrettelegging selv. I fase 3–5 forsøkte begge forfatterne, med bakgrunn i de valgte teoretiske perspektivene, å etablere temaer for å belyse funnene i materialet. De åtte kodene vi fant i datamaterialet, ble delt inn i tre temakategorier. I fase 6 skrev vi frem resultatene og diskutere dem i lys av forskningsspørsmålet og relevant teori.

Resultat og diskusjon

I spenningsfeltet mellom hva informantene synes er «for mye» og «for lite» tilrettelegging, vil vi diskutere 1) ulike opplevelser av tilrettelegging, 2) spenningsfeltet mellom «passe» og «for mye» tilrettelegging og 3) hvorvidt det er greit å tilrettelegge for andre.

Ulike opplevelser av tilrettelegging

Turgåeres opplevelse av landskapet vil endre seg ettersom landskapet forandrer seg. Ingold (2011) bruker en våt stein som eksempel. Når steinen tørker, går overflaten fra fuktig og blank til tørr og matt. På samme måte vil klopper og steintrapper over gjørmete partier forandre ikke bare overflaten på stien, men også turgåernes opplevelse. Flere turgåere fremhever at det er fint at den gjørmete stien har blitt til en tørr steintrapp, fordi de ikke blir våte og skitne. Samtidig peker de

på at bevegelsene, som er et resultat av de menneskeskapte invitasjonene i trappa, til tider er monotone og ubehagelige. Paradoksalt vokser det frem nye stier rundt og mellom de menneskebygde stiene. «Snarveiene», som en informant kaller dem, er et uttrykk for at turgåere leser terrenget selv og bruker det på måter som passer dem. Det kan også være at andre mennesker gjør det nødvendig å ta en «snarvei» for å komme forbi. Om vi følger Gibson (2014), responderer turgåerne på landskapets invitasjoner til å gå på måter som virker tiltrekkende for den enkelte, basert på tidligere erfaringer, ferdigheter, forståelser og interesser. Derfor går ikke alle i trappene eller alle utenfor, nei, alle finner *sin* vei. Det kan være flere grunner til det, for eksempel stor trafikk eller det at steintrappene er ubehagelige å gå i. Poenget er at det er utfordrende å tilrettelegge for å få flere ut på tur, for turgåere er ulike personer med ulike interesser og ulik bakgrunn. I *Merkehåndboka* (2019) står det imidlertid tydelig at selv om alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv, betyr ikke det at alle skal kunne ferdes alle steder. Tilretteleggingen må differensieres til ulike steder og ulike brukergrupper. Som en digresjon kan nevnes at friluftsliv- og miljøorganisasjoner vurderer at mange i dag mener at naturlyder og urørt natur er truet og bør bevares (WWF Verdens naturfond et al., 2023).

Spenningsfeltet mellom «passe» og «for mye» tilrettelegging

I lys av at turopplevelsen skapes i møte med turgåernes individuelle erfaringer, hensikten med turen og det aktuelle miljøet turen går i, kan vi spørre om det er mulig å tilrettelegge slik at det kan dekke ulike individuelle behov. Flere av informantene trekker frem at endringer på en sti i form av tilrettelegging som klopper over våte områder, kan gjøre det finere å gå samtidig som kloppene tar vare på naturen når det er mange som går der. Tilrettelegging i form av et taurekkverk kan imidlertid ta bort mye av spenningen og gleden ved å klatre oppover en bratt sti. Det er altså ikke så lett å si når det er «passe» tilrettelegging, for det er individuelle spenninger blant informantene mellom hva som er «for lite» og «for mye» tilrettelegging.

Selv om sherpatrapper er veldig populære mange steder og besøkstallene på flere slike steder har økt (Viken et al., 2020), er det flere av informantene som ikke liker disse trappene. Mange mente at i stort omfang er steintrappene ubehagelige å gå i, og at det kan bli kjedelig og monotont, andre sa til og med at de hadde sluttet å gå denne turen etter at trappene kom. Steintrappene som er laget på mange turstier, er ment å spare naturen for slitasje på grunn av stor menneskelig aktivitet, men vi kan likevel, både med hensyn til naturen og mennesket, hevde at det ikke alltid hadde vært nødvendig med trapper. Kolderup (2019) uttaler at på et tidspunkt er det nok steintrapper i norske fjell. Han hevder at trappene ikke bare bygges for slitasjedemping og naturvern, men at de også blir bygd basert på en tro om at trappene er attraktive i seg selv. Ifølge våre aktive turgåere kan sherpatrapper og steinlegging være greit når det er ment å kanalisere turgåere for å begrense slitasje på naturen, og der det er vått og gjørmete for å unngå skitt og vann. Men de ser ikke på trappene som en attraksjon i seg selv, for det å gå i lange trapper gir en dårlig opplevelse.

Det er greit å tilrettelegge «for andre»

Generelt virker det som om informantene mener at det er greit å tilrettelegge, for eksempel med trapper og skilt, slik at flere kan gå på tur. Imidlertid reduserer trappene opplevelsesverdien av turene informantene liker. Informantene står i en *spagat* mellom hva de selv opplever som gode og utfordrende turopplevelser, og ønsket om å rekruttere flere til friluftsliv. Det at informantene bruker argumentet «å få flere på tur» for å legitimere tilrettelegging, kan komme av flere ting. Å

rekruttere til friluftsliv gjennom god tilrettelegging av områder og ferdselsårer er som nevnt en politisk målsetting (Klima- og miljødepartementet, 2018; Meld.St. 18 (2015-2016)), og *Merkehandboka* (2019) nevner det som et viktig premiss for å rekruttere til friluftsliv. *Handlingsplan for friluftsliv* (Klima- og miljødepartementet, 2018) uttrykker bekymring for at mange potensielle turgåere mangler ferdighetene og kunnskapen som er nødvendig for å ferdes på en ansvarlig og trygg måte i norsk natur. I handlingsplanen argumenterer regjeringen for at det er nødvendig med bedre informasjon, skilting, merking og opparbeiding av stiene. Informantene våre erkjenner at det kan være nødvendig å tilrettelegge for uerfarne turgåere, selv om de selv ikke ønsker tilrettelegging av sine lokale turer fordi tilretteleggingen forringer deres egne turopplevelser. Bischoff (2012) understreker at tilretteleggerne må avveie hvilke opplevelser de ønsker å tilrettelegge for.

Avslutning

Selv om noen former for fysisk tilrettelegging kan bidra til at flere går på tur, viser denne studien at det også kan redusere opplevelseskvaliteten til allerede aktive turgåere. Aktive, lokale turgåere som er godt kjent i sitt nærmiljø, merker små og store fysiske endringer i og ved stien. Fysiske endringer som tau eller trapper påvirker turgåernes opplevelser fordi turen blir noe annet enn det de har lagret i minnet og kroppen. Hva som oppfattes som god og dårlig tilrettelegging, er individuelt og situasjonelt.

I et kulturelt klima der politikere og interesseorganisasjoner ønsker å tilrettelegge for å få flere til å drive med friluftsliv, bør de allerede aktive turgåerne få mulighet til å beholde turer som de opplever som meningsfulle og behagelige. Siden turopplevelser oppstår i møte mellom omgivelsene og turgåernes forventninger og erfaringer, er spørsmål for videre forskning hvorfor stier skal tilrettelegges, hvordan man skal tilrettelegge stier, og hvem tilrettelegging egner seg for.

Videre lesing

Vikene, O. L., & Sanderud, J. R. (2024). Å gå på tilrettelagte stier: Hvordan opplever aktive turgåere tilrettelegging for friluftsliv? *Tidsskriftet Utmark*(2).

Utvalgte referanser

- Bischoff, A. (2012). *Mellom meg og det andre finds det stier. En avhandling om stier, mennesker og naturopplevelse* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Braun, V., Clarke, V. & Weate, P. (2016). Using thematic analysis in sport and exercise research. I B. Smith & A. C. Sparkes (Red.), *Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise* (s. 191-205).
- Gibson, J. J. (2014). *The ecological approach to visual perception: classic edition*. Psychology press (Opprinnelig utgitt 1979).
- Gurholt, K. P. (2014). Joy of nature, friluftsliv education and self: Combining narrative and cultural–ecological approaches to environmental sustainability. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 14(3), 233-246.
<https://doi.org/10.1080/14729679.2014.948802>
- Ingold, T. (2011). *Being alive: essays on movement, knowledge and description*. Routledge.

- Klima- og miljødepartementet. (2018). *Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet* (t-1564). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-for-friluftsliv/id2607767/>
- Kolderup, T. (2019). Vi trenger stibyggere. Leder. *Fjell og Vidde*, 5.
- Kultur- og kirkedepartementet. (2008). *Tilrettelegging av turveier, løyper og stier*. Veileder V-0939B.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Anderssen & J. Rygge, Overs.; 2. utg.). Gyldendal akademisk.
- Meld.St. 18 (2015-2016). *Friluftsliv - Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Det kongelige klima- og miljødepartement.
- Merkehåndboka. (2019). *Tilrettelegging og synliggjøring av turruter*. Den Norske Turistforening, Innovasjon Norge, Friluftsrådenes Landsforbund. http://www.merkehandboka.no/wp-content/uploads/merkehandboka/Merkehandbok_2019.pdf
- Miljødirektoratet. (2019). *Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv*. <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1326/m1326.pdf>
- Miljødirektoratet. (2023). *Friluftsliv i arealplanlegging*. <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/overvaking-arealplanlegging/arealplanlegging/miljohensyn-i-arealplanlegging/friluftsliv/friluftsliv-i-arealplanlegging/>
- Selvaag, S. K., Wold, L. C., Gundersen, V., Keller, R. & Vistad, O. I. (2021). Norgesferie i krisetider–Hvordan så sommeren 2020 ut i fjellet? *Tidsskriftet Utmark*.
- SSB. (2021 8. desember). *Idrett og friluftsliv, levekårsundersøkelsen*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/idrett-og-friluftsliv/statistikk/idrett-og-friluftsliv-levekarsundersokelsen>
- Viken, A., Benonissen, R. & Svensson, G. (2020). Det ustyrlige friluftslivet? I A. Viken (Red.), *Turismens paradokser*. Orkana Akademisk.
- Vistad, O. I., Gundersen, V., Wold, L. C., Skår, M., Rybråten, S. & Dokk, J. G. (2018). *Effekter av å skilte og merke en eksisterende turrute. En undersøkelse av Turskilt-prosjekter i Vestby og i Brumunddal* (NINA Rapport 1440. Norsk institutt for naturforskning).
- WWF Verdens naturfond, Den Norske Turistforening & Norsk Friluftsliv. (2023). *Verdt å bevare; Rødlista for truede naturopplevelser*. <https://media.wwf.no/assets/attachments/Politiske-1%C3%B8sninger-R%C3%B8dlista-for-truede-naturopplevelser.pdf>

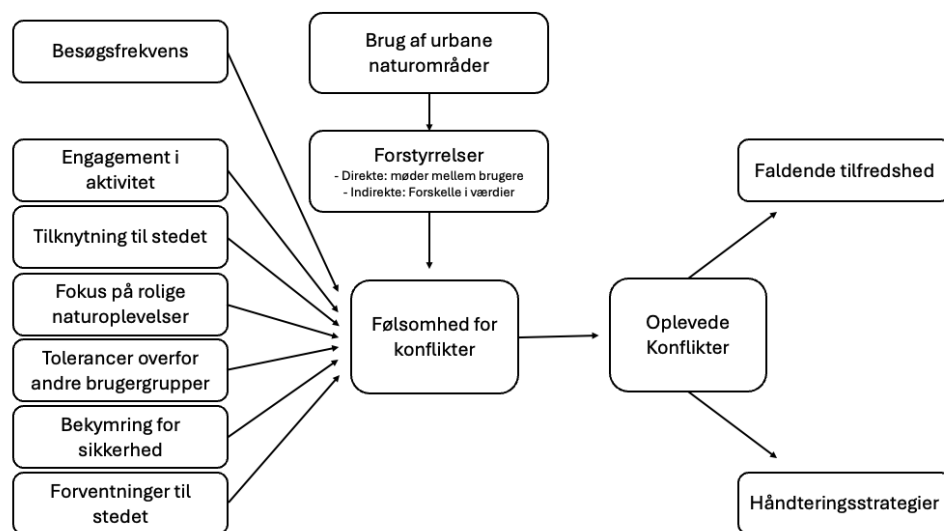
Brugerkonflikter i urbane naturområder

Jan Arvidsen (Syddansk Universitet)

Baggrund og formål

Flere og flere dyrker friluftsliv i fritiden både internationalt (Balmford et al., 2009; OIA, 2022; ONS, 2021) og i Danmark (Boliu, 2021; Rask, 2021), og friluftsliv foregår tilmeldt på mange forskellige måder. Det betyder, at offentligt tilgængelige naturområder – særligt urbane naturområder – i stigende grad skal kunne rumme mange forskellige brugergrupper med potentielt modstridende behov og ønsker til oplevelser og aktiviteter (Santos et al., 2016). Den positive udvikling i friluftslivsdeltagelse stiller derfor øgede krav til rammerne for friluftsliv, blandt andet fordi øget og forskelligartet deltagelse i friluftsliv indebærer en forhøjet risiko for konflikter i naturen (Santos et al., 2016; Wolf et al., 2018), hvilket kan føre til faldende tilfredshed og deltagelse (Dorwart et al., 2009; Manning, 2022).

På den baggrund har Syddansk Universitet i samarbejde med Silkeborg Kommune i Danmark gennemført projektet BeKind. Formålet med projektet var at undersøge brugerkonflikter i urbane naturområder. Større viden om brugerkonflikter - herunder indsigt i konflikters omfang, type og konsekvenser samt de forhold, der påvirker konflikter - er afgørende for at kunne understøtte planlægning og forvaltning af velbesøgte urbane naturområder, så flest mulige brugere kan få gode friluftslivsoplevelser.

Figur 1. Den udvidede konfliktmodel

Teori

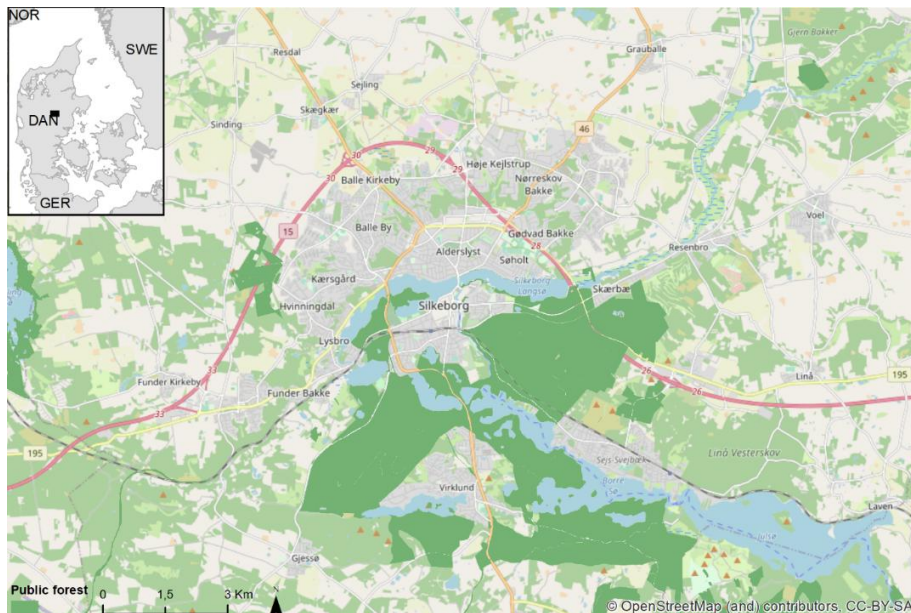
Teoretisk anvender projektet *Den udvidede konflikt model* (Manning, 2022). Tankegangen er den, at konflikter kan opstå, når brugere forstyrres af direkte og/eller indirekte møder med andre brugere. Om der opstår en konflikt, afhænger bl.a. af syv faktorer, der påvirker brugernes følsomhed for at opleve konflikter (se figur 1).

Metode

Casebeskrivelse

Silkeborg ligger i et af Danmarks største sammenhængende skovområder med let adgang til både offentlige og private skove (se figur 2). Silkeborg Kommune har det sjette største naturareal i Danmark med 33.330 ha. (Friluftsrådet, 2023). Landskabsmæssigt rummer Silkeborg blandt andet kuperede skovområder, åbne hedeområder, grønne korridorer og byparker samt søer, åer og moser.

Under overskriften 'Danmarks Outdoorhovedstad' har Silkeborg gennem en årrække arbejdet systematisk på at understøtte friluftsliv i kommunen bl.a. ved udbygningen af en varieret rekreativ infrastruktur, der understøtter forskellige former for friluftsliv. Samtidig er Silkeborg dog et af de hurtigst voksende urbane områder i Danmark, hvilket medfører et stigende antal potentielle brugere og dermed et øget behov for rekreative friluftsoplevelser. Samlet set gør det Silkeborg til et egnet caseområde.

Figur 2. Kort over Silkeborg og omkringliggende natur og grønne områder. Offentlig skov er markeret med mørkegrøn, mens privat skov og andre typer af grønne områder er markeret med lysegrøn. Kortudsnittets placering i Danmark er vist på sort/hvid-kortet i øverste venstre hjørne. Kilde: Open Street Map

Sampling og datagenerering

I projektet blev der gennemført en spørgeskemaundersøgelse (N=1198) af Silkeborg-borgernes fortrukne friluftsliv i sommerhalvåret (april-september) 2022. Spørgeskemaet blev udsendt til et tilfældigt udtræk, der inkluderede 7.500 borgere over 18 år. Undersøgelsen havde fokus brugertilfredshed og konflikter i naturen. På baggrund af spørgeskemaundersøgelsen blev der identificeret *hotspots*, hvor borgerne i særlig grad oplevede konflikter. På to af disse hotspots blev der gennemført områdespecifikke spørgeskemaer (N=465) samt kvalitative interviewstudie (N=24). Samlet gav undersøgelserne et detaljeret indblik i de brugerkonflikter, borgerne oplevede.

Resultater

Undersøgelsens resultater (og metoder) er tidligere afrapporteret (se Arvidsen & Andersen, 2024; Arvidsen et al., 2023; Arvidsen et al., 2024). Nedenfor bringes udvalgte resultater.

Konfliktomfang og -typer

Over to tredjedele (69%) af brugerne i Silkeborg oplevede brugerkonflikter, mens de dyrkede deres foretrukne friluftsliv hen over sommerhalvåret. I gennemsnit oplevede brugerne konflikter 3,9 gange henover perioden. Medianen var 2 konflikter. I gennemsnit oplevede brugerne konflikter på 1 ud af 20 besøg i naturen.

Brugerne oplevede meget forskellige typer af konflikter, som opstod med forskellig frekvens. De syv hyppigste konflikter var efterladt affald (42%), løse hunde (28%), manglende hensyn ved passage (21%), hærværk eller ødelæggende brug af faciliteter eller natur (12%), støjende adfærd (11%), for mange mennesker samlet et sted (11%) og motoriseret færdsel i naturen (10%). Meget få borgere oplevede mere alvorlige konflikter, som f.eks. negative tilråb, skænderier eller styrt som følge af møder med andre brugere.

Konsekvenser af konflikter

Størstedelen af brugerne af naturen i Silkeborg oplevede konflikter i løbet af sommerperioden, og det påvirkede brugernes tilfredshed negativt både i den konkrete situation og på længere sigt (se tabel 2). Konflikter førte i *nogen grad*, i *høj grad* eller *meget høj grad* til nedsat tilfredshed både i den konkrete situation (60%) og mere generelt (40%).

Tabel 2. Konflikters betydning for brugernes tilfredshed i situationen og generelt i Silkeborg-området (N=495).

	Slet ikke/ I ringe grad	I nogen grad	I høj grad/ I meget høj grad
Tilfredshed			
- Situation: Situationen ødelagde min glæde ved besøget den dag	40%	35%	25%
- Generelt: Situationen har gjort, at jeg oplever mindre glæde ved at bruge dette sted.	60%	28%	12%

Brugere håndterede konflikterne på mindst to forskellige måder. Dels gennem forflytning, dels gennem forventningstilpasning. De to håndteringsstrategier var relativt udbredte. Brugerne tilpassede sig ved enten i *nogen grad* eller i *høj/ meget høj grad* at bruge andre steder (31%) eller ved at ændre opfattelse af, hvad stedet, hvor de oplevede konflikter, kunne tilbyde (30%).

Tabel 3. Brugernes håndtering af konflikter i Silkeborg-området (N=495)

	Slet ikke/ I ringe grad	I nogen grad	I høj grad/ I meget høj grad
Håndteringsstrategier			
- <i>Forflytning</i> : jeg er begyndt at bruge andre steder i stedet for	69%	22%	9%
- <i>Forventningstilpasning</i> : mine forventninger til, hvad stedet kan tilbyde, har ændret sig	70%	23%	7%

Faktorer med betydning for konflikter

Tre ud af de syv undersøgte faktorer viste sig at gøre brugerne mere følsomme for at opleve konflikter. For det første var det – ikke overraskende – sådan, at hyppige brugere af et område oplevede flere konflikter. Brugerne besøgte i gennemsnit et område 13 gange om måneden, og en tilføjelse af 7,7 ekstra besøgsdage medførte i gennemsnit 1 ekstra konflikt om måneden.

For det andet viste studiet en positiv sammenhæng mellem lav tolerance overfor andre typer af brugere og antallet af oplevede konflikter. Brugere med lav tolerance oplevede i gennemsnit flere konflikter end brugere med høj tolerance. Ligeledes viste studiet, at hensynfulde og respektfulde møder mellem brugergrupper, gjorde brugerne mere tolerante i forbindelse med fremtidige brugermøder. Omvendt bidrog brugermøder karakteriseret af hensynsløshed og manglende respekt for andres behov og ønsker, til at reducere tolerancen mellem brugergrupper, og påvirkede dermed fremtidige brugermøder negativt.

For det tredje viste studiet en positiv sammenhæng mellem at søge rolige naturoplevelser og antallet af oplevede konflikter. Brugere der søgte rolige naturoplevelser – ofte med det motiv at nyde naturen, landskabet, planter og dyr – oplevede i gennemsnit flere konflikter. Studiet viste, at der kunne være store forskelle på, hvor centrale den type af naturoplevelser var for forskellige brugergrupper.

Afrunding

Brugerkonflikter er en udbredt og uundgåelig del af friluftsliv i urbane naturområder, men gennem oplyst forvaltning må ambitionen være at skabe de bedst mulige rammer for friluftsliv. Det kan fx handler om 1) at skabe nye og varierede muligheder for friluftsliv, så risikoen for trængsle mindskes og brugerne kan søge friluftslivsoplevelser, der passer deres behov og ønsker 2) at forberede brugerne på risikoen for potentielt konfliktfyldte brugermøder i nogle udsatte områder og tidsrum, og 3) at uddanne og informere brugerne om tolerent, hensynsfuld og respektiv adfærd i naturen.

Referencer

- Arvidsen, J., & Andersen, R. V. (2024). *Kort fortalt om GENER I FRILUFTSLIV - ET MIXED-METHODS-STUDIE AF GENER, TILFREDSHED OG HÅNTERINGSSTRATEGIER I URBANE NATUROMRÅDER I SILKEBORG* (Kort fortalt, Issue).
- Arvidsen, J., Klein-Wengel, T. T., & Kristensen, M. S. (2023). *Fysiske og sociale rammer for borgernes foretrukne friluft aktiviteter i Silkeborg Kommune. Resultater fra en spørgeskemaundersøgelse i BeKind-projektet* (Kort fortalt, Issue. S. Universitet).
- Arvidsen, J., Kristensen, M. S., Klein-Wengel, T. T., Præstholm, S., Iversen, E. B., & Olafsson, A. S. (2024). Factors predicting recreational conflicts in urban forests. *Urban Forestry & Urban Greening*.
- Balmford, A., Beresford, J., Green, J., Naidoo, R., Walpole, M., & Manica, A. (2009). A Global Perspective on Trends in Nature-Based Tourism. *PLoS biology*, 7, e1000144. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1000144>
- Bolius, V. (2021). *Danskerne i det byggede miljø. En spørgeskemaundersøgelse foretaget af Kantar Gallup for Videncenteret Bolius og Realdania*.
- Dorwart, C. E., Moore, R. L., & Leung, Y.-F. (2009). Visitors' Perceptions of a Trail Environment and Effects on Experiences: A Model for Nature-Based Recreation Experiences. *Leisure Sciences*, 32(1), 33-54. <https://doi.org/10.1080/01490400903430863>
- Friluftsrådet. (2023). *Danmarks bedste friluftskommuner. Analyse af danske kommuners forudsætninger og indsats for friluftsliv i 2023*.
- Manning, R. E. (2022). *Studies in Outdoor Recreation. Search and Research for Satisfaction* (4 ed.). Oregon State University Press.
- OIA. (2022). *2022 OUTDOOR PARTICIPATION TRENDS REPORT*.
- ONS. (2021). *Tourism and outdoor leisure accounts, natural capital, UK: 2021*.
- Rask, S. (2021). *Danskernes brug af faciliteter og steder til idræt* (Notat 3 i 'Danskernes motions- og sportsvaner 2020', Issue).
- Santos, T., Nogueira Mendes, R. M., & Vasco, A. (2016). Recreational activities in urban parks: Spatial interactions among users. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2016.06.001>
- Wolf, I. D., Brown, G., & Wohlfart, T. (2018). Applying public participation GIS (PPGIS) to inform and manage visitor conflict along multi-use trails. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(3), 470-495. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1360315>

Norwegian friluftsliv organizations and social media: Big messages from big organizations

Simon Kennedy Beames (Norges idrettshøgskole)

This inquiry finds inspiration in the words written by Humberstone and colleagues (1998) about inclusion and diversity in the outdoors:

We need to ask, how inclusive is our outdoor education community? Who are those who are excluded? Why are these people missing?... ...What can these ‘others’ bring to outdoor adventure communities that will enrich these communities? (p. 7)

The last five years has witnessed a growing body of literature that focuses on social media (SoMe) in outdoor education and recreation. Some notable book chapter and journal articles include:

- Low et al. (2022) *Women’s outdoor adventure experiences on Instagram*
- Andkjær & Larsen (2024) *Danish Friluftsliv Facebook groups*
- Bratrud (2024) *Identity transformation through nature activity and social media in Norway*
- Hutton & Rantala (2024) *Sharing the epic*
- Beames & Reed (2023) *Adventure sports, social media, and environmental activism*
- Beames & Adams (2024) *Equity, social media and the outdoors*

Stanley’s (2020) paper entitled, *Unlikely hikers*, captures the essence of this literature which focuses on ‘fat hikers, queer hikers, women hiking alone, and hikers of colour’ (p. 242), whose ‘Instagram accounts have built influencer and community organising platforms aimed at effecting social change’ (p. 253). An underlying assumption that I hold as a researcher is that visual images on social media accounts need to be critically interrogated – particularly those which are especially influential. Rose (2016) claims that when we look at any kind of image – not only those on social media – we must consider ‘how they offer very particular visions of social categories such as gender, class, race, sexuality, able-bodiedness, and so on’ (p. 17).

While a reasonable amount of research on individual social media influencers exists (e.g. Stubb & Colliander, 2019; Radmann et al., 2021), much less is known about large organizations who influence their publics through social media – particularly outdoor-related organizations. This inquiry’s principal aim is to critically interrogate the Instagram posts from influential Norwegian friluftsliv organizations, in order to understand how minority groups are represented in these organizations’ images.

The methodology is inspired by Kozinets’ (2019) netnographic approach to collating, curating, and analyzing web-based data. The research design is a case study (e.g. Stake, 1995; Yin, 2014) using visual research methods (e.g. Rose, 2016). Purposive sampling (Cohen et al., 2011; Creswell & Plano-Clark, 2011) involved choosing organizations based on their perceived influence. The sample consisted of five Norwegian friluftsliv organizations:

- Den Norsk Turistforening (370k followers)
- Norsk Friluftsliv (96.6k)
- Norges Jeger- og fiskerforbund (40.7k)
- Norsk Fjellsportsforum (467)
- NIH Friluftsliv (933)

The inquiry's focus was entirely on organizations' Instagram accounts and data collection involved taking screenshots of every post between November 2023 and October 2024. There were 436 posts in total and these featured photos, occasional video, text, and public comments. Some of the posts, however, are 'carousel' postings, with multiple 'pages' per post. This meant that there was a total of 1425 images to be analyzed.

A straight-forward thematic analysis, following Braun & Clark (2006; 2022) was undertaken. Both 'etic' themes (based on the literature) and 'emic' themes (driven by data) were included (Stake, 1995). The principal focus was on highlighting images featuring what North Americans call the BIPOC population: Black, Indigenous, People of colour. There was a secondary focus on posts with women / girls only representation, and a minor focus on images featuring people with some kind of obvious physical / mental disability. Note that in our analysis tables, one 'positive indicator' was noted for a given population on a single post -- some of which may have multiple images.

There are four principal limitations to this inquiry. First, SoMe research focusing on visible minorities may exclude people who do not look different from a given social ideal, but who may be marginalized in ways that are not obvious to the observer. Second, purposive sampling excluded certain organizations. Notable omissions include the Røde Kors and the Ski Foreningen. Third, we only focused on the Instagram platform. And fourth, the analysis de-emphasized 'cluster' images in 'carousel posts': One minority post in a carousel counted as one positive indicator. This means that the carousel skews the data analysis, as it makes some organizations look more or less inclusive than others, at particular times. We found no other reasonable way around this limitation.

The connection between text, context and code demands careful consideration and the integrity of this connection is of central importance in the analysis process (Krippendorff, 2013). Investigator triangulation (Merriam, 2009) with my research assistant Edgar Le Guyader was vital for ensuring that the findings were as trustworthy as possible.

Overall, the data featured many images of spectacular landscapes, healthy and happy people and dogs, as well as information on *allemannsretten*, *kuvettreglene*, *fjellvettreglene*, handy recipes, tips for beginners, and suggestions for being more healthy and sustainable while *på tur*.

In terms of the inquiry's principal aim of understanding the representation of minority groups by friluftsliv organizations' SoMe posts, I found the following. First, in all the accounts analyzed, there is an impressive number of posts with women and / or girls only. Second, some – but not all – accounts have a reasonable number of images featuring people with melanin-rich skin.

These are often concentrated in ‘carousels’ that tell the story of a particular person. They might be, for example, someone from an immigrant background who is thriving through friluftsliv. Anderson (2024) has recently described friluftsliv as an arena where new Norwegians can learn and perform ‘Norwegianness’. Third, there is little representation of indigenous populations. Some organizations do, however, show support for minority rights events, such as Sami National Day. Fourth and finally, there is little visible inclusion of the LGBTQ+ population, people with mental / physical disabilities, and people who do not fit the ‘slim, fit, active’ outdoor ideal.

I have precise numbers regarding the above findings, but in this paper have chosen not to ‘name and shame’ those organizations who do not prioritize equalities, diversity, and inclusion in their SoMe posts. Instead, I’ll finish with three questions that friluftsliv organizations of all kinds can ask themselves about their SoMe activity:

- To what extent do your images and text messages include some people, while excluding others?
- Which audiences are not seeing themselves in the text and images?
- To what degree are these images constraining and normative, as opposed to championing diversity?

Rose (2016) reminds us that ‘visual imagery is never innocent’ (p. 23). The findings from this research highlight the importance of individuals and organizations in positions of influence to ensure that their ‘online content related to outdoor education, recreation, and tourism [is] as welcoming and inclusive as possible’ (Beames & Adams, 2024, p. 342).

References

- Anderson, S. (2024). *Making ‘good citizens’ in the Norwegian outdoors? Friluftsliv as a citizen-making project in refugee integration initiatives*. PhD dissertation, Norwegian University of Science and Technology.
- Andkjær, S., & Larsen, S. H. (2024). Communication and Cultural Significance in Two Danish Outdoor Facebook Groups. In S.K. Beames & P.T. Maher (Eds), *Routledge Handbook of mobile technology, social media and the outdoors* (pp. 227-244). Routledge.
- Beames, S.K. & Adams, M.L. (2024). Equity, social media and the outdoors. In S. Beames & P. Maher (Eds), *Routledge handbook of mobile technology, social media and the outdoors* (pp. 333-344). Routledge.
- Beames, S., & Reed, J. (2023). Adventure sports, social media, and environmental activism. In D. Svensson, E. Backman, S. Hedenborg, & S. Sörlin (Eds), *Sport, performance and sustainability* (pp. 33-49). Routledge.
- Bratrud, T. (2024). Becoming an outdoors person: Identity transformation through nature activity and social media in Norway. In S. Beames & P. Maher (Eds), *Routledge Handbook of mobile technology, social media and the outdoors* (pp. 180-191). Routledge.
- Braun, V., & Clarke, V. (2022). *Thematic analysis: A practical guide*. Sage.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7th ed.). Routledge.
- Humberstone, B., Amesberger, G., Bowles, S., Becker, P., Higgins, P., Keus, B., ... & Schirp, J. (1998). Culture, diversity, national communities and outdoor adventure education. In

- Celebrating diversity: learning by sharing cultural differences*. European Institute for Outdoor Adventure Education.
- Hutton, E., & Rantala, O. (2024). The absence of everydayness in social media images from hiking trips: Sharing the epic. In S. Beames & P. Maher (Eds), *Routledge Handbook of mobile technology, social media and the outdoors* (pp. 285-295). Routledge.
- Kozinets, R. (2019). *Netnography: The essential guide to qualitative social media research*. Sage.
- Low, T., Miller, M., Doran, A., & Hardwick, L. (2022). Women's outdoor adventure experiences on Instagram: Exploring user-generated content. *Annals of Leisure Research*, 25(3), 374–398.
- Merriam, S. (2009). *Case study research in education: A qualitative approach* (3rd ed.). Jossey-Bass.
- Radmann, A., Hedenborg, S., & Broms, L. (2021). Social media influencers in equestrian sport. *Frontiers in Sports and Active Living*, 3, 87. <https://doi.org/10.3389/fspor.2021.669026>
- Rose, G. (2016). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials*. Sage.
- Creswell, J. W., & Plano-Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed.). Sage.
- Stubb, C., & Colliander, J. (2019). “This is not sponsored content” – The effects of impartiality disclosure and e-commerce landing pages on consumer responses to social media influencer posts. *Comput. Hum. Behav.* 98, 210–222. doi: 10.1016/j.chb.2019.04.024
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Stanley, P. (2020). Unlikely hikers? Activism, Instagram, and the queer mobilities of fat hikers, women hiking alone, and hikers of colour. *Mobilities*, 15(2), 241–256.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5th ed). Sage.

Water Competence – En digital løsning for bedre svømme- og livredningsferdigheter

Egil Galaaen Gjolme (NTNU)

Drukning er en av de ledende årsakene til utilsiktede dødsfall globalt. For å redusere risikoen og forbedre ferdigheter innen vanntilvenning og livredning, er digitale verktøy som Water Competence utviklet. Appen og nettsiden er spesifikt designet for å styrke svømmeferdigheter og livredning for ulike aldersgrupper, med fokus på barn, ungdom og voksne som ferdes i eller nær vann.

Appen Water Competence har som hovedmål å øke kunnskapen om sikkerhet ved vannaktiviteter, forbedre grunnleggende svømmeferdigheter, lære brukerne livredningsteknikker og førstehjelp i nødsituasjoner, samt skape bevissthet rundt risikofaktorer og hvordan drukning kan forebygges.

Appen inneholder flere interaktive funksjoner som gjør læringsprosessen engasjerende og effektiv. Blant disse er opplæringsmoduler med videoer og animasjoner som viser svømmeteknikker og livredning, praktiske øvelser med trinn-for-trinn guider for redning og selvredning, og risikovurdering som hjelper brukere med å identifisere farlige situasjoner i vann. I tillegg har appen funksjoner for sporing av progresjon slik at brukerne kan følge utviklingen sin, og moduler som gir detaljerte instruksjoner om hjerte-lungeredning (HLR) og andre livreddende tiltak.

Appen retter seg mot flere brukergrupper, inkludert barn og unge som trenger grunnleggende svømmeferdigheter og forståelse av vannrisiko, foreldre som ønsker å sikre barns sikkerhet nær vann, samt lærere og trenere som kan bruke appen som et verktøy for å integrere livredning og svømmeopplæring i undervisningen. Den er også tilpasset voksne uten tidligere svømmeerfaring, med spesifikke moduler som hjelper dem å utvikle nødvendige ferdigheter.

En av de store fordelene med Water Competence er tilgjengeligheten, da den gir enkel tilgang til læringsressurser uavhengig av geografisk beliggenhet. De interaktive funksjonene gjør opplæringen morsom og motiverende, samtidig som den tilbyr personlig tilpasning basert på brukerens ferdighetsnivå og mål. Gjennom økt kunnskap og ferdigheter kan appen bidra til å redusere antall drukningsulykker betydelig.

Water Competence representerer et viktig skritt mot digitalisering og tilgjengeliggjøring av opplæring innen svømming og livredning. Ved å implementere appen i skoler, treningsprogrammer og fritidsaktiviteter, kan flere målgrupper nås og risikoen for drukning reduseres. For å maksimere effekten anbefales det å bruke appen som et supplement til eksisterende svømmeopplæringsprogrammer, samarbeide med skoler, idrettslag og offentlige helsemyndigheter, samt kontinuerlig oppdatere innholdet basert på ny forskning og brukerinnspill.

Ved å styrke undervisningen, forbedre tilgangen til ressurser og øke bevisstheten rundt risikofaktorer, kan Water Competence spille en sentral rolle i forebygging av drukning og bidra til en tryggere framtid for alle som ferdes i eller nær vann.

Litteratur

- Stallman, R. K., Moran Dr, K., Quan, L., & Langendorfer, S. (2017). From swimming skill to water competence: Towards a more inclusive drowning prevention future. *International Journal of Aquatic Research and Education*, 10(2), 3.
- Østerlie, O., & Mehus, I. (2020). The impact of flipped learning on cognitive knowledge learning and intrinsic motivation in Norwegian secondary physical education. *Education Sciences*, 10(4), 110.

Svømme- og livredningsopplæring i Norge basert på drukningsstatistikk i perioden 1988–2023

Egil Galaaen Gjølme (NTNU)

Drukning er en vesentlig folkehelseutfordring i Norge og globalt. I det forebyggende arbeidet er det hensiktsmessig å bruke statistikk og forskning for å utvikle forebyggende tiltak.

Denne presentasjonen bygger på en analyse av 3 886 dødelige drukningshendelser i Norge fra 1988 til 2023. Dataene er samlet gjennom mediedekning og direkte oppfølging av enkelthendelser, og de danner grunnlag for Norges offisielle rapportering av fatale drukningsulykker. Rapporten bygger på en omfattende litteraturgjennomgang og relevante data fra blant annet Norsk Folkehjelp (1988-2015) Redningsselskapet (2015-2023). Presentasjonen gir også fagdidaktiske anbefalinger for å bedre svømme- og livredningsopplæring i norske skoler i samsvar med den gjeldende læreplanen (KRO01-05).

Følgende metoder har blitt anvendt i analysen: Datainnsamlingen omfatter gransking av fatale drukningshendelser fordelt på kjønn, alder og drukningsårsak. Informasjon ble samlet inn gjennom mediedekning og oppfølging av hver enkelt ulykke. Analysene inkluderer beregning av gjennomsnittlige insidensrater, longitudinelle analyser av utviklingen over tid og segmentering av drukningsårsaker som fall fra land, fritids- og yrkesbåtulykker, bil i vann, svømmeulykker, dykking, ulykker på is og kano/kajakk. Statistiske verktøy som lineær regresjonsanalyse har blitt brukt for å identifisere trender over tid.

Hovedfunnene viser at i gjennomsnitt drukner 96 personer hvert år, hvorav 93 % av ulykkene skjer utendørs. Kjønnsmessig er 85 % av de druknede menn, og menn over 50 år er den mest utsatte gruppen. Blant barn er det registrert en signifikant nedgang i drukningstilfeller, med en reduksjon på 5 tilfeller per tiår. Omstendighetene ved ulykkene viser at 2 av 3 drukningsulykker skjer når personen er alene, og 3 av 4 skjer nær en mulig redningsmulighet. De vanligste årsakene inkluderer fritidsbåtulykker, fall fra land og svømming.

Tidsutviklingen viser en positiv trend med en total nedgang på 43 drukningshendelser per tiår. Menn har opplevd en reduksjon på 39 tilfeller per tiår, mens kvinner har hatt en reduksjon på 3 tilfeller per tiår. Dette viser at forebyggende tiltak har hatt en betydelig effekt, men det er fortsatt behov for ytterligere innsats.

For å styrke forebyggingen av drukningsulykker anbefales det å forbedre svømmeopplæringen gjennom implementering av progressive læringsmål i skolen, med fokus på grunnleggende svømmeferdigheter og livredning. Det bør legges økt vekt på praktiske øvelser i naturlige omgivelser som innsjøer, elver og hav, hvor elevene lærer å bruke redningsutstyr og forstå farer (Gjølme & Grydeland, 2021, Gjølme et.al, 2019).

Videre bør det iverksettes holdningskampanjer rettet mot risikogrupper, spesielt menn over 50 år, og økt bevissthet rundt sikkerhet ved fritidsbåtbruk og svømming alene. Å sikre skolene tilgang til nærliggende bassenger er avgjørende for å gjennomføre effektiv svømmeundervisning (Guinard et. al, 2020, Kjendlie et. al, 2013).

Videre forskning er nødvendig for å utvide kunnskapsgrunnlaget, inkludert bedre registrering av ikke-fatale drukningstilfeller og analyse av hvordan sosioøkonomiske faktorer påvirker risikoen for drukning. Dette vil bidra til å utvikle enda bedre forebyggende tiltak.

Denne rapporten understreker behovet for en helhetlig tilnærming til svømme- og livredningsopplæring i Norge. Ved å styrke undervisningen, forbedre tilgangen til fasiliteter og øke bevisstheten rundt risikofaktorer kan trolig antall drukningsulykker reduseres. Videre forskning og tverrfaglig samarbeid vil være avgjørende for å sikre en tryggere fremtid.

Litteratur

- Kjendlie, P. L., Pedersen, T., Thoresen, T., Setlo, T., Moran, K., & Stallman, R. K. (2013). Can you swim in waves? Children's swimming, floating, and entry skills in calm and simulated unsteady water conditions. *International Journal of Aquatic Research and Education*, 7(4), 4.
- Borgen, J. S., Moen, K. M., Hallås, B. O., Løndal, K., & Gjørme, E. G. (2020). Physical education and sport studies in Norway. *Research on physical education and school sport in Europe*, Chapter twelve, 361-391.
- Gjørme, E. G. & Grydeland, M. (2021). Drukningforebyggende arbeid og water competence. Utendørs svømme- og livredningsopplæring. Universitetsforlaget.
- Gjørme, E. G. & Grydeland, M. (2021). Utendørs svømming og livredning. Gjørme, E. G. & Norges livredningsselskap. Utendørs svømme- og livredningsopplæring. Universitetsforlaget.
- Guinard, B., Button, C., Davids, K., & Seifert, L. (2020). Education and transfer of water competencies: an ecological dynamics approach. *European Physical Education Review*, 26(4), 938-953.
- Gjørme, E. G., Sundan, J., Østern, T. P., & Hovde, S. (2019). Water competence and new Norwegians: Outdoor teaching as an inclusive-exclusive learning space. In *The Nordic Model and Physical Culture* (pp. 199-218). Routledge.
- World Health Organization. (2024). World drowning report 2024. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240103962>

Valg betyr noe: Elevers stressregulering og hjerneutvikling i uteskole

Ulrich Dettweiler (Universitetet i Stavanger)

Introduksjon

Forskning har vist at det å være i naturen har positive effekter på barns fysiske og mentale helse (Mygind et al., 2019). Spesielt stressmotstand har blitt knyttet til naturopplevelser (Mygind et al., 2018). Denne studien utforsker effektene av elevers autonomistøtte og fysisk aktivitet (PA) på deres biologiske stressrespons og hjerneutvikling i uteskole. Studien omfattet 48 elever i 5. og 6. klasse.

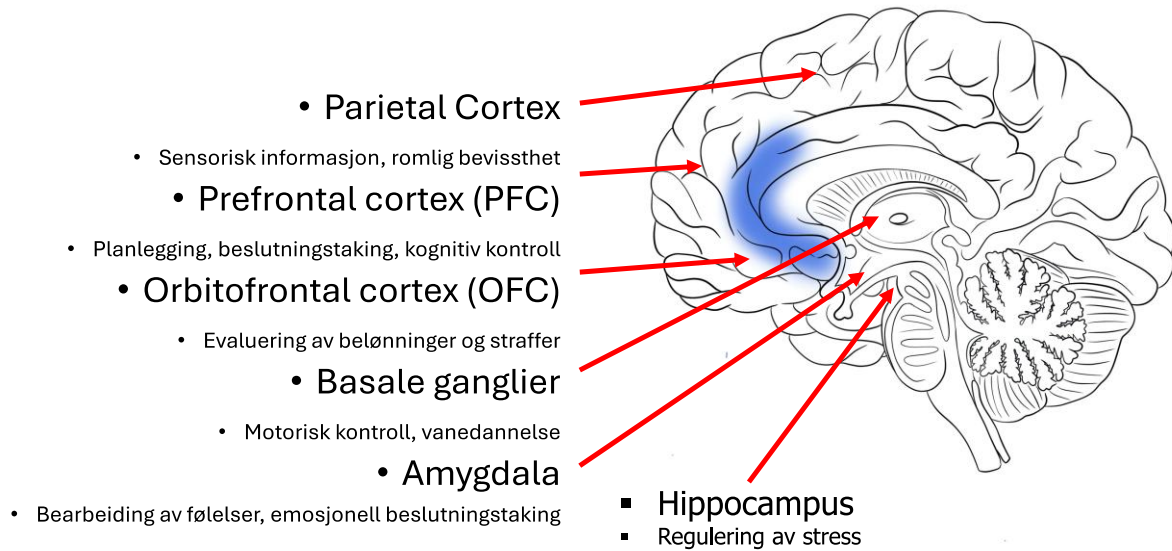
Teori

Økologisk psykologi

Økologisk psykologi, som beskrevet av Harry Heft (2024), fokuserer på hvordan mennesker oppfatter og samhandler med sine omgivelser. Denne tilnærmingen understreker betydningen av det fysiske miljøet i formingen av kognitive og emosjonelle prosesser. I konteksten av uteskole, gir det naturlige miljøet en rik og variert setting som kan fremme elevenes læring og utvikling på flere nivåer.

Hjerneregioner som påvirkes av naturlige miljøer

Spesielt et område i hjernen, Anterior Cingulate Cortex (ACC) spiller en viktig rolle i kognitive og emosjonelle prosesser, inkludert beslutningstaking og utøvende funksjoner. Anterior Cingulate Cortex (ACC) er plassert i den fremre delen av cingulate cortex, som ligger i den mediale delen av hjernen, nær midtlinjen, mellom frontallappene og det limbiske systemet, og fungerer som en bro mellom kognitive og emosjonelle prosesser. Flere hjerneregioner samarbeider med ACC for å støtte disse komplekse prosessene (se figur 1). Parietal Cortex er involvert i sensorisk informasjon og romlig bevissthet, mens Prefrontal Cortex (PFC) er ansvarlig for planlegging, beslutningstaking og kognitiv kontroll. Orbitofrontal Cortex (OFC) bidrar til evaluering av belønninger og straffer, og Basale Ganglier er involvert i motorisk kontroll og vanedannelse. Amygdala spiller en rolle i bearbeiding av følelser og emosjonell beslutningstaking, og Hippocampus er viktig for regulering av stress og hukommelse. Når en elev står overfor en stressende situasjon, vil amygdala aktivere en emosjonell respons, mens ACC og PFC samarbeider for å regulere denne responsen og ta en rasjonell beslutning. Dette samspillet er avgjørende for effektiv stresshåndtering og beslutningstaking.

Figur 1: Hjerneregioner som samarbeider med ACC (blå).

Kortisol og Stressregulering i Hjernen

Kortisol er et hormon som frigjøres som respons på stress og spiller en viktig rolle i kroppens stressrespons. Amygdala er en del av hjernen som er involvert i emosjonelle reaksjoner, spesielt frykt og angst. Når kortisolnivåene reduseres, kan dette indikere at elevene opplever mindre stress og angst i uteskolemiljøet. Dette er viktig fordi kronisk høye kortisolnivåer kan ha negative effekter på hjernen, inkludert redusert hippocampusvolum og svekket kognitiv funksjon.

Autonomistøtte og Hjernemodning

Autonomistøtte innebærer at elevene får mulighet til å ta egne valg og ha en viss grad av kontroll over sin egen læring. Dette kan bidra til å øke deres motivasjon og engasjement, samt redusere stress.

Uteskole i Lys av Økologisk Psykologi

Uteskole er en pedagogisk tilnærming som innebærer at undervisningen foregår utendørs, ofte i naturlige omgivelser som skoger, parker eller andre grønne områder. Denne tilnærmingen gir elevene muligheten til å lære gjennom direkte erfaringer og interaksjon med naturen (Bentsen et al., 2009; Jordet, 2007).

Uteskole kan forbedre deres kognitive og emosjonelle ferdigheter på flere måter. For det første involverer uteskole flere sanser, inkludert syn, hørsel, lukt og berøring, som gir en rikere læringsopplevelse og kan bidra til å styrke hukommelsen og forståelsen. For det andre innebærer uteskole ofte mer fysisk aktivitet enn tradisjonell klasseromsundervisning (Bentsen et al., 2018; Schneller et al., 2017), og fysisk aktivitet har vist seg å ha positive effekter på hjernen, inkludert økt nevrogenese (dannelse av nye nerveceller) og forbedret kognitiv funksjon (Damasio, 1995).

Til slutt gir uteskole elevene muligheten til å samarbeide og kommunisere med hverandre i et naturlig miljø, noe som kan bidra til å styrke sosiale ferdigheter og emosjonell intelligens.

I denne studien var vi interessert å se på elevenes biologiske stressregulering i lys av økologisk psykologi.

Metode

Deltakere og Intervensjon

Intervensjonen besto av undervisning én dag i uken i en skog i løpet av ett skoleår. Strukturell magnetisk resonansavbildning (MRI) ble utført ved begynnelsen og slutten av skoleåret, mens funksjonell MRI ble utført under et stressende eksperiment ved slutten. Områdene i hjernen vi var mest interesserte i inkluderte amygdala, hippocampus og den anteriore cingulate cortex (ACC), som er del av det limbiske systemet og assosiert med emosjonelle prosesser under beslutningstaking.

Målinger

Alle andre målinger ble utført ved begynnelsen, midtveis og ved slutten av skoleåret. PA ble målt ved hjelp av akselerometri, som er en metode for å registrere bevegelse og fysisk aktivitet. Kortisolnivåer, som er en indikator på stress, ble målt tre ganger i løpet av de undersøkte skoledagene. Autonomistøtte, som refererer til elevenes opplevelse av valgfrihet og selvbestemmelse, ble målt med en papirbasert spørreundersøkelse. Dataene ble analysert ved hjelp av bayesiske multivariate modeller, som er statistiske metoder som tar hensyn til flere variabler samtidig.

Resultater

Biologisk Stressreaktivitet

Resultatene viser at elever har mer effektiv regulering av biologisk stressreaktivitet i uteskole og har en reduksjon i kortisol i løpet av dagen, og dette er relatert til lett PA i uteskole. Kortisol er videre koblet med amygdala-aktivering under stressbetingelser. Amygdala er en del av hjernen som er involvert i emosjonelle reaksjoner, spesielt frykt og angst. Når kortisolnivåene reduseres, kan dette indikere at elevene opplever mindre stress og angst i uteskolemiljøet.

Hjerneutvikling

Den strukturelle endringen i hjernen forklares best av alder, men autonomistøtte i form av økt valgfrihet har en positiv effekt på ACCs modning. Dette er sterkere i uteskole enn i kontrollgruppa. ACC er en del av hjernen som er involvert i kognitive og emosjonelle prosesser, inkludert beslutningstaking og utøvende funksjoner. Modning av ACC kan derfor ha betydning for elevenes evne til å håndtere stress og ta beslutninger.

Diskusjon

Autonomistøtte og Hjernemodning

Våre resultater støtter ideen om at autonomistøttende undervisning fremmer hjernemodning hos elever, og at spesielt uteskole kan ha en positiv effekt på biologisk stressregulering. Autonomistøtte innebærer at elevene får mulighet til å ta egne valg og ha en viss grad av kontroll

over sin egen læring. Dette kan bidra til å øke deres motivasjon og engasjement, samt redusere stress.

Multiskala Atferdsanalyse og Uteskole

I uteskole deltar elever i langvarige, sammenhengende aktiviteter som utforskning av naturen, som involverer flere sanser og motoriske ferdigheter. Dette gir en helhetlig læringsopplevelse hvor atferdsmønstre utvikles over tid. For eksempel kan elever lære om økosystemer ved å observere planter og dyr i deres naturlige habitat, noe som gir en dypere forståelse enn å lese om det i en bok.

Klasseromsundervisning er ofte preget av kortere, mer isolerte aktiviteter som forelesninger og oppgaver. Atferdsmønstre er mer fragmenterte og mindre integrerte med det fysiske miljøet (molekylær atferd). I et tradisjonelt klasserom kan læringen være mer teoretisk og mindre knyttet til praktiske erfaringer, noe som kan begrense elevenes forståelse og engasjement.

Bevegelsesparallakse og Optiske Overganger i Uteskole

Bevegelsesparallakse refererer til hvordan vi oppfatter relative hastigheter til objekter, noe som hjelper oss med å bedømme avstander. I et klasserom, når elever ser på en video av biler som kjører forbi, kan de observere at biler nærmere ser ut til å bevege seg raskere enn de som er lengre unna. Dette gir en viss forståelse av bevegelsesparallakse, men opplevelsen er begrenset til en todimensjonal skjerm.

I kontrast, når elever deltar i uteskole og går langs en sti, ser de trær og busker i forskjellige avstander. De vil legge merke til at nærmere objekter beveger seg raskere over synsfeltet deres, mens fjernere objekter beveger seg langsommere. Denne direkte og oppslukende opplevelsen av bevegelsesparallakse i et naturlig miljø er mer dynamisk og variert. Det kan bidra til å forbedre elevenes romlige bevissthet og kognitive ferdigheter, ettersom de kontinuerlig justerer sin oppfatning av avstand og bevegelse.

Overganger er en spesiell type bevegelsesparallakse som oppstår når vi endrer retning og nye utsikter avsløres mens tidligere utsikter blokkeres. I et klasserom, når elever ser på en tavle og deretter snur seg mot et vindu, endres synsfeltet deres, men utsikten er begrenset til rommet. Dette gir en viss opplevelse av overgang, men den er statisk og forutsigbar.

I uteskole, derimot, når elever går på en sti i skogen og endrer retning, avsløres nye deler av skogen mens tidligere deler skjules. Denne dynamiske og varierte læringsopplevelsen gir elevene en følelse av oppdagelse og utforskning. Når de beveger seg gjennom skogen og oppdager nye områder, stimuleres deres nysgjerrighet og interesse for læring. Dette kan også bidra til å forbedre deres evne til å tilpasse seg nye situasjoner og utfordringer, ettersom de kontinuerlig møter og navigerer gjennom nye miljøer.

Optisk Flyt i Uteskole

Optisk flyt refererer til globale endringer i den visuelle matrisen under bevegelse, med radiell utstrømning foran og innstrømning bak. Dette hjelper oss med å oppfatte retning og bevegelse. I

et klasserom, når elever ser en video av en bil som kjører rett mot dem, vil de oppleve radiell utstrømning fra et sentralt punkt på skjermen. Dette gir en viss opplevelse av bevegelse, men den er begrenset til en todimensjonal skjerm.

I uteskole, når elever løper gjennom den åpne marka, vil de oppleve radiell utstrømning fra punktet de løper mot, og innstrømning bak dem. Denne direkte og dynamiske opplevelsen av bevegelse og retning i et naturlig miljø er mer intens og variert. Det kan bidra til å forbedre elevenes motoriske ferdigheter og koordinasjon, ettersom de kontinuerlig justerer sin bevegelse i forhold til omgivelsene.

Samlet sett viser disse funnene at uteskole ikke bare fremmer hjernemodning, men også forbedrer elevenes evne til å regulere stress gjennom rike, sensoriske og motoriske opplevelser i naturen. Og derfor er uteskole alltid en god ide.

Referanser:

- Bentsen, P., Bonde, A. H., Schneller, M. B., Danielsen, D., Bruselius-Jensen, M., & Aagaard-Hansen, J. (2018). School-based health promotion as 'add-in': Integrating health in curriculum time. *European Journal of Public Health*, 28(suppl_4).
<https://doi.org/10.1093/eurpub/cky213.843>
- Damasio, A. R. (1995). REVIEW ■ : Toward a Neurobiology of Emotion and Feeling: Operational Concepts and Hypotheses. *The Neuroscientist*, 1(1), 19-25.
<https://doi.org/10.1177/107385849500100104>
- Heft, H. (2024). The Ecological Approach to Perceiving and the Dynamics of Environmental Esthetics: A Research Agenda. *Ecological Psychology*, 36(3), 183-209.
<https://doi.org/10.1080/10407413.2024.2361639>
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R., Mygind, E., Bolling, M., & Bentsen, P. (2019). Mental, physical and social health benefits of immersive nature-experience for children and adolescents: A systematic review and quality assessment of the evidence. *Health Place*, 58, 102136. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.05.014>
- Mygind, L., Stevenson, M. P., Liebst, L. S., Konvalinka, I., & Bentsen, P. (2018). Stress Response and Cognitive Performance Modulation in Classroom versus Natural Environments: A Quasi-Experimental Pilot Study with Children. *Int J Environ Res Public Health*, 15(6).
<https://doi.org/10.3390/ijerph15061098>
- Schneller, M. B., Schipperijn, J., Nielsen, G., & Bentsen, P. (2017). Children's physical activity during a segmented school week: results from a quasi-experimental education outside the classroom intervention. *The international journal of behavioral nutrition and physical activity*, 14(1), 80. <https://doi.org/10.1186/s12966-017-0534-7>

Deltakere

Det tas forbehold om eventuelle feil i deltakerlista!

Etternavn	Fornavn	Arbeidssted/studiested/organisasjon/annet
A		
Abelsen	Kristian	Norges idrettshøgskole
Adamson	Helen	Den Norsk Turistforening
Amundsen	Elisabet Sveingar	Norsk skogmuseum
Andersen	Maria	Naturvernforbundet i Oslo og Akershus
Andersen	Rebekka	NTNU
Andersen	Stein Yngve	Norsk Friluftsliv
Andersen Eikje	Cleng	Universitetet i Sørøst-Norge
Anderson	Sarah	Tidligere NTNU
Andkjær	Søren	Syddansk Universitet
Andresen	Bård	Vestfold fylkeskommune
Ankre	Rosemarie	Mittuniversitetet, Sverige
Antonsen	Karin Marie	Nordlandsforskning
Arvidsen	Jan	Syddansk Universitet
Aulie	Lars Arne	Norsk Kennel Klub
B		
Bakke	Inger	Sunnmøre friluftsråd
Bakke	Marie Myhrvold	Selvstendig næringsdrivende
Bakken	Linda	Sunnmøre friluftsråd/FNF Møre og Romsdal
Beames	Simon	Norges Idrettshøgskole
Bejer	Jes Lind	Danish Outdoor Council
Benonisen	Rune	Reisa nasjonalparkstyre
Berg	Nils-Yngve	Miljødirektoratet
Berg	Torgeir Nergaard	Den Norsk Turistforening
Bergande	Ingrid	Asker kommune
Bernhoft-Osa	Lars	
Berntzen	Helle Margrethe	
Bierlich	Anne	UiO
Birkeland	Marit J.	Miljødirektoratet
Birkelid	Cathrine	Skiforeningen
Bischoff	Annette	Universitetet i Sørøst-Norge
Bjelland	Kine Hokholt	UiT Norges arktiske universitet
Bjerke	Øyvind	NTNU
Bjerkeset	Ottar	Nord universitet
Bjørnlid	Nora Olava	Oslo kommune
Bjørnstad	Kjersti	Klima- og miljødepartementet
Blom	Else	Vestfold fylke
Bolsø	Reidun	Oslo og Omland Friluftsråd
Bratt	Dina	Hold Norge Rent

Brendehaug	Eivind	Vestlandsforskning
Brenna	Bjørn Harald	Vestvågøy kommune
Broch	Tuva Beyer	NINA
Brochmann	Lone	Norges Orienteringsforbund
Brodahl	Gørill Elisabeth	Buskerud fylkeskommune
Brunborg-Næss	Louise	Den Norske Turistforening
Bulie	Marte	Den Norske Turistforening
Bøe	Kristin Vangsnes	Bjørnafjorden kommune
C		
Calogiuri	Giovanna	Universitet i Sørøst-Norge
Cappelen	Anne	Norsk Friluftsliv
Carlsen	Henning Bratland	Norges Orienteringsforbund
Christensen-Dalsgaard	Signe	Norsk institutt for naturforskning
Christiansen	Anette	Akershus Fylkeskommune
D		
Dalen	Anne Marie	Friluftsrådenes Landsforbund
Dettweiler	Ulrich	UiS
Dignes	Kristina	Akershus fylkeskommune
Dåsnes	Morten	
E		
Eidsmo	Bjørnar	Norsk Friluftsliv
Eikrem	Tor Inge	Andøy kommune
Ekern	Anne-Guri	Beitostølen Helsesportsenter
Engen Aas-Hanssen	Alexander	Oslo og Omland Friluftsråd
Engeset	Marit	USN og Kongsberg og Omegn Turistforening
Enoksen	Elisabeth	Norges idrettshøgskole
Erevik Fosse	Ragnhild	Norsk Friluftsliv
Eriksen	Mariann	DNT Telemark
Esselström	Jean	Länsstyrelsen Västernorrland
Evjan	Teodor	Norges idrettshøgskole
Eyde	Esben	Vestby kommune
F		
Fagernes	Anne-Sofie	Innlandet fylkeskommune
Falkgjerdet	Erlend	Midt-Agder Friluftsråd
Faskunger	Johan	Svenskt Friluftsliv
Fernee	Carina Ribe	Sørlandet sykehus HF
Figari	Helene	NINA
Fiksdal	Malin therese	Sunnmøre Friluftsråd
Finstad	Ingeborg Wessel	Den Norsk Turistforening
Fjeldseth	Øyvind	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Fletcher	Kate	SIFO, OsloMet
Flotve	Björg L.	TØI
Flø	Bjørn Egil	NIBIO
Fongar	Claudia	NMBU
Fossheim	Kjetil	Midt-Agder Friluftsråd
Fredheim	Kristin	Forum for natur og friluftsliv i Vestfold

Fredman	Peter	Mittuniversitetet
Fredriksen	Ellen	Norsk Friluftsliv
Frøslund	Andreas	NJFF Oslo og Akershus
G		
Gabrielsen	Anja	Universitetet i Sørøst-Norge
Galaasen	Mari	Friluftsrådenes Landsforbund
Gisleberg	Per Kristen	Østfold fylkeskommune
Gjølme	Egil Galaaen	NTNU
Granås	Brynhild	UiT Norges arktiske universitet
Grasdalsmoen	Michael	Høyskolen på Vestlandet
Gravdal	Eli Synnøve	Rogaland KFUK-KFUM-speidere
Green	Cathrine	Oslofjordens Friluftsråd
Green	Daniel	Friluftsrådenes Landsforbund
Grothe	Eva	Sparebankstiftelsen DNB
Gurholt	Kirsti Pedersen	Norges idrettshøgskole
H		
Hansen	Per	
Hansen	Rolf	Helsedirektoratet
Hanssen	Gro Sandkjær	OsloMet
Haraldseid	Thomas	NMBU
Haslestad	Karl August	Den Norsk Turistforening
Haugen	Torkjell	DNT Valdres
Haukeland	Per Ingvar	Universitetet i Sørøst Norge
Haukvik	Elin	Norsk Friluftsliv
Helseth	Elisabeth Veivåg	NINA
Hessen	Dag O.	UiO
Hirsch	Trygve	DNT Oslo og Omegn
Holen	Rikke	
Holmberg	Jon Atle	DNT Kyst Agder - Telemark - Vestfold
Holsing	Bente	DNT Asker Turlag
Hommelsgård	Merethe	Hold Norge Rent
Horgen	André	Universitetet i Sørøst-Norge
Hovelsrud	Grete	Nordlandsforskning
Hovland	Endre	Forum for natur og friluftsliv i Rogaland
Hungerholdt	Finn	Oslo og Omland Friluftsråd
Häusler	Lise Davanger	Drammen kommune
Høegh-Krohn	Renée	Helse- og omsorgsdepartementet
Høgås	Kaja	FNF Buskerud
Haaland	Joakim Jiri	Universitetet i Stavanger
I		
Ingdal	Kristian	Vestfold fylkeskommune
Ingvaldsen	Hilde	Beitostølen Helsesportsenter
Iversen	Hege	MiR
J		
Jahnsen	Reidun	Beitostølen helsesportsenter
Jakobsen	Arne Martin	Nord universitet

Johannessen	Elisabeth	Svalbard Turn
Johansen	Line	Norsk Friluftsliv
Johnsen	Janne	Midt-Agder Friluftsråd
Johnsen	Silje Fjellstad	Skiforeningen
Juell-Andersen	Endre	Grafika AS
Juhasz	Ida Cecilia	DNT Oslo og omegn
K		
Karlsen	Lasse	Bodø Friluftsforum
Kavli	Ingvild	Akershus fylkeskommune
Kirkemo	Anne-Mette	Buskerud Fylkeskommune
Kjeldahl Nilsson	Elisabeth	Norges Idrettshøgskole
Klepp	Ingun Grimstad	SIFO OsloMet
Knive	Eirik	Forum for natur og friluftsliv Telemark
Knutzen	Marte Øslebo	Norsk Friluftsliv
Kolbjørnsrud	Mari	Norsk Friluftsliv
Korsager	Majken	Naturfagsenteret, UiO
Kostøl	Kristine	Naturfagsenteret, UiO
Krempig	Inger Wallem	UiT Norges arktiske universitet
Kristensen	Mathilde Skov	Syddansk Universitet, Danmark
Kvisle	Eva Lill	Buskerud fylkeskommune
Kaae	Berit Charlotte	Københavns Universitet
L		
Lagestad	Pål	Nord universitet
Leirhaug	Petter Erik	Norges idrettshøgskole
Leonsen	Tom	Bjørnafjorden kommune
Lerheim	Kristian Kallmyr	NJFF Møte og Romsdal
Lerkelund	Hans Erik	Norsk Friluftsliv
Lerstein	Are	KoRus Bergen/Stiftelsen Medvandrerne
Liedtke	Gunnar	University of Hamborg
Lier	Bente	Norsk Friluftsliv
Lilleås	Ole	Forum for natur og friluftsliv
Limstrand	Ingunn	Miljødirektoratet
Linden	Tom Henning	Friluftsrådet Sør
Litleskare	Sigbjørn	Høgskolen i Innlandet
Ljungström	Annika	Oslofjordens Friluftsråd
Lousen	Ida	Syddansk Universitet
Lund	Hanne Tretterud	DNT Oslo og Omegn
Løken	Hanna	Student ved NMBU
Løkka	Nanna	Telemarksforskning
Løvold	Martine	Klima- og miljødepartementet
Løvoll	Helga Synnevåg	Høgskulen i Volda
M		
Malmedal	Monica	NJFF Møre og Romsdal
Martinsen	Bent	Oslo og Omland Friluftsråd
Mattsson	Markus	Sørlandet sykehus HF
Meland	Siri	Norsk Friluftsliv

Menkin	Glenn	DNT Oslo og Omegn
Mjanger	Ruth Hol	NLA Høgskolen
Monkan	Siri	Miljødirektoratet
Mortensen	Adrian	Forum for natur og friluftsliv Oslo og Akershus
Myhre	Arve	Norsk Friluftsliv
Mykletun	Reidar J.	Universitetet i Stavanger
Myrseth	Christine	Forum for natur og friluftsliv Troms
Mæhlum	Ingvild Moe	DNT Oslo omegn
N		
Næem	Fahim	
Neegaard	Henrik	OsloMet-Storbyuniversitetet
Nilsen	Camilla	Drammen kommune
Nilsen	Linda Øverli	Norsk Friluftsliv
Nordahl	Marte Bøhm	Norsk Friluftsliv
Norland	Helen	Rogaland KFUK-KFUM-speidere
Nybråten	Ann Sofie	Øvrebyen Videregående skole
Nykrog	Kristian Jager	Friluftsrådet, Danmark
Nyquist	Tor Erik Heyerdahl	Beitostølen Helsesportsenter
O		
Oftedal	Kristin	Den Norsk Turistforening
Olausson	Fredrik	Åre kommun
Olsen	Alexander	Høgskolen i Østfold
Olsen	Marianne Ruud	Oslo og Omland Friluftsråd
Olsen	Monika	Ytre Hvaler nasjonalpark
Olsen	Thomas	Aftenposten
Oma	Peter Øygard	Sandnes kommune
Osfoss	Line Lillebø	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Oudenstad	Helene Bakke	Skogkurs
P		
Palucha	Vibeke	Sørlandet sykehus HF
Parmann	Siri	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Paulsen	Ingvild	Agder fylkeskommune
Pedersen	Jens Egil	NJFF Nordland
Petersen	Evi	OsloMET
Pettersen	Axel	Oslo kommune
Planke	Anne-Mari	Den Norsk Turistforening
Præstholm	Søren	Københavns Universitet
R		
Rauan Holten	Solveig	DNT Telemark
Reitan	Berit	Naturfagsenteret
Rian	Kari Brenna	Forbundet Kysten
Rohde	Sigrid	Kompetansesenter Rus Midt-Norge
Rohde	Torfinn	
Rolandsen	Marie Gjerde	
Rudberg	Odd	Halti nasjonalparksenter AS
Rue	Signe Räftevold	NMBU

Rustand	Heidi Kristine	Asker kommune
S		
Sanderud	Jostein	Høgskulen på Vestlandet
Sandvold	Ola	Beitostølen Helsesportsenter
Selstø	Hilde	DNT Telemark
Setlo	Trond	Norsk Leirskoleforening
Setten	Gunhild	NTNU
Sierra	Bendik	Høgskulen på Vestlandet
Sjöberg	Inger Maria	Valnesfjord Helsesportsenter
Skjetne	Jan Håvard	SINTEF AS
Skaara	Guro Vassbotn	DNT Telemark
Slagsvold	Guri Johanne	Bodø og Omegn Turistforening
Slagtern	Ottar	Enebakk Kommune
Slørdahl	Agnete	BUP Levanger
Smedshaug	Erlend	Klima- og miljødepartementet
Solhaug	Tine-Lise	Valnesfjord Helsesportssenter
Solvang	Dag Terje Klarp	Den Norske Turistforening
Sonstad	Bodvar	Beitostølen Helsesportsenter
Steiro	Ingvild	Bymiljøetaten
Steiro	Trine Riise	Privatperson/USN
Stensland	Stian	NMBU
Sternang	Hilde	Oslo kommune Bymiljøetaten
Stifoss-Hanssen	Hans	Beitostølen Helsesportsenter/VID
Stokke	Knut Bjørn	NMBU
Strøm	Mailen	Oslofjordens Friluftsråd
Svensson	Daniel	Malmö universitet
Svensson	Gaute	UiT Norges Arktiske Universitet
Syversen	Ina	Valdres friluftsråd
Syvertsen	Inger Løwø	Midt-Agder Friluftsråd
Sæter	Rebekka	Vitenparken Campus Ås
Sæther	Eivind	Nord universitet
Sæther	Knut-Willy	Høgskulen i Volda
Sæthre	Elisabeth	Miljødirektoratet
Søilen	Espen	Oslofjordens Friluftsråd
T		
Talgøy	Guro	Student NMBU
Tangen	Steffen	Høgskolen i Østfold
Tesaker	Maria R.	Forum for natur og friluftsliv Oslo og Akershus
Thorén	Anne-Karine Halvorsen	NMBU
Torp	Øyvind	FRIGO
Trangsrud	Lise	Universitetet i Sørøst-Norge
Tronstad	Inger Margrethe	NORD universitet
Tronstad	Ingunn Elise	Sykehuset Levanger BUP
Truelsen	Sigrid Lærke	
Tryggeset	Miranda	DNT Oslo og Omegn
Træet	Anita	NJFF Rogaland

U

Ueland	Madelen	Forum for natur og friluftsliv Østfold
--------	---------	--

V

Vea	Marit Kristine	Oslo kommune
Vike	Magnus Ripegut	Friluftsrådenes Landsforbund
Viken	Arvid	UiT Norges arktiske universitet
Vikene	Odd Lennart	Høgskulen på Vestlandet

W

Walle	Therese	Innlandet fylkeskommune
Wehler	Susan Myrdahl	Sarpsborg kommune
Wengard	Eivind	Høgskulen på Vestlandet
Westre	Rune	Friluftsrådet Vest
Wigestrand	Ingrid Larsen	Norsk Friluftsliv
Willadsen	Karl Martin	Mysen ungdomsskole/USN
Wollner	Erika	Norsk Friluftsliv
Waller	Paul	Friluftsrådenes Landsforbund

Å/Aa

Aarvold	Anne Berit	Prosperastiftelsen
Aas	Øystein	NMBU
Åsen	Gunnar Oland	Sørlandet sykehus HF
Aasnæs	René	Akershus fylkeskommune

TORSDAG 28. NOVEMBER

10:00 – REGISTRERING

11:00 – PLENUM

Velkommen til Forskning i friluft 2024 - Bente Lier, Norsk Friluftsliv, (møteleder)

Velkommen til Oslo - Marit Kristine Veia, byråd for miljø og samferdsel i Oslo Kommune

Friluftslivsforskningen - hvor står vi i inngangen til Friluftslivets år 2025? - Annette Bischoff, USN

Åpningsforedrag - Mani Hussaini, medlem av Energi- og miljøkomiteen på Stortinget for Arbeiderpartiet

Friluftsliv og verdier for framtida - Elisabeth Veivåg Helseth, NINA

12:30 – LUNSJ

1 BÆREKRAFT

Møteleder Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

13:30 Bak paradoksene: friluftslivsorganisasjoners rolle i å fremme bærekraftig friluftsliv langs kysten.

- Lise Trangsrud, Per Ingvar Haukeland, USN og Regine Sønderland Saga, Telemarksforsking

Mistra Sport & Outdoors – Lösningar genom samverkan för ökad hållbarhet i friluftslivet. - Peter Fredman og Karin Berg, Mittuniversitetet

Friluftsliv som læringsarena - effekter og holdninger og bærekraftig forbruk. - Gunnar Liedtke, Universität Hamburg

Pakket i plast. - Kate Fletcher og Ingun Grimstad Klepp, OsloMet

15:10 – PAUSE

4 OSLOFJORDEN

Møteleder Øyvind Fjeldseth, NJFF

15:40 Friluftslivskonflikter i en presset strandsone: Oslofjorden som case.

- Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

PPGIS-kortlægning af kyst- og havfriluftslivet i Oslofjorden og oplevede problemer. - Berit C. Kaae og Anton Stahl Olafsson, Københavns Universitet

Friluftslivsbruk av Oslofjorden for personer med funksjonsnedsettelse. (Foredraget utgikk) - Bjørge L. Flotve, TØI

Sportsfiskere, dykkere og fuglekikkeres oppfatning av og tilpasninger til miljømessige endringer i Oslofjorden. - Stian Stensland og Hilde Nikoline Hambro Dybsand, NMBU

Hvordan styrke allmenn tilgang til strandsonen og bruk av allemannsretten i pressede kystområder? Tiltak og virkemidler i Oslofjordregionen. - Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

2 INKLUDERING

Møteleder Erika Wollner, Norsk Friluftsliv

13:30 Naturens betydning for rehabilitering ved Beitostølen Helsesportsenter.

- Hans Stifoss-Hanssen og Hilde Ingvaldsen, VID/Beitostølen Helsesportsenter, m. fl.

Friluftslivsaktivitet blant ungdom før og under Coronapandemien. - Pål Ligestad og Eivind Sæther, NORD

Viktigheten av aktivitetshjelpemidler for deltakelse i naturbaserte aktiviteter og opplevelser. - Tor Erik Heyerdahl Nyquist, Beitostølen Helsesportsenter, m. fl.

Inkludering av barn med funksjonsnedsettelse i friluftslivet: friluftslivsorganisasjonenes perspektiver.

- Alexander Engen Aas-Hasen, OOF og Helene Figari, NINA, m. fl.

Barrierer og muligheter for et inkluderende naturbasert reiseliv i Norge. - Karin Marie Antonsen, Nordlandsforskning

15:10 – PAUSE

5 INKLUDERING OG ORGANISERING

Møteleder Annette Bischoff, USN

15:40 Innenforskap ute: Friluftslivsveilederen på nye stier mellom det offentlige og det frivillige. - Per Ingvar Haukeland, USN og Frøydis Haukeland, Telemarksforsking

"Det er ikke slik du gjør det!" - Hva skjer når friluftsliv blir brukt som inkluderingsarena? - Sarah Anderson, NTNU

OutdoorFUN – En undersøgelse af unges motivation for at deltage i foreningsbasert friluftsliv. - Mathilde Skov Kristensen, Syddansk Universitet

Organisering av de uorganiserte. Hvordan? - Claudia Fongar og Kine Halvorsen Thorén, NMBU

Hundekjøring for alle. - Jan Håvard Skjetne og Amela Karahasanovic, SINTEF, m. fl.

3 FRILUFTSLIV I BARNEHAGE OG SKOLE

Møteleder Stein Yngve Andersen, Norsk Friluftsliv

13:30 De yngste barnas aktualisering av affordance ved fri utforskning i naturen. - Alexander Olsen og Steffen Tangen, HIOF, m. fl.

Å ta steget ut: lærere og lærerstudenters syn på bruk av uteundervisning. - Majken Korsager, Naturfagsenteret UiO og Anja Gabrielsen, USN, m. fl.

Langsamt friluftsliv i skolen – en pedagogisk modell. - Petter Erik Leirhaug og Kistian Abelsen, NIH

Å sette foten varsamt ned - og sette djupe spor. - Inger Margrethe Tronstad, NORD

Uteskole i Norge under og etter pandemien. - Ulrich Dettweiler og Gabriele Lauterbach, UiS

15:10 – PAUSE

6 SKOLE, DANNELSE OG NATUR

Møteleder Siri Meland, Norsk Friluftsliv

15:40 Hvad med naturen? Evaluering af program for udvikling af børns aktive udeliv i skolefritidsordning (SFO) og fritidsklubber i Danmark.

- Søren Andkjær, Syddansk Universitet og Søren Præstholm, Københavns Universitet

Friluftsliv som dannelsesprosjekt. - Eivind Sæther og Idar Lyngstad, NORD

Estetiske opplevelser i naturen – Friluftsliv som kontekst. - Knut-Willy Sæther, Høgskulen i Volda

Samiske stedsnavn på kart – en ressurs i undervisning. - Inger Wallem Krempig, UiT og Elisabeth Enoksen, NIH

17:20 – PROGRAM SLUTT

19:00 – MIDDAG OG SOSIALT SAMVÆR

Konferansen blir ikke strømmet direkte, men alle foredragene vil bli tatt og gjort tilgjengelig i ettertid.

Notater

NORSK FRILUFTSLIV er fellesorganisasjonen for de 19 store frivillige friluftslivsorganisasjonene, med rundt én million medlemskap og nær 5.000 lokale lag og foreninger.

Norsk Friluftsliv skal:

- løse oppgaver og samordne saker av felles interesse.
- fremme disse overfor myndighetene og andre aktuelle målgrupper.
- styrke friluftslivets posisjon og utbredelse i samfunnet.
- arbeide for et trygt og mangfoldig friluftsliv for alle.
- fremme allemannsretten.
- fremme naturvennlig og hensynsfull ferdsel på eget ansvar.
- sikre friluftslivets naturgrunnlag og skape økt forståelse for naturens egenverdi.
- styrke kunnskap om friluftslivets gevinster for den enkelte og for samfunnet.

Les mer på www.norskfriluftsliv.no

FORSKNING I FRILUFT 2024

Konferansen ble arrangert av Norsk Friluftsliv.

Konferansekomiteen, som hadde ansvaret for det faglige og vitenskapelig innholdet i programmet, bestod av personer fra Norges idrettshøgskole, Norsk institutt for naturforskning og Universitetet i Sørøst-Norge, Den Norske Turistforening, Norges Jeger- og Fiskerforbund og Norsk Friluftsliv.

Konferansen ble støttet økonomisk av Forskningsrådet og Miljødirektoratet.

www.norskfriluftsliv.no